

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

“KONAK YAHUT ŞEYH ŞAMİL’İN KAFKASYA
MUHAREBATI’NDA BİR HİKÂYE-İ GARİBE” ADLI ESERİN
LÂTİN HARFLERİNE AKTARIMI VE İNCELENMESİ

Yunus UZUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK

ÇANKIRI-2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**“KONAK YAHUT ŞEYH ŞAMİL’İN KAFKASYA
MUHAREBATI’NDA BİR HİKÂYE-İ GARİBE” ADLI ESERİN
LÂTİN HARFLERİNE AKTARIMI VE İNCELEMESİ**

Yunus UZUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK

ÇANKIRI-2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi	ii
Tez Kabul ve Onay	iii
Önsöz	iv
Özet	vii
Summary	viii
Kısaltmalar	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN HAYATI VE SANAT ANLAYIŞI	9
1.1.Ahmet Mithat Efendi’nin Hayatı	9
1.2.Ahmet Mithat Efendi’nin Sanat Anlayışı.....	11
BÖLÜM 2: KONAK YAHUT ŞEYH ŞAMİL’İN KAFKASYA MUHAREBATI’NDA BİR HİKÂYE-İ GARİBE ADLI ESERİN LATİN HARFLERİNE AKTARIMI	17
2.1.Mukaddime	18
2.2.Birinci Bâb	20
2.3.İkinci Bâb	39
2.4.Üçüncü Bâb	60
2.5.Dördüncü Bâb	106
2.6.Beşinci Bâb	111
2.7.Altıncı Bâb	125
BÖLÜM 3: “KONAK YAHUT ŞEYH ŞAMİL’İN KAFKASYA MUHAREBATI’NDA BİR HİKÂYE-İ GARİBE” ADLI ESERİN TAHLİLİ 160	
3.1. Özet	160
3.2. Olay Örgüsü	163
3.3. Kahramanlar	175
3.4. Çatışma.....	182
3.5. Yer ve Zaman.....	183
3.6. Dil ve Üslûp	186
3.7. Anlatıcı/Bakış Açısı	186
3.8. Anlatım Teknikleri	187
SONUÇ	192
KAYNAKÇA	196
EKLER	201
ÖZGEÇMİŞ	216

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım “*Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye-i Garibe*” Adlı Eserin Lâtin Harflerine Aktarımı ve incelemesi başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasında, proje aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

Tarih: 10.06.2019

Yunus UZUN

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yunus UZUN tarafından hazırlanan “Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye-i Garibe” Adlı Eserin Lâtin Harflerine Aktarımı Ve İncelemesi”başlıklı bu çalışma 10.06.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman : Dr. Öğr.Üyesi Betül ÖZTOPRAK İmza:.....

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Serap Aslan COBUTOĞLU İmza: ...

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Mehmet Onur HASDEDEOĞLU İmza: ...

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 10/06/ 2019 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Enstitü Müdürü V

ÖNSÖZ

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat döneminin önde gelen yazarlarından biridir. Yazmış olduğu roman, öykü, tiyatro, gazete, anı vb. birçok türde eserlerle Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunan yazar, çeviri yoluyla da yabancı eserleri Osmanlı Türkçesi'ne aktarmıştır. Türk edebiyatında öykü ve roman türünde ilk örnekleri veren yazarın, telif romanlarının yanında tercüme romanları da bulunmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin tercüme ettiği romanlar arasında yer alan, Wilhelm Wiesenthal ve Ahmet Mithat Efendi'nin müşterek olarak Almanca'dan Osmanlı Türkçesi'ne aktardıkları *Konak yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikaye-i Garibe* adlı eser Adolf Mutschlburg tarafından Almanca olarak yazılmış ve daha sonra Wilhelm Wiesenthal ile Ahmet Mithat Efendi tarafından Osmanlı Türkçesi'ne aktarılmıştır. Bu tez çalışmasında bahsi geçen roman, Osmanlı Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış ve eser, roman sanatına uygun bir şekilde incelenmiştir. Böylece Almanca olarak yazılan ve daha sonra Osmanlı Türkçesi'ne çevrilen eser, bu çalışma ile birlikte Türkiye Türkçesi'ne kazandırılmıştır.

Çalışmaya başlanıldığı zaman söz konusu eser hakkında herhangi bir çeviri ile karşılaşılmamıştır. Fakat çalışmanın son aşamasına yaklaşıldığında 2002 yılında Fahri HUCAJ tarafından *Kafkas Onuru* ismiyle, eserin Türkçeleştirildiği görülmüştür. *Kafkas Onuru* başlıklı eser, elde edilip incelenmiş ve yapılan çevirinin fazlasıyla hatalı ve eksik olduğu görülmüştür. Çeviride orijinal metne sadık kalınmamış, metinde yer alan Arapça, Farsça sözcükler günümüz Türkçesi'nde kullanılan şekliyle yani Türkçeleştirilerek yazılmıştır. Metinde yer alan birçok cümle atlanılmış ve böylece kısaltmalar yapılarak eser Türkçeleştirilmiştir. *Kafkas Onuru* adlı eser ile orijinal metin arasında bir mukayese yapıldığında söz konusu yanlış ve eksik kullanımlardan birkaçı hemen göze çarpmaktadır. Örneğin; *Kafkas Onuru* başlıklı eserin ilk bölümlerinde “Abdullah” adlı kahramanın memleketi Gürcistan olarak kaleme alınmıştır, ancak orijinal metinde kahramanın memleketi Tiflis olarak geçmektedir. *Kafkas Onuru* adlı eserde “Visnenaye” şeklinde geçen şehir ismi orijinal metinde “Vnezepnaya” olarak yer almıştır. Ayrıca “Kızak” kelimesi *Kafkas Onuru* adlı eserde “Kazak” olarak, bir Rus generalinin “Klug Von Klugenav” olan ismi söz konusu eserde “Kolok Fon Koloknav” şeklinde geçmektedir. Benzer kullanımlar Aşilta-Eşilta, Kebet, Lebit vb. birçok kelime ve ifadelerde karşımıza çıkmaktadır. Kısacası bu tez

çalışması, *Kafkas Onuru* başlıklı eserden farklı bir mahiyet taşımaktadır. Çalışmada orijinal metne birebir sadık kalınmış ve kelimeler Türkçeleştirilmeden aktarılmıştır.

Çalışma, giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çeviri hakkında kısaca bilgi verilerek Ahmet Mithat Efendi'nin tercümeciliği üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı ve sanat anlayışı hakkında genel bilgilere değinilmiştir. İkinci bölümde *Konak yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikaye-i Garibe* başlıklı eserin Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Bu bölümde okunamayan kelimelerin yerine (?) konulmuş, özellikle yabancı isimlerin okunulmasında zorluk çekilmiş ve özel isimler mümkün olduğu kadar doğru aktarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise *Konak yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikaye-i Garibe* başlıklı eser, roman sanatına (konu, özet, kişiler, yer, zaman, anlatım teknikleri vb.) uygun olarak incelenmiştir. Burada karşılaşılan zorlukların çözümünde Haydar Taymaz'ın *Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumunu*, Cafer Barlas'ın *Dünü ve Bugünü ile Kafkasya Özgürlük Mücadelesi*, Ufuk Tavkul'un *XIX. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Tesirleri*, Abdullah Temizkan'ın *Kuzey Kafkasya Mürüvizmi, Mürüvizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri*, John Baddeley'in *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Mehmet Ali Bozkurt'un *Şeyh Şamil ve Kafkasya*, Walter Richmond'un *Çerkes Soykırımı*, Sebastian Smith'in *Allah'ın Dağları*, Mustafa Özsaray'ın *Çerkeslerin İslamlaşması* başlıklı eserlerden ve konu ile alakalı TRT belgesellerinden yararlanılmıştır. Metinde, basım hatası olduğu düşünülen yazım yanlışları parantez içinde belirtilmiş ve orijinal metindeki sayfa numaraları her sayfanın sonunda çalışmada gösterilmiştir. Metin aktarımında ağırlıklı olarak Yrd. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Yrd. Doç. Dr. Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal'ın hazırlamış olduğu Şemseddin Sami'ye ait 'Kâmus-ı Türkî' adlı sözlük baz alınmıştır. Söz konusu sözlükte bulunamayan kelimeler için Ferit Develioğlu'nun 'Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lugât' adlı eseri kullanılmış ve bu eserde de bulunamayan kelimeler için Paşa Yavuzarslan'nın hazırladığı 'Kamus-ı Türkî' adlı sözlük çalışmamızda başvurulan yardımcı kaynaklardır. Çalışma boyunca elde edilen bulgulara da sonuç kısmında yer verilmiştir.

Son olarak tez konusu seçerken isteklerimi göz önünde bulunduran, bu tezle birlikte Şeyh Şamil gibi ömrünü vatanı ve halkı için mücadele ederek geçiren bir şahsiyeti

tanımama vesile olan ve tezin seçilme sürecinden bitiş aşamasına kadar görüş ve fikirleriyle bana yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK hocama ve bu yolda benden yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU hocama teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmam süresince benden hiçbir fedakârlığı esirgemeyerek maddi ve manevi olarak her zaman destekçim olan aileme de çok teşekkür ederim.

Yunus UZUN

ÇANKIRI-2019

**Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans
Tez Özeti**

Tezin Başlığı:“Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye
Garibe” Adlı Eserin Latin Harflerine Aktarımı ve İncelenmesi

Tezin Yazarı: Yunus UZUN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Kabul Tarihi: 10.06.2019

Sayfa Sayısı: 10 (ön kısım) + 200 (tez) + 15 (ekler)

Çalışmada 1879 yılında Ahmet Mithat Efendi ve Wilhelm Wiesenthal tarafından müşterek olarak çevirdikleri *Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye-i Garibe* adlı Arap harfli roman, Latin harflerine aktarılmış ve eser, roman sanatına uygun olarak incelenmiştir. Bahsi geçen roman, tarihi bir roman olup romanda Şeyh Şamil önderliğindeki Çeçenler ile Rusların mücadeleleri anlatılmaktadır. Çalışmanın amacı; ilk önce Almanca olarak yazılan daha sonra Ahmet Mithat Efendi ve Wilhelm Wiesenthal tarafından Osmanlı Türkçesi’ne çevrilen eseri, Latin harflerine aktararak Türkiye Türkçesi’ne kazandırmaktır. Tez, giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çevirinin tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiş ardından Ahmet Mithat Efendi’nin tercümeciliği üzerinde durulmuş, Ahmet Mithat Efendi ve Wilhelm Wiesenthal’ın nasıl tanıştıkları hakkında bilgi verildikten sonra Şeyh Şamil’in hayatı ve mücadelelerine değinilmiştir. Birinci bölümde Ahmet Mithat Efendi’nin hayatı ve sanat anlayışı anlatılmıştır. İkinci bölümde *Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye-i Garibe* adlı eserin Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise eser incelenmiş ve bu bölümde metne dayalı yöntem kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara ise, sonuç kısmında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Şeyh Şamil, Roman, Tercüme.

Çankırı Karatekin University Graduate School Social Sciences Abstract Of Master's Thesis

Title of the Thesis: Novel Named of “Konak or a Story of Shaykh Shamil in the Caucasus War" Transfer to Latin Letters and Examined
Author: Yunus UZUN
Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK
Department: Turkish Language and Literature
Sub-field: Turkish Language and Literature
Date: 10.06.2019
<p>In this study in 1879, transfer jointly by Ahmet Mithat Efendi and Wilhelm Wiesenthal, the Arabic book “Konak or a Story of Shaykh Shamil in the Caucasus War” was translated into Latin, and the work was examined in accordance with the art of novel. The novel is historical novel and is described struggles of Chechens and Russians led by Shaykh Shamil. Purpose of the study, first written in German and then by Ahmet Mithat Efendi and Wilhelm Wiesenthal translated into Ottoman Turkish the work, transferring to Latin the alphabet to teach Turkey Turkish. The thesis consists of three parts except for the introduction and conclusion. Information about the historical development of translation is given in the introduction and then it is focused on Ahmet Mithat Efendi’s translation, after giving information about how Ahmet Mithat Efendi and Wilhelm Wiesenthal met, the life and struggle of Shaykh Samil were mentioned. In the first chapter, general information about Ahmet Mithat Efendi’s life and understanding of art is given. In the second chapter, “Konak or a Story of Shaykh Samil in the Caucasus War” called the novel which the main part of our study, is included in the third chapter. In the third chapter, novel was examined according to the art of the novel and in this section the text-based method was used. The translation text, The findings are mentioned in the conclusion part.</p>
Keywords: Literary Translation, Ahmet Mithat Efendi, Sheikh Samil

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
C.Ü.	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
Nr.	Numara
Öğr.	Öğretim
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDED	Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Yrd.	Yardımcı

GİRİŞ

Çeviri için genelgeçer bir tanımlama olmadığı gibi kültüre ve zamana bağlı olarak değişik görüşler de ileri sürülmektedir. Çeviri denilince akla yazılı metinlerarası dilsel aktarımlar gelmektedir ancak çeviri sadece yazılı metinleri kapsayan bir kavram değildir. Çeviri yazılı metinlerin aktarımı olabileceği gibi sözlü çeviri de çeviribiliminin içerisinde yer almaktadır. Çeviri (translation) için Antik Yunan’da Haber Tanrısı Hermes’ten kaynaklandığı düşünülen ve bilinmeyenden “haber getirme-yorumlama” anlamı taşıyan *hermeneo* sözcüğünün yanı sıra *metafero* sözcüğünün kullanıldığı ve bu sözcüklerin zaman içerisinde daha geniş anlamlar taşıyan Latince *transferre* sözcüğüyle yer değiştirdiği görülür. Latince’deki *translatio* sözcüğü ise hem eğretileme hem de çeviri anlamına gelmektedir.¹ Çeviri, Akşit Göktürk tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Çeviri yalnızca anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir. Her dil belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşım, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle kısacası somut insan yaşamı ile iç içedir. (...)Çeviri başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır. (...)İnsanın kendi yaşam çevresi dışındaki olgularla düşleri bilme çabasının bir sonucudur. Değişik toplulukların, ulusların, bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleri ile paylaşabilme yoludur. (...)Çeviri yeni bilgi alanlarına açılmanın yoludur.”²

Faruk Yücel ise çeviriyi daha geniş anlamda kullanarak insanın varoluşundan itibaren evreni anlamaya çalışmasıyla eş tutar. Yücel’e göre çeviri edimi, sadece yazılı ve sözlü bir aktarma işlemi değil aynı zamanda insanoğlunun dünyayı anlama çabasıdır. Yücel’e göre çeviri, insanın soyut düzlemde imgelerle düşünmeye başladığı anda ortaya çıkar.³

¹ Özlem Berk, “Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi”, *Multilingual*, İstanbul 2005, s. 16.

² Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili*, YKY, 3. Baskı, İstanbul 2000, s. 14-15.

³ Faruk Yücel, “Çeviri Etkinliğinin Ana Dil Üzerindeki Etkileri”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 30, sayı: 2, Aralık 2006, s. 13-14. Ayrıca bkz: <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1465.pdf> (Erişim Tarihi:11/12/2009)

Çeviribilimciler ise çeviri tarihini Cicero'dan itibaren başlatmışlardır. Cicero'dan önce çeviribilim alanında birçok çalışma yapılmış olsa da Cicero ile birlikte çeviribilim kalıcı ve kurallı bir şekle girmiştir. Cicero (M.Ö.106-43), Romalı düşünürlerin yabancı edebiyatlarını kendine uydurma ve yerlileştirme eğiliminin önde gelen temsilcisi ve ilk kurucularındandır.⁴ Cicero, çeviri için şu şekilde bir tanımlama yapmıştır: “Çevirmen ya kaynak metne tamamen bir yorumcu ya da dinleyiciye hitap eden bir hatip gibi yaklaşır.” Cicero, bu tanımıyla kendisinden önceki çeviri kuramlarına karşı çıkar. Yazı hatalarına varıncaya değin kaynak metne bağlı kalan yaklaşıma taban tabana zıt bir kuramla, çevirmeni kaynak dile ve metne tutsak olmaktan kurtarır. Cicero'nun, kaynak metni körü körüne kopya etme, daha doğrusu şifre değiştirme ilkel motamo'ya karşı geliştirdiği bir kuram, 'serbest çeviri' (freie Überetzung) olarak nitelendirilir.⁵ Cicero'dan sonra da çeviribilim üzerine çalışmalar yapılmıştır. Quintilian, Plinius, Hieronymus ve Luther gibi bilim insanları çeviribilim üzerine çalışarak söz konusu bilime katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Cicero'dan sonra Büyük İskender Kütüphanesi, Beyt'ül-Hikme, Toledo Okulu gibi kurumlar da çeviribilim üzerine çalışmalar yaparak bilimin gelişiminde önemli rol oynamıştır.⁶

İlk çeviriler dini ve edebi olarak ele alınmış ve kaynak yetersizliğinden dolayı ilkel bir yöntem olan *sözcüğü sözcüğüne* aktarma yoluna gidilmiştir. Bu yaklaşım yeterince bilinçli olmadığı için *ilkel* olarak nitelendirilir. Batı geleneğinde söz konusu kaynakça yetersizliği Platon, Flavius Josephus Philon von Alexandrien ve Paulus tarafından oluşturulan ilk kaynaklarla çeviribilim alanına katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. İkel çeviri yöntemi, bilimsel çeviri istikametinde bir başlangıç noktası olsa da bilimsel bakımdan ilk çeviriler 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır.⁷

Coğrafyamızda ilk çeviri faaliyetleri Osmanlı Devleti kurulmadan önce beylikler döneminde başlamıştır.⁸ Daha sonra bu tür çeviri faaliyetleri, Osmanlı döneminde

⁴ Sibel Okuyan, *Çeviri Tarihinin Bugünün Bakış Açısıyla İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2012, s. 14.

⁵ Rezzan Kızıltan, “Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları Antik Çağdan Barok Çağın Sonuna Kadar Tarihte Çeviri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 40, sayı:1-2, Ankara 2000, s.76.

⁶ Rezzan Kızıltan, *a.g.e.*, s. 77.

⁷ Rezzan Kızıltan, *a.g.e.*, s. 74.

⁸ Nurgül Sucu, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 19 Bahar 2006, Konya, s. 125-148.

devlet himayesi altına alınmıştır.⁹ Osmanlı Devleti'nde ilk tercüme faaliyetleri I.Murad devrinde itibaren padişahların himayesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 16. yüzyılda bu tercüme faaliyetlerinde ciddi bir artış görülmüştür. Osmanlı-Türk Edebiyatı'nda edebî çeviri anlayışı, genelde genişletilmiş çeviri şeklinde görülmektedir. Bu çeviriler çoğunlukla Farsça ve Arapça'dan yapılmış olan çevirilerdir.¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu döneminde İmparatorluğun gelişme ve büyümesiyle birlikte Tercümanlık Kurumu da 16.yüzyıldan itibaren önem kazanmış ve devlet kurumunun vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Enfants De Langue Et Drogmans tarafından kaleme alınan *Dil Oğlanları ve Tercümanlar* adlı eserde de ifade edildiği üzere, çeviribilimi İmparatorluğun gelişme ve büyümesi sebebiyle önem kazanmıştır. Ancak Türk çeviri tarihinin 16.yüzyılda başladığı genel bir görüştür. 16. yüzyılda bilinen ilk tercüman da Rum asıllı Yunus Bey'dir. Dönemin bir diğer önemli tercümanı da Türkçe, Arapça, Farsça ve Hırvatça dillerine hâkim olan Murat Bey'dir. Bu tercümanlar, İmparatorluğun diplomatik yazışmalarını ve resmi belgeleri çevirmekle görevli kişilerdir.¹¹

Gürsel Aytaç'ın belirttiğine göre, Osmanlı İmparatorluğu döneminde çeviri genel itibariyle tercümanlar vasıtasıyla yürütülmüştür. Lale Devri'nde İbrahim Paşa tarafından başlatılan örgütlü bir çeviri hareketinden bu yana yabancı dil öğrenilmediği için Tanzimat'a kadar çeviri alanında bir yoğunlaşma olmamıştır. Tanzimatla birlikte çeviri artık yazın hayatında kendini iyiden iyiye göstermiş Arapça yerini Fransızca'ya bırakmıştır.¹²

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bazı iç dış siyasî gelişmeler Bâbîâli Tercüme Odası'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birçok Avrupa ülkesine elçiler gönderilmiş, bu elçilerin yanına yabancı dil bilen bir tercüman verilirdi. Tercüme işlerini yürütmek amacıyla Mühendishane hocalarından Bulgarîzâde Yahyâ Nâci Efendi ile oğlu Rûhuddin Mehmed Efendi Bâbîâli'ye getirildi ve Divan Kalemi'nden

⁹ Gheis Ebadî, *Osmanlı-Türk Edebiyatı'nda İlginç Bir Çeviri Örneği: İlhâmî'nin Gûy u Çevgân Çevirisi*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ocak 2013, s. 5.

¹⁰ Nazik Göktaş, *Türk Çeviri Dergisinde Tercüme Dergisi ve Metis Dergisi'nin Yeri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana 2005. s.6.

¹¹ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi/289, Ankara Özkan Matbaacılık, Ankara 2001, s.34-35.

¹² Gürsel Aytaç, *a.g.e.*, s. 34-35.

alınan kâtipler bunların hazırladığı Rumca ve Fransızca yazıları temize çekmekle görevlendirildi. Tercüman vekâletine Yahyâ Nâî Efendi'nin getirilmesi ve sonrasında tercüman yetiştirilmek üzere derler verilmeye başlanmasıyla Tercüme Odası kurulmuş oldu. Siyasî yazışmaların yanında birçok alanda tercüme yapıldığı, Tercüme Odası vasıtasıyla Türk Edebiyatı'nın da yabancı dille yazılmış eserlerden etkilenme noktasında belirleyici bir rol oynamıştır. Mehmed Emin Âlî Paşa, Keçecizâde Fuad Paşa, Sâdık Rifat Paşa, Mehmed Nâmık Paşa, Saffet Mehmed Esad Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Ahmed Ârifî Paşa gibi devrin önemli bürokratları ve Nâmık Kemal, Âgâh Efendi, Ziyâ Paşa, Sâdullah Paşa, Münif Mehmed Paşa, Musâhibzâde Celâl gibi aydınlar hep Tercüme Odası'ndan yetişmiştir.¹³

Tanzimat Dönemi, Avrupa ve özellikle Fransızca'dan yapılan çeviri eserler vasıtasıyla yeni düşünce tohumlarının atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde Fransızcadan yapılan çeviriler, Türk kültürünü derinden etkilemiştir. Türk yazın geleneğinde yer almayan roman, hikâye, fıkra, anı gibi edebî türler Tanzimat Dönemi'nde kendini göstermeye başlamıştır. Çeviriler aracılığıyla Türk diline, Batı kültürüne ait birçok sözcük ve terim girmiştir.¹⁴

Tanzimattan sonra edebiyatımızda ilk yenilik işaretleri tercüme yoluyla verilir. Bu dönemde yapılan ve ilkler olarak nitelendirilen tercüme arasında; Şinasi'nin "Tercüme-i Manzume" adlı eseri, Ethem Pertev Paşa'nın "Tıfl-ı Naîm" başlıklı eseri, Sadullah Paşa'nın "Göl" şiiri, Münif Paşa'nın Voltaire'den yaptığı *Muhaverât-ı Hikemiye* adlı çeviri, Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan yaptığı *Telemak* ve Victor Hugo'dan yapılan *Hikâye-i Mağdurîn (Sefiller)* ile Daniel Defoe'nün *Robenson* isimli eserinin çevirilerinden bahsedebiliriz.¹⁵

Türkiye'de çeviri Tanzimat döneminde Fransız sanatçılardan etkilenen sanatçılar tarafından yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Bu sanatçılar arasında Ahmet Mithat Efendi önemli bir yer tutmaktadır. Ahmet Mithat Efendi özellikle çevirmen eğitimi

¹³<https://islamansiklopedisi.org.tr/tercume-odasi> (Erişim Tarihi: 09/06/2019)

¹⁴ A. Necmi Yaşar, *Fert-Millet Temaları Bakımından Rousseau Tercüme Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1984, s. 8-10.

¹⁵ Prof. Dr. Mehmet Aça vd, *Başlangıçtan günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul, Ekim 2009, s. 27.

almak için Sofya'ya gitmiş ve Türk Edebiyatına önemli çevirileriyle katkıda bulunmuştur.

Ahmet Mithat Efendi'nin, bir eserden çeviri yaparken özellikle iki hususa dikkat ettiği görülmektedir. Bunlar tercüme edilecek eserin seçimi ve tercümenin nasıl olması gerektiği hakkındadır. Ahmet Mithat Efendi, tercüme edeceği eseri seçerken okuyucu ilgisini mutlaka göz önünde bulundurmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, tercüme ettiği eserleri *Tercüman-ı Hakikat'te* tefrika etmiş ve bu tefrikaların katkısıyla da gazetenin yayını sürdürmüştür. Ahmet Mithat Efendi "Müellefat-ı Ecnebiyeden Tarik-i İktibas" başlıklı yazısında¹⁶ mütercim, muharrir kadar dikkatli olması gerektiğini ifade etmektedir. Ahmet Mithat'a göre tercüme faaliyetinin, bir hizmet olarak görülmesi gerekir. Bu sebeple Ahmet Mithat Efendi, tercüme edilecek eserleri seçerken okuyucular için faydalı olmasını göz önünde bulundurmaktadır. Ahmet Mithat Efendi tercüme edilen eseri, bir çeşit bilgilendirme ve Avrupa medeniyetini iyi yönleriyle Türk okuyucusuna tanıtmaya aracı olarak görmektedir.¹⁷

Ahmet Mithat Efendi tercümeye dair ilk değerlendirmelerini Octave Feuillet'den çevirdiği *Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi* adlı eserin önsözünde ifade etmektedir. Önsözde Ahmet Mithat Efendi, eserlerin bir lisanı, bir şivesi olduğunu belirterek harfiyyen tercüme edilmesinin güzel lisanımıza Frenk kokusu katacağı düşüncesindedir. Bu sebeple Ahmet Mithat'ın tercüme faaliyetlerinde harfî harfine tercüme söz konusu değildir.¹⁸

Ahmet Mithat Efendi, okuyucu kitlesinin durumunu ve düzeyini göz önünde bulundurarak tercüme edeceği eser üzerinde bazı değişiklikler yapmayı diğer bir ifade ile tâdilen tercüme yapmayı mütercim hakkı, hatta görevi olarak görmektedir. Bu bağlamda eserin adını bile değiştirmeyi bir sakınca olarak görmemektedir. Örneğin;

¹⁶ "Müellefat-ı Ecnebiyeden Tarik-i İktibas", Tarik, Nr., 4619, 13 Teşrîni Sâni, 1898. Ayrıca Bkz: Fazıl Gökçek, "Ahmet Mithat Efendi'nin Çevirileri ve Çeviri Anlayışı" *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, sayı: 277, Ekim 2011, s. 24.

¹⁷ Fazıl Gökçek, "Ahmet Mithat Efendi'nin Çevirileri ve Çeviri Anlayışı", *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, sayı: 277, Ekim 2011, s. 24.

¹⁸ Emel Kefeli, *Ahmet Mithat Efendi ve Tercüme-Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 158. (Daha sonraki çevirilerin önsözlerinde ve diğer yazılarında da sık sık tekrar edeceği bu düşünce sebebiyle Ahmet Mithat'ın tercüme anlayışı bakımından Voltaire'e benzediği Emel Kefeli tarafından belirtilmiştir.)

Hector Mallot'un *Le Lieutenant Bonet (Mülazım Bonet)* ismini taşıyan eserini, Ahmet Mithat *Bilgiç Kız* adıyla çevirerek yayımlamıştır.¹⁹

Ahmet Mithat Efendi, çeviri yaptığı eserde değişiklik yaparken eserin aslı vakasını değiştirmez ve kişileri orijinal isimleriyle kullanır. Eserde olmayan bir olayı ya da kişiyi esere ilave etmemektedir. Türk okuyucuları için gereksiz olduğuna inandığı ayrıntılara çevirisinde yer vermemektedir. Ahmet Mithat Efendi, Türk okuyucuları için yaptığı değişiklikler yararlı ve eğlenceli olmazsa eseri tercüme etmek yerine kendisi bir nazir yazmayı tercih eder. Monte Cristo Kontu'na öykünerek *Hasan Mellah*'ı, *Don Kişot*'a öykünerek *Çengi*'yi yazması Ahmet Mithat Efendi'nin nazirlerine birer örnektir. Bir nevi *Çengi* adlı eser, *Don Kişot* adlı eserin Türk kültürüne uyarlanmış halidir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi, bazı çevirilerinde Türk okuyucusunun anlayamadığı yabancı kültür ve medeniyetine ilişkin ayrıntıları ayıklamakta, bu mümkün değilse çeviriyi açıklayarak genişletme yoluna gitmektedir.²⁰

Ahmet Mithat Efendi "Usul-i Tercüme" başlıklı yazısında,²¹ bir lisanı tahsil etmenin o lisanı anlamak ve yazmak olduğunu belirtir. Yabancı bir lisanı anlamamanın ve anladığımızı kendi dilimizle ifade etmenin iyi bir tercüme olacağını düşünmektedir.

Anlaşılabileceği üzere Ahmet Mithat Efendi, tercüme eserlerde faydayı göz önünde bulundurmaktadır. Ahmet Mithat'a göre farklı kültür ve medeniyete ait eserlerin bizim kültür ve medeniyetimize hiçbir müdahale yapılmaksızın tercüme edilmesi doğru değildir. Hatta farklı kültürde kaleme alınan eserlerin Türk okuyucusu tarafından anlaşılması için eklemeler ve çıkarmalar yapılması Ahmet Mithat Efendi'nin tercüme anlayışı içerisinde yer almaktadır.²²

Ahmet Mithat Efendi'nin tercüme romanları arasında yer alan "*Konak yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikâye-i Garibe*" başlıklı roman, Almanca'dan Osmanlı Türkçesi'ne çevrilen bir eserdir. Ahmet Mithat Efendi, bu çalışmayı Wilhelm Wiesenthal ile birlikte yapmıştır. W.Wiesenthal, Sultan

¹⁹ Fazıl Gökçek, *a.g.e.*, s. 25.

²⁰ Fazıl Gökçek, *a.g.e.*, s. 26.

²¹ "Usul-i Tercüme", *Tercüman-ı Hakikat*, Nr., 3556, 12 Nisan 1890. Ayrıca bakınız: Fazıl Gökçek, "Ahmet Mithat Efendi'nin Çevirileri ve Çeviri Anlayışı" *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, sayı: 277, Ekim 2011, s. 27

²² Fazıl Gökçek, *a.g.e.*, s. 26-29.

Abdülmecit padişah olduğu zaman onu tebrik etmeye gelen ve yıldırım düşmesi sonucu ölen bir Prusya subayının oğludur. Babası öldükten sonra memleketine geri dönmeyen Wiesenthal, annesiyle beraber İstanbul'da kalmıştır. Devletin himayesinde yetişen Wilhelm Wiesenthal yurtdışında eğitim almış, Paris'te tanıştığı Ahmet Vefik Paşa ile uzun süren dostlukları olmuştur. W. Wiesenthal İstanbul'a dönünce Maliye Bakanlığında Müfettişliğe atanır. Daha sonra Ahmet Vefik Paşa tarafından Aşar Bakanlığına getirilir. Ahmet Vefik Paşa'nın azlinden sonra görevinden istifa ederek Ahmet Mithat Efendi'nin "*Tercüman-ı Hakikat*" gazetesinde tercüman olarak çalışan Wiesenthal, Ahmet Mithat Efendi ile bu vasıta ile tanışır. Wilhelm Wiesenthal, saray mütercimliği, Mühendishane-i Berri Humayun'da öğretmenlik yapmıştır. Wiesenthal'in Kitapçı Karabet tarafından yayınlanan 1075 sayfalık "Fransızca'dan Türkçeye Cep Lûgatı" adlı eseri mevcuttur.²³

Çalışmamızda Türkiye Türkçesi'ne aktardığımız eser, Şeyh Şamil'in maceralarını anlatan tarihi bir romandır. Bu açıdan roman vasıtasıyla çalışmamız, İslam dinine mensup bir lider olan Şeyh Şamil hakkında da bilgiler içermektedir. Ömrünün yaklaşık yirmi yılını dini, vatanı ve milleti uğruna adanmış olan Şeyh Şamil Bey hakkında çok fazla eser kaleme alınmamıştır. Yazılan eserlerin de çok azı Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir. 1797-1871 yılları arasında yaşayan Şeyh Şamil, XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Kafkasları işgal ve istila hareketlerine karşı yaklaşık otuz yıl mücadele etmiş bir mücahittir. Bu sebeple "Dağıstanlı Lider" ve "Mücahit" isimleriyle anılmaktadır. Ruslara karşı direnişi başlatan İmam Mansur daha sonra İmam Gazi Molla ve İmam Hamzat'tan sonra direnişin lideri Şeyh Şamil olmuştur. İmam Gazi Molla'nın yardımcısı olan Şeyh Şamil, İmam Gazi Molla'dan sonra İmam Olan İmam Hamzat'ın şehit edilmesi üzerine İmam seçilir. Yirmi beş yıl bilfiil Ruslara karşı mücadele etmiştir.²⁴ Şeyh Şamil uzun süren mücadelelerinde elde ettiği başarılarla İslam dünyasında ismini duyurmayı başarmış bir liderdir. Genel olarak Ruslara karşı kısmî başarılar gösterse de Şeyh Şamil, Ruslar karşısında başarısızlığa uğrar ve Ruslara teslim olmak zorunda kalır.

²³<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/11201/001581174010.pdf?sequence=1> (Erişim Tarihi: 12/04/2019)

²⁴ Mustafa Budak, *Şeyh Şamil*, TDVİA Yay., cilt 39, 2010, s .67-70. Bkz.(<https://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=13875>) (Erişim Tarihi: 08/02/2019)

Şeyh Şamil'in biyografisi hakkında *Kamus-ül Alam* adlı ansiklopedik eserinde bilgi veren Şemseddin Sami, eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Şamil: (Şeyh yahud Samuil). İslâm'in gazi şeyhlerinden olup, Hicri 1212 tarihinde Dağıstan'da doğmuş; Önce adı geçen memlekette Kadı Molla'nın maiyetinde on sene kadar Ruslara karşı mücadele ettikten sonra, Çerkezlerin başına geçip, yirmi sene devamlı Rusya'nın askerine mukavemet etmiş ve bir avuç dağlılarla en meşhur generallerin kumandası altında bulunan Rusya'nın nice ordularını yenilgiye uğratmaya muvaffak olup, askerî yeteneği ve mertçe dayanıklılığıyla âlemi hayrette bırakmıştı. Nihayet 1276'da Rus askerinin birkaç fırkası tarafından kuşatılarak, teslim mecbûr olmuş ve Petersburg'a sevk olunarak, 1288'de vefat etmiştir. Oğlu Mehmet/Muhammet Paşa bugün Osmanlı Devleti'nin korgenerallerindedir.”²⁵

Ayrıca Çeçenlerin mücadelelerini ve Şeyh Şamil Bey'in kahramanlıklarını konu alan eseri Türkiye Türkçesine çevirerek Şeyh Şamil Bey'in kahramanlıklarının yanında diğer ünlü Çeçen komutanları, Çeçenistan bölgesinin coğrafi özellikleri, Çeçenlerin kültürleri, değerleri, savaş teknikleri hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Çalışmada ilk önce Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı ve sanat anlayışından bahsedilecek ardından da *Konak yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikâye-i Garibe* adlı eser incelenecektir.

²⁵ Şemseddin Sami, *Kamus-ül Alam (Şamil)*, cilt 4, Mihran Matbaası, İstanbul 1311, s. 2830-2831.

BÖLÜM 1

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN HAYATI VE SANAT ANLAYIŞI

1.1.Ahmet Mithat Efendi’nin Hayatı

Ahmet Mithat Efendi, 1844 yılında İstanbul’da dünyaya gelir. Babası Bezzaz Hacı Süleyman Ağa, annesi Kafkasyalı bir Çerkezdir. Mithat Efendi, dört çocuklu yoksul bir aile içerisinde büyümüştür. Ahmet Mithat Efendi’nin çocukluk yıllarını ve ailesinin ne kadar zor şartlar altında yaşadığını Mehmet Aydın *Meşhur Olan Fakir Çocuklar* başlıklı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

Gelirleri o kadar azdı ki, Ahmed’e yılda ancak bir çift yemeni alabiliyorlar, bunu da yalnız tatil günü olan Cumaları giymesine izin veriyorlardı. O da haftanın altı günü yalınayak, başıkabak, üzerinde mavi bezden eski bir elbise ile sokak sokak gezer, bütün zamanını ya sokak çamurları içinde veya servi ağaçlarının tepesinde geçirirdi. Mahallede ‘küçük Ahmed’ lakabıyla anılan bu küçük haşarının, yaramazlıklarından herkes yaka silkerdi.²⁶

Küçük yaşta babasını kaybeden Ahmet Mithat, 1854 yılında Vidin kentine gider. Okula Vidin şehrinde başlayan Ahmet Mithat, daha sonra eğitimine İstanbul’da devam eder. Ardından Niş Rüştîyesine gider. Ahmet Mithat, eğitimini tamamladıktan sonra Mısır çarşısında bir aktarın yanında çırak olarak işe başlar. Ağabeyi Mithat Paşa’nın yanında çalışır ve Ahmet Mithat da Paşa’nın yanında çalışmaya başlar. Ahmet Mithat, işlerinde gösterdiği başarılarından dolayı Mithat Paşa’nın dikkatini çeker ve takdirini kazanır. Kedisine ‘Mithat’ ismini de Mithat Paşa verir. Ahmet Mithat Efendi bir yandan aldığı cami dersleriyle Doğu kültürüne vakıf olurken bir yandan Fransızca dersleriyle Batı kültürünü öğrenir. Ahmet Mithat, *Tuna* gazetesinde yazılar yazarak yavaş yavaş yazın hayatına girmeye başlar. Daha sonra *Tuna* gazetesinde başyazar olur. Sofya da evlenen Ahmet Mithat Efendi, Mithat Paşa ile Bağdat’a gider ve orada *Zevra* gazetesinin müdürü olur. Burada Mithat, ressam Osman Hamdi Bey tarafından batı kültürüne, Muhammed Feyzi ez Zuhâvi aracılığı ile din ve medrese kültürüne,

²⁶ Mehmet Aydın, *Meşhur Olan Fakir Çocuklar*, Ant Yayınları, İstanbul 1959, s. 11.

Şirazlı Bakır Can Muattar'ın etkisiyle de doğu ilimlerine vâkîf olmuştur. Mithat Efendi, ilk kitapları olan *Hace-i Evvel* ve *Kıssadan Hisse*'yi de burada yazar. Mithat Efendi İstanbul'a döndükten sonra *Cerideyi Askeriye* ve *Basiret* gazetelerinde çalışmış bir yandan da evinde kurduğu matbaada kitaplar basmaya başlamıştır. Ahmet Mithat Efendi, kurduğu matbaada bastığı kitapların ve yazdığı yazıların fazla olmasından dolayı Türk Edebiyatı'nda "Yazı Makinesi" olarak ünü yayılmıştır. Ahmet Mithat Efendi bu dönemde "*Devir*" ve "*Bedir*" gazetelerini çıkarsa da söz konusu gazeteler, çok uzun sürmeden hükümet tarafından kapatılır. Mithat Efendi, 1872'de "*Dağarcık*" 1873'te "*Kırk Ambar*" adlı iki dergi çıkarır. *Dağarcık*'ta yazdığı "*Divardan Bir Sada*" adlı yazısı sebebiyle Rodos'a sürgün edilir. Mithat Efendi Rodos'ta, "Medrese-i Süleymaniye" ismi verilen, çocuklar için açtığı mektepte ders verirken bir yandan da "*Dünyaya İkinci Geliş, Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Açık Baş, Ahz-ı Sar*" adlı eserlerini yazar. Abdülaziz tahtan inince 1876 yılında İstanbul'a dönen Mithat Efendi, *Takvim-i Vakaayi* ve *Matbaa-i Amire* de müdürlük yapar. Ahmet Mithat, 27 Haziran 1878 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesini kurar. Tanzimat Edebiyatı'nın ansiklopedik bir yazarı olan Ahmet Mithat Efendi, 1889'da Stockholm'de VIII. Müsteşrikler Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsilen katılan heyet içerisinde yer alır. O, burada faaliyetleri ve misyon bakımından bir "kültür elçisi" konumundadır. Bu vesileyle, Ahmet Mithat yaklaşık iki buçuk ay süren bir Avrupa seyahati de yapar. Aslında bu seyahat (Balkanlar hariç) onun Avrupa'ya yaptığı son seyahattir. İstanbul'a geri dönüşünde, izlenimlerinden yola çıkarak "*Avrupa'da Bir Cevlan*" kitabını yayımlayan²⁷ Ahmet Mithat, 1908 yılında Meşrutiyet devrinde emekliye ayrılır. Emekli olduktan sonra Darü'l-fünun'da, Darü'l-muallimat'ta, Medresetü'l-vâizîn'de dersler verir ve Darüşşafaka'da gönüllü olarak öğretmenlik yapar. Ahmet Mithat Efendi, 28 Aralık 1912 tarihinde Darüşşafaka'da nöbetçi olduğu gece vefat eder.²⁸

²⁷ Baki Asiltürk, "Ahmet Mithat Efendi Müsteşrikler Kongresi'nde", *TDED*, 1995, s. 521.

²⁸ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Varlık Yayınları, İstanbul 1977, s. 29.

1.2.Ahmet Mithat Efendi'nin Sanat Anlayışı

Türk Edebiyatı'nın mihenk taşlarından biri olan Ahmet Mithat Efendi edebiyatımıza önemli katkılar sağlamıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin roman, hikâye, tiyatro, anı, eleştiri, seyahat yazısı, deneme gibi birçok edebi türde çalışmaları bulunmaktadır.

Mustafa Argunşah'ın da belirttiği gibi, Türk nesrinin kurucularından olan Ahmet Mithat, Türk Edebiyatı'nın 'hâce-i evvel'i, çağdaş Türk dilinin "ilk öğretmeni hatta başöğretmeni"dir. Osmanlılarda gazete dilinin sadeleşmesini, romanın halka sevdirmesini sağlayan öncü isimlerdendir.²⁹

1896 yılında Ahmet Mithat Efendi'nin bizzat kendisinin çıkardığı "Tercüman-ı Hakikat" adlı gazete başta olmak üzere yazılarının olduğu "Dağarcık" ve "Basiret" adlı gazetelerde Ahmet Mithat Efendi, dilde sadeliği savunmuş ve sadeleştirmenin nasıl olması gerektiğini bir öğretmen edasıyla anlatmaya çalışmıştır. Halk dilinin kullanılmasını, dilde sadeleşmeyi sağlayabilmek için yabancı kelimeler yerine Türkçe kelimelerin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Ahmet Mithat'ın bu konudaki çalışmalarını, Ahmet Caferoğlu şu sözlerle ifade etmektedir:

*"Kendisinden önce meydana atılan, fakat fikir ve düşüncelerini bir türlü hayata geçiremeyen seleflerine nisbetle daha hazırlıklı olarak işe girişmiş ve ilk hamlede akıcı üslubu ile birçok yabancı kelimeleri dilimizden atarak yerine halkın alıştığı kelimeleri getirmeğe muvaffak olmuştur. Üstelik üslubundaki fazlalıkları atarak, Osmanlı aydınlarının dilini, bazılarının dedikleri gibi meddahlarınkine yaklaştırmıştır."*³⁰

Böylelikle Ahmet Mithat Efendi tercüme ettiği eserlerin dilini halkın kullandığı dile yaklaştırmayı amaçlamıştır.

Ahmet Mithat Efendi eserlerinde sade, gösterişsiz bir üslup kullanmaya dikkat eden önemli bir araştırmacı ve yazardır. Yazar bu üslubuyla toplumu eğiterek çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmayı amaçlamaktadır. Ahmet Mithat Efendi dilin

²⁹ Mustafa Argunşah, "Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleşmesiyle İlgili Görüşleri", *Turkish Studies*, cilt 7, sayı:4, 2012, s.1-12.

³⁰ Ahmet Caferoğlu, "Ahmet Mithat Efendi ve Türkçe'miz", *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt.1, sayı:1-2-3-4, İstanbul, 1946-47, s. 2-8.

sadeleşmesi gerektiği hakkındaki görüşlerini “*Osmanlı Lisanı*” başlıklı yazısında şu şekilde ifade etmektedir:

*Bir dili ne kadar çok kimse anlıyorsa, o dil ve millet o kadar büyüktür. Hâlbuki bugün bizim Osmanlıca’yı anlayanlar, Osmanlılık dairesinin dışında hemen hiç yok gibidir. Bu bakımdan milliyet dairemizi genişletmek için dahi olsa, dilimizi sadeleşirmeye çalışmalıyız.*³¹

Ahmet Mithat Efendi, Batı-Doğu sentezini başarılı bir şekilde kurmuş hem Batı kültürüne hem de Doğu kültürüne hâkim bir yazardır. Ahmet Mithat’ın Batı kültürüyle tanışmasını sağlayan Muhacirin Komisyonu Başkanı Şakir Bey ve Müze Müdürü Osman Hamdi Bey’dir. Kendini yetiştirmiş, kültürlü biri olan Şakir Bey’in evinde uzun zaman misafir kalan Ahmet Mithat Efendi, Şakir Bey’in zengin kütüphanesi ve aslen Romanyalı olan eşinin de etkisiyle Avrupa kültürüyle tanışmış ve söz konusu kişilerin Ahmet Mithat’ın üzerinde önemli etkileri olmuştur.³² Yazar, Şakir Bey’i asker, şair ve filozof olarak nitelendirir. Şakir Bey’in Romanyalı eşi keman çalan karısı da yazara Avrupaî kültürün ilk izlerini bırakacaktır.³³ Ahmet Mithat Efendi’nin Batı kültürünü tanınmasında Bağdat’a taşınmasının da etkisi büyüktür. Orhan Okay, Ahmet Mithat’ın Bağdat’a gidiş sürecini ve oradaki yaşantısını şöyle ifade etmektedir:

“Bağdat’a tayin edilen Mithat Paşa, onu da maiyetinde götürmüş, orada çıkarılacak Zevra gazetesinin başına getirmiştir. Gençliğinin en bahtiyar ve unutulmaz seneleri burada geçer. Yirmi beş yaşında olan ve Rumeli’deki bazı delikanlılık haşarılıklarını terk eden genç adam muntazam bir aile ve dost çevresi bulur. Evlerinde kitapları vardır, okur, yazarlar. Piyanoları vardır, çalar söylerler. Fotoğraf makineleri vardır, resimle uğraşırlar. Fakat asıl mühimi, Avrupa görünüş kültürlü bir dostları vardır: Osman Hamdi Bey”³⁴

³¹ Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 24.

³² M. Orhan Okay, “Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikâyesi”, *Kitaplık Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, sayı:54, İstanbul 2002, s. 131.

³³ M. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, MEB. Yayınları, İstanbul 1991, s. 3.

³⁴ M. Orhan Okay, “Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikâyesi”, *Kitaplık Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, sayı: 54, İstanbul 2002, s. 23.

Osman Hamdi Bey, Ahmet Mithat Efendi'nin gayretlerine seyirci kalmayarak ve ona her türlü desteği vererek ilmîni artırmasına yardımcı olur. Osman Hamdi Bey, Ahmet Mithat Efendi'ye Avrupalı tarzda kitaplar getirerek Avrupa kültürünü yakından tanınmasına vesile olur. Osman Hamdi Bey öncülüğünde yazarlık yolunda ilerleyen Ahmet Mithat Efendi, bu konuda şu ifadeleri kullanır:

*“Kendisi Avrupa’da bir takım muharrirleri ve sanatkârları görmüş ve daire-i hususiyetlerine girmiş olduğundan bunların emr-i telifte hangi tariki iltizam eylemiş olduklarını hikâye ile beni daima irşâd eylerdi. Elhasıl, ömrüm oldukça Mir-i Mûmâ İleyhe müteşekkîr ve minnettarım”.*³⁵

Ahmet Mithat Efendi Doğu’ya da kayıtsız kalmayarak Doğu kültürüne de ilgi duymuştur. Mithat Efendi'nin Doğu kültürünü tanınmasına olanak sağlayan şahıslar yine Bağdat’ta karşına çıkmıştır. Bir süre Bağdat Müftüsü de olan Muhammed Feyzi Zühavi'nin medrese üzerine yapmış olduğu sohbetler ve dersler, Ahmet Mithat’ı derinden etkileyerek Doğu ilimlerine de ilgi duymasına etki etmiştir. Fakat Ahmet Mithat üzerinde çok daha fazla etkiye Şirazlı Muhammed Bakır Can Muattar adlı bilgin bir zat sahiptir. Can Muattar, Ahmet Mithat’a hem Doğu ilimlerini ve felsefesini öğretmiş hem de Mithat’ın eleştirel üslubunun oluşmasına katkıda bulunmuştur.³⁶

Artık her iki kültüre de hâkim olan Ahmet Mithat Efendi, Doğu ve Batı medeniyetlerinin birbirini çok iyi bilmemesinden meydana gelen husumetin sebebini cehalete bağlamaktadır. Ahmet Mithat, iki medeniyeti önyargısız ve her iki medeniyetin de eksik yönlerini görerek birini tercih etmeyi değil onların sentezinde ilerlemeyi düşünmüştür. Ahmet Mithat şu sözleriyle bu duruma açıklık getirmektedir:

*“Avrupa yanibaşımızda bulunmak şöyle dursun adeta bizim içimizdedir. Biz dahi Avrupa kıtasındayız. Hele şehrimizde birkaç yüz bin Avrupalı vardır da usul ve adab-ı maişetlerinden haberdar değiliz. Onlar dahi bizim adab ve usul-i maişetimizden haberdar değildirler ya”*³⁷

³⁵ Ahmet Mithat, *Menfa* (Haz. Handan İnci), Arma Yayınları, İstanbul 2002, s. 35.

³⁶ Orhan Okay, *a.g.m.*, s. 23.

³⁷ Ahmet Mithat, *Avrupa Adab-ı Muaşeretini Yahut Alafranga* (Yay.Haz. İsmail Doğan, Ali Gurbetoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 3-4.

Batının manevi yanı yabancı olanlara çok ilgi çekici ve güzel gözüke de hakikatte “düzah-ı bihişt nüma” yani cennet görünen cehennemdir. Fakat Ahmet Mithat salt Batı düşmanı veya Batının her yönünü kötöleyen bir düşünür değildir. Ahmet Mithat, Osmanlı ve Batı kültürlerini en ufak ayrıntılarına kadar inceleyip her kültürün iyi ve kötü yanlarını bulmaya çalışmaktadır.³⁸

Ahmet Mithat, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok hızlı bir değişim sürecinde yaşamış ve bu değişimi yapıtlarına da yansıtmıştır. Ona kalırsa, Batının etkisini ekonomik alanlarda sınırlamak en doğrusudur. Onun batılılaşmaya duyduğu ilgi, Türk entelektüel yaşamının ana odaklarından biri olarak süregelmiştir. Ahmet Mithat, dönemin önemli roman yazarı olarak öne çıkmaktadır. Onun önemi, yapıtlarının özündeki değerden çok, kendinden sonraki kuşakların yazarları üzerindeki etkisinden kaynaklanır.³⁹

Ahmet Mithat Efendi, bütün ömrünü okuyan bir toplum için harcamıştır dersek yanılmış olmayız. Hayatı okuma ve yazmayla geçen Ahmet Mithat Efendi'ye muasırlarının “kırk beygir gücünde yazı makinesi” demeleri oldukça dikkat çekici bir benzetmedir. Onun, hayatın her alanıyla alakalı okuma ve yazma çalışmaları vardır. Millet adına kendine bir misyon yüklemiştir. Kendine yüklediği misyon gereği, milletini ilgilendiren her konu hakkında çalışma yapmış, dergiler ve gazeteler çıkarmış, sayısız eserler vermiştir.⁴⁰ Sabri Koz'un vurguladığı gibi Ahmet Mithat Efendi “bir aydınlanma ve aydınlatma emekçisi”dir.⁴¹

Mithat Efendi, topluma faydalı olabilmek adına birçok kültürü tanımış ve bu kültürleri topluma da tanıtmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, dünya üzerinde pek çok yere seyahatte bulunmuş, bizzat gidemediği yerler hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Ahmet Mithat Efendi için coğrafya büyük bir önem arz etmektedir. Coğrafya ilmi dünya üzerindeki kıtaların kaç ülkeye bölündüğünü, ülkelerin kanunlarını ve ülkelerdeki halkların eğitim dereceleri konusunda, dolayısıyla kültürleri

³⁸ Carter Findley, *Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da*, (Çev:Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 9-10.

³⁹ Robert P. Finn, *Türk Romanı (ilk dönem 1872-1900)*, Çev: Tomris Uyar), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1984, s. 26-32.

⁴⁰ Atakan Özgür, *Eğitim Sosyolojisi Açısından Ahmet Mithat Efendi'nin Edebi Eserlerinde Toplum Ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2018, s. 266-279.

⁴¹ M. Sabri Koz, “Ahmet Mithat Efendi'nin Eserleri”, *Kitaplık Dergisi*, sayı:54, Temmuz-Ağustos 2002, s. 160-172.

hakkında bilgi vermektedir. Ahmet Mithat da bu sebeple coğrafya ilmini önemser ve eserlerinde coğrafya bilimi ile ilgili kavramlara çokça yer verir. Ayrıca Ahmet Mithat coğrafyanın; kozmografya, astronomi, matematik, geometri, hukuk, siyaset ve özellikle tarih bilimleriyle bağlantısı olduğuna inanır ve bu bağlantıya da eserlerinde değinir.⁴²

Ahmet Mithat Efendi, eserlerini ve yazılarını tarihin ışığında, tarihten bağımsız olmayacak şekilde kaleme almış olması sebebiyle tarih bilimine olan hassasiyeti aşikâr bir yazardır. Tarihi roman türünde de eser veren Ahmet Mithat, roman türünün ise tarih biliminden bağımsız olduğunu düşünür. Yazar, Romanın hayali unsurları tarihin ise yaşanan gerçekleri ifade ettiğini kaleme aldığı eserlerinde belirterek roman türünün tarih biliminden önce de var olduğunu söylemektedir.

Ahmet Mithat Efendi, roman ve tiyatro türünün Batı'daki ve bizdeki tarihi gelişimine hem yazılarında hem de eserlerinde yer vermiş bir yazardır. Mithat Efendi, roman türünün Batıda nasıl başlayıp, yaşadığı döneme kadar gelişimini ve roman türünün geçirdiği değişiklikleri kâğıda dökmek için *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*' adlı eseri kaleme almıştır. *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar* adlı eserde Ahmet Mithat Efendi, roman tarihi hakkında hangi kaynaklardan beslendiğini, roman türünün ne zaman ortaya çıktığını ifade etmiştir. Eserde, *Mukaddime, Mehaz, Romanların Aslı, Aslın Teferruu, Kurun-ı Vusta ve Romanları, Kurun-ı Cedide Evailinde Romancılık, On Dördüncü Lui Devri, Siyasî Romanlar, Romancılıkta Teceddüd, Zamanımız Romancılığı ve Romanları, İntikad, İntikâdın Yolu Erkanı, Hatime* adlı başlıklar yer almaktadır. Roman türünün gelişimini kaleme alan yazar söz konusu konu üzerinde birtakım katkılar yaptığını da eserlerinde ve yazılarında belirtir.⁴³

Osmanlı toplumunun Batı endeksli modernleşmesinde Doğu-Batı arasında kalan toplumu Batı kültürü ve değerleriyle tanıştırmak, Batı'nın faydalı yanlarını tanıtmak, toplumu eğitmek gibi bir misyonu üstlenen Ahmet Mithat Efendi bunu en belirgin şekilde çeviri türünü kullanarak yapmaya çalışmıştır.⁴⁴ Mithat Efendi, çevirilerinde daha çok Paul de Cock, Octave Feuillet, Emile Richebourg, Charles Merevel, Hector

⁴² Serap Aslan Cobutoğlu, *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Karadeniz ve Çevresi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 48.

⁴³ Harika Durgun, *a.g.e.*, s. 197-198.

⁴⁴ Emel Kefeli, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 157.

Malot, Alexandra Dumas, Ann Radcliff gibi yazarları tercih etmiştir. Corneille'nin *Le Cid* adlı eseri, Victor Hugo'nun *Les Burgraves (Derebeyleri)* adlı oyunu, Xenophon'un *cyropaedia (Hüsrevname)* adlı eseri Ahmet Mithat Efendi'nin üzerine çeviri yaptığı eserler arasındadır.⁴⁵

1879 yılında yayınlanan “Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye-i Garîbe” başlıklı romanda Ahmet Mithat Efendi'nin tecrüme ettiği eserlerden biridir. Söz konusu eser, aynı zamanda Şeyh Şamil'in maceralarını anlatan tarihi bir romandır. Çalışmada romanın aktarımına geçmeden önce metnin tahliline yer verilecektir

⁴⁵ Ceyda Taşkiran, *Tanzimat Dönemi'nde Çeviri: Siyasal ve Kültürel Bir Bakış*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010, s. 111-112.

BÖLÜM 2
KONAK YAHUT ŞEYH ŞAMİL'İN KAFKASYA
MUHAREBATI'NDA BİR HİKÂYE-İ GARİBE ADLI ESERİN
LATİN HARFLERİNE AKTARIMI

AHMET MİTHAT EFENDİ

WİLHELM WİESENTHAL

“Tercüman-ı Hakikat” Tefrikalarından Mütehasıl⁴⁶ (Yeni Kütüphane)

Konak Yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muhârebâtı'nda Bir Hikâye-i Garibe

Almanca'dan Osmanlıca'ya nakil olunmuştur.

Ahmet Mithat ve Wiesenthal

Kırkanbar Matbaasında Tab'i Olunmuştur.

1296

⁴⁶ mütehasıl: Hâsıl olan, meydana gelen

2.1.Mukaddime

Almanya meşâhîr⁴⁷ erbâb kaleminden Adolf Moçalburg “Konak” ser levhasıyla esasi Şeyh Şâmil’in Kafkasya muharebatından bir fıkra-i tarihiye üzerine mebni⁴⁸ olarak kaleme aldığı bir roman Osmanlı lisanına bi’l-tercüme bugünkü nüshamızdan bed’⁴⁹ ile tefrikamıza derç⁵⁰ etmeye başladık.

Bu eser yalnız bir roman olmak hissiyatıyla ne kadar güzel ise Kafkasya tarihi coğrafyasına dair havi⁵¹ olduğu malumatın sıhhat ve isabetinden naşi⁵² fayda da o kadar mühimdir. Hele hikâyede eshâb-ı vak’adan(3) olarak îrâd olunan⁵³ zevatın⁵⁴ ağlebi⁵⁵ bir hikâyeye nüvisi⁵⁶ kendi hayâlhane-i tasvirinde yarattığı eşhas-ı⁵⁷ muhayyelden olmayıp Şeyh Şâmil ile Müşarun İleyh’in⁵⁸ maiyetinde⁵⁹ bulunan en be-nâm⁶⁰ serdarları⁶¹ îrâd etmiş olması ve bahusus⁶² zevatı Mumaileyhi⁶³ yakînen bilip tanıyanlardan bazı kimselere ledâ⁶⁴ el-müraca⁶⁵ ile şهادet ettikleri vecihle⁶⁶ bunların hal ü şanlarını muharririn suret-i⁶⁷ tasvir ve iş’arı⁶⁸ vak’a tamamıyla mutabık⁶⁹ bulunması bu eserin kıymetini nazarımızda bir kat daha arttırmıştır.

Muharrir eseri kendi mukaddimesinde bu hikâyenin esasını bir Amerikalı’nın Kafkasya’ya vuku⁷⁰ seyahatinde tedarik eylediği⁷¹ malumat-ı sahîha-i⁷² mahalliye

⁴⁷ meşâhîr: ünlü kişiler, meşhûr

⁴⁸ mebni: yapılmış, kurulmuş, bir şeye dayanan

⁴⁹ bed’: başlamak

⁵⁰ derç : neşretmek.

⁵¹ havi: içine alan, kaplayan

⁵² naşi: neşet eden, ileri gelen

⁵³ îrâd (ol-): getirmek, nakletmek

⁵⁴ zevat: zatlar

⁵⁵ ağleb: en kuvvetli, en kavî

⁵⁶ nüvis: yazar, yazıcı

⁵⁷ eşhas: kişiler, şahıslar

⁵⁸ Müşarun ileyh: adı geçen

⁵⁹ maiyet: bir amirin taht-ı idaresinde bulunmak

⁶⁰ be-nâm: meşhûr

⁶¹ serdar: askerın başı, kumandan

⁶² bahusus: hususuyla, en ziyâde

⁶³ mumaileyh: zikri geçen

⁶⁴ ledâ: esnasında, nezdinde

⁶⁵ müraca (et-):başvurmak, danışmak

⁶⁶ vecih: münasip, layık

⁶⁷ suret: tarz, şekil, çehre

⁶⁸ iş’ar: haber vermek

⁶⁹ mutabık: birbirine uyan, uygun

⁷⁰ vuku: tesadüf etmek

⁷¹ tedarik (et-): hazırlamak, araştırıp bulmak, ele geçirmek, edinmek

⁷² sahîha: gerçek, gerçeğe uygun bilgi

bina⁷³ eylediğini haber veriyor ki işte (4) her fıkrasında görülen isabet ü sıhhat dahi bundan neşet⁷⁴ eyliyor ve binaenaleyh⁷⁵ tercümemizin erbab-ı mütâlaâ⁷⁶ nezdinde makbul olacağı ümdini dahi şu suret tevlîd⁷⁷ ediyor.

Burada karilerimize⁷⁸ asıl arz etmek emelinde bulunduğumuz bir şey dahi Avrupalıların “kollaborasyon⁷⁹” tabir eyledikleri “sa’y-ı müşterek⁸⁰” usulünden bir numune⁸¹ göstermektir. Sa’y-ı müşterek usulü birden ziyade muharrirlerin⁸² bir eseri vücuda getirmelerinden ibaret olup Avrupa’da altı yüz erbab-ı kalemin sa’y-ı müşterek suretiyle âdetâ tavk-ı beşer⁸³ haricinde ortaya eserler koymuş oldukları hakkında elde yine o eserlerden ibaret delâil⁸⁴ vardır.

İşbu sa’y-ı müşterek usulünün ne kadar mühim (5) ve nafi⁸⁵ olduğunu kârîlerimize güzelce tefhim⁸⁶ etmek için şunu söyleyelim ki işte biz ayrı ayrı iki âdem⁸⁷ olduğumuz hâlde birimiz Almanca bilmez diğerimizin dahi Osmanlıcası bu nâme-sâz⁸⁸ olacak derecede değildir. Şu hâlde sa’y-ı müşterek usulü ikimizi tevhit⁸⁹ etmemiş olsaydı böyle Almancadan bir eseri şu suretle Osmanlıcaya tahvil⁹⁰ edemezdik. Ama sa’y-ı müşterek usulü bizi bu işte evvel suretle mezc-ü⁹¹ tevhit eylemiştir ki ikimizden bir Alman kadar Almanca ve bir Osmanlı kadar dahi Osmanlıca bilir bir miktar mütercim çıkmıştır.

⁷³ bina (et-): bir dava veya meseleyi bir şeyin üzerine kondurmak

⁷⁴ neşet: meydana gelmek, ileri gelmek

⁷⁵ binaenaleyh: bunun üzerine, bundan dolayı

⁷⁶ erbab-ı mütâlaâ: düşünürler

⁷⁷ tevlîd (et-): doğurmak, meydana getirmek, sebep olmak

⁷⁸ kârî: okuyan

⁷⁹ kollaborasyon: işbirliği

⁸⁰ Sa’y-ı müşterek: ortak çalışmak

⁸¹ numune: örnek

⁸² muharrir: yazar

⁸³ tavk-ı beşer: takat, Kudret

⁸⁴ delâil: deliller

⁸⁵ nafi: faydalı, menfaatli

⁸⁶ tefhim: bildirmek, anlatmak

⁸⁷ âdem: insan

⁸⁸ nâme-sâz: kitap yazan

⁸⁹ tevhit: bir araya getirmek, birleştirmek

⁹⁰ tahvil: bir halden bir hale koymak, değiştirmek

⁹¹ mezc (et-): karıştırmak

İşte milletimizin telifçe⁹² olan ihtiyacâtına hizmet edecek evlat-ı vatan için şu kadar sühuleti⁹³ mucip⁹⁴ bir tarik⁹⁵ daha irâe⁹⁶ eyliyoruz. (6) Ümit ederiz ki kadr-şinâsân⁹⁷ bu tariki şayan-ı sülûk⁹⁸ bir tarik bulurlar.

Wiesenthal- Ahmet Mithat

(7)

2.2.Birinci Bâb

Bindiğimiz sefine⁹⁹ bir Osmanlı yelken sefinesi ki bahr-ı seyyahın¹⁰⁰ emvâcı¹⁰¹ muzlime¹⁰² yarıp yırtıp gitmekte idi. Cenub-ı garbı¹⁰³ tarafından esen şiddetli bir rüzgâr sefinenin yelkenlerini şişirdikten maada¹⁰⁴ sefinemizden daha ziyade bir süratle sürüp götürmekte olduğu siyah bulutlar dahi rûy-ı sema¹⁰⁵ örtmekteydi. Henüz bir bora kıyameti içinde değildik. Ancak şu alâim-i sema¹⁰⁶ ve azim¹⁰⁷ bir boranın zuhura¹⁰⁸ takrip¹⁰⁹ etmesi havfi¹¹⁰ ile gemicileri korkutabilmekteydi.

Kaptanımızın nâsiyelerinde¹¹¹ fütursuzluk¹¹² ve zekâ alâimi¹¹³ aled-devam¹¹⁴ nümayan¹¹⁵ olan tariklerden bir tarik (8) idi ki havada görülen bora alametlerine karşı asla füturu tesir göstermekden maada ahval-i havayı¹¹⁶ istihza¹¹⁷ ediyormuş gibi uzun

⁹² telif: cem' ve tertip olunmuş kitap

⁹³ sühulet: kolaylık.

⁹⁴ mucip: icap eden, sebep

⁹⁵ tarik: yol

⁹⁶ irâe (et-): göstermek, bildirmek

⁹⁷ kadr-ı şinâsân: değer

⁹⁸ şayan-ı sülûk: değerli bir yola girmek, değerli bir işe başlamak.

⁹⁹ sefine: gemi

¹⁰⁰ bahr-ı seyyah: deniz seyahati yapan

¹⁰¹ emvâc: dalgalar

¹⁰² muzlime: karanlık

¹⁰³ cenub-ı garp: güneybatı

¹⁰⁴ maada: başka, gayri

¹⁰⁵ rûy-ı sema: gökyüzü

¹⁰⁶ alâim-i sema: gökyüzü alametleri

¹⁰⁷ azim: büyük, ulu

¹⁰⁸ zuhur (et-): meydana çıkmak

¹⁰⁹ takrip (et-): yaklaşmak, yanaştırmak, yaklaştırmak

¹¹⁰ havf: korku

¹¹¹ nâsiye: alın, yüz, surat

¹¹² fütursuzluk: gevşeklik, gayretsizlik, bıkmak, usanma

¹¹³ alâim: alamet

¹¹⁴ aled-devam: sürekli olarak

¹¹⁵ nümayan: görünen

¹¹⁶ ahval-i hava: hava halleri

¹¹⁷ istihza: eğlenceye almak

çubuğunu yakıp sanatına yakışık alacak bir gurur ile kurulmuş ve havada korkulacak bir şey olmadığını teminle¹¹⁸ cümlemizi tatmine çalışmakta bulunmuştu. Ben dahi kaptanın bu fütursuzluğunu görünce cesaret alarak bir sigara yakıp etrafa bakmaya başladım. Her ne kadar Karadeniz'in fırtınaları âdeta bahrını dahi yıldırım şöhretiyle meşhur ise de şimdiye kadar sebkate eden¹¹⁹ seyahatlerimde ve bilhassa¹²⁰ dış denizlerde pek tehlikeli boralar ve fırtınalar geçirmiş olduğumdan bahr-ı muhîta¹²¹ nispetle sahihan¹²² bir katre suçmuş demek olan Karadeniz'in fırtınalarından her kim korksa (9) ben korkmayabilirdim. Fakat yanımda bulunan diğer bir arkadaşım benim gibi olmayıp denizden pek ziyade havf¹²³ edenlerden bulunduğu cihetle gah gah kemal-i havf¹²⁴ ve halecanla¹²⁵ yüzüme bakar ve muhataralı¹²⁶ bir hâlde bulunup bulunmadığımızı gözlerimden anlamak için çâr-çeşm-i intizar¹²⁷ ve dikkatini patlatırcasına bir vüsatle¹²⁸ açardı.

Kendisini bu derece korkusundan dolayı tabip eylemek mürüvvet¹²⁹ değildir. Zira müddet-i ömründe henüz ikinci defa olmak üzere denize çıktığından şu acemilik hâliyle korkmakta elbette mazurdur¹³⁰. Bu zatın ismi Abdullah olup ilk deniz seyahati memleketi bulunan Tiflis'ten İstanbul'a geldiği zaman vuku geldiği misillü¹³¹ bu defa ikinci deniz seyahati dahi İstanbul'dan avdeti¹³² münasebetiyle (10) vuku bulmaktadır.

Abdullah'ın kalbine kıyafetine heyetine heybetine nazaran eğer şu seyahati ikinci seyahati olduğunu bilmeyecek olsaydım bu kadar kahraman bir adamın böyle bir katre sudan şu derecelere kadar havfine ben de taaccüb¹³³ ederdim. Hakikaten Abdullah pek yiğit bir adam olup gözleri parıl parıl parladığı gibi karakuş burnu gibi bükülmüş burnu ve arslan pazılarına mânend¹³⁴ pazılarına ve kayın kavi gerdanı kendisine pek

¹¹⁸ temin: emniyet vermek

¹¹⁹ sebkate (et-): geçmek, ilerlemek

¹²⁰ bilhassa: ayrıca

¹²¹ bahr-ı muhîta: okyanus

¹²² sahihan: gerçekten

¹²³ havf (et-): korkmak.

¹²⁴ kemal-i havf: tamamıyla korkmak.

¹²⁵ helecan: titremek, çarpınmak

¹²⁶ muhatara: zarar ve ziyan veya can korkusu, tehlike

¹²⁷ çâr-çeşm-i intizar (et-): dört gözle beklemek

¹²⁸ vüsat: fırsat, genişlik

¹²⁹ mürüvvet: yiğitlik, cömertlik

¹³⁰ mazur: özrü olan

¹³¹ misillü: benzer, gibi

¹³² avdet: geri dönmek

¹³³ taaccüb (et-): şaşırarak

¹³⁴ mânend: benzer

cengâver¹³⁵ bir erkek tavrı vermektedir. Abdullah'ın nâsiye¹³⁶ hâlindeki kahramanlık nazar-ı dikkatimi o kadar açmıştır ki şu hal ü şanıyla kendisinin tüccar olduğunu haber verdiği zaman âdetâ sözüne inanamayacak oldum.

Bu adamda nazar-ı ehemmiyetimi davet ve celb¹³⁷ (11) eden daha bir çok halleri var ise de bir kimsenin hususiyle ahvaline vâkıf¹³⁸ olmak için o kadar tecessüse¹³⁹ mağlup adam olmadığımndan o bâbta¹⁴⁰ uzun uzadıya sualler ile kendisini bîzar¹⁴¹ etmedim.

Abdullah elli, elli beş yaşında bir adam olup her hâli taklitten azade¹⁴² ve ciddi ve bahusus¹⁴³ sükûtu tekellümüne¹⁴⁴ galip ve fütursuzluğu telaşına faik¹⁴⁵ kâmil insanlardandır. Ben İstanbul'dayken Abdullah'ı bizim sefarethanede¹⁴⁶ gördüğüm gibi bazı ahbap hanelerinde dahi merkuma¹⁴⁷ tesadüf ettiğim cihetle ikinci defa olarak Kafkasya seyahatini niyet ettiğim zaman hazır memleketine avdet etmekte bulunan Abdullah ile birlikte azimet¹⁴⁸ tensip¹⁴⁹ eyledim. Kendisi gayet terbiyeli ve zeki bir zat olup (12) Avrupa ahvalini de öğrenmeye merakı olduğundan Avrupa'ya dair birçok sualler sorar ve cümlesine benden mufassal¹⁵⁰ cevaplar alırdı. Buna mukabil¹⁵¹ ben dahi kendisinden Dağıstan lisanca olan malumatımı ikmal¹⁵² ederdim.

Abdullah'ın ifadesine nazaran kendisi Tiflis ahalisinden bir tacir olduğu cihetle Dağıstan ile ahz ü itası¹⁵³ olup Çerkez lisanını Gürcü lisanından daha mükemmel surette bildiğini fark eyleyebildim. Hatta bundan dolayı kendisine beyan-ı taaccüb¹⁵⁴ eylediğimde bu hâlin sebebi Dağıstan'da tevellüt¹⁵⁵ etmiş olduğundan ibâret

¹³⁵ cengaver: cenkçi

¹³⁶ nasiye: alın, yüz, surat

¹³⁷ celp (et-): çekmek, çağırmak, yazıp göndertmek

¹³⁸ vâkıf: haberdar, bilen

¹³⁹ tecessüs (et-): yoklamak, araştırmak

¹⁴⁰ bâb: madde

¹⁴¹ bîzar: bıkmış, usanmış

¹⁴² azade: serbest

¹⁴³ bahusus: hele, en ziyade

¹⁴⁴ tekellüm: söylem

¹⁴⁵ faik: üstün, diğerlerinden ileri

¹⁴⁶ seferathane: elçilik

¹⁴⁷ merkum: ismi geçen

¹⁴⁸ azimet (et-): yola çıkmak

¹⁴⁹ tensip (et-): münasip görmek

¹⁵⁰ mufassal: uzun uzadıya anlatılan, ayrıntılı

¹⁵¹ mukabil: karşı karşıya gelen, bir şeye karşılık yapılan

¹⁵² ikmal (et-): tamamlamak

¹⁵³ ahz ü ita: alış veriş, alım satım

¹⁵⁴ beyan-ı taaccüb: şaşırıldığını söylemek

¹⁵⁵ tevellüt (et-): doğmak, dünyaya gelmek

bulunduğu cevabını vermiştir. Abdullah'ın bu cevabı her ne kadar bir cevaba kâfi¹⁵⁶ değilse de merkumun¹⁵⁷ tüccar olmadığını kaviiyen¹⁵⁸ bildiğim hâlde mücerret¹⁵⁹ **(13)** çokça bir ceset-i vücuda bulunmamak için tüccar olduğuna dair söylemiş olduğu söze inanmış bulunduğum gibi Çerkez lisanını kendi maderzati¹⁶⁰ olan Gürcü lisanından âlâ bilmesinin sebebi yalnız Dağıstan'da doğmuş bulunmasından ibaret olduğuna dair verdiği cevaba dahi ol suretle inanarak asıl emelim olduğu üzere derslerimi ileriye götürmeye hasr-ı ehemmiyet eyledim.

1847 senesi mayısın iptidalarında¹⁶¹ idi ikimiz mezkur¹⁶² Türk sefinesine râkiben¹⁶³ olarak İstanbul'u terk ettik. Abdullah esna-ı râhta¹⁶⁴ doğrudan doğruya Tiflis'e gitmek efkârında¹⁶⁵ olmayıp Abaza memleketinden mürur¹⁶⁶ edeceğini ve oralarda devam eden muhârebe ahvali müsaade ederse Çerkezistan'dan dahi geçerek **(14)** muahharât¹⁶⁷ Tiflis'e vasıl olacağımı¹⁶⁸ söyledi. Ben şu hatt-ı hareketi kemâl-i memnuniyet ile telâkki ederek¹⁶⁹ benim dahi kendisiyle birlikte şu mahallere ziyaret arzusunda bulunduğumu (s)öyledim. Avrupalıların henüz kemâliyle meçhuli olan memalik¹⁷⁰ mezkurede Avrupa'da Abdullah misilli her hâlde vâkıf bir kılavuz hazır eldeyken ondan istifade etmeyip de başka bir kılavuz aramaya hacet¹⁷¹ mi vardı? Abdullah ise bu teklifi bilâtaallül¹⁷² olarak kabul etti.

Bir sabah vaktinde Sinop limanını terk ederek Sohumkaleye doğru hareket eyledik. Havada görülen alametlere ehemmiyet vermemekte meğer kaptanın hakkı varmış. Zira korktuğumuz bora zuhur etmediğinden başka hava gittikçe iyileşmeye başladı. Kaptanın bize tahsis ettiği kamaracıkta birer **(15)** kahve içmek için aşağıya inmekte

¹⁵⁶ kâfi: elveren

¹⁵⁷ merkum: zikri geçen

¹⁵⁸ kaviiyen: kuvvetli, güçlü, sağlam

¹⁵⁹ mücerret: yalın, açık

¹⁶⁰ maderzat: anadan doğma

¹⁶¹ iptida (et-): başlamak

¹⁶² mezkur: zikr olunmuş

¹⁶³ rakîben: binmiş olduğu halde

¹⁶⁴ esna-ı râh: giderken

¹⁶⁵ efkâr: düşünmek, endişe, niyet

¹⁶⁶ mürur (et-): geçmek, gitmek

¹⁶⁷ muahharât: sonradan, yakın vakitte

¹⁶⁸ vasıl (ol-): varmak, ulaşmak

¹⁶⁹ telâkki (et-): kabul etmek

¹⁷⁰ memalik: memleket

¹⁷¹ hacet: ihtiyaç, lüzum

¹⁷² bilâtaallül: bahanesiz

iken kaptan tarafından vuku bulan bir işaret üzerine sefinenin tayfaları bir hareket-i fevkalâde icrasına başladılar.

Kaptanın elinde bir dürbün olarak uzaktan ufkî¹⁷³ bil-teftiş¹⁷⁴ ederek baade¹⁷⁵ kemâl-i hiddet-i gazap ile dürbünü elinden bırakıp dedi ki:

“Bir Moskof harbi vapuru geliyor! “

Abdullah bu sözü işitir işitmez kaptanın yanına sokuldu ben dahi arkasından gittim.

Abdullah - Moskof vapuru mu? Moskof vapuruysa bize ne?

Kaptan- ne olacak! ”Dur” işaretini verdiği gibi durmaya mecbur olarak yolumuzdan kalacağız. Bundan başka Moskoflar insana pek **(16)** çok eziyetler de ederler. Abdullah’ın gözleri ufalıp çehresi dahi bir ciddiyet ve ehemmiyet tavrı peyda¹⁷⁶ etmeye başladı.

Ben- Hukûk-i milel-i¹⁷⁷ mugayir¹⁷⁸ olarak bizi yolumuzdan nasıl alıkoyabilirlermiş?

Kaptan- Hah! Hah! Denizde böyle şeyler sorulmaz! Moskof değil mi? Murat edince bu gemide silah ve mühimmat bulunduğu şüphesiyle bütün gemiyi muayene etmek için kendisinde salâhiyet¹⁷⁹ bulur. Maahazâ¹⁸⁰ gemide korkacak gibi hiçbir şey yoktur. Yalnız eski bir top ile bir iki köhne tüfeğim var. Her gemide bu kadarcık silah bulunabilir. Ta işte bakınız bakınız! “Dur” işareti çektiler. Artık ne çare? Durulur! **(17)** Yazık ki hava bu kadar iyi olduğu hâlde şu hınzırlar bizi bir iki saat yolumuzdan alıkoyacaklar.

Ben- Fakat niçin duruyorsun? Yolumuza devam edelim! Ben senin yerinde olsam durmazdım.

¹⁷³ ufkî: yatay

¹⁷⁴ bil-teftiş: araştırarak

¹⁷⁵ baade: sonra

¹⁷⁶ Peyda (ol-): Mevcut ve meydanda olan

¹⁷⁷ milel: millet

¹⁷⁸ mugayir: başka türlü, farklı

¹⁷⁹ salâhiyet: bir işe karışmaya ve bir fiil ve harekete hasbe’l vazife haklı olma

¹⁸⁰ maahazâ: bununla beraber

Kaptan- Öyle mi? Fakat bak bir kerede Moskof gemisine! Tam kırk topu taşıyan hamil¹⁸¹ bir fırkateyindir! Durmayacak olursam bizi behava¹⁸² eder. Bundan başka Sohumkalesi Rusya sahili add olduğu¹⁸³ cihetle beni orada tutup emre itaat etmemezlik töhmetiyle¹⁸⁴ istedikleri kadar hapis dahi ederler. Canım ne zaruru var? Varsınlar geliversinler. Nihayet bir iki saat geri kalacağız.

Kaptanın emri üzerine gemiyi durdurmak için tayfalar yelkenleri toplamakta (18) iken ben arkadaşım Abdullah'a dikkatle bakmadığımda kemâl-i itminân¹⁸⁵ ve bir istirahat-i vicdan ile Rusya gemisine bakmakta ve şu sırada tabiî Ruslar aleyhine söylediğim sözlere lâ ve neam¹⁸⁶ hiçbir cevap vermeyip kollarını göğsü üzere yine çaprazvari koyarak kemâl-i temkin¹⁸⁷ ve metanetle bir muhatara¹⁸⁸ bekler gibi durmaktaydı

Biraz vakit sonra Rusya vapurundan denize bir sandal indirilip bir Rusya zabiti¹⁸⁹ ile beş altı nefer gemimize doğru geldiler. Kaptan Rusya zabiti için lazımları riayet¹⁹⁰ ile kabul etti. Bu esnada ben Abdullah'a bir nazar-ı dikkat daha atf ettim¹⁹¹. O koca yiğidin heybet ve azametini derunî bir havf-i azmin meydana (v)uran elvanı¹⁹² setr etmek¹⁹³ derecesinde idi. Abdullah'ın şu (19) hâlini görmüş olsaydınız Ruslara olan nazarı insana bakarcasına bir nazar değil âdeta vahşi ve korkunç birtakım haşerâta bakılırcasına bir nazar-ı nefret ve istikrah¹⁹⁴ olduğunu hükmedebilirdiniz.

Ben Abdullah'ın bu hâline pek ziyade şaşım. Lakin hiçbir söz söylemeyip Rusya zabitinin hareketine dikkat etmeye başladım. Merkum geminin üst tarafında bir karakol bırakarak kaptan ile beraber her bir tarafı muayene ettikten sonra geminin ismini, süratini, hamulesini¹⁹⁵ ve gideceği mahali suall-i kayd ve pasaportlarımızı muayene ettiği esnada benimle Fransızca iki lakırdı söyleyip Şeyh Şâmil ile

¹⁸¹ hamil: yüklü

¹⁸² behava: havaya gitmiş, uçurulmuş

¹⁸³ add (ol-): sayılmak

¹⁸⁴ töhmet: birine isnat olunan suç, kabahat

¹⁸⁵ itminân: emin olmak, emniyet

¹⁸⁶ lâ ve neam: evet ve hayır, (evet ve hayır demeyip susma)

¹⁸⁷ temkin: ağırlık, vakar

¹⁸⁸ muhatara: sıkıntı

¹⁸⁹ zabıt: zabıta

¹⁹⁰ riayet (et-):gözetmek, saymak, hürmet

¹⁹¹ atf (et-):meyl ettirmek

¹⁹² elvan: birkaç renkli, rengârenk

¹⁹³ setr (et-): örtmek, kapamak

¹⁹⁴ İstikrah (et-): tiksirmek, iğrenmek, nefret etmek

¹⁹⁵ hamule: gemi yükü, bir geminin taşıdığı eşya

Moskofların muharebe üzerinde bulduklarını ve bu hâlde Kafkasya (20) seyahatimin güç olacağını beyan eyledi.

Zabit gemiyi terk eder etmez Abdullah yanıma gelip herhâlde telaşını ketm¹⁹⁶ eden ve ketm-i besâti¹⁹⁷ iltizamla¹⁹⁸ beraber yine bir dereceye kadar mütehalikâne¹⁹⁹ bir tavır ile zabitin bana ne söylemiş olduğunu sual eyledi. Seyahatimizin güç olacağı hakkında beyan eylediği mülahazayı²⁰⁰ kendisine tebliğ²⁰¹ eyledim. Çehresinde birtakım istihza²⁰² alametleri görünüp başını salladı ve bir müddet sakin kaldıktan sonra bana dedi ki:

-“Kamaramıza gidip kahvemizi içelim.”

Bunun üzerine Abdullah ile kamaraya indik. Abdullah hâlâ bir söz söylemek ister gibi görünüp fakat tereddüd eylediği dahi çehresinden ab-ı aşikâre²⁰³ anlaşılıyordu. Nihayet yüzüme bakarak (21) dedi ki:

-Size bir şey söyleyecek olsam hazm²⁰⁴ ederek ketüme muktedir²⁰⁵ olabilir misiniz?

Ben – Eğer ketümlüğünden şüphe ederseniz hiçbir şey söylemeyiniz!

Abdullah – Moskofu o kadar yakında gördüğüm zaman ellerim titremeye başladı. Bereket versin elimde silah yoktu.

Ben –Elinizde silah olsaydı ne yapacaktınız?

Abdullah –Ne mi yapacaktım? Hiç şüphe etmeyiniz ki derhâl öldürürdüm!

Ben -Ne demek? Rusya zabiti size ne yaptı ki? Siz kendinizin bir Gürcü taciri olduğunuzu haber vermişsiniz. (22) Yoksa bu sözünüz mü doğru değil?

Abdullah- Ben ne Gürcü’yüm ne de tacir! Ben âdeta bir Çeçen’im!

¹⁹⁶ ketm (et-): sır saklayan

¹⁹⁷ ketm-i besâti: sır saklamayı taahhüd etmek

¹⁹⁸ iltizam (et-): : kendi üzerine lazım addetmek, birinin tarafını tutmak

¹⁹⁹ mütehalikâne: kendini tehlikeye atacak derecede arzu ve telâşla bir işe koşan

²⁰⁰ mülahaza (et-): dikkatle bakmak, iyice düşünmek

²⁰¹ tebliğ (et-): yetiştirmek, eriştirmek, götürmek

²⁰² istihza (et-): eğlenceye almak

²⁰³ ab-ı aşikâre: açık bir şekilde

²⁰⁴ hazm (et-): sindirmek

²⁰⁵ muktedir: güçlü, kuvvetli

Ben- Pekiyi! Fakat Ruslara ne garazımız var?

Abdullah- Ne garazım mı var? Moskoflar vatanımı pâymâl²⁰⁶ etsinler arkadaşlarımın kanını döksünler de hâlâ bir garazım olsun mu? Senin de vatanın var! Moskoflar vatanını istila etmeye kalkışacak olsalar kendilerine dost nazarıyla mı bakardınız? Evet, ben tacir değilim ben Şeyh Şâmil'in arkadaşımıyım dağlarımızda karşıma gelen Moskofların işi pek fenadır.

Ben -Tüccar olmadığınızı ben de çoktan anlamıştım. (23)

Abdullah -Öyle mi? Acaba taklit ettiğim hâli o kadar fena mı taklit ettim?

Ben -Hayır! Tüccar olmadığınızı yalnız her hâlinize pek büyük dikkat eden adam anlayabilir.

Abdullah -Neysel! Ben birkaç güne kadar vatanıma avdetle²⁰⁷ zümrüt gibi yeşil dağlarımızda bulunacağım! O zaman bu tüccar elbisesini terk ile silahlarımı kuşanacağım. Tüfek ve kamamı istimal²⁰⁸ edeceğim. Fakat o vakte kadar sükûtunuzu niyaz²⁰⁹ ederim. O zamana kadar ismim Abdullah ve kendim Tiflisli bir tacir olmaklığım icap eder. Anlıyorsunuz ya?

Ben Abdullah'a kendi verdiği malumattan başka hiçbir şey sormayarak bu suretle hakkımda emniyetini tezyit²¹⁰ etmek isterdim. Maahazâ²¹¹ herhâlde (24) Abdullah'ın bana tevdi²¹² eylediği esrar²¹³ dahi çok mühimdi. Zira dikkat buyurulsun ki şöyle mühim bir hâl ve zaman içinde Abdullah hem bir Çerkes hem de Şeyh Şâmil'in arkadaşlarından bir adamdı.

Maahazâ Abdullah malumatın yalnız bu derecesiyle kalmadı. Dağıstanlılar ile Çerkeslerin Moskoflara karşı vuku bulan muharebelere dair birçok malumat daha

²⁰⁶ pâymâl (et-): ayakaltına almak

²⁰⁷ avdet (et-): geri dönmek

²⁰⁸ istimal (et-): kullanmak

²⁰⁹ niyaz (et-): yalvarmak, rica

²¹⁰ tezyit (et-): artırmak, çoğaltmak

²¹¹ maahazâ: bununla beraber

²¹² tevdi (et-): bırakmak, emanet etmek

²¹³ esrar: sır

verdi. Malum²¹⁴ olduğu vecihle²¹⁵ Kafkas muhârebelerine alelumum²¹⁶ Çerkes muharebeleri namı verildiğinden bütün Kafkasya ahalisine dahi Çerkes ismi verilirse de Şeyh Şâmil'in maiyetinde muharebe eden ahali asıl Çerkes olmayıp ve Kafkasın cihet-i şarkiyesinde sakin bulunan Kumuk ismi dahi Çerkes olmayıp bunlara "Çeçen" derler. (25) Abdullah ile bir hayli konuştuktan sonra yatak odamıza giderek uyuduk. Ertesi günü bora emareleri büsbütün mahvolup güneş rûy-ı semada²¹⁷ lem'a-pâş²¹⁸ olmaktadır. Yavaş yavaş Abaza sevâhili²¹⁹ görünmeye başlayıp Sohumkale limanı da önümüzde belirdi. Bir saat kadar daha yolumuzda devam eyledikten sonra karaya yanaştık. Gerek yolcular gerek eşya-ı kâmilin karaya çıkarıldı. Bizim eşyamız ise o kadar dağdağalı olmayıp bende yalnız bir çanta ile bir palto vardı. Pasaportlarımız yoklanıp tasdik²²⁰ olundu. Ben Amerika ahalisinden bulunduğum cihetle pasaport muayenesi için Moskof memurları bana eziyet vermedikleri gibi Abdullah'ın da benim maiyetimde bulunduğunu söylediğim cihetle (26) ona dahi îrâs-ı müşkilât²²¹ etmemişlerdi.

Baade²²² Abdullah vasıtasıyla oradan iki beygir²²³ satın alarak Kalamasur nam-ı şehre doğru yola düzeldük.

Abdullah Kafkas dağlarına girince bütün bütün başkalaştı. Uzaktan görünen dağlara kemal-i memnuniyetle bakarak o kadar süratle gitmekteydi ki güç hâl ile kendisine yetişebilmekteydim.

Abdullah pek az sevilir bir adam ise de vatanına takarrüp²²⁴ ettiğinden dolayı biçarenin ne kadar bahtiyar olduğu çehresinde nümayan²²⁵ olurdu.

²¹⁴ malum: bilinen, bilinmiş

²¹⁵ vecih: yol, tarz, yöntem

²¹⁶ alelumum: umumen

²¹⁷ rûy-ı sema: gökyüzü

²¹⁸ lem'a pâş: ışık yayan, parıldayan

²¹⁹ sevâhil: sahiller

²²⁰ tasdik (ol-): onaylamak

²²¹ îrâs-ı müşkilât: zorlaştırmak, zorluk vermek

²²² baade: sonra

²²³ beygir: at

²²⁴ takarrüp (et-): yaklaşmak

²²⁵ nümayan: Görünen

Yol gayet dar-u sab²²⁶ el-mürur²²⁷ ve sol tarafımızdaki arazi tepe ve taşlıktan ibaret (27) olup sağ tarafımızdaki arazi ise denize kadar mümtedd²²⁸ bir iniş ve uçurum teşkil etmekteydi. Bulduğumuz mahalden üç bin adım kadar mesafede bir sefinenin denizde lenger-endâz²²⁹ olduğu ve bayrağının bir Osmanlı bayrağı olduğu güzelce görünüyordu. İhtimal ki karadan bir haber ve yahut bir yük bekliyordu. Filhakika²³⁰ sefine-i mezkureden²³¹ bir sandal denize indirilerek karaya doğru gelmeye başladı.

Abdullah- Şu geminin ne beklediğini bilirim. Mutlaka gasp olunan cariyeleri²³² almak için bekliyor?

Ben- Fakat öyle insan ticareti fena bir şey değil midir? Mademki gasp olunmuş kızlar vardır belki onlara muavenet²³³ edebiliriz.

(28)

Abdullah –Dağlarımızda lüzumundan ziyade kadın ve kız vardır. Ahalinin çoğu kızlarını satıyorlar. Memleketimiz fukara ve kadınlarımız pek güzeldir. Osmanlılar mahsulat ı ziraiyeleri olan duhânlarını²³⁴ fûrûht²³⁵ eyledikleri gibi biz dahi hesapsız olan kızlarımızı satarız. Yalnız düşmanımızla muharebe etmek üzere asker yetiştirmek için kadınlarımızın memlekette kalmaları kafidir²³⁶.

Ben -Senin de bir kızın olsaydı satar mıydın?

Abdullah -Hayır! Ben Beyzadeyim. Bir Beyzade hiçbir vakit kızını satmaz. Başka bir Bey daha yetiştirmek için kızını yine bir Beyzadeye verir.

İşte bu hâlde söyleşerek ileri gitmekte (29) iken yolumuz düzelmeye başlayıp önümüzde denize doğru mümtedd²³⁷ gayet latif bir ova göründü. Gemiden çıkan sandal dahi bu ovanın sahiline gelip orada yüzleri örtülü birçok kadın bulunup etraflarında

²²⁶ dar-u sab: dar ve zor

²²⁷ mürur (et-): geçmek, gitmek

²²⁸ mümtedd: uzamak, kaplamak, uzayan

²²⁹ lenger-endâz: demir atmış

²³⁰ filhakika: gerçekten

²³¹ sefine-i mezkur: zikri geçen gemi

²³² Akçe ile satılıp alınan hizmetçi kız

²³³ muavenet (et-): yardım etmek

²³⁴ duhân: duman, tütün

²³⁵ fûrûht (et-): satmak, satış

²³⁶ kâfi: elveren

²³⁷ mümtedd: uzayan

birkaç süvari²³⁸ durmaktaydı. Yolumuza devam etmek için o taraftan geçmeğe mecbur olduğumuz cihetle bu insan ahz ü ita²³⁹ bizzat görmek üzere beygirimi mahmuzladım. Gemiden gelen sandalda sekiz nefer müsella²⁴⁰ adam vardı. Bunlardan ikisi sandalda kalıp altısı karaya çıktılar. Kadınların etrafında bulunan süvari dahi altı neferden ibaret olup önlerinde birer kama ve arkalarında kuzu derisinden mamul mahfazalar²⁴¹ içinde birer tüfekleri ve başlarında tüylü kalpakları vardı. **(30)** Kadınların adedi dahi sekiz ve yahut dokuzu tecavüz²⁴² etmemekte ve cümlesi başlarından ayaklarına kadar birer beyaz çarşap içine sarılıp yüzleri bütün bütün kapalı durmaktaydı. Sandaldan çıkmış olan adamlar değerine göre fiyat vermek için kızların yüzlerini kapayan peçeleri açarak muayeneye koyuldular.

Ben bu hâlden dolayı hiddetlenmiş isem de Abdullah bu ahz ü itayı pek tabî bulurdu. Gerek sandalda(n) çıkanlar ve gerek Abazalar bizim takarrübümüzden²⁴³ asla fütur²⁴⁴ getirmeyerek pazarlıklarına devam eylediler. Pazarlık hitam²⁴⁵ bularak alanlar satanlara para vermekte oldukları esnada içlerinden birisi kızlardan birinin fiyatı pek fâhiş²⁴⁶ olduğundan mübâhise²⁴⁷ şikâyet etmesi üzerine **(31)** sahibi bulunan Abaza dedi ki:

-Efendim! Bu kız bir Beyzade kızı olup memleketinde en güzeldir. Bunu bin muhatara²⁴⁸ ile ele geçirebildik. Gâsıbları²⁴⁹ biz olduğumuz meydana çıkarsa hayatımız dahi muhatarada kalacaktır.

Abdullah –(Bana hitaben) Hınzırlar! Bir Beyzade kızını gasp etmişler ha? Silahım yanımda olsaydı bu kızını mutlaka kurtarırdım. Bu Abazalar ne haydut heriflermiş!

Abdullah bu sözü söylerken kadınlardan biri bize doğru ellerini kaldırarak “Babacağım! Babacığım! Sen misin!” diye haykırmazın mı? Abdullah bu sesi işitir

²³⁸ süvari: atlı asker

²³⁹ ahz ü ita: alışveriş

²⁴⁰ müsella: silahlı, silahlanmış

²⁴¹ mahfaza: koruma kabı

²⁴² tecavüz (et-): ötesine geçmek, aşmak

²⁴³ takarrüp (et-): yaklaşmak

²⁴⁴ Fütur: bezginlik, umutsuzluk

²⁴⁵ hitam (et-): bitmek, tükenmek

²⁴⁶ fâhiş: yüksek, pahalı

²⁴⁷ mübâhis (et-): diğer biriyle bahse girişen

²⁴⁸ muhatara: sıkıntı, tehlike.

²⁴⁹ gâsıp: zorla kapıp alan, zorba

işitmez kıza doğru tehâlük²⁵⁰ gösterip çehresi dahi ölü benzine **(32)** benzedi. Hâlbuki kıızı satın alan iki müsellaah adam biçarenin kollarından tutarak sandala doğru sürüklemekteydiler. Abazalar ise kızın bu feryadını işitince hemen beygirlerini kamçılıyarak firar²⁵¹ ettiler.

Kız – Babacığım! Babacığım! Beni tanımıyor musun? Ben senin kızın ben senin sevgili Fatmacığın değil miyim? Beni kurtar!

Abdullah- Fatmam! Evladım! Diye haykırarak heriflerin üzerine hücum eyledi. Herifler bu hâlden müteaccip²⁵² kalarak kadınları bir an evvel sandala götürmeye çalışmaktayken sandalda bulunanlar tüfeklerini hazırlamaya başladılar. Ben dahi Sohumkaledede satın almış olduğum iki çifte tabancaların birini elime aldım. **(33)**

Abdullah (Heriflere) – Geri diyorum! Geri! Bu kızın kim olduğunu görmek isterim. Kim olduğu meydana çıkmalıdır!

Heriflerin biri – Sen ne karışyorsun? Biz bu kıızı satın aldık! İster babası ol ister olma! Kız artık bizimdir.

Abdullah (Belinde bulunan kamayı eline alarak) –Bu kızın Beyzade olduğunu işittim. Ben vatanımdan uzak bulunduğum esnada hanemden kızımı gasp etmişler demektir. Gasp olunmuş bir cariyeyi satın almaya hakkın yoktur. Bu kız benim kızımdır. Evladımı iade etmeye mecbursun! Yoksa senin kanını dökerim!

Herif –Deli mi olduk be herif? Ben bu kıızı fahiş bir fiyat ile satın aldım! **(34)** Sen git de Abazalardan paranı iste!

Abdullah – Abazalar cezalarını göreceklendir. Sen gasp olunmuş bir kıızı satın alamazsın. Kız için kaç para verdin?

Herif- Beş yüz pul verdim.

²⁵⁰ tehâlük: hevesle atılmak

²⁵¹ firar (et-): kaçmak, savuşmak

²⁵² müteaccip: şaşırın

Abdullah – Doğrusu bir Beyzade kızı için fena para değil! İstanbul’a gittiğin vakit Asmaaltı tüccarından Ali Murad Efendi’ye giderek benim namıma şu parayı al. Bunun için kendisine emir vereceğim.

Herif – Bir Çerkez’in o kadar lafzın²⁵³ olduğunu bilmezdim.

Diyerek kızı sandala doğru sürüklemeye devam eyledi. Fatma ise kollarını bize doğru uzatarak muavenet²⁵⁴ istemekteydi. Abdullah (35) belinde bulunan kamayı kaldırarak herifin göğsüne saplamış ve kızını kaparak ata bindirmekte bulunmuşken iki herifler hançerlerini çekerek merkumun²⁵⁵ üzerine gelmeleriyle ben tabancamı çekip birisini yere devirdim. Fakat ötekiyi uramadım. Bu esnada Fatma firar eyledi. Abdullah ise yanındaki iki herifin elinde kalıp kendini beygirden aşağıya indirmeye çalışırlardı. Abdullah elinde bulunan kamayla kendisini müdafaa ettiği cihetle ben Fatmaya muavenet etmek daha münasip olduğunu gördüğümünden diğer tabancamı elime alarak Fatma’nın yanına gittim. Heriflerin tüfekleri boş olduğu cihetle bunları sopa gibi istimal²⁵⁶ ederlerdi. Ben ise “geri çekiliniz yoksa kurşunla beyninizi patlatırım” diye hücumla başladım. Herifler elimde (36) ki tabancayı gördükleri anda üzerime gelmekte tereddüt eylediler.

Herif – Ne duruyorsunuz be? Kız bizimdir! Kızı alıp gemiye götürelim.

Bu sözleri söyleyen herifin yüzüne bakınca evvelce Abdullah ile uruşmakta olanlardan biri olduğunu tanıdım ve bu münasebetle arkadaşımın kamasını ne derece bir maharetle istimal ettiğini de gördüm. Kendisi henüz zîmecruh²⁵⁷ olmadığı gibi beygirini yanına bile hiç birini yaklaştırmamaktaydı. Gayet mahir²⁵⁸ bir binici olduğu cihetle bu mahareti kamadan ziyade işine yaramıştır.

Abdullah beygirini maiyet üzerine sürerek cümlesini dağılmaya mecbur ettiği gibi ve vakit buldukça kamayla birer birer urur cerh²⁵⁹ ederdi. Bu (37) esnada Fatma’nın üzerine giden üç heriften birini tabancayla öldürmüş olduğum cihetle ikisi benim

²⁵³ lafz: söz

²⁵⁴ muavenet (et-): yardım etmek

²⁵⁵ merkum: adı geçen kişi

²⁵⁶ istimal (et-): kullanmak

²⁵⁷ zîmecruh: yaralı olmayan

²⁵⁸ mahir: becerikli, usta

²⁵⁹ cerh (et-): yaralamak

üzerime hücum ettiler. Abdullah ise beygirini kerimesinin²⁶⁰ bulunduğu noktaya çevirerek ve mezbureyi beygirine alarak firar etmeye çalıştı ise de bu maksadı herifler tarafından his olunduğu cihetle güzel Fatma'yı behemehâl²⁶¹ babasının elinden almak için mezbureyi takarrüp eylediler.

Evet, Fatma güzeldi! Esna-i firarında yüzünü setreden örtü düşmüş olmakla güzel ve necip²⁶² simasını ben de gördüm. Gözleri elâ kaşları siyah ağzı ufacık dişleri gayet beyaz simasını rengi ise ziya-ı şemsin²⁶³ kar üzerine yeni aksettirmiş²⁶⁴ olduğu rengine benzer idi. **(38)**

Abdullah cüretinin²⁶⁵ neticesiz kalmış olduğunu anlamasıyla fena hâlde hiddetlendi. Doğrusu da mevkimiz pek fena pek tehlikeliydi. Fatma heriflerin ortasında kaldığından mezbureyi muhataraya²⁶⁶ koymaksızın ne beygir ile üzerlerine hücum edebilir ne de tabancalarını istimal²⁶⁷ fırsat bulurdu.

İşte bu hâlde iken arkamızdan bir beygir nalı sedası işittik. Bize doğru dötrnalla bir süvari²⁶⁸ geldiğini gördüm. Arkasındaki kırmızılı lutgası ile başındaki kuzu kalpağından kendisinin bir Çeçen olduğunu anladım. Kız dahi merkum süvariye görünce:

-Danyaldır, Danyal!

diye haykırmaya başladı. Abdullah dahi gelen **(39)** zata dikkatle:

-Evet Danyaldır. Senin nişanlındır kızım! Şimdi üç olduk. Elbette bunlara galebe ederiz. Diye ilan ı sürür²⁶⁹ eyledi.

Bu esnada süvari yanımıza geldi ki gayet yakışıklı bir adam olup yanakları kıpkırmızı kızarmış ve gözlerinden dahi sanki ateş saçmakta bulunmuştu.

²⁶⁰ kerime: kız, kız çocuğu

²⁶¹ behemehâl: ne yapıp edip, herhalde, elbette

²⁶² necip: soylu, asil

²⁶³ ziya-ı şems: güneş ışığı

²⁶⁴ aks (et-): yansımak

²⁶⁵ cüret: yiğitlik

²⁶⁶ muhatara: sıkıntı, tehlike

²⁶⁷ istimal (et-): kullanmak

²⁶⁸ süvari : atlı asker

²⁶⁹ ilan-ı sürür (et-): sevincini ilan etmek

Danyal – Fatma! Daha burada mısın? Oh Yarabbi şükür! Buradasın ha? Çok şükür vakt-i zamanıyla yetiştim. Haydutlar! Kızı veriniz yoksa alimallah sizi bire kadar gebertirim!

Danyal'ın elinde bulunan çaşga²⁷⁰ (kılıc) parıl parıl parlamaktaydı.

Abdullah- Danyal Bey! Evladım! Tüfeğin (40) nerde?

Danyal – Tüfeğim yok amca! Fatma'nın gasp olduğunu işitir işitmez bir şey düşünmeyerek hemen beygirime binip yola çıkmıştım. Fakat tüfeği ne yapacağım? Fatma'nın gözünden çıkan ateş şu muktendir²⁷¹ pazılarıma tüfekten de tabancadan da ziyade kuvvet verir.

Bunun üzerine üçümüz birden heriflerin üzerine hücum ettik. Bunlardan beşi silahbedest olarak üzerimize hücum etmeye ve ikisi Fatma'yı tekrar sandala götürmeye iptidar²⁷² eylediler.

Danyal ile Abdullah kemâl-i gazap ve hiddetle muharebe ederlerdi. Heriflerden biri beygirlerin ayakları altında çiğnendi ise de yine ayağa kalkarak (41) arkadaşlarıyla beraber mücadeleye koyuldu.

Her anda mevkilerini ve vazîalarını değiştirmekte bulduklarından tabancalarını bunlar aleyhine bir türlü istimal²⁷³ edemezdik. Mücadele bu hâlde devam etmekteyken gemiden bir sandal daha indirilip sahile doğru harekete başladı.

Hâlbuki hatve hatve²⁷⁴ daima ricat²⁷⁵ etmekte buldukları cihetle mücadele deniz kenarına kadar devam etmekte olup Fatma'yı götürenler hemen sandala atlatmaktayken bir tüfek patlayıp herifin biri devrildi. İkinci bir tüfek dahi ikincisini devirmiş ve fakat Fatma da kan içinde kalarak bayılmıştır. Herifler bu hâli görünce şaşırıp kurşunların nereden geldiğini anlamak için etraflarına bakmaktayken Danyal Bey kızı hemen beygiri (42) üzerine alarak firara müsaraat²⁷⁶ eyledi. Ben dahi

²⁷⁰ çaşga: kılıç

²⁷¹ muktendir: güçlü

²⁷² iptidar (et-): çabuklukla başlamak

²⁷³ istimal (et-): kullanmak

²⁷⁴ hatve: adım

²⁷⁵ ricat (et-): geri dönmek

²⁷⁶ müsaraat (et-): çabuklukla başlamak

kendileriyle beraber giderek sahilden bir hayli mesafeye kadar mübaadet²⁷⁷ eyledik. Bu esnada gemiden gelen ikinci sandal sahile yanaşarak derununda bulunanlar üzerimize kurşun atmışlar ise de tüfeklerinin menzilinden dışarıda bulunduğumuz cihetle bize ulaştıramamışlardır.

Fatma Danyal Bey'in kucağında baygın bir hâlde bulunuyordu. Ben ise etrafıma bakarak üç adam yerine dört süvari²⁷⁸ olduğumuzu görünce şaşırıp kaldım. Dördüncü süvarinin elbisesinden merkumun²⁷⁹ bir Rusya zabiti olduğunu anladım. Abdullah zabite bir nazar-ı teşekkür atf ederek miktar tereddütten ve Danyal'ın kulağına bir iki söz söyledikten sonra bana hitaben dedi ki: **(43)**

“Şimdi Allaha ısmarladık. Sizinle Vidan şehrinde görüşeceğiz. Oraya geldiğiniz hâlde Şelef Bey'i sorunuz. Size hiçbir fenalık gelmemek için icap eden emri talimatı vereceğim.” Rusya zabatine hitaben dahi “Size de teşekkür ederim efendim. Bu hizmetinizi unutmayacağım.” diyerek baade²⁸⁰ beygirlerini kamçıladıkları anda Danyal ve kızıyla beraber açıldılar. Bir dakika sonra Danyal Bey'in kırmızı laputgasıyla Fatma'nın beyaz çarşabı beygirlerin kaldırdıkları toz bulutları içinde dalgalanıp on dakika sonra gözden bunlar dahi nihan²⁸¹ oldular.

O dakikada rüyamı görüyorum yoksa uyanık mıyım diye birisi sual edecek olsaydı doğrusu bir cevap kat²⁸² veremezdim. Yalnız **(44)** elimde bulunan tabanca ile yanımda duran Rusya zabiti Elf-i leyle²⁸³ hikâyesinde tasvir olunan hayallerden midirler diye düşünmekteydim.

Ben bu hâlde yukarıdan aşağıya Rus zabatine baktığım gibi o da bana kemâl-i taaccüp²⁸⁴ ile bakmaktaydı. Güya yekdiğërimize²⁸⁵ “Bu iş nasıl oldu? Burada nasıl bulunduk?” sualini îrâd²⁸⁶ edecek gibi bir hâldeydik. Rusya zabiti gayet yakışıklı yirmi beş yirmi altı yaşında bir delikanlı olup formasından büyük bir rütbeye haiz²⁸⁷ olduğu

²⁷⁷ mübaadet (et-): birbirinden uzaklaşmak

²⁷⁸ süvari: atlı asker

²⁷⁹ merkum: adı geçen kişi

²⁸⁰ baade: sonra

²⁸¹ nihan (ol-): kaybolmak

²⁸² kat': kesme, irtibatı kaldırmak

²⁸³ elf-i leyle: Binbir Gece Masalları (Elf leyle ve leyle)

²⁸⁴ Kemal-i taaccüp (et-): tamamıyla şaşırarak

²⁸⁵ yekdiğëri: Birbiri

²⁸⁶ îrâd (et-): getirmek, nakletmek

²⁸⁷ haiz: sahip, taşıyan

anlaşılmıyorduydu da duru hareketi zengin ve asilzade bir familyaya²⁸⁸ mensup olduğunu işrâb²⁸⁹ ederdi. Nihayet sükûta hitam²⁹⁰ vererek merkuma²⁹¹ dedim ki:

-Efendi! Bu Çeçenlere pek büyük bir hizmet ettiniz. (45)

Zabit –Evet! Fakat büyük bir budalalık etmiş olduğumu şimdi anladım.

Ben- Neden? Bu işe karıştığınızdan dolayı pişman mı oldunuz?

Zabit - Hayır! Fakat daima bu hâl bir deliliktir herhâlde size işi anlatmadan evvel birbirimizin kim olduğumuzu anlamalıyız.

Ben- Evet hakkınız vardır. Diye ism-i şöhretimi kendisine söyledim.

Zabit - (Beni askerce selamladıktan sonra) benim de ismim Jurj Moroncky olup Rusya İmparatorunun süvari²⁹² Miralaylarındanım²⁹³. Şimdi bu Çeçenler hakkında ibraz-ı hizmet²⁹⁴ eylemekliğim budalalık değil mi? (46)

Ben- Doğrusu ya bu sözünüzü anlayamıyorum.

Zabit - Sonra anlatırım. Şimdi geliniz alayım şu tepelerin alt tarafındadır. Oraya kadar gidelim. Siz nereye gidiyorsunuz?

Ben -Kalamasura! Oradan Kafkasya'nın içlerine doğru gitmek arzusundayım. Fakat şimdi ne yapacağımı bilemiyorum.

Zabit – Öyle ise birlikte geliniz. Bende o tarafa gitmek üzereyim. Ordum Laris nam-ı mahallde bulunup Çeçen hududuna bazı esliha²⁹⁵ götürmeye memur oldum. Bunu Sohumkaleden hareket ettim. Alayımdan biraz ileri giderek şu tepenin üzerine geldim ve alt tarafta vuku bulmakta olan mücadeleyi gördüğüm anda bu heriflerin esirci (47) olup süvarilerin dahi kendi akrabalarından gasp olunmuş bir kızı kurtarmak için

²⁸⁸ familya: Aile

²⁸⁹ işrâb (et-): kapalı olarak anlatmak

²⁹⁰ hitam (ver-): son vermek

²⁹¹ merkum: adı geçen kişi

²⁹² süvari: atlı asker

²⁹³ miralay: Bir alay askerin kumandanı

²⁹⁴ ibraz-ı hizmet (et-): hizmet etmek

²⁹⁵ esliha: silah

geldiklerini anladım. Tarafeyn kuvvetçe müsavi²⁹⁶ değildi. Binaenaleyh²⁹⁷ derakap²⁹⁸ aşığıya doğru gelmişsem de siz pek meşgul bulunduğunuz cihetle beni göremediniz. Kız beni gördü. Üzerime muavenet²⁹⁹ talep eder bir nazar-ı iltimas³⁰⁰ ve istirham³⁰¹ atf eyledi³⁰². Kızın güzel simasını görerek dayanamadım ateş ederek iki esirciyi öldürdüm. Nihayet gördüğünüz vecihle kızını kurtardım. Baade³⁰³ kızın yanında bulunanlara bakar bizimle muharip³⁰⁴ olan Çeçen beylerinden olduklarını anladım. Hatta bu zannımı yaşlı bulunan Çeçen size hitaben söylediği sözlerle tasdik eyledi. Şelef Bey Şeyh Şâmil'in en şeci³⁰⁵ kumandanlarından **(48)** olduğu gibi Danyal Bey askerimizi en ziyade korkutmuş olan Çeçen zabitanındandır. İşte düşmanlarımızdan en ziyade muhataralı³⁰⁶ olan iki nefer elimde iken elimden kaçırdım. Bu keyfiyet Petesburgda veyahut ordugâhta malum olursa büyük bir ceza göreceğim.

Ben- Güzel ama Çeçen memleketi buradan yüz saat kadar uzaktır. O hâlde düşmanınızın burada bulunduğunu neden anlayabildiniz?

Zabit- O kızını alıp giden genç adamın arkasındaki laputga ile başındaki kalpak Çeçen laputgası ve Çeçen kalpağıydı.

Ben- Neyse! Biçare kızını kurtardığınız yine fena olmadı. Belki bir gün olurda bu hizmetinizin mükâfatını görürsünüz. Maahazâ³⁰⁷ bu işte **(49)** en ziyade teessüf³⁰⁸ edilecek bir adam varsa o da benim. Zira Şelef Bey tesmiye³⁰⁹ olunan zatı ben Abdullah namında bir tacir olmak üzere tanıyıp kendisiyle beraber Dağıstan'ın dâhiline seyahat ümidindeydim. Şimdi bu ümidim mahvoldu gitti.

Zabit - Mademki benimle birlikte geleceksiniz bu maksadınıza yine muvaffak olabilirsiniz. Ben Çeçen memleketinin ta münteha-ı şarkiyesine³¹⁰ kadar gideceğim.

²⁹⁶ müsavi: diğeriyle bir hâl ve derecede olan

²⁹⁷ binaenaleyh: bundan dolayı

²⁹⁸ derakap: takiben, arkası sıra

²⁹⁹ muavenet (et-): yardım etmek

³⁰⁰ iltimas: talep, rica

³⁰¹ istirham (et-): merhamet talep etmek

³⁰² atf (et-): meyl ettirmek

³⁰³ baade: sonra

³⁰⁴ muharip: biriyle kavga ve cenk eden

³⁰⁵ şeci: yiğit, cesur

³⁰⁶ muhatara: sıkıntı, tehlike

³⁰⁷ maahazâ: bununla beraber

³⁰⁸ teessüf (et-): keder etmek, acımak

³⁰⁹ tesmiye (et-): ad koymak, isim vermek

³¹⁰ münteha-ı şarkiye: doğunun başlangıcı

Benimle bulunduğunuz hâlde yollarca daha emin olabilirsiniz zannedirim. Bundan başka Laris de çok kalmayıp oradan dahi Çeçen memleketinin hudud-u şarkiyesinde vaki³¹¹ Vnezepnaya'ya kadar gideceğim. Orada bulunan askerlerin kumandasını deruhte³¹² ederek Çeçen ordusu aleyhine hareket edeceğim. Fakat General Prens (50) Betofun mu yoksa General Anderikof veya General Koçayonun mu maiyetinde bulunacağımı bilemiyorum. Buna başkumandan General Prens Vorontsov veyahut Vnezepnaya Kumandanı Prens Baryatinsky karar verecektir. Bu hâlde benimle beraber bulunursanız hem memleketi hem muharebeyi görebilirsiniz.

Miralayın bu teklifini kabul ederek teşekkür dahi eyledim. Doğrusu Abdullah'ı kaybetmişsem de onun yerine Miralayı bulduğuma pek memnun oldum. Miralayı pek terbiyeli, malumatlı ve nazik bir adam olduğundan Mumaileyh³¹³ seyahat etmek benim için büyük bir bahtiyarlıkta da Şelef Bey ile Danyal Bey'i dahi bir daha görmek arzusunda bulunduğumdan Rus Miralayına şu suali sordum: (51)

-Şelef Bey bir şehrin ismini söylemişti galiba o şehir Çeçen vilayetinin payitahtı³¹⁴ olmalıdır.

-Miralay- "Payitaht" mı dediniz? Çeçen kıtasında payitaht değil şehir bile yoktur. İsmi verdiği "Vidan" mevki dağlar arasında ufak bir köydür. Dargo karyesi³¹⁵ harap olduğu zamandan beri ismi mezkur³¹⁶ Vidan karyesi Şeyh Şâmil'in ordugâhı merkezi olmuştur. Şelef Bey'in sizi oraya davet etmesinden kendisinin Şeyh Şâmil maiyetinde bulunduğunu anladım. Fakat oraya varmak sizin için pek müşkildir³¹⁷. Şimdiye kadar esir edilmiş bir Rusyalı neferden başka bir kimse Vidan karyesine girmemiştir. Herhâlde şimdilik bizimle beraber bulunmakla iktifa ediniz³¹⁸. Şeyh Şâmil ile görüşemeyecekseniz de ona bedel Rusya kumandanlarıyla (52) görüşeceksiniz.

Miralay'ın bu teklifi kabul olunacak bir teklifti. Herhâlde tesadüfen Şelef Bey'i bir daha göreceğimi ümit ederek Miralay'a dedim ki:

³¹¹ vaki: vuku bulan, düşen

³¹² deruhte (et-): üstüne almak

³¹³ mumaileyh: zikri geçen

³¹⁴ payitaht: merkez-i saltanat, başkent

³¹⁵ karye: köy, kasaba

³¹⁶ mezkur: ismi geçen

³¹⁷ müşkil: zor

³¹⁸ İktifa (et-): mevcuta kâfi nazarıyla bakıp ziyâde istememek

-Fakat gerek Şelef Bey gerek Danyal Bey size arz-ı teşekkür ve beyan-ı memnuniyet etmeksizin niçin öyle firar eder gibi aldılar yürüyüverdiler?

Miralay- Danyal maiyetinde olan askeri görüp buralarda ziyadece eğlenmek muhataralı³¹⁹ olduğunu Şelef Bey'e söylemiş olmalıdır. Bu Çeçenlerde şeytan gözü vardır. Bahusus³²⁰ bu firara hakları da vardır. Çünkü irtikâp etmiş³²¹ olduğum hatayı anlayarak geçitleri tutmak için askerime emir verecektim.

Bu esnada süvari³²² bölüğünün bulunduğu yere (53) geldik. Askerin ortasında silah yüklü birkaç araba vardı.

Vakit akşam olup güneş gurup etmekte³²³ olduğundan Miralay maiyetinde bulunan zabitanın bazısına beni takdim³²⁴ ettikten sonra yola çıkmak emrini verdi. Esna-ı râhta³²⁵ denize doğru bir son nazar-ı veda atf ederek³²⁶ esirciler gemisinin açıkta gitmekte olduğunu da gördüm. Bir saat sonra Kalamasur Kalesi'ne muvasalatla³²⁷ geceyi orada geçirdik.

2.3.İkinci Bâb

Birinci bölümde zikir eylediğimiz vukuattan on beş gün sonra Laris Kalesi'ne muvasalat eylemiştik. Bu seyahatimiz pek zahmetli ve muhataralı³²⁸ olduğu (54) hâlde benim için yine letafet³²⁹ bahş³³⁰ etti.

³¹⁹ muhatara: sıkıntı, tehlike

³²⁰ bahusus: hususıyla

³²¹ irtikâp (et-): bir günâh işlemek

³²² süvari: atlı asker

³²³ gurup (et-): batmak

³²⁴ takdim (et-): vermek, ileriye sürmek, tanıtmak

³²⁵ esna-ı râh: yol esnasında

³²⁶ atf (et-): meyl ettirmek

³²⁷ muvasalat (et-): yetişmek, ulaşmak, varmak

³²⁸ muhatara: sıkıntı, tehlike

³²⁹ letafet: güzel

³³⁰ bahş (et-): bağışlamak, hibe

Kafkasya'nın en yüksek mahallerini ve Elburz Dağı'nı mürur³³¹ ile memleket ve ahalinin ahlak ve âdetlerini bit-tetik³³² vukuf³³³ hâsıl³³⁴ eyledikçe münbasit³³⁵ olurdum.

Miralay pek iyi bir arkadaştı. Safdil³³⁶, fütursuz³³⁷, cesur ve biraz da hovarda meşreb³³⁸ olduğundan gittikçe ahabplığa kuvvet verdik.

Laris Kalesi Kazbin nam-ı mevkiden birkaç mil ileride bulunan Terek Nehri üzerinde mebnidir³³⁹. Miralay buraya muvasalatta bila-tevkif³⁴⁰ Vnezepnaya'ya hareket emrini iblâğ³⁴¹ ile yola çıkmamızdan evvel birkaç gün tedarikât ile meşgul olacağından ben alayın bazı zabitanı ile civarda sayd-ü şikâr³⁴² ederek (55) vakit geçirdim. Burada aldığım malumata nazaran Çeçen kıtasının cihet-i şarkiyesinde muharebe başlayacak ve bu muharebede Miralay bir fırkaya kumanda edecektir. Refîğim³⁴³ Miralay tedarikâtını ikmal eylediği³⁴⁴ cihetle Laris Kalesi'nde yalnız üç gün kalıp baade³⁴⁵ maiyetimize otuz nefer süvari olarak Vnezepnaya Kalesi'ne gitmek üzere hareket eyledik. Yol gayet uzun ve müşkilâtan hâli³⁴⁶ değildi. Moskoflara düşman bulunan bir halk içinden ve dar geçitlerden, dağlardan, tepelerden, taşlık ve kayalıklardan gitmeye mecburduk. Fakat insan her bir şeye alıştığı gibi muhatara³⁴⁷ ve tehlikeye dahi alışıyor. İlk günü korkar ikinci günü sıkılır. Hâlbuki üçüncü günü muhatarayı kendi arzu (56) edip aramaya başlar. Yanımızda zahire ve levazımat-ı saire³⁴⁸ mükemmel olduğu cihetle bir güne ihtiyaç icbarı³⁴⁹ ile hiçbir kimseye müracaat etmeye mecbur

³³¹ mürur (et-): geçmek, gitmek

³³² bit-tetik: inceden inceye araştırıp sorarak hakikatini meydana çıkarmak

³³³ vukuf: durma, duruş

³³⁴ hâsıl: peydâ ve zâhir olan, biten

³³⁵ münbasit: açılmış, açık, ferah

³³⁶ safdil: yüreği sâde

³³⁷ fütursuz: gevşek

³³⁸ meşreb: tabiat, huy

³³⁹ mebni: yapılmış, kurulmuş

³⁴⁰ bila-tevkif: durdurmaksızın

³⁴¹ iblâğ (et-): yetiştirmek, vardırarak

³⁴² sayd ü şikâr (yap-): avlanmak

³⁴³ refik: arkadaş, yoldaş

³⁴⁴ ikmal (et-): bitirmek, tamamlamak

³⁴⁵ baade: sonra

³⁴⁶ hâli: boş, sahipsiz, meşguliyetsiz

³⁴⁷ muhatara: sıkıntı, tehlike

³⁴⁸ levazımat-ı saire: lazım olan diğer şeyler

³⁴⁹ icbar: zorlamak

olmadığımızdan mümkün mertebe düşman ve ahaliden uzak yerlerden geçmek ve bir güne müsademeye³⁵⁰ sebebiyet vermemek Miralay'ın emir kıtası icabındandı.³⁵¹

Aldığımız malumata nazaran harbe muktedir olan bütün ahali-i müslime Kafkas'ın cihet-i cenup şarkiyesine celp olunarak Şâmil'in Rusya'ya karşı müdafaasıyla meşgul olduğu kalelerin muavenetine³⁵² sevk olunduğu cihetle esna-ı râhta³⁵³ bir düşman fırkasına tesadüf etmeyeceğiz itikadındaydık³⁵⁴. Şeyh Şamil'in mahal-i ikameti³⁵⁵ bulunan Vidan köyü yolumuzun üzerindeyse de arkadaşım oradan mürur³⁵⁶ etmekten sarf-ı nazar³⁵⁷ ile Terek Nehri'nin sahili (57) tulûne³⁵⁸ doğru yürümekte devam ettik.

Yolumuzun iki sülüsünü³⁵⁹ kat³⁶⁰ ederek önümüzde sülüs nispetinde yol kalmıştı. Hava pek sıcak olmakla istirahat edecek bir mahal aramaktayken önümüzde bulunan gayet cesim³⁶¹ bir meşelikte geceyi dahi geçirmeye karar verdik. Meşeliğin ortasına gelerek beygirlerimizden inip rahat etmek üzere her birimiz birer tarafa uzanmış bulunduğumuz esnada nagehani³⁶² olarak bir tüfek patlayıp maiyetimizde bulunan Rus askerinden birisine tesadüf etmesin mi? Hemen hepimiz yerimizden fırladık. Atlara bindik. Herkes silah başına geldi. Filhâl³⁶³ mukabeleye³⁶⁴ hazırlandık. Miralay askere hitaben dedi ki:

-İleri çocuklar! İleri! Düşman buradadır. (58) Arş ileri!

Miralay bu sözleri söylemekle beraber hayvanını mahmuzlayarak biz dahi atları dörtnala kaldırdık. Bu hâlde bir miktar koştuktan sonra beygirlerin çoğu üzerinde insan görülmeyip hayvanların başıboş ve yahut dizginlerini sürükleyerek bizimle beraber koştukları görülürdü. Çünkü Çeçenler dolu tanesi gibi kurşun yağdırarak attıkları

³⁵⁰ müsademe (yap-): çatışmak

³⁵¹ icap: sebep olmak

³⁵² muavenet (et-): yardım etmek

³⁵³ esna-ı râh: yol esnasında

³⁵⁴ itikat: inanmak, iman

³⁵⁵ mahal-i ikamet: oturlan yer, yaşanılan yer

³⁵⁶ mürur (et-): geçmek, gitmek

³⁵⁷ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

³⁵⁸ tulû: kürre-i arzın şarktan garba olan imtidâdı, Boy ve uzunluğa mensûb ve müteallik

³⁵⁹ sülüs: üçte bir

³⁶⁰ kat (et-): geçmek, yol almak

³⁶¹ cesim: vücutlu, büyük, iri

³⁶² nagehan: ansız

³⁶³ filhâl: bir anda, hemen, şimdi

³⁶⁴ mukabele (et-): karşı karşıya bulunmak, karşılık, karşılamak

kurşunları boş yere zayı³⁶⁵ etmek daha bunların kârı olmadığından bu boş hayvanların sahipleri hep Çeçen kurşununa hedef olmuşlardı.

Bizim şu suretle süratimiz önünde bulunan bir tepeyi tutmak için olup ancak henüz o tepeye varmaksızın orman içinde bulunan bir **(59)** hayli Çeçen süvarisi önümüze çıkararak yolumuzu kesmeye çalıştılar. Çeçenler guya esfelü's-sâfilinden³⁶⁶ arzından³⁶⁷ çıkmış siyah hayaller gibi önümüzde uçuşup sağ ellerinde kılınc ve sol ellerinde tabanca olduğu hâlde neferâtımızı³⁶⁸ sanki sihir ile ururlar gibi birer birer avlardı. Hele Miralayı vicâhen³⁶⁹ ve şahsen tanışmış olduklarından ekseriye Miralay'ın üzerine nişan almaktaysalar da nasılsa ona attıkları kurşunları isabet ettiremezlerdi. Miralay'ın da elinde bir tabanca bulunup benim ise muharebe etmeye bir güne mecburiyetim olmadığı için silahlarımı istimal³⁷⁰ etmeye lüzum görmezdim. Bununla beraber bir Çeçen kurşunuyla urulmayacağıma dahi emin değildim. Zira gece karanlık olduğu cihetle Çeçenler benim bir Moskof olduğumu **(60)** ve bîtaraf yolcu olduğumu fark edememekte mazurdurlar.³⁷¹

Hâlâ tepeye varmamıştık. Bu saî³⁷² ve kûşîşdeyken³⁷³ bir kere etrafa baktım ki Çeçenler her tarafımızı kuşatmışlar. Miralay Çeçenlerin şu hatt-ı tazyikini³⁷⁴ kırıp ve düşmanı yarıp yırtıp geçmek için tabancalarını ellerine almıştı. Kendisine dedim ki:

-Miralay! Hatt-ı ricatimiz³⁷⁵ kesildi! Artık kurtulmanın imkanı yoktur.

Miralay etrafına bakınarak bu mülâhaza³⁷⁶ da hakkım olduğunu anladı. Zira Çeçenler Miralay ile beni sair efrad-ı askerden ayırıp onlarla aramızı kestikten maada³⁷⁷ neferâtı

³⁶⁵ zayı: telef, vücudu olmayan

³⁶⁶ esfelü's-sâfilin: cehennem

³⁶⁷ arz: yer, zemin

³⁶⁸ neferât: askerler, erler

³⁶⁹ vicâhen: yüz yüze, yüzüne karşı

³⁷⁰ istimal (et-): kullanmak

³⁷¹ mazur (ol-): özrü olan

³⁷² saî: çalışan

³⁷³ kûşîş: çalışmak

³⁷⁴ hatt-ı tazyik: sıkıştırma hattı

³⁷⁵ hatt-ı ricat: geri çekilme hattı

³⁷⁶ mülâhaza (et-): dikkatle bakmak, iyice düşünmek

³⁷⁷ maada: başka, gayri

tarumar³⁷⁸ dahi eylemişler idi ki şu hâlde kuvve-i askeriyemizden de **(61)** istimdatın³⁷⁹ yolu kapanmıştı.

Onlar yüz elli süvariden ibaret olup bizim süvarilerin ise kâffesi³⁸⁰ maktul³⁸¹ veya esir mi olmuş idi ne idi etrafımızda Çeçenden baş(k)a adam göremezdik. Rus neferleri şurada burada perakende³⁸² noktaları gibi görünüp onlar dahi ya bir Çeçenin kılıncına başını eğmekte veya göğsüne patlayacak olan tabancanın yüreğini ne suretle deleceği hesabıyla tir tir titremekte olduklarından hiç birisinin bize muavenete³⁸³ kudreti yoktu. Hâsılı³⁸⁴ cidden ve hakîkaten çaresiz ve ümitsiz kaldık.

Miralay- Evet! Esir olduk. Artık Çeçen memleketini görmek için olan arzuunuza muvaffak oldunuz. Şimdi karşımızdaki düşmanımız kimdir ona bakalım. **(62)** Bunun üzerine Miralay tabancalarını kuburluğuna³⁸⁵ koyarak Çeçenlerin gelip kendisini esir etmelerini bir tavr-ı rıza ile beklemeye başladı. Bir dakika sonra Çeçenler yanımıza gelerek bizi önleri sıra sevke başladılar. Gece pek karanlık olduğu için Çeçenlerden hiç birisinin yüzünü görmüyorsam da bunların yalnız “yürü! yürü!” emirleri emr-i ilâhi kadar şayan-ı itaat bir emir olduğunu ve artık bizim için firar imkanın haricine çıkmış idüğünü pekala biliyordum. Zira bunların muhafaza-ı üsera³⁸⁶ kaidesinde vücudumun kim bilir kaç tabanca veya tüfeğin ağzı önünde bulunduğu malumdu.

Hasılı herifler bizi bu suretle kendi karargâhlarına kadar götürdüler. Bir koca ateş **(63)** yakmış olduklarından bu ateşin yanına inmek arzusunda bulunup bulunmadığımızı istimzac³⁸⁷ yollu sordular.

Şef Bey'den aldığım dersler sayesinde Çeçenlerin şu sualini anlayıp tekliflerini kabul ettiğimizi söyledim. Baade³⁸⁸ ateşin yanına vararak orada mavi ve kırmızı elbise iktisa³⁸⁹ etmiş ve göğüslerinin iki taraflarında fişenkler ve başlarında kuzu derisinden

³⁷⁸ tarumar: dağınık, karma karışık

³⁷⁹ istimdat (et-): yardım istemek

³⁸⁰ kâffe: cümle, bütün

³⁸¹ maktul (ol-): öldürülmüş

³⁸² perakende: dağınık

³⁸³ muavenet (et-): yardım etmek

³⁸⁴ hâsılı: biten, netice

³⁸⁵ kuburluk: içi boş dar ve uzun kap

³⁸⁶ muhafaz-i üsera: esir muhafazası

³⁸⁷ istimzac (et-): birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma

³⁸⁸ baade: sonra

³⁸⁹ iktisa (et-): giyinmek

kalpaklar ve önlerinde birer kama ve sol taraflarında birer çaşga³⁹⁰ ve sağ taraflarında tabanca bulunan beş nefer Çeçen gördük. Bunlar bize kemal-i dikkatle bakmaktaydılar. Hususıyla benim ecnebi³⁹¹ elbisem ve yabancı çehrem taaccüplerini³⁹² mucip³⁹³ olurdu. Verdiğimiz selama hüsn-ü mukabele³⁹⁴ ettikten sonra bizi de ateşin yanına oturmaya davet ederek kendileri dahi karşımızda oturdular. (64)

Esir-i harp olduğumuz cihetle bir söz söylemeyip kendileri tarafından vuku bulacak suallere cevap vermek mecburiyetinde olduğumuzu fark eylerdik. Maahazâ³⁹⁵ artık korkacak bir şey de yoktu. Zira Miralayı rütbesinden dolayı ihtiramât-ı lazıma³⁹⁶ ile muhafaza edecekleri gibi benim de ecnebi olduğum cihetle riayet³⁹⁷ göreceğim derkârdır³⁹⁸.

Ateşin önünde oturup şu bulunduğum hâlin garabetini³⁹⁹ düşünürken Çeçenlerin biri nazar-ı dikkatimi celp eyledi. Merkum⁴⁰⁰ altmış yaşında kadar ihtiyar bir adam olup tavır hareketinde görünen kibri azametten⁴⁰¹ kendisinin mutlaka kumandan olduğunu fehm eyledim⁴⁰². Hakikatte kumandan iş ki iptida⁴⁰³ bize hitaben söz söylemeye Muma (65) ileyh⁴⁰⁴ iptidar⁴⁰⁵ eyledi. Miralay'a kim olduğunu ve nereden geldiğini nereye gittiğini ve hangi orduya mensup olduğunu ve ne maksata mebni⁴⁰⁶ Çeçen memleketine girdiğini sual eyledi.

Miralay Çeçen lisanını anlamadığı için bu sualleri Fransızca olarak kendisine ben tercüme ettim. Miralay memuriyeti Çeçen mevkileri üzerine hücum etmek için bir

³⁹⁰ çaşga: kılıç

³⁹¹ ecnebi: yabancı

³⁹² taaccüp: şaşırma

³⁹³ mucip: sebep, vesile

³⁹⁴ hüsn-ü mukabele: memnun bir şekilde karşılamak, güzel bir şekilde karşılık vermek

³⁹⁵ maahazâ: bununla beraber

³⁹⁶ ihtiramât-ı lazıma: lazım gelen hürmetler

³⁹⁷ riayet: saygı, hürmet

³⁹⁸ derkâr: açık, belli

³⁹⁹ garabet: gariplik

⁴⁰⁰ merkum: zikri geçen

⁴⁰¹ azamet: büyüklük

⁴⁰² fehm (et-): anlama, anlayış

⁴⁰³ iptida (et-): başlamak

⁴⁰⁴ mumaileyh: adı geçen

⁴⁰⁵ iptidar (et-): başlamak

⁴⁰⁶ mebni: yapılmış kurulmuş, bir şeye dayanan

kumanda deruhde⁴⁰⁷ etmeye gittiğinden maada⁴⁰⁸ sair⁴⁰⁹ suallere muvaffak hakikat-i hâl olarak cevaplar verdi.

Çeçenler benim kendi lisanlarına vâkıf olduğumdan dolayı taaccüp⁴¹⁰ ederek söz söylediğim vakit yüzüme kemal-i dikkatle bakarlardı. Miralayın cevaplarından memnun olup olmadıklarını çehrelerinden (66) bir türlü fark edemedim. Zira bunların hissiyat-ı nefsanîyeti⁴¹¹ çehrelerinden bir takım tagayyürât⁴¹² ve takallübât⁴¹³ ile anlamak gerçekten mahal olup bunlar beğendikleri şeylere de beğenmedikleri şeylere de asla tagayyürü kabil olmayan bir fütursuzluk⁴¹⁴ tavrıyla mukabele ederler.

İhtiyar- (bana hitaben)- Moskof zabıtine söyle ki başkumandanımız Şeyh Şâmil'in vürüt⁴¹⁵ kadar esirimiz kalacaklar.

Miralay- Tabîî öyle olacak. Fakat mâdem ki Şeyh Şâmil'in kumandası altında bulunan dostlarımızı bulabileceğiz.

İhtiyar- (bana) Sen kimsin? Moskofa benzemiyorsun. Ben hakikaten Moskof olmadığımı ve Şeyh Şâmil'in dostlarından bulunan bir büyük (67) zat ile bu dağlara geldiğimi ve fakat bir vakadan dolayı kendisinden ayrılmaya ve Rusya zabiti ile seyahatime devam etmeye mecbur olduğumu söyledim.

İhtiyar- Şeyh Şâmil'in dostu bulunan seyahat-i refikanın⁴¹⁶ ismini söyleyebilir misin?

Ben- İstanbul da ismi Abdullahı. Fakat muahharen⁴¹⁷ Şelef Bey olduğunu anladım.

Çeçenler (Hepsi birden)- Şelef Bey mi?

İhtiyar- İstanbul da bulunup da Sohumkaleye çıkan kahramanımız Şelef Bey'in arkadaşı sen misin? Esircilerin elinden kerimesini kurtaran ecnebi sen misin?

⁴⁰⁷ deruhde (et-): üstüne almak, taahhüt etmek

⁴⁰⁸ maada: başka

⁴⁰⁹ sair: öteki

⁴¹⁰ taaccüp (et-): şaşırmaq

⁴¹¹ hissiyat-ı nefsanîyet: kötü his

⁴¹² tagayyürât: halden hale gelmek, değişmek, başkalaşmalar

⁴¹³ takallübât: dönmek, değişmek, başka bir kalıba girmek

⁴¹⁴ fütursuzluk: gevşeklik

⁴¹⁵ vürüt (et-): varma, gelmek

⁴¹⁶ seyahat-i refika: yol arkadaşı

⁴¹⁷ muahharen: sonradan

Ben- Evet! Hatta kendisini Vidan da göreceğimi söylemişti.

İhtiyar- Öyleyse bize arkadaş ol. **(68)** Her kapı senin için açıktır. Şelef Bey bütün kabâilimize⁴¹⁸ sana dost ve misafir nazarıyla bakmak için o emr-i mahsusan⁴¹⁹ vermiş. Şelef Bey'in emri mukaddes ve cihanda mutâattır⁴²⁰. Bizimle beraber gelir misin?

Ben- Maal-memnuniye⁴²¹! Fakat dostum bulunan Rusya zabıtine kendisini terk etmeyeceğimi vaad ettim. Onu nereye götüreceksiniz?

İhtiyar- Bu Rusyalı da senin dostun mudur?

Ben- Evet! Hem benim ve hem de Şelef Bey'in dostumuzdur.

İhtiyar- Şelef Bey'in dostu mu dedin? Bu nasıl lakırdı? Anlayamadım.

Ben- Evet! Çünkü Şelef Bey'in kızını kurtaran asıl bu a(d)amdır. İhtiyar- Pekâlâ! Öyleyse bu Rusya **(69)** zabiti de bizimle beraber kalabilir. Vakıa⁴²² Şelef Bey dahi kendisine ibraz-ı hizmet⁴²³ eden bir Rusya zabıtinden bahsetmişti. Şimdi buyurunuz taam⁴²⁴ edelim. Zira hemen bu gece hareket edeceğiz.

Ben- İsminiz nedir?

İhtiyar- İsmim Arşak Bey'dir.

Arşak Bey ile olan mükâlememi⁴²⁵ Miralay'a anlattığım sırada sofraya dahi hazırlanmıştı. Çeçenler pek az yemek yerler. Hususıyla muharebe esnasında yemekleri cüzi⁴²⁶ olduğu cihetle hazırlanan taam gumıl tabir olunan dakik⁴²⁷ ve bal ile karışık bir yemekten ibaretti. Bu hâlde heybelerimizde kızartma ve ekmek ve şeker ile bir iki şişe konyak bulunduğu hatırımıza gelerek sofraya **(70)** götürdük. Çeçenler ise (b)unların taamina⁴²⁸ bakmayı ret etmediler. Fakat en ziyade sıcak suyla konyak ve şeker şerbetini beğendiler. Hususıyla biraz sertçe olacak olsaydı daha ziyade memnun

⁴¹⁸ kabâil: kabile

⁴¹⁹ mahsusan: yalnız birine ait olan

⁴²⁰ mutâat: itaat olunan

⁴²¹ maal-memnuniye: memnuniyetle, seve seve

⁴²² vakıa: vuku bulan hal

⁴²³ ibraz-ı hizmet: hizmet etmek

⁴²⁴ taam (et-): yemek yemek

⁴²⁵ mükâleme (et-): söyleşmek

⁴²⁶ cüzi: az miktarda

⁴²⁷ dakik: un

⁴²⁸ taam (et-): yemek yemek

olacaklardı. Taam yenildikten sonra biraz vakit daha mükâleme⁴²⁹ ettik. Arşak Bey hemen yola çıkacağımızı söyledi. Beygirlerimizi götürdüler. Tabancalarımız kuburluklarımızda⁴³⁰ ve esliha-i sairemiz⁴³¹ dahi yanımızdaydı. Hiç de esirleri hakkında bu kadar mürüvvetli⁴³² adamları görmedim. Ama bu mürüvvetlerine kendi azametini ilâ⁴³³ için olmalıdır. Zira düşmanlarını hiçbir vakitte tahkir⁴³⁴ etmekle beraber ha silahlı ha silahsız olmuş fark etmemek suretiyle kendilerini bir kat daha ilâ etmiş olurlar.

Bütün gece yol yürüdük. Sabah olduğu (71) hâlde henüz bir dakika durup istirahat etmemiştik. Gerek ben gerek Miralay pek ziyade yorulduk. Gittiğimiz yol gayet sarp olup etrafta sarı kayalıklar ile çalılık ve ormanlıktan başka bir şey görünmezdi. Yed-i esaretlerine düştüğümüz adamlar dahi henüz şimdi ortalık gündüz olduğu zaman gördüm. Merkumlar⁴³⁵ iki yüz süvariden⁴³⁶ ibaret olup arkalarında birer fek (Çerkez Tüfeği) ve bellerinde birer çaşga (kılıç) ve önlerinde birer kincal⁴³⁷ (kama) ve yanlarında birer tabanca ile tabancanın yanında bir torba kurşun ve bir teneke yağ sarkarı ve bundan başka laputgalarının sağ ve sol taraflarında fişekli hazırlıkları yani kargılıkları⁴³⁸ vardı. Sabahleyin saat sekiz raddelerinde⁴³⁹ hayvanlardan (72) indik bir mahallde kahvaltı ettik. Arşak Bey'in meyus⁴⁴⁰ bir hâlde bulunduğunu görüyorsam da meyusiyetinin sebebini sual ettim. Yalnız nerede bulunduğumuzu ve gideceğimiz mahallin ne kadar uzak olduğunu sual ettim. Arşak Bey bir şehir ismi söyledi ve oraya dahi akşama kadar varacağımızı haber verdi. Bununla beraber istirahat etmek istersem iki saat kadar vaktimiz olduğunu da ihtar⁴⁴¹ etti.

⁴²⁹ mükâleme (et-): söyleşmek

⁴³⁰ kubur: içi boş ve uzun kap

⁴³¹ saire: öteki

⁴³² mürüvvetli: insanıyetli, mertlik, yiğitlik

⁴³³ ilâ: şan ve şöhretini artırmak

⁴³⁴ tahkir (et-): hakâret etmek, hor görmek

⁴³⁵ merkum: ismi geçen

⁴³⁶ süvari: atlı asker

⁴³⁷ kincal: kılıç

⁴³⁸ kargılık: fişeklik

⁴³⁹ radde: derece, rütbe

⁴⁴⁰ meyus: ümitsiz

⁴⁴¹ ihtar (et-): bir şeyi birinin hatırına getirmek

Bu ihtardan istifade için yanımda bulunan fanile⁴⁴² örtüsünü yere sererek üzerine uzandım. Miralay dahi uzanıp yattı. İki saat sonra kervan yine harekete gelerek yola düzüldü.

Yol hâlâ fena ve dar ve sarptı. Bazen geçitler o kadar darlaşıyordu ki iki süvari (73) yan yana gidemezdi. Hele benim yalnız bulunduğum hâlde titreyerek ancak geçebileceğim mahaller varsa da cemiyetin bana verdiği cesaret sayesinde o mahallerden dörtlüle süratle geçtim. Bu hâlde sekiz saat mütemadiyen hayvan sırtında kaldık. Hava gayet sıcak ve sıkıntılı olduğundan yüzümden su gibi ter akmakta bulunmasıyla biçare Miralay “insan kendi tahammülünün derecesini anlamak için adı⁴⁴³ bir vakitte hiç tahammül edemem zannedeceği şeylere de tahammüle mecburiyet görmelidir” diye beyan-ı hâl ederdi.

Vakit zuhurdan⁴⁴⁴ sonra etrafı ağaç ve ormanlık olan bir yola geldik ki birkaç saat daha gittikten sonra bazı ufak tefek haneler görünmeye başladı. (74)

(Avul) yani köy Danyal’ın bu mahalle takarrüp⁴⁴⁵ ettiğinden artık ol kadar süratle hareket olunmayıp yavaş yavaş yürümeye başladık. Arşak Bey bizim yanımda yürümekteydi. Hayvan üzerinde iki büklüm olurcasına eğilip heyetinde dahi tehdit ve hiddet emareleri görünür ve nazar-ı hiddetini gah belindeki çaşgaya⁴⁴⁶ ve gah kincal⁴⁴⁷ ve tabancalarına doğru gezdirirdi. Acaba hemen bir muharebeye mi girişilecek? Fakat köyde böyle bir alamet görünmüyordu. Köye girdiğimizde önümüze bazı kadın ve çocuklar çıkıp harb-ü darbe mukadder bir kimse göremedik.

Karye-i mezkure⁴⁴⁸ vasat büyücek bir hane bulunup buna iki yüz adım kadar takarrüp eylediğimizden Arşak Bey bir süvariye⁴⁴⁹ işaretle süvari (75) mezkur haneye girdikte kim bilir ne söyledi. Birkaç saniye sonra haneden üç dört adam çıkıp müsaaraât⁴⁵⁰ eylediler. Bu adamların arasında Danyalı derhâl tanıdım. Yanında yaşlı bir adam bulunup bunun dahi arkadaşım Şelef Bey olduğunu fark da tehir⁴⁵¹ etmedim.

⁴⁴² fanile: ince ve yumuşak bir nevi kumaş

⁴⁴³ adı: bayağı, aşağı, her vakitki

⁴⁴⁴ zuhur (et-): meydana çıkmak

⁴⁴⁵ Takarrüp (et-): yaklaşmak

⁴⁴⁶ çaşga: kılıç

⁴⁴⁷ kincal: kama

⁴⁴⁸ Mezkur: ismi geçen

⁴⁴⁹ süvari: atlı asker

⁴⁵⁰ Müsaaraât (et-): çabuklukla başlamak

⁴⁵¹ tehir (et-): geciktirmek, sonraya bırakmak

Dostlarımı tekrar gördüğüm zaman ne kadar memnun olacağımı tarife lazım gelmeyip hemen yanlarına doğru koşmak arzusundaysam da Çeçenler nezdinde böyle bir hareketin makbul olmadığını arkadaşlarımla hareketsizliğinden anlayarak ben onların nezdine koşacağıma onların bana takarrübünü⁴⁵² beklemeği daha münasip gördüm. Danyal ve Şelef Beyler hareketlerini bozmaksızın bize doğru geldiler. Gerek beni ve gerek Miralay'ı tanıdılar ise de bize selam vermediler. Danyal Bey Şelef Bey'in kolunu (76) tutarak gözleriyle bize doğru bir işaret edip yüzünde memnuniyet ve meserret⁴⁵³ alametleri görünmekteyse de Arşak Bey'e doğru atf-ı nazar⁴⁵⁴ ettiği zaman gözlerinde vahşiyâne bir ateş parıltısı görüldü. Arşak Bey hiç tavır ve duruşunu değiştirmeyerek hayvanı üzerinde durmaktaydı.

Birdenbire Danyal Bey Şelef Bey'in yanından ayrıldı. Şelef Bey sakin bir hâlde kollarını göğsü üzerine çaprazlayıp durmaktaydı. Mevcut Çeçenlerin dahi cümlesi bir tavr-ı acaip ile Arşak Bey bakmaktaydılar. Güneş gurup⁴⁵⁵ etmek üzere olup etraf haneleri ziya-ı ahiri⁴⁵⁶ ile tenvir⁴⁵⁷ ediyordu.

Ben nihayet sabredemeyerek Şelef (77) Bey'in yanına sokulup selam verdim bana dedi ki:

-Güneş gurup ettikten sonra sana "hoş geldin" diyeceğim. Fakat şimdi mümkün değildir. Evvela müşkil bir iş var ki icra olunacak.

Ben- (Taaccüple⁴⁵⁸) O müşkil iş nedir? Ne var? Ne oldu? Bu hâlinizden bir şey anlayamıyorum.

Şelef Bey- Arşak Bey Danyal'ın pederini öldürmüş olduğu cihetle Danyal, Arşak Bey'den kan intikamını almaya mecburdur. İkisinden biri ölecektir. Danyal Bey ölecek olursa en yakın akrabası ben olduğumdan kan intikamını almak sırası bana gelecektir.

⁴⁵² takarrüp (et-): yaklaşmak

⁴⁵³ meserret: sevinç

⁴⁵⁴ atf-ı nazar (et-): bakış meyl etmek

⁴⁵⁵ gurup (et-): batmak

⁴⁵⁶ ziya-i ahir: son ışık

⁴⁵⁷ tenvir (et-): aydınlandırmak, aydınlanmak

⁴⁵⁸ taaccüp (et-): şaşırma

Demek oluyor ki bu dağlarda şu kan intikamını (78) almak âdet-i faciası⁴⁵⁹ varmış. Bu haber beni pek ziyade müteessir⁴⁶⁰ eyledi. Hemen Rus Miralay'ın yanına vardım. Miralay'ın da işten malumatı varsa da yine kemal-i sükût ile verdiğim malumatı dinledi. Çeçenler arasındaki sükûnet hâli devam etmekteydi.

Bu esnada büyük hanenin kapısı açılıp derunundan bir süvari çıktı. Merkumun⁴⁶¹ elinde uzun bir tüfek bulunup bize doğru geldi.

Bu süvari Danyal Bey olup Arşak Bey kendisini görür görmez arkasında bulunan tüfeğini mahfazasından çıkarıp eline aldı. İleriye doğru at sürdü. İki yüz adım kadar birbirine takarrüp⁴⁶² eylediler.

Bunlar bir saniye kadar müddet birbirinin yüzüne bakarak (79) baade⁴⁶³ ikisi dahi yıldırım gibi bir süratle atlarından aşağıya atladılar. Ve atlarını bırakıp birbirinin karşısına gelerek sağ dizlerini yere koydular. Bu hâlde ikisinin dahi tüfekleri birbirinin göğsüne çevrildi. İşbu nişan almak vazî⁴⁶⁴ çok devam etmeyip Arşak Bey'in tüfeği patladı. Tüfek patlar patlamaz Danyal Bey bulunduğu nokta üzerinden sıçrayıp bir meserret⁴⁶⁵ avazesi⁴⁶⁶ ilâ eyledi. Meğer atılan kurşun kendisine tesadüf etmemiş. Arşak Bey bu hâli görünce hayvanına doğru giderek binmeye davrandı. Onu müteakip⁴⁶⁷ Danyal Bey dahi elindeki tüfeği yere atarak hemen beygiri üzerine sıçradı. İki dahi bir anda kendilerini hayvan üzerinde bulduktan maada⁴⁶⁸ hemen muhâcemeye⁴⁶⁹ dahi koyuldular. Gerek (80) Arşak ve gerek Danyal Bey beygirlerin gemlerini ellerinden bırakıp hayvanları diz ve ayakları ile idare etmekte oldukları hâlde sağ ellerinde kılınc ve sol ellerinde birer tabanca ile yekdiğeri⁴⁷⁰ aleyhine hamle ederlerdi. Arşak Bey bir kere daha ateş ederek fakat yine Danyal Bey'e tesadüf ettiremedi. Filhâl⁴⁷¹ eline başka bir tabanca aldı. Danyal Bey dahi kendi tabancası ateş

⁴⁵⁹ âdet-i faciası: kötü âdet

⁴⁶⁰ müteessir: üzüntülü

⁴⁶¹ merkum: ismi geçen

⁴⁶² takarrüp: (et-): yaklaşmak

⁴⁶³ baade: sonra

⁴⁶⁴ vazî: vaziyet

⁴⁶⁵ meserret: sevinç

⁴⁶⁶ avaze: çığlık

⁴⁶⁷ müteakip: Birbirinin arkasından gelen

⁴⁶⁸ maada: başka

⁴⁶⁹ muhâceme: hücum etmek, üşüşmek

⁴⁷⁰ yekdiğer: birbirini

⁴⁷¹ Filhâl: bir anda, hemen

etmişse de o da tesadüf ettirememiştir. Bu hâlde yekdiğere on adım mesafeye kadar takarrüp eylediler. Orada birbirine bir daha ateş eylediler ise de yine tesadüf ettiremeyince artık tabancaları ellerinden atarak kılınçla birbirine saldırmaya başladılar.

Bu muhârebenin tafsilâtı⁴⁷² bi-hakkın tasvir kabil değildir. İki birden gah hayvanın boynu üzerinde **(81)** gah sol ve gah sağ tarafında kendilerini sipere alırlar. Bazı kere dahi eğer üzerinde âdetâ ayakta kalkarak parıl parıl parlayan kılınçlarıyla birbirine saldırdıkları. Güya beygirler dahi muharebeyi hissederek yek-diğeri pâymâl etmek niyetinde bulunur gibi hareket ederlerdi ki işte en garibi budur.

Mücadele bir süre böyle devam ettikten sonra Danyal Bey hasmı⁴⁷³ üzerine yan tarafından yıldırım gibi bir hücum gösterdi. Bu anda dehşetli bir seda işitildi. Arşak Bey hemen beygiri üzerinde bir kere ayağa kalkarak onu müteakip arka tarafına doğru devrildi. Danyal ise artık Arşak Bey'e nazar bile etmeyip hasmının beygiri olarak bize doğru geldi. Zira Arşak Bey artık Arşak **(82)** Bey olmayıp âdetâ bir naaştan⁴⁷⁴ ibaret kalmıştır.

Akşam olduğu cihetle Çeçenler naaşı alıp götürdüler. Beylerden yalnız iki nefer bizimle beraber kalmışlarsa da bunların çehresinden ne yeis⁴⁷⁵ ve ne meserrete⁴⁷⁶ dair hiçbir alamet olmayıp yalnız Şelef Bey ile Danyal'ın çehresinde bu vakıadan dolayı gayet hafif bir eser-i behcet⁴⁷⁷ görünmekteydi. Beylerden biri Şeref Bey'e hitaben dedi ki:

-Kumandanımız Şamil Bey nerededir?

Şeref Bey- Şâmil Bey burada değil. Fakat her saat muvâsalatına⁴⁷⁸ muntazırız⁴⁷⁹. Avulda hayvanlarınız için arpa ve saman vardır. Ben şimdi misafirlerimi kabul ve izaz⁴⁸⁰edeceğim. Şamil Bey'in vusulünde⁴⁸¹ size de malumat verilir.

⁴⁷² tafsilât: etrafıyla ve her cihetini ayrı olarak beyan etmek

⁴⁷³ hasm: düşman

⁴⁷⁴ naaş: ceset

⁴⁷⁵ yeis: ümitsizlik

⁴⁷⁶ meserret: sevinç

⁴⁷⁷ eser-i behcet: güzellik

⁴⁷⁸ muvâsalat (et-): varmak, ulaşmak

⁴⁷⁹ muntazır: bekleyen, gözeten

⁴⁸⁰ izaz (et-): ikram ve hürmet etmek, ağırlamak

⁴⁸¹ vusul (et-): varmak, ulaşmak

Beylerden biri- (Miralayı göstererek) **(83)** bu adam muharebede esir-i harp etmiş olduğumuz Rusya zabitidir. Muhafazasını size tevdi⁴⁸² ederim.

Şelef- Hakkında icra olunacak muamele Şamil Bey tarafından kararlaştırılıncaya kadar bizim yanımızda bulunacaktır.

Bunun üzerine beyler dahi gittiler. Şelef Bey'in bize etmiş olduğu bir işaret üzerine birlikte büyük haneye doğru gittik. Hanenin kapısına geldiğimizde Danyal Bey hayvanlarımızı aldı. Şelef Bey bizi bir odaya götürdü ki odanın eşyası zan ve tahminden bile daha pek çok ziyade sadeydi. Ortada bir ağaç sofraya bir iki tahta iskemle bulunup bir de ufak bir minderden başka bir şey yoktu. Odaya **(84)** vusulümüzde Şelef Bey bana elini uzatarak dedi ki:

-İşte Vidan karyesine geldiniz. Sefa geldiniz. Hoş geldiniz. Burada hiçbir şeyden korkunuz yoktur. Sözüünüzde durup da bana gelmiş olduğunuzdan dolayı teşekkür ederim.

Ben- Doğrusu kendi kendime gelmedim. Deniz kenarında tanıştığım bu zabitin Arşak Bey'e mağlabiyeti üzerine buraya geldim.

Şelef- O da sefa geldi, hoş geldi. Galibiyet, mağlubiyet, esaret, hürriyyet hep yiğitler şanıdır. Hele ben kendisine suret-i mahsusa⁴⁸³ da müteşekkirim. Elimden geldiği hizmeti diriğ⁴⁸⁴ etmeyeceğimi kendisine anlatınız. Şamil kendi **(85)** hakkında ne muamele icra olunacağını kararlaştıracaktır. O zamana kadar Danyal ve Fatma dostlarının burada bulunduğu için pek memnun olacaklardır. Şelef Bey'in sözlerini Miralay'a tercüme ettim Mumaileyh⁴⁸⁵ dahi Şelef Bey'e elini uzatarak beyan-ı teşekkür eyledi.

Ben- Buraya kadar selamete⁴⁸⁶ gelmiş olduğumuza pek memnunuz. Kerimeniz⁴⁸⁷ dahi hanesine avdet⁴⁸⁸ ettiği cihetle elbette memnun olmalıdır. Fakat kendisini burada nasıl gasp edebildiklerine dair malumat alabildiniz mi?

⁴⁸² Tevdi (et-): emanet etmek

⁴⁸³ Suret-i mahsusa: özel ilgi

⁴⁸⁴ diriğ(et-): esirgemek

⁴⁸⁵ mumaileyh: zikri geçen

⁴⁸⁶ selamet: emniyet, bırakmak

⁴⁸⁷ Kerime: kız çocuğu, kız.

⁴⁸⁸ Avdet (et-): dönmek, geri gelmek

Şelef- Buradan zorla gasp etmemişler. Şelef'in kerimesine el uzatacak adam burada yoktur. Ben burada olmadığım zaman Fatma civar köylerden **(86)** birinde bulunan refikasına⁴⁸⁹ gitmek üzere yola çıkmış. Danyal Bey kumandanımız bir emir üzerine Avulda kalmağa mecbur olduğu cihetle yalnız birkaç mil kadar kızım ile beraber gidip avdet eylemiş. Fatma iki ihtiyar kadın ile yoluna devam eylemekteyken bir fırka hırsız Abazalara tesadüf ederek her ne kadar benim kerimem olduğunu söylemişse de bunlar buna ehemmiyet vermeyip kızı almışlar götürmüşler. Danyal Bey üç gün sonra bu işten haber alarak ve silah almaya bile vakit bulamayarak hemen Abazaların arkalarına düşüp vakt-i zamanıyla bize yetişmiş. Kızı gasp eden Abazaların kim olduğunu haber aldığım cihetle herhâlde cezalarını göreceklerdir.

Ben- Bunu anladık. Şimdi müşahede⁴⁹⁰ eylediğimiz **(87)** o dehşetli muharebenin sebebi neydi?

Şelef- Sebebini anlamıştım ya. Birkaç seneden beri Danyal ve Arşak Bey familyaları arasında bir münazaa⁴⁹¹ vardır. Usul ve âdetimize bakmayarak bu münazaaya bir hitam vermek arzusundaydık. Çünkü gerek Arşak ve gerek Danyal kabîlemizin en şeci⁴⁹² beylerindedir. Arşak Bey Şâmil Bey'in maiyetinde bulunduğu esnada Danyal Bey'in pederini öldürmüşse de Danyal Bey henüz pek genç olduğundan babasının intikamını alamamıştı. Danyal Bey'in çocukluğundan faydalanarak iki familyayı⁴⁹³ barıştırmak arzusunda bulunup Arşak Bey'in Zeliha namında gayet güzel bir kızını Danyal Bey'e alarak intikam işine hitam vermeye çalıştık. Zeliha dahi Danyal Bey'e alaka eylediği cihetle iş **(88)** pek yolundaysa da nasılsa Danyal benim kızıma alaka ettiği cihetle Arşak Bey'in kerimesine iltifat etmedi. Şâmil Bey bu iki kahramandan birisi ve yahut ikisi dahi bu intikam muharebesinde ölümler diye korktuğu cihetle Arşak Bey'in başka bir memleketinde ikamet eylesini emretmişti. O vakitten beri ne Arşak Bey, Danyal'ı ve ne de Danyal, Arşak Bey'i görmemişlerdir. İlk defa olarak yekdiğerini⁴⁹⁴ bugün burada gördüler. İşte gördüğünüz muharebe dahi bu tesadüfün neticesi oldu. Arşak Bey'in intikamını alacak bir akrabası bulunmadığı cihetle artık münazaa burada hitam bulmuştur. Ancak Zeliha'nın varacağı erkek belki bu münazaayı tekrar edebilir.

⁴⁸⁹ refik: arkadaş, dost

⁴⁹⁰ müşahede (et-): gözle görmek

⁴⁹¹ münazaa: ağız kavgası, muhalefet

⁴⁹² şeci: yiğit, cesur

⁴⁹³ familya: aile

⁴⁹⁴ yekdiğer: birbiri

Şamil Bey Arşak Bey'in vefatından dolayı hiddetlenerek Danyal Bey'i (89) tedip⁴⁹⁵ edeceği derkâr⁴⁹⁶ ise de ihtiyarlanmış bir aslan için genç bulunan bir kaplanı da kaybetmek istemeyeceğinden Danyal Bey'e vereceği ceza pek hafif olacağını ümit ederim. Herhâlde kadınlar taamı⁴⁹⁷ hazırlamış olmalıdır. Buyurunuz taam edelim.

Bunun üzerine yan tarafta bulunan odaya gittik. Bütün şark ahalisinin âdeti kadınları mestur⁴⁹⁸ tutmaktan ibaret olduğu için kadınları görmeyeceğimiz derkârsa da Fatma'yı bir daha görmeyi ben pek arzu ederdim.

Bir tepsi üzerinde şişlik (şiş kebabı), bal ve ekmek bulunup hemen taama⁴⁹⁹ oturmazdan evvel Danyal Bey odaya girdi. Kollarını göğsüne götürüp başını eğerek bize selam verdikten (90) sonra Miralay'a bir teşekkür arz eyledi. Miralay dahi genç kahramanı kemal-i dikkatle temaşa⁵⁰⁰ etmekteydi.

Danyal- Rus reisi bizim lisanımızı anlar mı?

Ben- Hayır anlamaz.

Danyal- Siz anlar mısınız?

Ben- Evet!

Danyal- Öyleyse size söyleyeceğim sözleri Rus reisine tercüme ediniz. Rus reisi şu dağların şu genç oğluna büyük bir hizmet eyledi. Rus reisi Danyal Bey'in candan sevdiği ve ömrünün fasl-ı bahar-ı mesudunu kendi muhabbetinden mahrum olarak geçirmek mümkün olduğu sevgilisini nişanlısını halâs⁵⁰¹ eyledi. Danyal Bey bundan dolayı beyan-ı teşekkür ederek bu (91) hizmeti hiçbir vakit unutmayacağına Cenâb-ı Hakk namına kasem⁵⁰² ediyor. İşte böyle söyleyiniz.

Miralay'a Danyal'ın bu sözlerini tercüme ettim. Miralay dahi teşekkür ederek gördüğü hizmet ve vazife-i insaniyesini ifadan⁵⁰³ ibaret olduğuna dair bir cevap verdi.

⁴⁹⁵ tedip (et-): edeb ve terbiye öğretmek, terbiye vermek

⁴⁹⁶ derkâr: açık, belli

⁴⁹⁷ taam: yemek

⁴⁹⁸ mestur: gizli, örtülü

⁴⁹⁹ taam: yemek

⁵⁰⁰ temaşa (et-): bakıp seyretmek

⁵⁰¹ Halâs (ol-): Kurtulmak

⁵⁰² kasem: yemin, and

⁵⁰³ ifa (et-): iş görmek, yapma

Danyal- Rus reisinin bir kahraman olduğunu Danyal biliyor. Bu dağların hür olandan hiçbiri Rus kahramanın dostluğunu reddedemeyecektir. Danyal Rus reisinin dostu olursa iftihar⁵⁰⁴ edecektir.

Miralay -Ben dahi Danyal Bey'in dostluğu ile müftehir⁵⁰⁵ olacağım.

Danyal- Rus reisi Danyal'ın konuğu (misafiri) olursa bunu kendisine bir namussuzluk (92) ad⁵⁰⁶ etmeyecek midir?

Miralay- (Biraz tereddütten sonra) hayır! Bunu kendime bir namussuzluk ad⁵⁰⁷ edecek değilim. El veriyor ki bu ittifak beni padişahım bulunan Çar hazretlerine olan vazafime⁵⁰⁸ mugayir⁵⁰⁹ bir harekette bulundurmasın.

Danyal- Bir Çeçen düşmanının cesaret ve şecaati⁵¹⁰ kendi cesaret ve şecaatine mutabık⁵¹¹ olduğunu görüp de kendisine riayetini⁵¹² göstermek isterse onu konuk intihap⁵¹³ eder. Rus reisi Danyal'ın teklifini kabul ederse ikisi de hayat ve ölüm üzerine dost olacaklardır. Bundan böyle yekdiğere⁵¹⁴ düşman olmayıp kardeş gibi olacaklar ise de bununla beraber hiç birisi kendi (va)zifesine halel⁵¹⁵ getirmeyip gerek Rusların gerek (93) Çeçenler kanlarının son damlasına kadar muharebe edeceklerdir. Şimdi Rus reisi bu şartlar ile Danyal'ın dostu olmak ister mi?

Miralay bu sözleri tercüme ettiğim zaman bir dikkat-i azime⁵¹⁶ ile dinlemekteydi. Tercümem hitam⁵¹⁷ bulunca Miralay kalkıp Danyal Bey'in elini tuttu. Bunun üzerine Danyal Bey bir kadeh şerbet doldurup yarısını kendisi içtikten sonra diğer yarısını

⁵⁰⁴ iftihar (et-): öğünmek

⁵⁰⁵ müftehir: öğünen, iftihar eden

⁵⁰⁶ ad (et-): saymak

⁵⁰⁷ Ad(et-): saymak

⁵⁰⁸ vazaiif: vazifeler, ödevler

⁵⁰⁹ mugayir: uymaz, farklı

⁵¹⁰ şecaat: yiğitlik

⁵¹¹ mutabık (ol-): uyuşmak

⁵¹² riayet (et-): gözetmek, saymak, hürmet

⁵¹³ intihap (et-): seçmek

⁵¹⁴ yekdiğer: birbiri

⁵¹⁵ halel: bozma, bozukluk

⁵¹⁶ azim: aüyük ve fevkalâde iş

⁵¹⁷ hitam: son, bitiş

Miralay'a verip Miralay dahi nim⁵¹⁸ diğeri içtikten sonra yekdiğeri kucaklayarak öperek ahd-i ittifak⁵¹⁹ eylediler.

Taam⁵²⁰ esnasında Danyal Bey bizim yanımızda oturup edilecek muharebeler hakkında bir takım mübahis-i müfide⁵²¹ açmışlardı. Şeyh Şâmil Bey'in Rusyalılar elinden ahz ü zabt⁵²² etmiş olduğu Gergil (94) ve Salta Kalelerini derece-i nihayeye kadar müdafaa etmeye karar vermiş olduklarını anlattı.

Baade⁵²³ yanımızdaki oda yatak odamız olduğunu ve yatmak istersek odamıza gidebileceğimizi dahi Şelef Bey ihtar⁵²⁴ etmekle baade't taam⁵²⁵ Rusya Miralayı ile beraber yatak odamıza çekildik. Henüz uykuya varmaksızın Miralay ile birkaç çift lakırdı ettiğimiz esnada bana dedi ki:

-Doğrusu pek tuhaf! Ben şimdi bu terbiyeli ve şeci⁵²⁶ Çeçenin hem esiri ve hem de kardeşiyim ve misafiriyim.

Ben- Evet! Tuhaf bir âdet! Düşman ordusu içinde ölüm ve hayat üzerine iki dost bulunmak işitilmemiş işlerdendir.

Miralay- Burada böyle ittifaklar nadir değildir. (95) Ekseriye⁵²⁷ bizim kızaklarla aşağı rütbede bulunan Çeçenler arasında dahi zuhura⁵²⁸ gelir. Bir Bey konukluk için öyle olur olmaz küçük zabitânı kendisine göremez. Mutlaka bir general arayıp bulup onu konuk ittihaz⁵²⁹ eder. Bir de bu yolda akd⁵³⁰ olunan uhuvvetlere⁵³¹ ittifaklara asla haleb⁵³² getirilmez.

Ben- Fakat Rusya hükümeti böyle ittifaklara müsaade eder mi?

⁵¹⁸ nim: yarım

⁵¹⁹ ahd-i ittifak: ittifak sözü

⁵²⁰ taam: yemek

⁵²¹ müfit: ifade eden

⁵²² Ahz ü zapt (et-): ele geçirmek, zaptetmek

⁵²³ baade: sonra

⁵²⁴ ihtar (et-): bir şeyi birinin hatırına getirmek

⁵²⁵ baade't-taam: yemekten sonra

⁵²⁶ şeci: yiğit, cesur

⁵²⁷ ekseriye: en çok vakitte

⁵²⁸ zuhur (et-): meydana gelmek

⁵²⁹ ittihaz (et-): kabul etmek

⁵³⁰ akd (ol-): sözleşmek, anlaşmak

⁵³¹ uhuvvet: Kardeşlik, Muhabbet

⁵³² haleb: bozma, bozukluk

Miralay- Evet! Bu gûne ittifaklar hafi⁵³³ tutuldukları cihetle ekseriye hükümetin haberi olmadığı gibi hükümet bu ittifaklardan istifade bile eder. Zira Çeçenlere dair haberdar olmadığı işleri bu ittifaklar sayesinde öğreniyor. Belki Çeçenler dahi bu ittifaklardan istifade ediyorlar. Herhâlde ben gerek Danyal Bey'e ve gerek hükümete sadık kalarak (96) bu Çeçenler hakkında bir casusluk ve hükümete bir hıyanet irtikâp⁵³⁴ etmeyeceğim. Maahazâ⁵³⁵ Danyal Bey bu teklifi etmemiş olsaydı daha ziyade memnun olurum. Zira muhafaza bence ne kadar güç bir taahhüt⁵³⁶ altına girdiğimi mülâhaza⁵³⁷ edebilirsiniz. Fakat ne çare ki bana bir şeref vermek niyetiyle bu teklifi etmiş olduğundan reddedemedim. Vnezepnaya avdet⁵³⁸ edersem bir Çeçenin konuğu olduğumu kimseye söylemeyeceğim. Zira bu iş benim hakkımda hükümetim tarafından bazı şüpheleri mucip⁵³⁹ olabilir.

Biz bu yolda konuşmaktayken kapı açılıp bir kadın görüldü. Kadın içeriye girdiği zaman başındaki örtüyü açarak ve Miralay'ın yanına vararak önüne diz çöktü. Derhâl tanıdım ki bu (97) kadın Fatma idi.

Mezbure⁵⁴⁰ birinci derecede güzel bir kız olup bu suretle aldığı vuzia ve peyda⁵⁴¹ eylediği tavra nazaran kanatlarını gökte bırakarak yeryüzüne inmiş bir melek zan olunurdu.

Fatma- Efendim yanınıza gelmeye cesaret ettiğimi af buyurunuz. Şelef Bey'in kendini halâs⁵⁴² eden zat'ın burada bulunduğunu haber aldığı için teşekkürünü beyan etmeye geldi. Fatma, Rus Miralay tarafından kendi hakkında icra olunan fedakârlığı hiçbir vakitte hatırdan çıkarmayacaktır. Kendisini pederine iade eden kahramanın sâfi yüreğinde ilelebet mahkûk⁵⁴³ kalacaktır.

⁵³³ hafi: gizli

⁵³⁴ irtikâp (et-): günah işlemek, kötü iş yapmak

⁵³⁵ maahazâ: bunula beraber

⁵³⁶ taahhüt (et-): üstlenmek

⁵³⁷ mülâhaza (et-): dikkatle bakmak, iyice düşünmek

⁵³⁸ avdet (et-): dönmek, geri gelmek

⁵³⁹ mucip: sebep

⁵⁴⁰ mezbure: zikri geçen

⁵⁴¹ peydâ: görünen

⁵⁴² halâs (ol-): kurtulmak

⁵⁴³ mahkûk: çelik kalemle sert bir sathın üzerine kazanmış

Miralay Fatma'nın sözlerini hiç anlamadığı hâlde yalnız tavr-ı necibânesinde⁵⁴⁴ görülen (98) ve her biri ulu fitratına birer başka suretle delalet eyleyen asar-ü alâimin⁵⁴⁵ kâffesi⁵⁴⁶ bir büyük hiss-i şükranı tercüme etmekle olduğunu fehmlerle⁵⁴⁷ sözlerini kabul eylediğini yalnız göz işaretiyle kıza anlattı. Bunun üzerine Fatma yerinden kalktı ve yüzünü örterek kapıdan dışarı çıktı gitti.

Miralay- Yazık ki ben bu lisanı anlayamıyorum. Acaba neler söyledi?

Fatma'nın sözlerini Miralay'a tercüme eyledim.

Miralay- Doğrusu pek Tuhaf! Bizim memlekette bu sözlere âdeta ilân-ı aşk nazarıyla bakılır. İnşallah burada uzun uzadıya esarete kalmam. Zira aşk-ı muhabbet saikalarına⁵⁴⁸ bir türlü tahammül edemeyen gönlüm korkarım harp esaretini muhabbet esaretine tahvil⁵⁴⁹ edecektir. Konukluk (99) vazâifine⁵⁵⁰ riayet pek güç olursa ne yaparım?

Miralay bu sözleri pek ciddi olarak söyledi. Vakıân⁵⁵¹ Fatma'nın yüzünde beyan-ı teşekkürden başka birçok hissiyyat alâimi daha gördüm.

Danyal Bey'in Fatma'ya olan muhabbetini derhatır⁵⁵² ettiğim zaman eğer Fatma Danyal Bey'e sadakatsizlik gösterirse ne kadar meyus⁵⁵³ olacağını düşünerek Miralay'ın bir an evvel usullü bir vecihle bir Çerkes Bey'i ile mübadele⁵⁵⁴ edilerek buradan ayrılıp gitmesini arzuya başladım. Bir de her bir memleketce kadınların ecnebilere olan hüsn-ü teveccühlerini⁵⁵⁵ derhatır ettikçe biçare Danyal'ın başına bir felaket geleceği havfi⁵⁵⁶ yüreğimde arttıkça artmaya başladı.

⁵⁴⁴ necibâne: soyu soppu temiz, nesli pâk olana yaraşır şekilde

⁵⁴⁵ asar ü alâim: alamet eserleri

⁵⁴⁶ kâffe: cümle, bütün

⁵⁴⁷ Fehm (et-): anlayış, idrâk, anlamak

⁵⁴⁸ saika: sebep

⁵⁴⁹ tahvil (et-): Dönüştürmek

⁵⁵⁰ vazâif: vazifeler

⁵⁵¹ vakıân: hakikaten

⁵⁵² derhatır (et-): hatırdâ, hatıra getirmek

⁵⁵³ meyus: ümitsiz

⁵⁵⁴ mübadele: değış tokuş

⁵⁵⁵ teveccüh (et-): yüz çevirmek, meyletmek, yanaşmak

⁵⁵⁶ havf: korku

Ertesi gün Şeyh Şâmil'in o gece geldiğini **(100)** Şelef Bey bana söyledi fakat yine ertesi günü vaadini terk etmek üzerinde bulunduğu cihetle Müşarunİleyhi⁵⁵⁷ bizzat görmek için ne kadar arzukeş olduğumu Şelef Bey'e beyan eylediğimde Şâmil Bey'in ecnebilere görünmediği cevabını alınca bayağı meyus olmak derecelerine geldim. Lakin ricanın arkasını yine kesmedim. Nihayet Şelef Bey ricalarıma mukavemet⁵⁵⁸ edemeyerek bir saate kadar şeyhin huzuruna çıkacağı ve kendisi Müşaruileyh ile mülâkat⁵⁵⁹ ettiği esnada beni dahi bir yere yerleştirip seyrettireceğini vaat eyledi.

Bir saat sonra Şelef Bey gelerek beni hanemizin yanında bulunan diğer bir haneye götürüp boş odanın birisinde bulunan bir pencere yanında durmak ve o pencereden Çeçenlerin emiri olan Şeyh Şâmil'i **(101)** görmek ve fakat asla ses çıkarmayıp sükût ve dikkat üzere bulunmak ve şayet bir kimse beni göre(cek) olursa yolu kaybederek yanlışlık ile buraya geldiğimi söylemek suretlerini bana bil-tavsiye kendisi gitti. Bir iki dakika sonra beyaz elbise iktisa⁵⁶⁰ eylemiş bir zat gördüm.

Bu zat kısa boylu, zayıf, çehresi solgun, sakalına kır serpmiş, saçları sarı bir adam olup Şeyh Mansur ve Gazi Molla ve Hamzat Bey'in yerini tutmuş olan Kafkas dağları evladının emiri Şeyh Şâmil Bey olduğunu derhâl anladım.

Müşarunİleyh, Kafkas ahalisini yalnız bir söz yalnız bir işaretle koca Rusya orduları üzerine saldırmaya kadar zînüfûz⁵⁶¹ olup tertibat **(102)** vakasında o kadar da mahirdir⁵⁶² ki vuku bulan muharebelerinin âdeta kâffesinde⁵⁶³ galebe kendisinde kalır.

Bu zat ilm-i Kur'an ve ilm-i şeriye ve şarkiye mütalâatı⁵⁶⁴ uğrunda ömr-ü pür⁵⁶⁵ etmiş olduğu hâlde vatan ve milletin selameti⁵⁶⁶ için en dehşetli muharebelerin dahi en muhataralı⁵⁶⁷ mahallerinde bulunup Rusya aleyhine kıyam ettirdiği vatandaşlarına cesaret veren o büyük adamdı.

⁵⁵⁷ müşarunileyh: zikri geçen

⁵⁵⁸ Mukavemet (et-): karşılık vermek

⁵⁵⁹ mülâkat: görüşmek

⁵⁶⁰ iktisa (et-): giyinmek

⁵⁶¹ zînüfuz: sözü geçerli

⁵⁶² mahir: yetenekli, usta

⁵⁶³ kâffe: cümle, bütün

⁵⁶⁴ mütalâa: irdelemek

⁵⁶⁵ ömr ü püt: dolu

⁵⁶⁶ selamet: emniyet, bırakmak, kurtulmak

⁵⁶⁷ muhatara: sıkıntı, tehlike

2.4.Üçüncü Bâb

Şâmil'i gördüğüm dakikadan sonra hikâyenin alt tarafını arz ve ityanda⁵⁶⁸ devamdan evvel Kafkası ve Şâmil'i ve Şâmil'in Kafkasta olan şanlı muharebelerini karilerimize⁵⁶⁹ güzelce tefhim⁵⁷⁰ için (103) bir vecahâtı⁵⁷¹ bazı tafsilât-ı tarihiyeye iptidar⁵⁷² edildi:

Kafkas taa ezmine-i mukaddemen⁵⁷³ beri malum bir memleket olup kudema⁵⁷⁴ buraya dünyanın münteha-ı hudut⁵⁷⁵ şarkiyesi sınırı nazarıyla bakmışlardır. Yunan kadim⁵⁷⁶ i'tikâdca mabutlardan⁵⁷⁷ ateş çalmış olan Peri Mitos nam-ı kahraman bu cesaretinden dolayı cezalandırmak üzere mabutlar tarafından Kafkas dağlarının yüksek bir kayasına zincirlerle rabt⁵⁷⁸ olunmuştur. Her gün bir karakuş merkumun⁵⁷⁹ ciğerini paralayıp yediği hâlde gecesi ciğeri yine yerine gelip ertesi gün yine kuş tarafından paralanırmış. İşte esatir⁵⁸⁰ evvelinden şu fıkra dahi Kafkas'ın asr-ı esatirden beri maalum olduğunu ispat eyler. (104)

Kafkas iklimi hiçbir vakit ecnebi bir millete tabî olmamıştır.

Mürşit⁵⁸¹ Gazi Molla'nın mükalât-ı teşvikâtı⁵⁸² üzerine bütün Kafkas ahalisinin silah hürriyete sarıldığı zamandan beri gayret ve şecaatlerinin⁵⁸³ günden tezayüt⁵⁸⁴ eylemiş olduğu cây-ı⁵⁸⁵ dikkat ve ehemmiyettir. Mansur nam bir mollanın kumandası altında bulunan bir fırka Kafkas askeri Rusya'nın yed-i zabtından⁵⁸⁶ Emir Hacıyurt Kalesi'ni hücum ile almaya karar verip mollanın Ruslar kalede imdat beklediklerini de bildiği cihetle kaledeki Rus nöbetçilerine Rusça hitap eylemesi üzerine nöbetçilerin dahi

⁵⁶⁸ ityan (et-): getirmek

⁵⁶⁹ karî: okuyan, okuyucu

⁵⁷⁰ tefhim (et-): bildirmek, anlatmak

⁵⁷¹ vecahât: güzellik, şan ve şeref

⁵⁷² iptidar(et-): çabuklukla başlamak

⁵⁷³ ezmine-i mukaddeme: eski zamanlar

⁵⁷⁴ kudema: kadim, eski

⁵⁷⁵ münteha-ı hudut: sınırın başlangıcı

⁵⁷⁶ kadim: eski

⁵⁷⁷ mabut. ibadet olunan ve ibadete müstehik olan Hakk celle ve alâ hazretleri

⁵⁷⁸ rabt (ol-): bağlamak

⁵⁷⁹ merkum: zikri geçen

⁵⁸⁰ esatir: hurafat, mitoloji

⁵⁸¹ mürşit: doğru yolu gösteren

⁵⁸² Mükalât-ı teşvikât: Şevk ve gayrete getiren söyleşme (konuşma)

⁵⁸³ şecaat: yiğitlik

⁵⁸⁴ tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

⁵⁸⁵ cây: Yer, Makam, Mevki

⁵⁸⁶ yed-i zapt: elinde zapt edilmiş

vürutunu⁵⁸⁷ intizar⁵⁸⁸ olunan imdadın vürut ettiği zannıyla kale kapılarını açtırması ve şu hâlde mollanın kale-i mezkurede⁵⁸⁹ ne kadar moskof **(105)** bulmuşsa ekserisini kılıçtan geçirmesi şayan-ı hayret⁵⁹⁰ değil midir? Vakıa nihayete ömürde Çeçenler bu kaleyi terk etmeye mecbur olmuşlarsa da Ruslardan dahi sağ olarak bir nefer kalmamıştı.

General Yermolov Çeçenlerin bu hareketinden dolayı intikam almak istememişti. Zira hüsn-ü muamele ile şiddetten ziyade maksadına muvaffak olabileceğini kestirmişti. Binaenaleyh⁵⁹¹ General Yermolov Çeçenler rüesasıyla⁵⁹² mülakât etmek⁵⁹³ için Taşkıc Kalesini mahal-i mülakât tayin eylemesi üzerine Muhammed Mansur Molla maiyetinde birkaç nefer bey bulunduğu hâlde kalenin önüne geldiği zaman kale kumandanı yalnız kendisinin kaleye duhul⁵⁹⁴ için mezun⁵⁹⁵ olduğunu beyan etmesiyle Molla asla havf⁵⁹⁶ **(106)** kapılmayarak düşmanlarının içine tek başına yalnız olduğu hâlde girmiştir.

General Garekov ve General Lisanoviç Mumaileyhi⁵⁹⁷ kabul ederek Emir Hacıyurt Kalesindeki hareketi sız bir hareket olduğunu ve âdeta bir hıyanet sayılacağını bildirdiklerinde Mansur Molla, Rusların bu sözlerinden dolayı hiddetlenip ve o anda düşmanın pençeleri arasında bulunduğunu asla derhatır⁵⁹⁸ etmeyip Ruslar aleyhinde olan istikrah⁵⁹⁹ ve adavetini⁶⁰⁰ bila-fütur beyan ve ilan eylemişti.

General Garekov'un "Sus hain! Yoksa şimdi seni mahvederim" tehdidi de Molla'yı korkutamayıp "Hain mi dediniz! Ya siz ne vakit hakkaniyet üzerine hareket ettiniz?" diye hıyaneti **(107)** bilâkis⁶⁰¹ Ruslara atf⁶⁰² eylemekten çekinmemiştir. Hatta koca Çeçen bu sözleri söylemekle beraber belindeki kamayı dahi çekip moskoflar üzerine

⁵⁸⁷ vürut (et-): varmak, gelmek

⁵⁸⁸ intizar (et-): beklemek, gözlemek

⁵⁸⁹ kale-i mezkure: zikri geçen kale

⁵⁹⁰ şayan-ı hayret: hayrete değer

⁵⁹¹ binaenaleyh: bundan dolayı

⁵⁹² rüesa: reisler

⁵⁹³ mülakât (et-): söyleşmek, görüşmek

⁵⁹⁴ duhul (et-): girmek, dahil olmak

⁵⁹⁵ mezun: izinli

⁵⁹⁶ havf: korku

⁵⁹⁷ mumaileyh: zikri geçen

⁵⁹⁸ derhatır(et-): hatıra getirmek

⁵⁹⁹ istikrah (et-): tiksirmek, iğrenmek

⁶⁰⁰ adavet: düşmanlık, husumet, kin

⁶⁰¹ bilâkis: büsbütün zıddı ve hilâfi olmak üzere

⁶⁰² atf (et-): meyletmek

hücumla ta şehit oluncaya kadar Garekov ve Lisanoviç ve diğer beş altı Rus zabitanının canlarını kamasının ucuna takmış ve ondan sonra kendisi de şehit olmuştur.

İşte General Yermolov'un Çeçen memleketine umumi bir hücumla karar vermesi bu vakayı müthişeden sonra mücerret⁶⁰³ intikam saikasıyla⁶⁰⁴ vuku gelmişti. Fakat Gazi Molla dahi Ruslarla mücâhededen⁶⁰⁵ fütur getirmeyip elinde bir yalın kılıncı olduğu hâlde memleketi serteser⁶⁰⁶ gezerek ahaliyi muharebeye teşvik etmeye başladı.

Gazi Molla Gusak'tan hareket ile Bahu Bey'e **(108)** azimet⁶⁰⁷ ederek Avar memleketinde saltanat eden Amma Han'ın zevcesini daire-i ittifaka almaya çalışırdı. Bu esnada kendi müttetikleri moskoflar ile çoktan muharebe etmekte olup 1830 senesinde Gazi Mumaileyh'in⁶⁰⁸ Rusya ile bizzat ettiği bir muharebede mağlup olması münasebetiyle müttetiklerinden birçoğu kendisini terk etmişlerdi. Fakat bu esnada Lehistan ihtilâli⁶⁰⁹ zuhura⁶¹⁰ geldiği cihetle Rusya devleti Kafkas'ta bulunan askerinin ekserisini Lehistan taraflarına celp etmek mecburiyetinde bulunduğundan Gazi Molla yine askerini cem⁶¹¹ ederek hüsn-ü rızaları ile ittifaklarını kazanmadığı akvamı⁶¹² da kuvve-i cebriye⁶¹³ ile daire-i ittifaka almaktaydı.

Bahr-ı hazîzin⁶¹⁴ cihet-i garbiyesinde vaki⁶¹⁵ Dargo **(109)** memleketinin emri Gazi Molla'nın ne rica ve ne de tehditlerine kulak vermediği cihetle Mumaileyh⁶¹⁶ Dargo üzerine hücum etmeye mecbur oldu.

Bunun üzerine Dargo emiri Rusya'nın muavenetine⁶¹⁷ müracaat etmekle Rusya devleti dahi Mumaileyh'in muavenetine Rusyalı General Tavbe'nin kumandası altında olarak bir kuvve-i cismiye göndermişse de 1830 senesi mayısın yirmi altıncı günü vuku bulan

⁶⁰³ mücerret: yalın, açık

⁶⁰⁴ saika: sebep

⁶⁰⁵ mücâhede: gayret, mücadele

⁶⁰⁶ serteser: baştan başa

⁶⁰⁷ azimet (et-): yola çıkmak

⁶⁰⁸ mumaileyh: zikri geçen

⁶⁰⁹ ihtilâl: kökten ve tümünden değişim

⁶¹⁰ zuhur (et-): meydana gelmek

⁶¹¹ cem (et-): toplamak

⁶¹² akvam: kavim, kabileler

⁶¹³ cebriye: zor kullanmak

⁶¹⁴ hazîz: en aşağı ve alçak mevki

⁶¹⁵ vaki: mevcut

⁶¹⁶ mumaileyh: zikri geçen

⁶¹⁷ muavenet (et-): yardım etmek

muharebe-i şedide⁶¹⁸ de Ruslar fena hâlde mağlup ve perişan olarak Gazi Molla muzafferin Dargo vilâyetini dâhil olmuştur. Lakin mağlup olan Ruslar asıl Dargo Kalesi'ne tahassun⁶¹⁹ eylediklerinden Gazi Molla bu kaleyi muhasara⁶²⁰ ile yed-i zabtına⁶²¹ geçirmeye karar vererek su hazinesiyle baruthaneye giden tarak-i münferidi⁶²² kesti. **(110)** Kale muhafızları birkaç defalar muhasara hattını yırtıp çıkmak için hücum etmişlerse de hücumları Gazi Molla tarafından men⁶²³ olunmuştur. Hatta bir aralık kale'deki Çeçen ve Rusların medar-ı mahz-ı selameti⁶²⁴ olan baruthane dahi Gazi Molla'nın eline geçmişti. Bu esnada baruthaneye bir humbara düşerek berhava⁶²⁵ olmakla birkaç yüz Çeçen telef olmuşsa da bu vaka Gazi Mollaya zerre kadar tesir etmeyerek muhasarada yine devam etmiştir.

Kale muhafızları artık susuzluğa tahammül edemeyerek dördüncü defa olmak üzere kaleden çıkmak için hücum etmişlerdi. Ancak Gazi Molla tarafından gördükleri tazyik⁶²⁶ üzerine tekrar ricat⁶²⁷ mecbur oldular. Gazi Molla kale üzerine son hücum emrini vermekteyken Rusyalı **(111)** General Kuhanov kalede bulunan moskofların imdadına yetişmiş ve Gazi Molla bu generalin fırkasıyla üç gün şiddetli muharebe ettikten sonra Rusların top atışına tahammül edemeyerek Dargo'ya doğru ricat⁶²⁸ eylemiştir. Gazi Molla buradan dahi bahr sahilinde bulunan Derbent Kalesine muhasaraya⁶²⁹ gitmişse de General Kuhanov bu kale'nin dahi imdadına yetişerek Mürşit⁶³⁰ Gazi Molla'yı Kafkasın cihet-i şimaliyesine doğru ricat ettirmiştir. Hâlbuki Molla Gazi bu ricatten de istifade eyledi. Zira teşrininin⁶³¹ iptidasında⁶³² Terek Kalesi'nin merkez hükümeti bulunan Kızlar şehri üzerine hücum ederek Rusları tarumar ve şehri zabt ve istila eylemiştir. İşte bu defa Gazi Molla maksadına muvaffak olmuş demektir. **(112)** Zira Moskoflar havf⁶³³ ve dehşet içinde kaldıkları gibi dağ

⁶¹⁸ muharebe-i şedide: şiddetli çarpışma

⁶¹⁹ tahassun (et-): kale ve hisara kapanmak

⁶²⁰ muhasara (et-): kuşatmak

⁶²¹ yed-i zapt: elinde zapt edilmiş, ele geçirilmiş

⁶²² Tarik-i müferit: Tek yol.

⁶²³ men (et-): durdurmak, caydırmak

⁶²⁴ medar-ı mahz-ı selamet: kurtulma dayanağı

⁶²⁵ berhava: havaya gitmiş, uçurulmuş

⁶²⁶ tazyik: darlaştırmak, sıkıştırmak

⁶²⁷ Ricat (et-): geri dönmek

⁶²⁸ ricat (et-): geri dönmek

⁶²⁹ muhasara (et-): kuşatmak

⁶³⁰ mürşit: doğru yolu gösteren

⁶³¹ teşrinisani: kasım ayı

⁶³² iptida: baş

⁶³³ havf: korku

ahalisini dahi bu muvaffakiyet sayesinde cesaret alarak Rusya aleyhine taraf taraf kıyam etmekte olduklarından Gazi Molla Ruslarla olan muharebesinde devam edebilecek kuvveti ikmal⁶³⁴ eylemekteydi.

Bunun üzerine Gazi Molla Cengistan ormanlarının arasında ve Çeçen memleketinin cihet-i şimaliyesinde kâin⁶³⁵ Himri taraflarına hareketiyle muvasalatında⁶³⁶ ahali tarafından ihtiramât-ı fevkalâde⁶³⁷ ile kabul olunup Ruslardan aldığı ganâimi⁶³⁸ ahaliye irâe⁶³⁹ edince herkesin nazar-ı tamah⁶⁴⁰ açılmış hemen kâffesi⁶⁴¹ muharebeye gitmek için Gazi Molla'nın teklifini kabul eylemiştir.

Bu esnada Hamzad Bey Kafkas'ın cihet-i cünübiyesinde **(113)** Moskoflarla muharebe etmekteydi. Hamzad Bey, Çar Danilo'nun Cumhuriyet memalikinden⁶⁴² Avar nam-ı kasabada tevellüt⁶⁴³ eylemiş olduğundan Çar ahalisini Ruslar aleyhine gazaya davet ile başkumandanlığını da deruhde⁶⁴⁴ etmişti.

Kafkas'ın vali-i umumiyesi bulunan General Peskiyaviç mezkur⁶⁴⁵ Çar Cumhuriyeti memalikine⁶⁴⁶ dâhil olduğu zaman bazı mahallere istihkâm⁶⁴⁷ ve kaleler inşa etmişse de Mumaileyh'in⁶⁴⁸ azlinden⁶⁴⁹ sonra Hamzad Bey Moskof istihkâmları üzerine bil-hücum Rusları oralardan tart⁶⁵⁰ ederek dört kıta top dahi zabt eylemiştir.

Rusya ferik⁶⁵¹ General Rozan Çar ahalisinden hiç intizar⁶⁵² etmediği hâlde böyle bir hücumu duçar⁶⁵³ olunca bayağı korkup ve bahusus⁶⁵⁴ **(114)** Gazi Molla'nın şark

⁶³⁴ ikmal(et-): tamamlamak, mükemmel etme

⁶³⁵ kâin: bulunan, var olan

⁶³⁶ muvasalat: varmak, ulaşmak

⁶³⁷ ihtiramât-ı fevkalâde: üst düzeyde saygı, üst düzeyde hürmet

⁶³⁸ ganâim: ganîmet

⁶³⁹ irâe (et-): göstermek, bildirmek

⁶⁴⁰ tamah: doymazlık, çok arzu etmek

⁶⁴¹ kâffe: cümle, bütün

⁶⁴² memalik: memleket, ülke

⁶⁴³ tevellüt (et-): doğmak

⁶⁴⁴ deruhde (et-): üstlenmek

⁶⁴⁵ mezkur: zikri geçen

⁶⁴⁶ memalik: memleket, ülke

⁶⁴⁷ istihkâm: metin ve muhkem olmak

⁶⁴⁸ Mumaileyh: zikri geçen

⁶⁴⁹ azl (ol-): görevine son verilmek, görevinden alınmak

⁶⁵⁰ tart (et-): kovmak, sürmek

⁶⁵¹ ferik: büyük bölük, takım

⁶⁵² intizar (et-): beklemek, gözlemek

⁶⁵³ duçar (ol-): ulaşmış, çatmış, düşkün

⁶⁵⁴ bahusus: hele hepsinden ziyâde

cihetindeki muvaffakiyetleri dahi Mumaileyh'in⁶⁵⁵ bu korkusunu tezyit⁶⁵⁶ eyleyip buna bir çare olmak üzere Çar kıtasının beylerini parayla ıtma'⁶⁵⁷ ve celbe mecbur olmuştu. Lakin bu bâbtaki⁶⁵⁸ emekleri dahi beyhudeye gitti. Zira Hamzad Bey ve gerek biraderi Murat Bey ferik Mumaileyh'in⁶⁵⁹ bu teklifini reddetmiş oldukları cihetle General Rozan Mumaleyhime ile güya mülakât⁶⁶⁰ etmek arzusunda bulunduğunu beyan ederek beyler Rus generalinin nezdine gittikleri zaman ise general kancıklıkla o mertleri zincire urmuş ve Tiflis'e irsal⁶⁶¹ eylemiştir.

Rusya İmparatoru General Rozan'ın bu hareket-i hıyanet-kâranesinden dolayı gazaplanıp Hamzad ve Murat beylere gayet ağır hediyeler itasıyla⁶⁶² (115) muazzezen⁶⁶³ mükerrremen⁶⁶⁴ memleketlerine azimet⁶⁶⁵ ruhsatı⁶⁶⁶ vermiştir. Rus Generalinin bu hareketi Hamzad ve Murat beyleri tabî dilgîr⁶⁶⁷ eylediğinden bunlar atş-ı intikam⁶⁶⁸ ile teşne-leb⁶⁶⁹ olarak memleketlerine avdet⁶⁷⁰ eyledikleri zaman Ruslar imparatorundan almış oldukları hediyeleri bil-iade baademâ⁶⁷¹ adı ömürleri oldukça Ruslara adavette⁶⁷² sebat⁶⁷³ ve devam göstereceklerini Allah ile ahd ve âleme ilan eylediler.

Mumaleyhime'nin⁶⁷⁴ esaretleri esnasında General Rozan bazı mevki mühimmeyi ele geçirip Sakatal nam-ı kaleyi de inşa eylemiş olduğu cihetle Hamzad Bey Himri'ye giderek Gazi Molla'nın maiyetine girmeyi istidâden⁶⁷⁵ başka çare bulamamıştır.

⁶⁵⁵ mumaileyh: zikri geçen

⁶⁵⁶ tezyit (et-): artmak, çoğalmak

⁶⁵⁷ ıtma' (et-): hırslandırmak, kışkırtmak

⁶⁵⁸ bâb: madde

⁶⁵⁹ mumaileyh: zikri geçen

⁶⁶⁰ mülakât (et-): söyleşmek, görüşmek

⁶⁶¹ irsal (et-): yollamak, göndermek

⁶⁶² ita(et-): vermek

⁶⁶³ muazzezen: ikram ile

⁶⁶⁴ mükerrremen: hürmetle

⁶⁶⁵ azimet (et-): yola çıkmak

⁶⁶⁶ ruhsat: izin

⁶⁶⁷ dilgîr: kalpte yerleşip çabuk unutulmaz, gücenmiş

⁶⁶⁸ atş-ı intikam: intikam harareti

⁶⁶⁹ teşne-leb: dudağı kurumuş, pek susamış

⁶⁷⁰ avdet (et-): geri gelmek, dönmek

⁶⁷¹ baademâ: ondan sonra

⁶⁷² adavet: düşmanlık

⁶⁷³ sebat (et-): yerinde durmak

⁶⁷⁴ mumaileyhime: zikri geçen

⁶⁷⁵ istidâden: dilemek

Bu esnada Gazi Molla, Rusya Miralayı Mikalaşkoski ile muharebede bulunup 1832 senesinin **(116)** ilkbaharında yine Kızlar kasabası ile velâdi⁶⁷⁶ Kafkası tehdit etmekteydi.

Terek hatt-ı müdafaası üzerinde bulunan Rusya kalelerinin muhasara⁶⁷⁷ olunmaları muhatarası⁶⁷⁸ günden güne tezayüt⁶⁷⁹ etmekte olduğundan General Rozan'ın biraderi General Garagor Rozan, Rusya askerinin kumandasını deruhde⁶⁸⁰ ederek Gazi Molla üzerine hücum etmiş ve Mumaileyh bir mukavemet⁶⁸¹ ettikten sonra ricat⁶⁸² eylemiştir. General Garagor Rozan bu kadar galebe ile kanaat edemeyip Gazi Molla'nın fırkasını bil-külliyeye mahvetmeye dahi karar verdiğiinden yaz mevsiminde askerini Kaytah Balkanları'ndan geçirip henüz Rusların ayak basmamış oldukları mahallere kadar ilerletmişti.

Dağ ahalsi Moskofların bu hareketlerinden dehşete **(117)** duçar⁶⁸³ olarak Hamzad Bey dahi ricat eylemiş ise de Gazi Molla sebat ve mukavemetten geri kalmamıştır. Maiyetinde kalan askeriyle Himri Kalesi'ne çekilip orada düşmanı bekledi. Düşman dahi Himri önüne kadar geldi. Şeyh Şâmil Efendi bu defa Gazi Molla ile beraberdi. Moskoflar, Çeçenleri teslimiyete davet eyledilerse de bu davetleri Çeçenler tarafından ret olundu. Kale'nin etrafında üç kat duvar bulunup bu duvarların bil-tabî biri diğerinden sonra yıkılacağından Ruslara bir gedik açılıncaya kadar Gazi Molla'nın maiyetinde Çeçenler uzun tüfekleri ile pek külliyetli Moskof efradını⁶⁸⁴ avlamaktaydılar. Nihayet son duvar dahi yıkılınca Ruslar Çeçenleri teslimiyete bir daha davet eylediler ise de edilen davete bu defa dahi **(118)** tüfek kurşunuyla cevap verdiler. Artık Moskoflar son defa olarak kale üzerine bir hücum daha göstermeleriyle Çeçenlerde bu hücumu mukavemet⁶⁸⁵ edecek kuvvet dahi kalmamış olduğundan 1832 senesi teşrin-i evvelinin on sekizinci günü Himri Kalesi Ruslara teslim olunmuştur.

⁶⁷⁶ velâdi: anadan doğma

⁶⁷⁷ muhasara (et-): kuşatmak

⁶⁷⁸ muhatara: sıkıntı, tehlike

⁶⁷⁹ tezayüt(et-): artmak, çoğalmak

⁶⁸⁰ deruhde (et-): üstlenmek

⁶⁸¹ mukavemet (et-): karşılık vermek

⁶⁸² ricat (et-): geri gelmek, dönmek

⁶⁸³ duçar (ol-): ulaşmış, çatmış, düşkün

⁶⁸⁴ efrat: fert

⁶⁸⁵ mukavemet (et-): karşılık vermek

Bu muharebede Gazi Molla şehit olup kale’de bulunan Çeçen askerinin ekserisi dahi ta rütbe-i şhadete ihraz⁶⁸⁶ edinceye kadar düşman ile döğüştüler. Katliamdan kurtulmak için firar edenler pek az olup bereket versin Şeyh Şâmil dahi bunlar arasında semt-i rehaya⁶⁸⁷ vasıl⁶⁸⁸ olabilmıştır. Gazi Molla’nın yerine kumandanı Hamzad Bey deruhde⁶⁸⁹ eyledi. Mumaileyh⁶⁹⁰ Rusların üzerine **(119)** derhâl hücum etmeği muvafık⁶⁹¹ bulmayıp kendi namı ve şöreti Gazi Molla’nın şöreti şayiasına⁶⁹² nispetle henüz pek dîn⁶⁹³ derecede olduğundan evvel ömürde ismini memleketinin her tarafında söyletmek ve halkı kendi kumandasına ısındırmak için Kafkas iççerilerine devire çıktı. Filhakika⁶⁹⁴ Mumaileyh’in bu kararı pek muvafık idi. Zira Gazi Molla’nın şhadeti üzerine artık galebe ve zaferden meyas⁶⁹⁵ kalan ahaliyi toplayıp da Rusya’dan ahz-ı sâre⁶⁹⁶ bir kâfi⁶⁹⁷ tedarik⁶⁹⁸ eylemek âdetâ müşkilâtandı.

Öyle Hunzah Kalesi üzerine hücumâ başladı. Bu hücum o kadar seriydi ki Çeçenler düşene kalana dahi bakmayıp Hamzad Bey’in elindeki kılınç daima ileriye gösterdiğinden her fert ileriye göz diker giderdi. **(120)** Âdetâ düşmandan gelen ku(r)şuna sihâm⁶⁹⁹ nazarı gazap ve kılıca pençe-i celâdet⁷⁰⁰ ile mukabele⁷⁰¹ ederek ve duvarlara tırnakla tırmanarak hücumâ başladıktan üç saat sonra kale dahi feth olundu.

Artık kale feth olunduktan sonra Baha Bey’in zevcesiyle sair⁷⁰² oğulları dahi halkın yed-i intikamından kurtarılamayıp yalnız en küçük Muhammed ve Hacı Murat namında bir zat tarafından kurtarılarak Petersburg’a aşırılmıştır.

Bu Hacı Murad’ın nihayet ömürde Hamzad Bey için büyük bir düşman olduğunu daha şimdiden haber verelim. Hamzad Bey’in bu muvaffakiyeti bütün Çeçenlerin gözlerini

⁶⁸⁶ ihraz (et-): elde etmek, kazanmak, nail olmak

⁶⁸⁷ semt-i reha: kurtulmak, kurtuluş

⁶⁸⁸ vasıl (ol-): varan, ulaşan

⁶⁸⁹ deruhde (et-): üstlenmek

⁶⁹⁰ mumaileyh: zikri geçen

⁶⁹¹ muvafık: uygun

⁶⁹² şayia: duyulmuş haber

⁶⁹³ dîn: alçak, aşağı

⁶⁹⁴ filhakika: gerçekten

⁶⁹⁵ meyas (ol-): ümitsiz

⁶⁹⁶ ahz-ı sâre: intikam almak

⁶⁹⁷ kâfi: elveren, yeterli

⁶⁹⁸ Tedarik (et-): edinmek, araştırıp bulmak, hazırlamak

⁶⁹⁹ sihâm: Hisse, Pay

⁷⁰⁰ pençe-i celâdet: yiğit pençesi

⁷⁰¹ mukabele (et-): karşılık, karşı karşıya gelmek

⁷⁰² sair: diğer, başka

yıldırıldığı gibi Avar ahalisi dahi kendi hükümdarlarının familyasını⁷⁰³ katleden şu (121) yabancı beyden intikam almak arzusuna düşmüşlerdi. Hacı Murat ahalinin şu galeyân-ı efkârından⁷⁰⁴ istifade ederek Hamzad Bey, Andi ve Dargo kıtalarını dahi daire-i ittifaka celp için Hunzah, Terek ve o taraflara teveccüh⁷⁰⁵ ettiği zaman Hacı Murat, Hamzad aleyhine bir isyan tertip etmeye karar verdi.

Hunzak şehrinde büyük bir cami vardır ki şehir-i mezkurun⁷⁰⁶ fethinden sonra Hamzad Bey askerini cem⁷⁰⁷ ile ya ölmek veya Moskofları bütün bütün Dağıstan'dan tart⁷⁰⁸ eylemek için o camide umumî bir yemin-i resmî icra eylemişti. Hacı Murat dahi Hamzad Bey'in aleyhine kurmuş olduğu tertip için bu camide halka yemin verdirmeye karar vermişti. Henüz Hacı kararlarını kuvvede fiile çıkarmamış olduğu hâlde Hamzad Bey'in Hunzah'a (122) avdeti vuku bulup Hacı Murad'ın kendi aleyhinde kurmuş olduğu tertibat kendisine haber verilmişse de Koca Hamzad bundan dolayı asla fütur⁷⁰⁹ getirmeyip hatta kendi arkadaşlarının mezkur cami-i kebir⁷¹⁰ silahsız olarak gitmelerini de tavsiye eyledi. Bir gün Hacı Murat biraderi ile bazı taraftarları camide iken Hamzad dahi camiye gelip bunları gördükte “Hainler! İşte ben buradayım! Siz beni öldürmek istiyormuşsunuz öyle mi buyurunuz bakalım nasıl öldüreceksiniz ben dahi göreyim” demesi üzerine Hacı Murat bir taraftan gizli bulunan kamayı çıkarıp filhakika⁷¹¹ Hamzad Bey'i şehit etmek habasetini⁷¹² de irtikap⁷¹³ eyledi. Hâlbûki katil merkum⁷¹⁴ ile beraber olan arkadaşları dahi (123) müsella⁷¹⁵ olduklarından Hamzad Bey'in silahsız olan arkadaşları üzerine de hücum ederek birkaç dakika zarfında kâffesini⁷¹⁶ idam eylemişlerdir.

⁷⁰³ familya: aile

⁷⁰⁴ galeyân- ı efkâr: fikirlerin coşması

⁷⁰⁵ teveccüh (et-): yönelmek

⁷⁰⁶ mezkur: zikri geçen

⁷⁰⁷ cem (et-): toplamak

⁷⁰⁸ Tart (et-): kovmak

⁷⁰⁹ Fütur: bezginlik, umutsuzluk

⁷¹⁰ kebir: büyük, ulu

⁷¹¹ filhakika: gerçekten

⁷¹² habaset: kötülük

⁷¹³ İrtikap (et-): günah işlemek

⁷¹⁴ merkum: zikri geçen

⁷¹⁵ müsella: silahlı

⁷¹⁶ kâffe: cümle, bütün

Rivayete göre Hamzad Bey Rus esirasında⁷¹⁷ kendisine mahsus bir maiyet asker muhafazası teşkil eylemiş ve bu heyetin efrâdı Mumaileyhe⁷¹⁸ fevkalâde riayet⁷¹⁹ ettikleri gibi can ü dilden kendisine muhabbet dahi etmekte bulunmuştu. Efrâd-ı merkume Hamzad'ı ta son dakikasına kadar terk etmemiş oldukları cihetle Avar ahalsi bunları da bire kadar katl eylemişlerdir. Şu vakadan sonra Avar hanedanı hükümdariyesinden hiçbir aza berhayat kalmamış olduğu cihetle Hacı Murat hükümeti Baha Bey'in Petersburg da (124) bulunan en küçük mahdumunun⁷²⁰ namına olarak kendisi deruhde⁷²¹ eyledi.

Hamzad Bey'in vefatı üzerine Kafkas ahalsi umumi bir kumandandan mahrum kalmış oldukları için Moskoflarla muhabereye devam zamanında bir kumandan aramaktaydılar. Bu kumandanlığa İçgeri ahalsinin reisi Hacı Taşev ile Mürşit Şeyh Şamil namzet⁷²² oldular. Şeyh Şamil gayet âlim ve zeki ve takva ve iffet ile muttasıf⁷²³ olup bazı hemcivar bulunan ümaranın⁷²⁴ dahi bilâhare⁷²⁵ kendi aleyhine kıyam etmiş oldukları nazar-ı dikkat ve muhakeme önüne alınırca Hamzad Bey'in bu tedbirindeki isabet daha bedahetle⁷²⁶ görülür. Kendi aleyhine kıyam edenler Şamhal Ebû Müslim ve Menülü Hanı Ahmet Bey olup bunlar Hamzad Bey'in bütün Kafkasya'yı (125) kendisine tabii edebilmesi ihtimalinden havfle⁷²⁷ bu ittifaka kıyam eylemişlerdir.

1833 senesinde bazı esbâb-ı vakıaya⁷²⁸ mebni⁷²⁹ bunlar Hamzad Bey'in üzerine hücum eylediler. Lakin bir şeye muvaffak olamayarak mağlup düştüler. Ebû Müslim Rusya himayesi altında bulunduğu cihetle Hamzad Bey ileride dahi merkumun⁷³⁰ bir daha kendisini işgal edeceğini hesapla bu yüzden bir emniyyet kıtası hâsıl⁷³¹ edilmek lüzumunu anlamışlardı. Bir de Kafkas ahalsi kendi beylerine fevkalâde itaat üzere olup Moskoflar ise bu beyleri parayla kazanmaya çalıştıkları için Gazi Molla dahi

⁷¹⁷ esira: tutsaklık

⁷¹⁸ mumaileyh: zikri geçen

⁷¹⁹ Riayet (et-): hürmet, saymak, gözetmek

⁷²⁰ mahdum: bir büyük zatın oğlu

⁷²¹ deruhde (et-): üstlenmek

⁷²² namzet (ol-): aday olmak

⁷²³ muttasıf: bir hal ve sıfatla vasıflanmış olan

⁷²⁴ ümera: miralay, kaymakam ve binbaşı rütbesinde bulunanlar

⁷²⁵ bilâhare: sonra, nihayet, akıbet

⁷²⁶ bedahet: açık, anlaşılır

⁷²⁷ havf: korku

⁷²⁸ esbâb-ı vakia: olayın sebepleri

⁷²⁹ mebni: yapılmış, kurulmuş

⁷³⁰ merkum: zikri geçen

⁷³¹ hâsıl: vücûda gelen

bundan dolayı pek çok müşkilâta duçar⁷³² olmuştu. Hamzad Bey'e hizmet eden beylerin din ve millet düşmanları olduğunu (126) maiyetinde bulunanlara güzelce tefhim⁷³³ ederek bunların izalesi⁷³⁴ lüzumunu cümlenin zihnine yerleştirdi. O aralık merhum Baha Bey'in zevcesi müteveffâ⁷³⁵ zevce⁷³⁶ yerine hükümet etmekte olup mezbure⁷³⁷ dahi Moskofları iltizam⁷³⁸ ettiği cihetle Hamzad Bey mezbureyi kendi tarafına celp için 1834 sene nihayetinde on iki bin askerle Adar kıtasının merkezi bulunan Hunzah nam-ı şehrin önüne gelip gerek Mumaileyhime⁷³⁹ ve gerek büyük mahdumu⁷⁴⁰ Ebû Nizamı Rusya aleyhindeki gaza-ı umumiyye davet eyledi. Baha Bey'in zevcesi bu davete icabette tereddüt ederek Hamzad Bey'i bazı sahte vaatlerle aldatmak istemişse de Hamzad Bey buna kanmadığından Mumaileyhime mahdumlarından birini Hamzad Bey'e bilâ-irsal⁷⁴¹ (127) Ruslar aleyhinde muharebe edemeyeceğini açıktan açığa beyana kadar cesaret almıştır. Lakin Hamzad Bey bu sözlere kulak mı verir? Din-i Mübin yolunda umum-u ehl-i İslâmın göze aldıracağı gaza-ı ekber hususunda behemehâl⁷⁴² kendilerinin dahi yardım etmeleri talebinde ısrar eyledi. Baha Bey'in mahdumu validesinin Ruslarla müttefik olduğunu da itirafa mecbur olmasın mı? İşte Hamzad Bey bu habere takat⁷⁴³ getiremeyip benzi atarak ve gözleri kararıp belindeki hançer çektiği anda Bahazade'nin göğsüne sapladı. Bir dakika sonra zihnini düşürerek maiyetindeki askere dedi ki:

“Müslümanlar! Ruslar bizim düşmanımızsalar da kendileri Müslüman oldukları hâlde Ruslarla bil-ittifak olarak bizim gibi din kardeşlerine yardım etmeyen ve (128) icabına göre Ruslarla birlikte aleyhimize silah kullanan herifler elbette Moskoftan eşit Moskof sayılırlar. İşte alçaklar şu heriflerdir. Arş çocuklar ileri! Evvela onların işini bitirelim. Evvela onları temizleyelim ki muvaffakiyetimizi tasîb⁷⁴⁴ edenler bunlardır. Bunlar var oldukça bize Ruslar aleyhine zafer yoktur.”

⁷³² duçar (ol-): ulaşmış, çatmış, düşkün

⁷³³ tefhim (et-): anlama, anlayış

⁷³⁴ izale (et-): gidermek, yok etmek

⁷³⁵ müteveffâ: ölü

⁷³⁶ zevce: karı kocaya müteallik

⁷³⁷ mezbure: zikri geçen

⁷³⁸ İltizam (et-): birinin tarafını tutmak

⁷³⁹ mumaileyh: zikri geçen

⁷⁴⁰ mahdum: büyük zat oğlu

⁷⁴¹ bilâ-irsal: göndermeksizin, yollamaksızın

⁷⁴² behemehâl: ne yapıp edip, herhâlde, elbette

⁷⁴³ takat: güç, kuvvet

⁷⁴⁴ tasîb (et-): güçleştirmek, engel, müşkül etmek

Asker Bahazade tarafından alınan cevap-ı red üzerine zaten pek ziyade dil-hûn⁷⁴⁵ olmuş bulunduğu gibi Hamzad dahi bu sözleri öyle fevkalâde bir celâdet-i hamiyetkârane⁷⁴⁶ ile irade eylemişti ki herkesin gazabından gözlerini kan bürüyerek Allah Allah Hacı Taşev ise pek mütekebbir⁷⁴⁷ bir adam olduğundan ahali Şeyh Şâmil Bey'i umum kumandan ve riyasete⁷⁴⁸ kabul ettiler. Binaenaleyh⁷⁴⁹ Hacı Taşev memleketine (129) avdet⁷⁵⁰ eyledi ve Şeyh Şâmil'in ittifakını da kabul etmediyse de Ruslarla dahi birleşmeyip bilakis yalnız kendi kuvve-i harbiyesiyle bir yandan Rusya aleyhinde cenge devam edegitmiştir.

Şâmil Bey kumandayı deruhde⁷⁵¹ etmeyi müteakip Hamzad Bey'in intikamını almak için Hunzah üzerine hücum eylemişti. Maiyetinde bulunan askerin miktarı pek az olduğu cihetle bu hücumundan ricate⁷⁵² mecbur olmuşsa da baade⁷⁵³ bir kuvve-i külliye cem⁷⁵⁴ ederek Hunzah şehrini bil-muhasara⁷⁵⁵ tazyike⁷⁵⁶ başlayınca Hacı Murat müttefik bulunan Rusya'dan istimdat⁷⁵⁷ eyledi.

Ruslar General Lasgovu Hacı Murat'ın imdadına gönderdiler. General Mumaileyh'in⁷⁵⁸ fırkası Şâmil Bey'i ricate mecbur ettikten başka merkez (130) idaresi bulunan Himri şehrini dahi zapt eylemişti. Şâmil Bey işlerine nizam⁷⁵⁹ vererek ve bir kuvve-i külliye cem ederek General Lasgov'un üzerine tekrar hücum ile Rusları Himri şehrinden öyle mağlubiyet-i azime⁷⁶⁰ ile mağlup ve tart⁷⁶¹ etmişlerdir ki eğer General Klug Von Klugenov münhezim⁷⁶² olan Rusların muavenetine⁷⁶³ yetişmemiş olsaydı General Lasgov'un fırkasından bir nefer bile sağ kalmazdı. General merkum⁷⁶⁴

⁷⁴⁵ dil-hûn: yüreği kanlı

⁷⁴⁶ celâdet-i hamiyetkârane: kahramanlık, yiğitlik

⁷⁴⁷ mütekebbir: kibirli, azametli

⁷⁴⁸ riyaset: reislik, baş olmak

⁷⁴⁹ binaenaleyh: bundan dolayı

⁷⁵⁰ avdet (et-): geri gelmek, dönmek

⁷⁵¹ deruhte (et-): üstlenmek

⁷⁵² Ricat(et-): geri gelmek

⁷⁵³ baade: sonra

⁷⁵⁴ cem (et-): toplamak

⁷⁵⁵ muhasara (et-): kuşatmak

⁷⁵⁶ tazyik: darlaştırmak, sıkıştırmak

⁷⁵⁷ İstimdat (et-): yardım istemek

⁷⁵⁸ mumaileyh: zikri geçen

⁷⁵⁹ nizam: düzen

⁷⁶⁰ azime: büyük, ulu

⁷⁶¹ tart (et-): kovmak, sürmek

⁷⁶² münhezim: Bozguna uğramış

⁷⁶³ muavenet (et-): yardım etmek

⁷⁶⁴ merkum: zikri geçen

bozulan Rusya askeriyle beraber Hunzah'a gelerek Lazkiye kabilesinden bir prens Avar Hanlığına nasb⁷⁶⁵ etmişti. Hacı Murat bu icraate fevkalâde hiddetlenmişse de Rusya'ya muhalif kendi yed-i iktidârında⁷⁶⁶ olmadığından çarnaçar⁷⁶⁷ bu tevcihâtı⁷⁶⁸ kabul eylemiştir.

1834 senesinden bu ana yani 1836 senesine (131) kadar Çeçen ahali Ruslara karşı muharebede devam etmekte olup Ruslar Çeçen kıtası etrafında dairen medar⁷⁶⁹ istihkâmat⁷⁷⁰ ve kale inşasıyla azim bir hatt-ı muhasara⁷⁷¹ ve tazyik⁷⁷² vücuda getirmekten başka bir çare bulamayarak General Peskiyaviç'in bu babta verdiği planı icra meşgul oldular.

Şâmil Bey ise bu esnada kendi hükümetini takviyeyle meşgul olup taraftarlarının miktarını artırmak ve ahali din ve vatan için feda-i can farz-ı ayn olduğunu anlatmak cihetine hasr-ı⁷⁷³ nazar ehemmiyet eylemiştir. Şâmil Bey başında beyaz bir sarık ve arkasında beyaz bir cübbe bulunduğu hâlde Molla Celalettin refakatiyle⁷⁷⁴ avuldan avula gezerek Ruslar aleyhine fisebilillâh⁷⁷⁵ (132) gaza ilan ederdi.

Ahali kemal-i dikkatle Müşarunileyh'in⁷⁷⁶ dinleyip binaenaleyh⁷⁷⁷ Şeyh Şâmil Hazretleri'nin ismi bütün Çeçen kıtasında meşhur olmakla köyler birbirini takiben Hazreti Şâmil'in biatına⁷⁷⁸ müsaraat⁷⁷⁹ ederdi. Bu suretle Şeyh Şâmil'in hükümet ve kumandası altında bütün Çeçenistan ittihat⁷⁸⁰ eylemiştir.

Bununla beraber ahaliyi daima silah altında tutup vâkıa aralıkta bir kere Hacı Murat'ın üzerine dahi hücum etmekteyse de maksadı Avar'ı fethetmek olmayıp belki hâlâ fikirânını daima tehdit ve (d)ehşet içinde bırakarak Moskoflara dahi kendisinin henüz

⁷⁶⁵ nasb (ol-): Bir memuriyyet ve hizmete koymak, Tayin

⁷⁶⁶ yed-i iktidar: baştaolan, iktidarda olan

⁷⁶⁷ çarnaçar: ister istemez, çabucacık

⁷⁶⁸ tevcihât: yüzü bir cihete çevirmek

⁷⁶⁹ medar: dayanak

⁷⁷⁰ istihkâmat: metin ve muhkem olmak

⁷⁷¹ muhasara (et-): kuşatmak

⁷⁷² tazyik: darlaştırmak, sıkıştırmak

⁷⁷³ hasr (et-): yalnız bir şeye sarf ve istimâl etmek

⁷⁷⁴ refakat: arkadaşlık

⁷⁷⁵ fisebilillâh:hakk yoluna

⁷⁷⁶ müşarunileyh: zikri geçen

⁷⁷⁷ bunun üzerine, bundan dolayı

⁷⁷⁸ biat:kabul ve tasdik muamelesi

⁷⁷⁹ müsaraat (et-): çabuklukla başlamak

⁷⁸⁰ ittihat (et-):birleşmek

sağ olduğunu ve muharebeden meyus⁷⁸¹ olmadığını göstermek için bu harekâtı **(133)** icra eylerdi.

1832 senesinin son baharında ise bizzat Rusyalı üzerine harekete karar verip Aşilta karyesinin garbında bulunan Konat Ebuliniç fırkası üzerine hücum ederek teknil⁷⁸² fırkayı tarumar⁷⁸³ eylemiştir.

Bunun üzerine Rusya Devleti General Fazay'ı Derbend Kalesi'nden Hunzah'a doğru sevk ile mahal-i mezkure⁷⁸⁴ yed-i zabtına⁷⁸⁵ geçirmek ve Çeçenleri terbiye etmek için emir vermişti.

General Fazay fırkası esna-ı râhta⁷⁸⁶ Ahulgho nam-ı mahalde Çeçen Beylerinden Ali Bey'in fırkasına tesadüf ederek Mumaileyhi⁷⁸⁷ muhasara⁷⁸⁸ etmişse de Ali Bey kendini muhasara eden Rusya askeri üzerine hücum ederek hatt-ı muhasarayı da yırtıp **(134)** maiyetinde bulunanlarla beraber muhasara ve tazyikten⁷⁸⁹ kurtulmuştur.

Bu esnada Şâmil Bey Nilitli nam-ı karyenin garbında bulunarak Miralay Boçiniv'in maiyetindeki fırka üzerine hücum ve karye-i mezkureden def ile oralarını yed-i zabtına geçirdiğinden General Fazay bu mağlubiyetlerin intikamını almak için Mezkur Nilitli karyesi üzerine doğru harekete başladı. Fakat karye-i mezkurenin her bir hanesi Çeçenler tarafından bir istihkâm⁷⁹⁰ hâline vuzia olduğu cihetle Rusya generali bu raddede⁷⁹¹ muvaffak olamamıştır. General Fazay üç dört ay mütemadiyen mezkur⁷⁹² karye üzerine hücum eylediği hâlde nihayet kati ümit ederek Şâmil Bey ile bir nevi mütareke⁷⁹³ akdine⁷⁹⁴ kadar bil-tenezzül ricat⁷⁹⁵ eylemiştir. **(135)**

⁷⁸¹ meyus: ümitsiz

⁷⁸² teknil (et-): kemâle erdirmek

⁷⁸³ tarumar: dağınık, karmakarışık

⁷⁸⁴ mezkur: zikri geçen

⁷⁸⁵ yed-i zapt: ele geçirmek

⁷⁸⁶ Esna-ı râh: yol esnasında

⁷⁸⁷ mumaileyh: zikri geçen

⁷⁸⁸ muhasara (et-): kuşatmak

⁷⁸⁹ tazyik: darlaştırmak, sıkıştırmak

⁷⁹⁰ istihkâm: metin ve muhkem olmak

⁷⁹¹ radde: derece, rütbe

⁷⁹² mezkur: zikri geçen

⁷⁹³ mütareke: ateşkeş

⁷⁹⁴ akd (et-): bağlamak, düğümlemek

⁷⁹⁵ Ricat (et-): geri gelmek, dönmek

Bu işin tuhaflığı şurasındadır ki gerek Şâmil Bey ve gerek General Fazay mütarekenin akdi müzakeresinde⁷⁹⁶ galebenin kendi taraflarında kalmış olduğu iddiasındaydılar. Şâmil Bey henüz pek zayıf olduğunu anlayarak müttefik kazanmak için memleketine avdetle⁷⁹⁷ henüz daire-i ittifaka girmemiş olan Taşof Bey'in de ittifakını kazanmaya muvaffak olmuştur.

1837 senesinde gerek Ruslar ve gerek Çeçenler tedarikât-ı harbiye⁷⁹⁸ ile meşgul olup Ruslar kuvve-i külliye cem etmekte ve ormanlar arasında tarik-i askeriye⁷⁹⁹ inşa ederek topçu askerinin sevki için dahi tedbir görmekteydiler. Şâmil Bey ise bu müddet zarfında Ahulgoh Kalesi'ne takviyet verip 1838 senesinin ilkbaharında muharebeye yeniden iptidar⁸⁰⁰ olundu. **(136)**

Rusya askerinin kumandanlığı General Grabe'ye havale colunup Vnezepnaya şehri mebde-i harekât⁸⁰¹ ittihaz⁸⁰² olundu. Bu şehirde tecemmu⁸⁰³ eden Rusya askeri on altı binden yirmi bine kadar piyadeyle yirmi kıta toptan ibaretti.

Hacı Taşev Rusya hududuna karşı birkaç tabya inşa etmişse de bunların muhafazasına kâfi⁸⁰⁴ askeri bulunmadığından bunlar Ruslar tarafından kemal-i sühuletle⁸⁰⁵ zapt olunup Ruslar Solnavad kıtasına kadar ilerlemişlerdi. Lakin Burkumay şehrinde Şamil Bey kuvve-i askeriyyesini cem ederek Rusları beklemekteydi. Bununla beraber Şâmil Bey Moskofları memleketin içerisine celp etmek maksadıyla sahte ricatler⁸⁰⁶ gösterip Çerki karyesine kadar ilerlemek için düşmana müsaade **(137)** vermiştir.

Rusya askerinin kumandanı bulunan General Grabe şu sahte ricatlere aldanarak ve cesaret alarak Şâmil Bey'in on bin nefer Çeçen askeriyle beklemekte olduğu Argun nam-ı mevki üzerine hücum etmeye karar vermekle o zamana kadar Kafkas kıtasında emsali görülmeyen bir şiddetli muharabe Argun da vuku bulmuştur. Bu muharebeye

⁷⁹⁶ müzakere (et-): bir iş hakkında söyleşmek

⁷⁹⁷ avdet(et-): dönmek

⁷⁹⁸ tedarikât-ı harbiye: savaş hazırlığı

⁷⁹⁹ tarik-i askeriye: asker yolu

⁸⁰⁰ iptidar (ol-): başlamak

⁸⁰¹ mebde-i harekât: hareket başlağıç noktası

⁸⁰² ittihaz (ol-): kabul olmak

⁸⁰³ tecemmu (et-): toplanmak, yığılmak, birikmek

⁸⁰⁴ kafi: elveren, yeterli

⁸⁰⁵ sühulet: kolaylık

⁸⁰⁶ ricat(et-): geri dönmek

mütemadiyen iki gün iki gece devam ederek Çeçen ve Rusya askeri vücut vücuda, süngü süngüye, boğaz boğaza, hançer hançere gelmiştir.

Fakat ne çare ki muharebenin ikinci günü Ruslar toplarını meydan-ı muharebeye yetiştirebilerek Şâmil Bey de ise top olmadığı gibi düşmanın top atışına tahammül dahi mümkün olamayarak Ahulgoh'a (138) kadar ricat etmeye mecbur olmuştur. Bu muharebede Rusya askeri pek külliyyât zayıat vermişse de Şâmil Bey'in fırkasını takip etmekten dahi geri kalmamıştır.

Moskofların bu hareketi yine kendileri için bir büyük felaketi mucip⁸⁰⁷ olmuştu. Temmuzun on ikinci günü Rusya askeri Ahulgoh şehrinin etrafına daire-i muhasarayı⁸⁰⁸ tedvir⁸⁰⁹ eylediler. Bu şehrin mevki yed-i kudretli yapılmış bir istihkâm⁸¹⁰ tabii olduğu hâlde Şâmil Bey buna bir kat daha takviye verdiğiinden hakikaten zaptı müşkildi. Moskoflar kale üzerine gayretle şiddetli hücumlar ederek bu muhâcemât-ı vakıada⁸¹¹ ne kadar fedâkarlıklar gösterirlerse de Çeçenler dahi müdafaada fedâkarlıklar göstermekle bu hâl (139) iki tarafa da mucib-i aferin olabilirdi. Hele temmuzun on altıncı günü Rusya askeri tarafından olunan hücum emsali görülmüş şeylerden olmadığı gibi Çeçenler dahi o kadar sebatle⁸¹² mukabele⁸¹³ eylediler ki encam-ı kâr⁸¹⁴ da Ruslar yine ricate mecbur olunca bütün mevki harp Rus leşleriyle dolmuştur. Lakin bu hücumdan sonra Şâmil Bey için yalnız Rus askerinin tazyikine⁸¹⁵ değil ondan daha kuvvetli bir düşmanın tazyikine mukavemet⁸¹⁶ lazım geldi ki bu dehşetli düşman dahi açlık ve susuzluktu. Artık Çeçenlerin mahrumiyetten dolayı çektikleri ızdırabı tavsif⁸¹⁷ mümkün değildir. Şâmil Bey kaleden çıkmak için müsaade verilirse kendi evladını Ruslara rehin vermeği teklife kadar göze aldırdı ise

⁸⁰⁷ mucip: icap eden, sebep

⁸⁰⁸ muhasara (et-): kuşatmak

⁸⁰⁹ tedvir (et-): çevirmek, kuşatmak

⁸¹⁰ istihkâm: metin ve muhkem olmak

⁸¹¹ muhâcemât-ı vakıa: her taraftan saldırıya geçme olayı

⁸¹² sebat (et-): yerinde durmak

⁸¹³ mukabele: karşılık, karşı karşıya durmak

⁸¹⁴ encam-ı kâr: işin sonu

⁸¹⁵ tazyik: darlaştırmak, sıkıştırmak

⁸¹⁶ mukavemet (et-): karşılık vermek

⁸¹⁷ tavsif: tarif

de **(140)** General Grabe Şâmil Bey'in bizzat teslim olmasını talep edip Mir⁸¹⁸ Müşarunileyh⁸¹⁹ ise bu teklifi mümkün değil kabul edememiştir.

Ağustosun on yedinci günü Moskoflar kale üzerine bir şiddetli hücum daha ederek ta ileri istihkâmları⁸²⁰ zapt ile mahsurların son sularını da kestiler. Artık bundan sonra mahsurîn⁸²¹ ile muhâsırîn⁸²² beyanında bir hafta mütemadiyen şiddetli ve kanlı bir muharebe devam ederek bu muharebede yalnız erkekler değil kadınlar bile kale'nin en yüksek yerlerinden düşmanın üzerine kaya ve kurşun yağdırırlardı.

Bu muharebe ol kadar şiddetli ve dehşetli idi ki burada mevcut bulunan bir Rusya zabiti yevmi⁸²³ vukuâtı kayıt ettiği defterde bu muharebeye dair şu **(141)** fıkrayı yazmıştır.

“Doğrusu o zaman şu dehşetli vakayı imkân-ı tabiat dâhilinde bulduğuma kendim de taaccüp⁸²⁴ ederim. Askerimizin en korkağı bir kaplana dönmüştü. Gerek bizim ve gerek Çeçenlerin gözlerimizden çıkan ateş, top ve tüfenk ateşinin şaşasını⁸²⁵ münhasif⁸²⁶ ederdi. Âdeta bir kan deryası içinde yüzüyorduk. Naaşların üzerine basıp geçerken ayaklarımızın şamatasıyla teslim-i can edenlerin sekerâtü'l- mevt⁸²⁷ hâllerindeki harıltısı bizim müzikamız makamına kaim⁸²⁸ oluyordu. Ben bu dehşetli hâli gördüğümde artık dünyada var mıyım yok muyum onu da hissedemez oldum. Güya orada muhyî⁸²⁹ âlem olan kuvvet-i tabiat dahi ya bir Çeçen kaması veya bir Rus süngüsü ile delinip bir meyyit-i **(142)** gayri müteharrik⁸³⁰ hâline girmiş zan olunurdu. Çünkü meydanda Azrail'den başka kimsenin asar-ı faaliyesi⁸³¹ görülüyordu. Ağustosun yirmi üçüncü günü muharebeye hitam⁸³² verildi. Ruslar hakikaten akıllara hayret verecek telefat-ı kesira⁸³³ verdikten sonra Ahulgoh Kalesini yed-i zaptlarına

⁸¹⁸ mir: baş, bey, reîs

⁸¹⁹ müşarunileyh: zikri geçen

⁸²⁰ istihkâm: metin ve muhkem olmak

⁸²¹ mahsurîn: kuşatılmış

⁸²² muhâsırîn: kuşatan

⁸²³ yevmi: Her gün olan

⁸²⁴ taaccüp (et-): şaşırma

⁸²⁵ şaşa: gösteriş

⁸²⁶ münhasif: daha mükemmelinin yanında sönük kalmak

⁸²⁷ sekerâtül mevt: can çekişirken gelen dalgınlık

⁸²⁸ kaim: duran

⁸²⁹ muhyî: diriltten, canlandırma

⁸³⁰ meyyit-i müteharrik: Kımıldayan ölü

⁸³¹ asar-ı faaliye: faaliyet eserleri

⁸³² Hitam (ver-): son.

⁸³³ telefât—kesira: çok sayıda telef

geçirdiler. Bu muharebeden sonra berhayat⁸³⁴ kalan Çeçenlerin muharebe metâibinden⁸³⁵ fazla susuzluk ve açlıktan dahi kuru kemik kalmış oldukları görüldü. Fakat General Grabe bir muvaffakiyetle beraber yine maksadına vasıl⁸³⁶ olmuş add⁸³⁷ olunamaz. Zira onun asıl maksadı Şâmil Bey'in kendi zâtı olup Müşarileyhi⁸³⁸ taraf taraf aratmış olduğu hâlde ne esir ve ne de şüheda⁸³⁹ arasında Şamil Bey'den eser bile görülemedi. (143)

Rusların son hücumundan iki gün evvel Şâmil Bey kaleden firar etmeye karar verip kalenin en yüksek yeri bulunan arka tarafında bir Moskof nöbetçisi bulunduğunu görmesiyle beyaz cübbeli ve beyaz sarıklı olarak iki nefer Çeçeni bir ip ile oradan aşağıya indirmesi üzerine nöbetçi bunlardan birisi Şâmil Bey olduğu zannıyla derhâl merkumlari⁸⁴⁰ tutup orduya götürmekte iken Şâmil Bey diğer bir ip ile aşağıya inerek hemen firar eylemiştir. Müşarileyh'in bu firarı Moskofların fevkalâde hiddetlenmesini mucip⁸⁴¹ olduğu gibi Çeçenlerin dahi en büyük meserretlerine⁸⁴² mucip olmuştur.

Bunun üzerine Moskofların artık Kafkasya muharebatı bitmiş zannı ile mağlup olan Çeçenler hakkında (144) icra ettikleri mezalimi⁸⁴³ yazmak için insanın yüreği de kalemi de tahammül edemeyeceğinden elbette okuyanlar dahi tahammül edemezler. Kadınların namuslarına kadar tariz⁸⁴⁴ olundu. Haneler yağma ve ahalinin ekserisi Sibiryaya'ya def edildi. Yalnız bir kasabadan kırk binden ziyade koyun gasp olunmuştu. General Grabe'nin neşr⁸⁴⁵ ettiği beyannamelerde düşmanın külliye⁸⁴⁶ mahv ve perişan olduğu beyan edildiği zaman Şâmil Bey Rusya Generallerinin ne efkârda bulduklarını anlamak için suret-i zahirde⁸⁴⁷ teslim zamanında müzakere⁸⁴⁸ etmeyi teklif eylemesi üzerine General Grabe erbâb-ı ihtilâl⁸⁴⁹ ile müzakere etmeye tenezzül

⁸³⁴ berhayat (kal-): hayatta kalan, canlı

⁸³⁵ metâib: yorgunluklar, zahmetler

⁸³⁶ vasıl (ol-): varmak, ulaşmak

⁸³⁷ add (ol-): saymak

⁸³⁸ müşarileyh: zikri geçen

⁸³⁹ şüheda: şehit

⁸⁴⁰ merkum: zikri geçen

⁸⁴¹ mucip: sebep

⁸⁴² meserret: sevinç

⁸⁴³ mezalim: haksızlıklar

⁸⁴⁴ tariz (et-): açıktan olmayarak dokunmak

⁸⁴⁵ neşr (et-): yaymak, dağıtmak

⁸⁴⁶ külliye: bütünü

⁸⁴⁷ zahir: açık

⁸⁴⁸ müzakere (et-): bir iş hakkında söyleşmek

⁸⁴⁹ ihtilâl: kökten ve tümünden değişim

etmediğini ve Şâmil'in bil-şart teslim olması iktiza⁸⁵⁰ edeceği cevabını verdikten sonra Müşarileyh'in⁸⁵¹ başını getirene yüz pul (145) vereceğini de ilannamelerle neşr⁸⁵² eylemişti.

Şâmil Bey ise bu esnada yeni bir fırkanın teşkili ile meşgul olup her bir karyeden mahdut⁸⁵³ bir miktar asker verilmek kararlaştırılmış ve bazı mahallerde erzak ve bazı mahallerde esliha⁸⁵⁴ ve mühimmat cem olunmakta bulunmuştu. Bu hareket-i ummîyeye tesri⁸⁵⁵ için Müşarileyh bizzat Çeçen memleketini gezerek herkesi teşvik eylediği gibi kendisinin bizzat gidemediği mahallere dahi kendi namına olarak memurlar irsal⁸⁵⁶ ederdi.

Tam bir sene zaman bu hâl üzere mürur⁸⁵⁷ ederek ötede beride Rusya ile Çeçenler ufak tefek müsademeler⁸⁵⁸ dahi eylemekteyseler de bunlar zikre şayan⁸⁵⁹ şeyler değildir. Nihayet 1860 senesinde muharebeye yine kemal-i şiddetle iptidar⁸⁶⁰ olundu. Ruslar (146) bu ana kadar Çeçenlerin kuvveti mahvolmuş zan eyledikleri hâlde Kafkasya valisi bulunan General Galovin Çeçenler hâlâ muktedir⁸⁶¹ ve muharebenin dahi pek ciddi ve tehlikeli olduğunu ve şimdiye kadar Rus taraftarı bulunan Hacı Murat'ın dahi Şâmil Bey'e dehalet⁸⁶² ettiğini görünce bayağı meyusiyet⁸⁶³ derecelerine gelmiştir. Vakıa bu meyusiyette mazurdur⁸⁶⁴. Zira bu kere dahi vuku bulan muharebelerde Rus fırkaları birbiri arkası sıra mahvolmak derecelerinde bozulmakta olup yeniden yeniye teşkil olunan fırkalar ise evvelkilerin bakiyyetü's-süyûfundan⁸⁶⁵ değil âdeta müceddid⁸⁶⁶ teşkil kalınmaktaydı.

⁸⁵⁰ iktiza: lüzum, Gerek

⁸⁵¹ müşarileyh: zikri geçen

⁸⁵² Neşr (et-): yaymak, dağıtmak

⁸⁵³ mahdut: sınırlı

⁸⁵⁴ esliha: silah

⁸⁵⁵ tesri (et-): sürat ve acele ettirmek

⁸⁵⁶ irsal (et-): göndermek, yollamak

⁸⁵⁷ mürur (et-): geçmek, gitmek

⁸⁵⁸ müsademe (et-): çatışmak

⁸⁵⁹ Şayan: değer

⁸⁶⁰ İptidar (ol-): çabuklukla başlamak

⁸⁶¹ muktedir: güçlü

⁸⁶² dehalet (et-): girmek, katılmak

⁸⁶³ meyus: ümitsizlik

⁸⁶⁴ mazur: özrü olan

⁸⁶⁵ bakiyyetü's-süyûf: bir muharebede mağlup taraftan kurtulup sağ kalanlar

⁸⁶⁶ müceddit: yenileten, Yeni haline koyan yeni bir şekil ve usule koyan, Yeniden kuvvet ve hayat veren

Krosnay şehrinin garbında ve âdeta Rus toplarının muhafazası altında bulunan bazı karyeler (147) bile Çeçen askeri tarafından zapt ve istila kalındıkları cihetle Rusların bazı kara ahalisini diğer kara ahali aleyhine iğfal⁸⁶⁷ için kurdukları tertibât dahi Şeyh Şâmil'in şiddetini bile tadil⁸⁶⁸ bile edememiştir. Bundan başka Keçi ve Maburan karyelerinde inşa-i istihkâm⁸⁶⁹ ile meşgul olan Rusya mezkur⁸⁷⁰ karyeleri terke mecbur oldukları gibi ve İlterin Nehri sevâhili⁸⁷¹ civarında vuku kalan şiddetli bir muharebede dahi Rusya askerinin miktarı Çeçen askerinin iki misli olmakla beraber maiyetlerinde top da mevcut iken yine Ruslar mağlup ve perişan olmuşlardır. Bunun üzerine Ruslar her taraftan ricat⁸⁷² ve yalnız yedlerinde⁸⁷³ bulunan kalelerin muhafazasıyla iktifa⁸⁷⁴ etmeye mecbur oldularsa da biraz sonra bu kaleleri (148) muhafazadan dahi âciz kaldılar.

Ruslar hiçbir yerde kendilerini emniyyet içinde göremedikleri gibi Avar ahalisinin hareket-ı tehditkâranelerine karşı dahi bazı tedâbîr⁸⁷⁵ mecburiyetindeydiler. Avar kıtasındaki Hunzah Kalesi Rusyalıların yed-i zaptında bulunduğu hâlde kıta-ı mezkurede⁸⁷⁶ tarik-i askeriye⁸⁷⁷ bulunmadığı cihetle kale-i mezkureyi⁸⁷⁸ muhafaza mümkün olamadı.

İş bu hâle gelince Ruslar Himri ve Ahulgoh şehirlerinde kemal-i süratle istihkâmlar⁸⁷⁹ inşasına başladılar. Lakin Şâmil Bey bundan asla fütur⁸⁸⁰ getirmedi. Zira Avar ahali kıyam ettiği zaman Rusların bu mevkileri dahi kendi kendilerine terk etmeye mecbur olacaklarını ahali görmekteydi. (149) Böyle olunca Ruslar bu kaleleri âdeta Şeyh Şâmil Bey için inşa ediveriyorlar add⁸⁸¹ olunamaz mı?

⁸⁶⁷ iğfal: gaflette bırakmak

⁸⁶⁸ tadil (et-): doğrultmak

⁸⁶⁹ inşa-i istihkâm: yapılar yapmak

⁸⁷⁰ mezkur: zikri geçen

⁸⁷¹ sevâhil: sahil

⁸⁷² ricat (et-): geri dönmek

⁸⁷³ yed: el

⁸⁷⁴ iktifa (et-): mevcuta kâfi nazarıyla bakıp ziyâde istememek

⁸⁷⁵ tedâbîr: tedbirler

⁸⁷⁶ kıta-ı mezkure: zikredilen bölge

⁸⁷⁷ tarik-i askeriye: asker yolu

⁸⁷⁸ kale-i mezkure: zikredilen kale

⁸⁷⁹ istihkâm: metin ve muhkem olmak, yapılar yapmak

⁸⁸⁰ fütur: bikkınlık

⁸⁸¹ add (ol-): saymak

1841 senesinde Şâmil Bey'in intizar⁸⁸² ettiği şey tamamıyla vuku geldi. Avar ahalsi yavaş yavaş Rusya askerine karşı kıyama ve Şâmil Bey'e dehalet⁸⁸³ etmeye başladılar. Ahali-i merkumenin⁸⁸⁴ kıyımları ol derece de ciddiyet peyda⁸⁸⁵ eyledi ki sene-i mezkure⁸⁸⁶ ilkbaharında ahali-i merkumeyi cebren⁸⁸⁷ daire-i itaate ithal⁸⁸⁸ için General Galovin maiyetinde 15 bin Rus askeri bulunduğu hâlde bunların üzerine hücum etmeye mecbur oldu. Mumaileyhin⁸⁸⁹ fırkası ilk evvel Çerkay nam-ı karye üzerine hücum ederek gerek bu karyeyi ve gerek sair⁸⁹⁰ karye-i mütecâvireyi⁸⁹¹ ateşle yakmıştır. Rusların bu vahşiyane hareketi ahalinin hiddet ve heyecanını mucip⁸⁹² (150) olduğundan Şâmil Bey o taraflara gelir gelmez bütün ahali Müşarileyhe⁸⁹³ dehalet ederek binaenaleyh⁸⁹⁴ Şâmil'in kuvve-i mevcudesi bu suretle tezayüt⁸⁹⁵ eylemiş ve General Galovin'in fırkası üzerine daha kalabalık bir askerle hücum edip düşmanı kıta-ı mezkureden ihraca⁸⁹⁶ muvaffak olduktan maada⁸⁹⁷ Çerkay karyesinin haricinde inşa ettikleri köprübaşının arkasına tahassun⁸⁹⁸ eyleyen düşmanı da taht-ı tazyika⁸⁹⁹ almıştır.

Cenup cihetinden hareket eden General Fazay dahi General Galovin gibi hiçbir şey muvaffak olamamıştır. Çeçenler evvel ömürde Mumaileyh'in⁹⁰⁰ ilerlemesine müsaade ettikleri cihetle Gergebil karyesine kadar gelmiş ve orada bazı istihkâmlar⁹⁰¹ inşa ettikten sonra Çoh karyesi garbına da sokulmuş (151) idi. Şâmil Bey bu hâlde bir hücum ederek Rusları telefât-ı külliye ile ricat⁹⁰² mecbur eylemiştir. İşte Şâmil Bey'in eskiden beri planı Moskofları icap ettiği kadar memleketinin içerilerine celple ondan

⁸⁸² intizar (et-): gözlemek, beklemek

⁸⁸³ dehalet (et-): girmek, katılmak

⁸⁸⁴ merkum: zikri geçen

⁸⁸⁵ peyda (ol-): meydana olmak

⁸⁸⁶ mezkur: zikri geçen

⁸⁸⁷ cebren: Zorla

⁸⁸⁸ ithal: girmek, dahil olmak

⁸⁸⁹ mumaileyh: zikri geçen

⁸⁹⁰ sair: başka, öteki

⁸⁹¹ mütecâvire: civarda bulunan

⁸⁹² mucip: sebep

⁸⁹³ müşarileyh: zikri geçen

⁸⁹⁴ binaenaleyh: bunun üzerine, bundan dolayı

⁸⁹⁵ tezayüt(et-): artmak, çoğalmak

⁸⁹⁶ ihraç (et-): çıkarmak

⁸⁹⁷ maada: başka, gayri

⁸⁹⁸ tahassun (et-): kale ve hisara kapanmak

⁸⁹⁹ tazyik: darlaştırmak, sıkıştırmak

⁹⁰⁰ mumaileyh: zikri geçen

⁹⁰¹ istihkâm: yapılar

⁹⁰² ricat (et-): geri dönmek

sonra hücum etmek olup bu suretle icra eylediği hücumlarda daima Rusları telefât-ı azime⁹⁰³ ile perişan eylemekteydi.

Şu hâlde Çeçen ümerasından Rusların müttefiki olmakta sebat⁹⁰⁴ eden yalnız bir Kumuk Hanı olup Şâmil Bey tam Rusları iyice yıldırıktan sonra Kumuk Hanlığı üzerine dahi yıldırım gibi bir süratle hücum ve pâytahtı⁹⁰⁵ olan Kumuk şehrini zapt eylemiştir. Bu muvaffakiyete mazhariyyetle Kumuk'a kendi tarafından bir zatı Han eyledikten sonra Şâmil'in kuvveti bir kat daha artmıştır. **(152)** bu vaka 1842 senesinin mevsim-i şitasında⁹⁰⁶ vuku bulan sâl-ı mezkurun⁹⁰⁷ ilkbaharında ise Ruslar bu mağlubiyetlerin acısını çıkarmaya karar verdiler.

Bu karar üzerine Miralay Saliskin Foralı Boğazı'nı tutarak General Prens Argotinsky dahi Kumuk şehri üzerine hareket eyledi. Şâmil Bey tarafından Han tayin olunan Hacı Bahyi Ruslar karşısında mağlup olup Prens Argutinsky Kumuk'u ele zapt eylemişti. Hatta Rus kumandanı bir kaç gün zarfında âmûzuna⁹⁰⁸ intizar⁹⁰⁹ vererek Şâmil Bey'in üzerine yürümekteyken Şâmil Bey maiyetinde Allahverdi Muhammet ve Kebet Muhammet Bey ve Hacı Murat ve Ebu Rahman Beyler buldukları hâlde General Arguninsky'nin hatt-ı **(153)** ricatı⁹¹⁰ kesip baade⁹¹¹ hücum ve firkayı tamamıyla tarumar⁹¹² eyledi ki bu muharebe âdeta bir insan selhanesi suretini almıştı. Nasılsa General Grabe'nin şimal taraflarına doğru hareket etmeye başlaması General Arguninski'yi mahv ü külliyyeden halâs⁹¹³ edebilememiştir.

Şamil Bey General Grabe'nin İçgeri ormanları pişgâhına⁹¹⁴ kadar gelip de kendi pâytahtı bulunan Dargovu tehdit ettiği haberini alır almaz pâytahtı kurtarmak için General Argutinsky'yi terk ile garbtan şimale doğru harekete mecbur kaldığından Kumuk kıtası yine Rusların yed-i istilalarına geçmiştir.

⁹⁰³ telefât-ı azime: çok sayıda telef

⁹⁰⁴ eebat (et-): yerinde duran

⁹⁰⁵ pâytaht: hükümdarın ikamet ettiği şehir, başkent

⁹⁰⁶ mevsim-i şita: kış Mevsimi

⁹⁰⁷ sâl-ı mezkur: zikredilen sene

⁹⁰⁸ âmûz: öğrenmiş, Bilen

⁹⁰⁹ intizar (et-): gözlemek, beklemek

⁹¹⁰ hatt-ı ricat: geri dönüş hattı

⁹¹¹ baade: sonra

⁹¹² tarumar: dağınık

⁹¹³ halâs (et-): kurtulmak

⁹¹⁴ pişgâh: huzur

General Grabe'nin bu defa verdiği karar Şamil Bey'in pâytahtı bulunan Dargov'u zapt (154) etmekten ibaret olup 1842 senesi mayısının yirmi dokuzuncu günü Gerzelol karyesinden hareketle Baksu Nehrinin tuline⁹¹⁵ ve yukarıya doğru İçgeri ormanlarına girmeye başladı.

Rusların bu hareketleri gayet müşkil bir hareketti. Asker sık meşe ve kızılıçık ormanları arasından bir hayli müşkilât ile mürur⁹¹⁶ etmekte olup topları beygirlere çekirmek mümkün olmadığı cihetle asker topları taşlık ve kayalık olan mahallere kendi elleriyle çekmeye mecburdular. Şâmil Bey Rusların bu hareket esnasında asla ilişmeyip yalnız gece vakti gündüz ki meşguliyetler ile yorgun bir hâldeyken üzerlerine bil-hücum telefât-ı külliye verdirdikten sonra yine geriye çekilir ve ertesi günü dahi bu hareketi (155) tekrar eyledi. General Grabe deruhte⁹¹⁷ etmiş olduğu şu işin ne kadar müşkil olduğunu anlamışsa da karşısındaki Çeçen kuvvetinin çok küçük bir kuvvet olduğu zannıyla erkân-ı harbiyesi⁹¹⁸ tarafından vuku bulan ihtarlara⁹¹⁹ ehemmiyet vermemiş ve geriye ricat⁹²⁰ etmemiştir. Birkaç gün bu suretle mürur ettikten sonra Çeçenler gittikçe çoklaşmakta ve nihayet hararetli bir günün zuhur⁹²¹ vaktinde Ruslar yoldan ve zahmetten bütün bütün yorgun bir hâldeyken Şâmil Bey bütün kuvve-i mevcudesi ile Moskofların üzerine hücum ederek gayet kanlı ve şiddetli bir muharebeye başladı. Ol derece döğüştü ki General Grabe ricat emrini vermeye mecbur olup bu ricati Çeçenler görür görmez bir kat (156) daha şiddetle düşmanlarına tazyike⁹²² başladılar. Muharebe geceye kadar devam eylemişti. Rus ve Çeçen askeri göğüs göğüse gelmiştir. Ertesi günü muharebe bir kata daha kesb⁹²³ ederek kavga esnasında Çeçenler bir Rus boruzanını esir ettiklerinden merkumu⁹²⁴ yanlış kumandalar vermeye mecbur ederek Rusya ordusundaki karışıklığı bir kat daha artırdılar. Tam Ruslar karmakarışık bir hâle gelince Çeçenler artık tüfekleri bırakarak ve kılıç çekerek Rusya ordusunun ta

⁹¹⁵ tûli: Batısına doğru

⁹¹⁶ mürur (et-): geçmek, gitmek

⁹¹⁷ deruhte (et-): üstlenmek

⁹¹⁸ erkân-ı harbiye: savaş büyükleri,

⁹¹⁹ ihtar (et-): bir şeyi birinin hatırına getirmek

⁹²⁰ Ricat (et-): geri dönmek

⁹²¹ zuhur (et-): meydanda olmak, açık olmak

⁹²² tazyik (et-): darlaştırmak, sıkıştırmak

⁹²³ kesb (et-): kazanmak, edinmek

⁹²⁴ merkum: zikri geçen

kalpgâhına kadar ilerleyip doğramaya başladılar. Rus toplarının ekserisi Çeçenlerin yed-i zaptlerine geçti.

Bunun üzerine Rusyalılar ricat⁹²⁵ ederek açık bir alana geldikleri cihetle Şâmil Bey geriye (157) hareket emrini verip aldığı ganaimi⁹²⁶ askeri yanında taksim⁹²⁷ ettikten sonra Dargo'ya avdet⁹²⁸ eylemiştir.

General Grabe'nin ordusu fena bir hâlde perişan ola(rak) avdet eyledi. Mezkur⁹²⁹ firkanın kuvve-i mevcudesinden maktul olanların miktarı iki bin neferden ziyade olup altmış zabitten yalnız yirmi dördü avdet eylemiştir. Binaenaleyh⁹³⁰ General Grabe kumandanlık azl⁹³¹ olundu. Şâmil Bey Mumaileyh'in⁹³² şecaat⁹³³ ve gayretini takdir ettiği cihetle bu havadisi aldığı zaman "Allaha şükür benden daha değerli bir düşmandan kurtuldum. General Grabe'nin azli nail⁹³⁴ olduğum muzafferiyetten daha hayırlı bir vakadır." demiştir.

General Grabe'nin bu mağlubiyetinde mevcut bulunan (158) Prens Çar Bencof, General Grabe ile beraber Petesburg'a giderek elbette Çeçen muharebelerinde devamı mümkün olmadığını Çar'a anlatmaya karar verdiler.

Hâlâ Kumuk kıtası Prens Argutinsky'nin yed-i zaptında kalmış olduğu cihetle Mumaileyh bazı yeni istihkâmlar⁹³⁵ inşası etmeyle meşgul olup Kurah ve Veçirah Kaleleri'nde dahi bazı istihkâmlar inşa etmekteydi.

Kumuk Han familyası⁹³⁶ Şâmil Bey'e dehalet⁹³⁷ ettiğinden Ruslar kıta-ı mezkure için başka bir Han tayin etmişler ise de Şâmil Bey'in nüfuzu⁹³⁸ çok ziyade olduğundan Rusların bu Han'a dahi emniyetleri kalmamıştı.

⁹²⁵ ricat(et-): geri dönmek

⁹²⁶ ganaim: ganimet

⁹²⁷ taksim (et-): bölmek, paylara ayırmak

⁹²⁸ avdet (et-): dönmek, gelmek

⁹²⁹ mezkur: zikri geçen

⁹³⁰ binaenaleyh: bunun üzerine, bundan dolayı

⁹³¹ azl (ol-): görevden alınmak

⁹³² mumaileyh: zikri geçen

⁹³³ şecaat: yiğitlik, cesurluk

⁹³⁴ nail (ol-): kazanmak, elde etmek

⁹³⁵ istihkâm: yapılar

⁹³⁶ familya: aile

⁹³⁷ dehalet (et-): girmek, katılmak

⁹³⁸ nüfuzu (ol-): sözü geçerli olma

1843 senesi mevsim-i şıta⁹³⁹ da her zaman olduğu gibi ufak tefek muharebelerle geçmiş ve bu (159) esnada Şâmil Bey taraftarlarını tezayüt⁹⁴⁰ etmek ve zira hükümetinde bulunan kıtanın idaresini tertip ve ıslah⁹⁴¹ eylemekle meşgul olmuştur.

Şâmil Bey, Çerkesleri dahi kendisine kazanmak için Kabarta kıtasına bazı memurlar irsal⁹⁴² eylemişti. Bu esnada Ruslar evvelki hatalarını bil-tekrar düşmana mahvolmuş gözüyle baktıkları için bir güne tedâbir⁹⁴³ ve harekette bulunmuyorlardı. Yani kumandan olan General Raynharad maiyetinde bulunan sair⁹⁴⁴ fırka kumandalarına hâl-i müdafaada bulunmaları emrini vermiş olduğu cihetle Kafkas ordusuna Rusya tarafından muavenet⁹⁴⁵ için asker irsaline hacet bile görülmemekteydi.

Ruslar Şâmil Bey'in duçar⁹⁴⁶ olduğu mağlubiyet (160) üzerine uzun uzadıya bir istirahat ihtiyacı olduğunu zannedirdi. Hâlbuki iş böyle değildi.

Çeçen Beylerinden Şuayb Molla nam-ı zat 1853 senesinin ilkbaharında muharebeye başlayarak Şunsa'dan Terek Kalelerine irsal olunan mühimmat ve zahire katırları üzerine hücum ile bunları birer birer avlamaya başlamıştı. Ruslar Mumaileyh'in⁹⁴⁷ bu hareket-i askeriyesine adi bir haydutluk nazarıyla bakarak üzerine birkaç fırka gönderdilerse de cümlesi mağlup ve perişan oldukları gibi Mustuk Kalesi dahi muhasara⁹⁴⁸ olundu.

Bundan maada⁹⁴⁹ Hacı Çaçav isminde diğer bir Çeçen Bey'i dahi Kumuk Kalesi'nde âlâ-ı zafer ederek büyük büyük muvaffakiyetlere nail⁹⁵⁰ olmaya başlamıştır. (161)

Diğer cihetten Şamil Bey dahi Avar da muharebe etmekteyse de Avar ahalisinin ekserisi Moskoflarla dost olup onların tarafını iltizam⁹⁵¹ eylediklerinden Şamil Bey ahali-i mezkureyi cebren⁹⁵² kendi ittifak dairesine ithalden ziyade Rusyalıların inşa

⁹³⁹ mevsim-i şıta: kış mevsimi

⁹⁴⁰ Tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

⁹⁴¹ İslah (et-): İyi bir hale koymak

⁹⁴² irsal (et-): göndermek, yollamak

⁹⁴³ tedâbir: hazırlıklar, tedbirler

⁹⁴⁴ sair: öteki

⁹⁴⁵ muavenet (et-): yardım etmek

⁹⁴⁶ duçar (ol-): düşkün, ulaşılmış, uğramış

⁹⁴⁷ mumaileyh: zikri geen

⁹⁴⁸ muhasara (ol-): kuşatmak, kuşatılmış, çevrilmiş

⁹⁴⁹ maada: başka, gayri

⁹⁵⁰ nail (ol-): kazanmak, elde etmek

⁹⁵¹ İltizam (et-): kendi üzerine lazım addetme, birinin tarafını tutmak

⁹⁵² Cebren: zorla

ettikleri kaleleri birer birer zapt etmeyi bil-tercih ona göre hareket ederdi. İşte ezcümle Bozşası nam-ı kale Pasin nam-ı kumandan tarafından müdafaa olunduğu hâlde Çeçenlere mukavemet⁹⁵³ edemeyerek teslim mecbur olmuştur.

Pasin mezkur kaleyi terk eylediği zaman Timur Han Şura şehrine doğru serian⁹⁵⁴ ricate⁹⁵⁵ çalıştıysa da Çeçenler tarafından hatt-ı ricati kati⁹⁵⁶ olup Suryan nam-ı mevki müstahkem⁹⁵⁷ tahassun⁹⁵⁸ etmeye mecbur olup hâlbuki burada dahi rahat **(162)** bırakılmayarak Hacı Murat merkumun üzerine hücum etmiştir. Pasin her ne kadar yüzbaşı rütbesinde bir zabitse de şecaat⁹⁵⁹ ve gayreti müsellemler⁹⁶⁰ olup tutmuş olduğu noktayı derhâl bir kaleye tahvil⁹⁶¹ eylemiş ve orada Çeçenler hücumuna pek güzel mukavemet göstermiştir.

Bu esnada Şâmil Bey bizzat Timur Han Şura Kalesi'nin önüne gelerek onu da muhasara⁹⁶² altına aldı. General Klug Von Klugenov kale-i mezkurenin imdadına yetişmişse de mağlup olarak güç bela ile kaleye bil-duhul⁹⁶³ halâs⁹⁶⁴ olabilmıştır. Hatta Pasin dahi gelen imdat ile beraber Çeçenlere galebe mümkün olamayacağını anlayarak dağlar tarafından firar etmeye mecbur olmuş ise de Çeçenler dağlar içinde dahi etrafını kuşatarak ve **(163)** mühimmat ve erzağını zapt eder hiçbir semt-i ümit kalmayınca teslim mecburiyet görmüştü. İşbu teslim suretine bir karar vermek için düşman ile muharebede iken General Fraytah yetişerek Timur Han Şura Kalesini muhasaradan kurtardı ve Yüzbaşı Pasin dahi mahsur bulunduğu mahalden halâs oldu.

Bununla beraber hâlâ bütün Avar kıtası Şâmil Bey'in hükümeti altında bulunup ve Dargo hükümeti cumhuriyesine bir memur-u mahsus irsal ederek bu hükümetin de ya kendisiyle bil-ittifak Ruslar aleyhinde muharebeyi kabul etmesi ve yahut kendilerini gazaya icbar⁹⁶⁵ için hemen hücum hazır bulunduğu haberini göndermiştir.

⁹⁵³ mukavemet (et-) karşı durmak, karşılık vermek

⁹⁵⁴ serian: hızlı bir şekilde

⁹⁵⁵ ricat (et-): geri dönmek

⁹⁵⁶ kati (ol-): engellemek

⁹⁵⁷ muhtahkem: sağlam, metin, yapı

⁹⁵⁸ tahassun (et-): kale ve hisara kapanmak

⁹⁵⁹ şecaat: yiğitlik, cesurluk

⁹⁶⁰ müsellemler: kimse tarafından inkâr ve itirâz olunamayan, Teslim olunmuş

⁹⁶¹ tahvil (et-): bir halden bir hale koymak, değiştirmek

⁹⁶² muhasara (ol-): kuşatmak, kuşatılmış, çevrilmiş

⁹⁶³ duhul (et-): girmek

⁹⁶⁴ halâs (ol-): kurtulmak

⁹⁶⁵ icbar (et-): zorlamak

Ahali-i merkume artık Moskoflardan usanmış **(164)** oldukları cihetle Şâmil Bey'in teklifini ez can-ı dîl kabul ederek heman Kaytah dağlarına ve oradan dahi Dargo üzerine hücumla Nasudiye şehrinde bulunan Rusya'nın debboylarını⁹⁶⁶ yağmaya karar verdiler ve kararlarını muvakka⁹⁶⁷ icraya çıkarmak için bu deppoydu muhasara altına aldılarsa da sekiz gün muhasaradan sonra General Klug Von Klugenov yetişerek hemen hatt-ı muhasarayı bozmuştur. Lakin Dargo ahali-i bütün kış mevsimini Dargo da taraflarında geçirdikleri cihetle o hâlde yine birçok ganaim ile memleketlerine avdet eylemişlerdi.

Dargo kıtası'nın Jorki ve Kaytah bahr-ı haziz⁹⁶⁸ sevahilinde kâin Delikent ve Diyarkent şehirlerini zapt ile orada bulunan Rusya memurlarını **(165)** esir etmişlerdi. Prens Argutinsky bunları ancak kanun-i sâni⁹⁶⁹ ayında oradan def edebilip fakat Dargo ile Derbent arasındaki Çeçen firkalarını dağıtmaya muvaffak olamamıştır.

İşte hareket-i harbiyenin buraya kadar hikâye eylediğimiz derecâtı hep Müslimanlar için muvaffakiyet add olunabilip şu kadar var ki Lezgi kıtası'nın cihet-i cenub-ı garbiyesinde muharebe eden Şâmil Bey'in arkadaşları muvaffak olamamışlardır. Kıta-ı mezkurede Rusyanın mevki-i askeriyesi artık lüzumu vecihle tesis ve teyit⁹⁷⁰ eylemiş ve ahali dahi bunlara ilişmiş olduğundan Şâmil Bey'in memurları ahali-i merkume tarafından pek soğuk kabul olunmuşlardır. Çar ahali ise Rusya'nın en büyük düşmanları buldukları hâlde 1841 senesinde **(166)** General Rozan inşa ettiği Sakatal Kalesi kıtanın ta kalpgâhında bulunduğu cihetle ahaliyi ricat ve itaate mecbur eylediğinden onlar dahi yavaş yavaş Ruslaşmaya başlamıştı. Bundan maada Hamzad Bey gibi Ruslar karşısına kemal-i şecaat ve besaletle⁹⁷¹ çıkıp hez⁹⁷² gösterecek rüesa⁹⁷³ dahi kalmamış olduğundan Çeçenler muzafferiyât vâkıasıyla da ahaliyi kendilerine celp edemiyorlardı. Hele Alsu Kalesi'nin sultanı bulunan Danyal Han'ın Ruslara olan muhabbeti ahali-i merkumeyi Rus itaatine mecbur eyleyen esbabın en başlıcası olup merkum gayet şeci ve zeki bir adam bulunduğu cihetle maiyetindeki ümerayı hem kandırmaya hem de korkutmaya muktediri. Vâkıan Danyal Han Ruslarla açıktan

⁹⁶⁶ debboy: silah deposu

⁹⁶⁷ muvakka: vuku

⁹⁶⁸ haziz: alçak, aşağı

⁹⁶⁹ kanun-i sâni: Kış mevsiminin ikinci ayı

⁹⁷⁰ teyit (et-): kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak

⁹⁷¹ besalet: yiğitlik, cesaret

⁹⁷² hez: eğlence, ciddi olmayan söz

⁹⁷³ rüesa: reis

açığa müttefik olmayıp **(167)** Çeçenler üzerine dahi el kaldırmazsa da Şâmil Bey tarafından ittihat⁹⁷⁴ ve gaza için edilen teklifleri reddetmesi ve maiyetinde bulunan kabâili⁹⁷⁵ daima bitarafılığı tavsiye de bulunması Şâmil için zarar ve Ruslar için kârdan olunacağı derkârdır⁹⁷⁶. Binaenaleyh Şâmil Bey Mumaileyh'in hakkında kuvve-i cebriye istimali⁹⁷⁷ ile daire-i ittifaka ithal etmeye karar verip Han Mumaileyh'in müttefikleri bulunan Çoh kabilesi üzerine en şeci adamı bulunan Allahverdi'yi irsal eyledi.

Çok kabilesi ahalisi bu hareketten haberdar olunca derhâl müdafaa için tedarükât-ı lazımeeye müsaraat⁹⁷⁸ eylediler. Edilen muharebeler pek şiddetliydi. Çe fayda⁹⁷⁹ Allahverdi dahi maktul olmakla askeri perişan olarak ricat **(168)** eylemiştir.

1843 senesinin nihayetinde pek büyük ümitlerle Kafkas'a memur olan General Raynharad kıta-ı mezkureye muvasalatla⁹⁸⁰ biraz hareket-i askeriye icrasından sonra Petersburg'a irsal ettiği raporlarla Rusya hükümetini memnun edememiştir. Zira o zaman Kafkas da altmış bin nefer Rusya askeri bulunduğu asâkir-i merkume⁹⁸¹ ile hiç bir iş görülemeyeceğinden bahisle miktarının tezayüdüne ve âdeta yüz yirmi bin nefere iblâğ⁹⁸² edilmesine lüzum göstermişti. Fakat bu lüzum cidden ve katiyen muhakkak olmakla Hocabey'de bulunan General Liders'in ordusu dahi Kafkasya'ya sevk olunmuştur. Şâmil Bey'in kuvve-i mevcudesi ise yirmi bin nefer askerden ibaret bulunduğu cihetle kendisinin **(169)** altı misli bir kuvvetle Müşarileyhi az müddet zarfında mahvedebileceklerini Ruslar kaviyyen ümit etmeye başladılar. Muharebe planı Petersburg'ta tertip olunup hâlbuki Kafkasta kabil-i tatbik ve icra görülmediğinden General Raynharad bu planın icrası mümkün olmadığını beyan eylemişse de Petersburg'ta bulunan Generaller tabiat-ı arraziyi Mumaileyhten daha iyi vâkıf iddiasıyla behemahal mezkur plan üzerine hareket etmeye emir eylemişlerdi.

⁹⁷⁴ ittihat (et-): birleşmek

⁹⁷⁵ Kabâil: kabileler

⁹⁷⁶ derkâr: açık, belli

⁹⁷⁷ istimal (et-): kullanmak

⁹⁷⁸ müsaraat (et-): çabuklukla başlamak

⁹⁷⁹ çe fayda: ne fayda

⁹⁸⁰ muvasalat (et-): varmak, ulaşmak

⁹⁸¹ asâkir-i merkume: zikredilen askerler

⁹⁸² iblâğ (et-): vardırmaq, yetiştirmek

Rusya'nın kuvve-i mevcudesi beş kolorduya taksim olunup General Festorvof'un kumandası altında bulunan en ufak kolordu vilâdi⁹⁸³ Kafkasta yani Kafkas'tan Tiflis'e giden tarik-i askeriye'nin birinci geçitinde durmaya memur oldu. (170)

General Kurkov'un kumandası altında bulunan kolordu ise işbu Nişa Nehri'nin sevhilinde merkezi hareket ittihaz⁹⁸⁴ olunan Garusnaya şehrine memur olmuştur. Üçüncü kolordusu ise General Liders'in kumandası altında bulunup Temurhan Şura Kalesini nokta-i istinat⁹⁸⁵ ittihaz ederek Dağıstan Kıtası'nın muhafazasına için memur eyledi.

Dördüncü kolordu General Prens Argutinsky kumandası altında bulunup Şamdar'ın muhafazasına memur olduğu gibi beşinci kolordu dahi General Şurçak kumandası altında bulunup Sakanal Kalesi merkezi hareket ittihaz eyledi. Kuvve-i mezkurenin başkumandanlığı dahi General Raynharad'a havale olunup Mumaileyh Terek nehri (171) sevhilinde kâin⁹⁸⁶ Çarolanoyu nam-ı Kazak karyesinde ihtiyar-ı ikamet eyledi.

İşte 1844 senesi için muharebe planı şundan ibaretti.

General Faraytag cihet-i şimaliyeden Çeçenistan üzerine hücum etmekteyken General Raynharad, General Kurkov ve General Liders'in firkaları ile Çerki ve Dargo ahali üzerine hücum ve oradan Şeyh Şamil Bey'in merkez hareketi bulunan Avar kıtası üzerine hareküt etmek efkârındaydılar. General Argutinsky dahi Kumuk'tan hareketle ileriye gelmek için ve General Şuvariç dahi cenuptan hareketle Lezgistan üzerine yürümek emrini almışlardı. General Faraytag'ın And kıtası balkanlarını tecavüzle cihet-i şimaliyeden Avar'a (172) gelebileceği ümit olunup bu suretle Şeyh Şâmil Bey'in firkasını her taraftan muhasara ile teslim mecbur etmek efkârındaydılar.

Bu plan pek güzel bir plan olup fakat Şâmil Bey bundan haberdar olduğu cihetle bu planın mukabilinde bir plan dahi kendisi ittihaz eylemişti. General Raynharad emniyeti olan bir zata bir milyon ruble verip erzak iştirası⁹⁸⁷ için Estergon'a irsal eylemişse de merkurum şehir-i mezkure muvasalat⁹⁸⁸ eyledikten biraz vakit sonra parayı

⁹⁸³ vilâdi: doğurmak

⁹⁸⁴ İttihaz (et-): kabul etmek

⁹⁸⁵ istinat: dayanmak, güvenmek

⁹⁸⁶ kâin (ol-) var olan, bulunan

⁹⁸⁷ iştirâ: satın almak

⁹⁸⁸ muvasalt (et-): varmak, ulaşmak

alıp firar eylemişti. Bu işten dolayı Estergon'un kumandanı azl⁹⁸⁹ olunmuşsa da para gitmiş ve Rusya'nın Kafkas ordusu zahiresiz kalmıştı. İş bu hâldeyken nisan ayında bu harekete mübaşeret⁹⁹⁰ olunamayıp hazirana kadar tehir **(173)** olunmak icap eylemiş olmakla bu hücumu müdafaa yapmak için Şâmil Bey'in uçmah⁹⁹¹ vakti vardı. Planın icra-ı iktizası⁹⁹² zamanında General Raynharad maiyeti Generallerinden Dargovma'yı Çerki üzerine sevk ile Sulak Nehri'nin tûline Çayırporat karyesine kadar otuz bin nefer asker yürüttü.

Bu ordu pek büyük zahmetlerle nehir geçilebilmiştir. Mirki ahalisi üç defa Moskoflar aleyhine kıyam ettikleri cihetle Ruslardan istîmân⁹⁹³ iseler dahi asar-ı merhamet⁹⁹⁴ göremeyeceklerini yakinen bilerek beyhude yere düşmana yalvarmaktansa son nefeslerine kadar mücâhedeyi⁹⁹⁵ bil-tercih gerçekten azim bir gayret-i meyusane⁹⁹⁶ ile muharebe ederlerdi. Nehr-i mezkurun sevahilinde bulunan meyve ağaçları bütün bütün harap olduklarından **(174)** Çerki ahalisi bu ağaçları kesip odun yerine istimal⁹⁹⁷ ettikleri gibi Ruslar dahi mahzan⁹⁹⁸ oraları tahrip ve ahaliden bu suretle intikam almak için bu ağaçları köklerinden keserlerdi. Muharebe üç hafta devam eyledikten sonra etraf ve civarında eser-i ümran⁹⁹⁹ kalmamıştı. Bu muharebede ahali-i İslam'ın göstermiş olduğu gayrete son nihayet olmamıştır.

Karyenin her bir hanesi bir istihkâm¹⁰⁰⁰ ittihaz olunarak haneler bile birer birer müdafaa eylemiştir. Binaenaleyh üç hafta muharebeden sonra Çerki karyesi gayet hevl-nâk¹⁰⁰¹ bir yangın harabesine benzeyip kalmıştır.

⁹⁸⁹ azl (ol-): görevine son verilmek

⁹⁹⁰ mübaşeret: başlamak, girişmek

⁹⁹¹ uçmah: cennet

⁹⁹² iktiza: lüzum, gerek

⁹⁹³ istîmân (et-): aman dilemek

⁹⁹⁴ asar-ı merhamet: merhamet eserleri

⁹⁹⁵ mücâhede: gayret, mücadele

⁹⁹⁶ meyus: ümitsiz

⁹⁹⁷ İstimal (et-): kullanmak

⁹⁹⁸ mahzan: yalnız, sade, ancak

⁹⁹⁹ eser-i ümran: medeniyet, ferah

¹⁰⁰⁰ istihkâm: yapılar

¹⁰⁰¹ hevl-nâk: korkunç, dehşetli

Bunun üzerine General Raynharad Dargo kıtası üzerine harekette devam eyledi. **(175)** Şâmil Bey bu kıtada yirmi bin nefer askerle beklemekte olduğu cihetle muharebenin burada pek ziyade şiddet peyda¹⁰⁰² eyleyeceği derkârdı¹⁰⁰³.

İş bu hâldeyken nâgâh¹⁰⁰⁴ bir haber geldi ki Rusya ordusunu havf¹⁰⁰⁵ ve dehşete giriftar¹⁰⁰⁶ eyledi. Bu haber o zamana kadar Ruslarla müttelik olan Alsu sultanı Danyal Han'ın Şâmil Bey'e dehalet eylemesinden ibaret olup derece-i ehemmiyeti ise tarife muhtaç değildir.

Sultan Müşarileyh¹⁰⁰⁷ Şâmil Bey'in ittifakına dâhil olduğu hâlde elbette kendini ondan küçük add¹⁰⁰⁸ etmesi ve binaenaleyh sultân unvanını da terk eylemesi lazım geleceğini bil-teferrüs¹⁰⁰⁹ Han unvanını Bey unvanına tahvil¹⁰¹⁰ ederek Sultan Danyal Han âdeta Danyal Bey olmuş ve Şâmil Bey'in maiyetinde serdar olmayı **(176)** nefsine en büyük bir şeref add eylemiştir. Mumaileyhin bu suretle Şâmil Bey'e dehaletine sebep Rusya memurlarının birçok hareket-i gayr-i layikaları¹⁰¹¹ olduğu muhakkaktır. Binaenaleyh Şâmil Bey ile ittifaka karar verir vermez Alsu da bulunan Rusya memurlarını tart¹⁰¹² ederek kuvve-i askeriyesini cem ve Malisan nam-ı mevki de General Şurçak'ın hücumunu intizara¹⁰¹³ başladı.

Mumaileyh'in kıyamı duruşu civar ahalisini dahi Rusya'ya kıyam etmek arzusuna düşürüp Rusların ilk ufak bir mağlubiyetleri Şirvan ve Şekli ve Kuba ehl-i İslam'ını kâmilin¹⁰¹⁴ Rusya aleyhine silahlandıracağı aşikâr olmakla General Şuraviç kemal-i dikkatle hareket etmeye mecburiyet görmüştü. Fakat Danyal Bey çok namuslu bir Prens olduğu **(177)** cihetle şayet küçüklüğe haml¹⁰¹⁵ olunmasın diye Ruslara olan adavetini¹⁰¹⁶ setretmeyip bilakis açıktan açığa General Şuvariç'e ilan-ı harb eylemiştir.

¹⁰⁰² peyda (ol-): mevcut ve meydana olan

¹⁰⁰³ derkâr: açık, belli

¹⁰⁰⁴ nâgâh: vakitsiz

¹⁰⁰⁵ havf: korku

¹⁰⁰⁶ giriftar: tutulmuş, tutsak, esir

¹⁰⁰⁷ müşarileyh: zikri geçen

¹⁰⁰⁸ add (et-): saymak

¹⁰⁰⁹ teferrüs (et-): sezme

¹⁰¹⁰ tahvil (et-): değişmek

¹⁰¹¹ layika: münâsib, uygun, yakışan

¹⁰¹² tart (et-): sürmek, kovmak

¹⁰¹³ intizar (et-): gözlemek, beklemek

¹⁰¹⁴ kâmilin: bütün ve tam olarak

¹⁰¹⁵ haml: yük

¹⁰¹⁶ adavet: düşmanlık

Yoksa generale haberi vermeksizin ve ansızın üzerine hücum etmiş olsaydı General Şuvariç'in kolordusundan bir dil kurtulamayacağı derkârdı.¹⁰¹⁷ Bununla beraber General Şuvariç'in maiyetinde bulunan kuvvet pek büyük olduğu cihetle Danyal Bey'in kuvve-i mevcudesi bir meydan muharebesine kâfi¹⁰¹⁸ olmadığından Mumaileyh dağlara çekilip Moskofların kendi üzerine hücumuna intizar etmeye sahihan mecburdu. İlk müsademe¹⁰¹⁹ Malisan da vuku bularak Danyal Bey mahal-i mezkureyi terk ile Gah nam-ı karyeye ricate mecbur olmuş ve burada dahi vuku bulan muharebede muvaffakiyet General Şuraviç tarafında (178) kalmışsa da Rusya askeri pek yorgun olduğu cihetle bu muvaffakiyetten istifade olunamayıp Danyal Bey kemâl-i suhuletle¹⁰²⁰ Alsu Kalesine çekilerek oranın müdafaası için tedarikât-ı lazımeyle teşebbüs eylemiştir. Alsu Kalesi'nin önünde dar bir geçit bulunup bu geçidin müdafaası Danyal Bey bizzat deruhte¹⁰²¹ eylemişti. Ruslar iki gün iki gece mütemadiyen geçit üzerine hücum ederek her bir hücumlarında külliyetli telefât ile ricate¹⁰²² mecbur olduklarından üçüncü günü artık hücum etmeye cesaret edememişlerdir. Bir kaç günlük istirahatten sonra Rusya'nın bir fedai fırkası mezkur geçidi behemahâl¹⁰²³ zapt etmeye karar verip şiddetli bir muharebeden sonra mevki ele geçirmeye de muvaffak olduysa da Danyal Bey'in (179) askeri Alsu Kalesi'nde mütehassın¹⁰²⁴ olduğundan General Şuvariç kalenin üzerine hücum etmeye cesaret bulamayıp bunun için yan nevâhîdden¹⁰²⁵ gelmekte olan Miralay Yekof'un alayını beklemeyi lüzum gördü. Lakin bu alayın mevcudu yalnız üç yüz neferden ibaret kalmış olduğu için General Mumaleyh kale-i mezkure üzerine hücum cesaretini yine alamayarak âdeta hücumdan bil-külliyeye sarf-ı nazar¹⁰²⁶ dahi eylemişti. Bununla beraber Miralay Yekof'un alayı akşamüzeri kalenin karşısında bulunan tepede görünüp ve gecenin hulûli¹⁰²⁷ münasebetiyle aşağıya inemeyip geceyi de orada geçirmek kararında olduğu görülünce Danyal Bey, General Argutinsky kolordusunun General Şuraviç imdadına yetişmiş olduğu zannıyla geceleyin (180) kaleyi terk etmiş

¹⁰¹⁷ derkâr: açık, belli

¹⁰¹⁸ kâfi: elveren, yeterli

¹⁰¹⁹ müsademe (et-): çatışmak

¹⁰²⁰ suhulet: kolaylık

¹⁰²¹ deruhte (et-): üstlenmek

¹⁰²² ricat (et-): geri dönmek

¹⁰²³ behemehâl: ne yapıp edip, elbette

¹⁰²⁴ mütehassın: kaleye kapanmış

¹⁰²⁵ nevâhîd: nahiye, bölük, yan taraf

¹⁰²⁶ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

¹⁰²⁷ hulûl (et-): girmek, gelip çatmak

ve ertesi günü kalenin boş olduğunu Ruslar kemal-i taaccüple¹⁰²⁸ görmüştür. Vürûdu¹⁰²⁹ korkusuyla Danyal Bey'in ricatine sebep olan Komutan Argutinsky'nin kolordusu karşısında bulunan düşman çok zayıf olduğu cihetle Mumaileyh bazı muvaffakiyetlere nail olmuştu. Mayısın iptidalarında¹⁰³⁰ Hoşrak karyesi civarında dahi büyük bir galebe kazandığı gibi Kahveci karyesi'nin pişgâhına¹⁰³¹ kadar ilerlemeye de muvaffak oldu. Bu karye gerek meşhrr Elvân Kapısı boğaza hâkim bir nokta bulunduğu ve gerek Şâmil Bey'in ordusunda istimal¹⁰³² olunan kılınç ve kamalar mezkur karye ahali tarafından imal olduğu cihetle mezkur karyenin zaptı Ruslar için pek mühimdi. Argutinsky bu karye **(181)** üzerine hücum eylemişse de ahali müdafaa bulunmamış ve Rusya generali artık Şâmil Bey'e esliha¹⁰³³ vermeyeceklerine dair karye-i mezkure ahalisinden vaatler aldıktan sonra geriye çekilmişti.

Bu esnada Dargo Kıtası'nda General Raynharad ile Şâmil Bey'in orduları beyninde bir büyük muharebe daha başladı.

Bu muharebeler hakkında malumat-ı kâfiye¹⁰³⁴ yoktur. Zira buna dair neşr¹⁰³⁵ olunan Rusya raporları pek noksandır. Yalnız şurası vardır ki General Raynharad hatt-ü hesaba sığmaz telefata verdikten sonra kıta-ı mezkureyi terk eylemiştir.

Herhâlde bu kıtada vuku bulan iki büyük muharebeye dair bazı malumat bulunup **(182)** bunların birisinde General Argutinsky'nin fırkası apansız Çeçenlerin arkasında buldukları cihetle Şâmil Bey'e ricate¹⁰³⁶ mecbur olup diğer bir muharebede Ruslar ahali-i mahaliyeyi Şâmil Bey'in üzerine kıyam ettirmeye muvaffak olduklarından mağlup olmuştur.

Bununla beraber Dargo kıtası'nda vuku bulan muharebelerin bir neticesi olmadığı hâlde Rusların neşr ettikleri beyannamelerde Dargo kıtası'nın yed-i zapte geçirilmiş olduğu ilan olunmuştur. Ancak kıta-ı mezkure Şâmil Bey'in yed-i zaptında kaldığı

¹⁰²⁸ taaccüp (et-): şaşırmaq

¹⁰²⁹ vürut (et-): varmaq, gelmek

¹⁰³⁰ iptida: başlamak, baş

¹⁰³¹ pişgâh: huzur

¹⁰³² istimal (et-): kullanmaq

¹⁰³³ esliha: silah

¹⁰³⁴ malumat-ı kâfiye: yeterli bilgi

¹⁰³⁵ neşr (et-): yaymaq, dağıtmak

¹⁰³⁶ ricat (et-): geri dönmek

malum olduktan fazla kuvvet ve nüfuzu dahi bir kat daha tezayüt¹⁰³⁷ ettiği için General Raynharad dahi başkumandanlığından azl¹⁰³⁸ olunmuştu. **(183)**

1845 senesinin ilkbaharında Kafkas ordusu başkumandanlığına General Vorontsov tayin olunmuştu.

Prens Meşarileyh¹⁰³⁹ Çâr Hazretlerinin hüsn-ü teveccühünü kazanmış ve terbiye-i askeriyesini Kafkas ordusunda ikmal¹⁰⁴⁰ eylemiş bir zat olduğundan dağ ahalisinin usul-ü muharebelerine dahi aşına olmakla seleflerinin¹⁰⁴¹ muvaffak olmadıkları işte Mumaileyh'in muvaffak olacağı ümit olunurdu.

Mumaileyhe vekalet mutlaka verilip idam cezasına kadar ceza vermek ve bütün memurunu azl etmek ve yerlerine münasip gördüğü memurunu tayin eylemek ve imparatorun namına olarak nişan ve rütbe vermek hususlarına mezundu¹⁰⁴². Mumaileyh mahal memuriyetine muvasalatında¹⁰⁴³ mezuniyetten **(184)** istifade ederek birkaç yüz memuru tart¹⁰⁴⁴ ve rütbelerinden mahrum edip taht-ı muhakemeye almış olduğu cihetle ahali-i mahaliye Rusya idaresine emniyetler peyda¹⁰⁴⁵ eylemeğe başladığı gibi ahali,-i merkumenin usulü âdetine vâkıf olduğu münasebetiyle bunlara muvaffak bazı nizamât neşr ederek Ruslara düşman olan bazı kabâilin¹⁰⁴⁶ de muhabbetini kazanmaya muvaffak olmuştu. General Vorontsov yalnız Çeçenleri kazanamamıştır. Şâmil Bey ile taraftarları Mumaileyh'in vaat ve teminatını¹⁰⁴⁷ ret eylediklerinden general bunlar hakkında tedâbîr-i şedîdeye¹⁰⁴⁸ müracaat etmeye mecbur oldu. General Vorontsov Petesburg meclisi hürriyete tâbi olmayıp doğrudan doğruya imparatora tâbi bulunduğu cihetle arzu ettiği gibi bir plan tertip edebilirdi. **(185)**

¹⁰³⁷ tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

¹⁰³⁸ azl (ol-): görevine son verilmek

¹⁰³⁹ müşarileyh: zikri geçen

¹⁰⁴⁰ İkmal (et-): tamamlamak

¹⁰⁴¹ selef: Kendisinden önce aynı görevde görevli olan, geçmiş, eski

¹⁰⁴² mezun: izinli

¹⁰⁴³ muvasalat (et-): varmak, ulaşmak

¹⁰⁴⁴ tart (et-): sürmek, kovmak

¹⁰⁴⁵ peyda (ol-): mevcut ve meydana olan

¹⁰⁴⁶ Kabâil: kabileler

¹⁰⁴⁷ teminat: sağlamaştırma, emniyet vermek

¹⁰⁴⁸ tedâbîr-i şedide: Sert tedbirler

General Vorontsov Çeçenlerin zayıf bir düşman olmadığını pekâlâ bilirdi. Zira Çeçen ve Lezgilerden başka Adar ve Gisit ve Kumuk kabâili dahi Şâmil Bey'e sadık kalmışlardı. Binaenaleyh General Mumaileyh Çar'ın kendisine göstermiş olduğu emniyete layık olmak için kemâl-i dikkat ile hareket etmeği herkesi icbar¹⁰⁴⁹ ederdi.

Şâmil Bey'in şahsı dağ ahalisine ne kadar emniyeti mucip¹⁰⁵⁰ olduğunu bu emniyet sayesinde Şeyh Müşarileyh'in¹⁰⁵¹ ne kadar çok kuvveti bulunduğunu General Vorontsov yakinen bildiğinden Müşarileyh bir kalede muhasara¹⁰⁵² ederek esir-i harb etmeye ve yahut şehit eylemeğe muvaffak olursa muharebenin dahi hi(t)am bulmuş add¹⁰⁵³ olunacağını hükmederdi. (186)

İşte bu efkâra binaen General Vorontsov Şâmil Bey'in bulunduğu mevkinin üzerine bir plan tertip etmekteydi ki Şâmil Bey'in bulunduğu mahal İçgeri Kalesi'nde kâin¹⁰⁵⁴ olup 1846 senesinde General Grabe'nin zapt etmeye çalışıp da hem şeref ve hem de memuriyetini kaybetmiş olduğu Dargo Karyesi olduğundan Vorontsov General Grabe'nin tertip etmiş olduğu plan mucibince dağ cihetinden değil daha uzun ve fakat daha emin olan ova tarikinden¹⁰⁵⁵ gitmek planı iktizasındaydı¹⁰⁵⁶. Bu maksat üzerine Sulunan Gamir tariki ile Andiye ve oradan Dargo'ya doğru ilerlemiştir. Fakat Şamil Bey General Mumaileyh'ten evvel harekete başlamıştı. Vorontsov henüz askerini bir mahalle cem etmeye muvaffak olmazdan evvel (187) Şâmil Bey, İçgeri dağlarına mürur¹⁰⁵⁷ ile ve Şunşa tarikinden ve Rusya kalelerinin arasından geçerek İmhan Kalesini bil-muhasara civarda bulunan Rusya ambarlarını basıp külliyetli ganâim¹⁰⁵⁸ ile avdet¹⁰⁵⁹ eylemişti. Bundan başka Danyal Bey maiyetinde bulunan askerle Rusların Lezgi haddını tehdit etmekte olup Rusya askerine dehalet eden Çoh şehri üzerine hücum eylemiş ve karye-i mezkurenin imdadına gelmiş olan Prens Obaliyan'ın firkasını mağlup ederek şehri-i mezkuru zapt eylemişti. Bunun üzerine Dargo Kalesine

¹⁰⁴⁹ icbar (et-): zorlamak

¹⁰⁵⁰ mucip: sebep

¹⁰⁵¹ müşarileyh: zikri geçen

¹⁰⁵² muhasara (et-): kuşatmak, kuşatılmış, çevrilmiş

¹⁰⁵³ add (ol-): saymak

¹⁰⁵⁴ kâin (ol-): mevcur olan, bulunan

¹⁰⁵⁵ tarik: yol

¹⁰⁵⁶ iktiza: lüzum, gerek

¹⁰⁵⁷ mürur (et-): geçmek, gitmek

¹⁰⁵⁸ ganâim: ganimet

¹⁰⁵⁹ avdet (et-): dönmek, gelmek

(Şâmil Bey'in merkezi bulunan Dargo karyesi değil) avdet ile orada birçok ganâim aldıktan sonra Lazkiye kıtası'nın içerilerine doğru çekilmiştir.

Dağ ahalisi tarafından vuku bulan bu tarizât¹⁰⁶⁰ **(188)** General Vorontsov'un hiddetini mucip¹⁰⁶¹ olup 1845 senesi temmuzunun on ikisinde Vnezepnaya'dan hareket eylemiştir. General Liders Çeçen fırkasına ve Prens Büyünof Dağıstan fırkasına kumanda ederdi ki Sulunan kıtasında kâin¹⁰⁶² Hernema karyesinde bu fırkalar birleşip ikisinin mevcudu otuz bin nefere bağ olacaktı.

Dağ ahalisi usulleri vecihle¹⁰⁶³ bâdî-i ömürde¹⁰⁶⁴ çok az mukavemet¹⁰⁶⁵ gösterdiler. En mühim geçitler muhafazasız bırakılmış ve Burtanay nam-ı müstahkem¹⁰⁶⁶ karye altı gün muhasaradan sonra teslim olunmuştu. Yalnız Biravalkırk nam-ı geçitte Çeçenler tarafından bir miktar mukavemet gösterilmişse de buradan dahi ricat eylemişler ve General Vorontsov'un **(189)** sekiz tabur askeri bu geçidi zapt etmişlerdi. General Mumailiyh buradan hareket ile Gavandı'ya kadar muharebesiz muvasalat¹⁰⁶⁷ eyledi. İşbu muharebede Çeçenlerin bil-iltizam¹⁰⁶⁸ gösterdikleri gevşeklik ve ricatler¹⁰⁶⁹ muharebat-ı mezkurede¹⁰⁷⁰ mevcut bulunmak üzere Petersburg'tan gelen Hassa ordusu zabitanı Çeçenlerin şecaati¹⁰⁷¹ hakkında kendilerine vuku bulan teblîgât-ü rivâyâtı âdetâ masala haml¹⁰⁷² ederek gülmekteydiler. Fakat biraz sonra herhâlde işin öyle olmadığını kendileri de itiraf eylemişlerdi.

Rus ordusu Andi'ye muvasalat ettiği zaman iş müşkilleşmeye başladı. Bütün kıtada bulunan erzak Şâmil Bey tarafından toplatılmış olmakla beygirleri için bir tel saman bulunamaz oldu. **(190)**

Rusya ordusunun mahal-i mezkure kadar ilerlemesine müsaade olunması Şâmil Bey'in emri üzerine vuku bulmuş bir keyfiyetti ki bu suretle usuli vecihle Rusları merkez

¹⁰⁶⁰ tariz (et-): açıktan olmayarak dokunmak

¹⁰⁶¹ mucip: İcap eden, sebep

¹⁰⁶² kâin (ol-): mevcut olan, bulunan

¹⁰⁶³ vecih: münasip, layık

¹⁰⁶⁴ bâdî-i ömür: önceki zamanlar

¹⁰⁶⁵ mukavemet (et-): karşılık vermek

¹⁰⁶⁶ müstahkem: yapı

¹⁰⁶⁷ muvasalat (et-): kuşatmak, kuşlatılmış, çevrilmiş

¹⁰⁶⁸ iltizam: kendi üzerine lazım addetme, birinin tarafını tutma

¹⁰⁶⁹ ricat (et-): geri dönmek

¹⁰⁷⁰ muharebat-ı mezkure: zikredilen savaşlar

¹⁰⁷¹ şecaat: yiğitlik, cesurluk

¹⁰⁷² haml (et-): yüklemek

hareketlerinden tebâud¹⁰⁷³ ettirerek baade¹⁰⁷⁴ kemal-i sühulet¹⁰⁷⁵ ile mağlup etmekten ibaretti.

Ruslar bu suretle nokta-i matlûba¹⁰⁷⁶ celp olundukları anda Şâmil Bey bunları bir gün bile rahat bırakmamaya başladı. Müşarileyh Andi'nin cihet-i şimaliyesinde yüksek bir mevki tutup Ruslar kendisini bu mevkiden ihraç etmek için mevki-i mezkur üzerine hücum etmişlerdir. Çeçenler ise tutmuş oldukları mevkiyi terk ederek Çahnaçal karyesine çekildiler.

Herhâlde bu hareket dahi hakikî bir ricat (**191**) olmayıp sahte bir hareketti. Zira Hacı Murat Burcufal Geçitlerinde hareket eden General Büyütof'un merkez orduya götürdüğü mühimmat ve erzak katırları üzerine hücum ederek Rusları tarumar¹⁰⁷⁷ etmiş ve bütün erzak ve mühimmat zapt eylemiş olmakla General Büyütof maiyetinde bulunan askerle Biravalkırk Kalesi'ne firar ederek ancak orada selameti¹⁰⁷⁸ bulmuştur.

Hacı Murat'ın bu muzafferiyeti General Vorontsov'un ordusunu büyük bir tehlike içinde bıraktı. Asker ve hayvanların yiyecekleri olmayıp ricat planı bile tertip olunmuşsa da muahharen¹⁰⁷⁹ ricatinden sarf-ı nazar¹⁰⁸⁰ olunmuştu. General Vorontsov Gavgalet nam-ı karyede inşa etmiş olduğu istihkâmlar¹⁰⁸¹ arkasında tahassun¹⁰⁸² ederek (**192**) orada Çeçenler tarafından vuku bulan hücumlara karşı üç hafta mütemadiyen müdafaa etmeye mecbur oldu. Ancak temmuzun on altıncı günü bazı mühimmat ve erzak tedarik edebilmekle bu suretle İçgeri Dargo üzerine harekete dahi devam edebilmiştir.

Dargo karyesi İçgeri kıtasının cihet-i cünübiyesinde ve Baksu Nehrinin menbaları¹⁰⁸³ garbında vakadır. Karye-i mezkureye kadar yol uzun değilse de dağlık ve ormanlıktan ibaret gayet geçip gidilen sab el-mürur¹⁰⁸⁴ bir yoldu. Temmuzun on sekizinci günü

¹⁰⁷³ tebâud (et-): uzaklaşmak, birbirlerinden uzak düşmek

¹⁰⁷⁴ baade: sonra

¹⁰⁷⁵ sühulet: kolaylık

¹⁰⁷⁶ nokta-i matlup: istenilen nokta, aranılan nokta

¹⁰⁷⁷ tarumar: dağıtım, dağıtılmış

¹⁰⁷⁸ selamet, kurtuluş, kurtulmak

¹⁰⁷⁹ muahharen: sonradan

¹⁰⁸⁰ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

¹⁰⁸¹ istihkâm: yapılar

¹⁰⁸² tahassun (et-): kale ve hisara kapanmak, sığınmak

¹⁰⁸³ menba: kaynak, Bir suyun yerden çıktığı mahal

¹⁰⁸⁴ sab el mürur: sıkıntılı yolculuk

General Vorontsov Gavgalet Karyesi'nde Miralay Belgrad kumandasıyla külliyyetli asker bıraktıktan sonra kendisi karye-i mezkureden hareket eyledi. General Prens Büyütof (193) on dört tabur askerle hatt-ı ricatin muhafazasına memur olmuştu.

General Vorontsov'un maiyetinde on beş bin nefer asker olup bir büyük müşkilâta duçar¹⁰⁸⁵ olmaksızın Dargo'nun civarında bulunan yüksek tepelere kadar muvasalat eylemişse de burada Şâmil Bey'in askeri kemal-i şiddetle hücumu başladıklarından Rusya ordusunun kâffesi¹⁰⁸⁶ bir noktaya tecemmu¹⁰⁸⁷ etmekle mahv-ü külliyyeden ancak halâs¹⁰⁸⁸ olabilmıştır.

Çeçenler bu muharebede gerçekten tavr-ı fedâkarane ile gösterdikleri şecaat¹⁰⁸⁹ ve cesarete yalnız Petersburg'tan gelen Hassa zabitânı öteden beri bunlarla muharebe eden Kafkas İçeri zabitânı dahi şaşılar kaldılar. Koca kahraman Çeçenler birer ikişer şimşir¹⁰⁹⁰ bedest olarak (194) Rusya or(d)usunun merkezine kadar girip önlerine rast getirdikleri Rusları katl ederler ve urulup şehit oluncaya kadar her biri yirmi otuz düşmanı kılıçtan geçirirlerdi.

Dargo Karyesi üzerine top istimali¹⁰⁹¹ mümkün olmadığı cihetle Rusya askeri Çeçenlerin istihkâmlarına¹⁰⁹² süngü ile hücum etmeye mecbur olup telefât-ı külliye verdikleri hâlde Dargo Karyesi'ne dâhil oldukları zaman ahali tarafından terk olunmuş bomboş bir köy bulmuşlardı. General Vorontsov, Dargo Karyesi'ni zapt ettikten sonra muharebeye hitam verileceğini zan eylemişse de bu zannın boş bir zann olduğunu karye-i mezkureyi bomboş bulduğu zaman anlamıştır. (195)

Çeçenler Rusların mühimmat ve erzak katırlarını zapta devam ettikleri için heman derakab¹⁰⁹³ ricat¹⁰⁹⁴ etmeye karar vermişlerdir. General Kluk Von Klugenav yeniden mühimmat ve erzak getirmeye emir almışsa da maiyetinde bulunan altı tabur asker Çeçenler tarafından perişan edilip getirdikleri erzak dahi zapt olunmuştu. Bu muharebede General Viktorov ve General Pasin maktul oldukları gibi Şâmil Bey

¹⁰⁸⁵ duçar (ol-): düşkün, ulaşmış, uğramış

¹⁰⁸⁶ kâffe: bütün, cümle

¹⁰⁸⁷ tecemmu (ol-): toplanmak, yığılmak, birikme k

¹⁰⁸⁸ halâs (ol-): kurtulmak

¹⁰⁸⁹ şecaat: yiğitlik, cesurluk

¹⁰⁹⁰ şimşir: Kılıç

¹⁰⁹¹ istimal (et-): kullanmak

¹⁰⁹² istihkâm: yapılar

¹⁰⁹³ derakap: arkası sıra

¹⁰⁹⁴ ricat (et-): geri dönmek

General Vorontsov'un ordugâhını topa tutarak muharebe esnasında General Fek maktal olmuştu. General Vorontsov artık tahammül mümkün olmadığını anlayarak maiyetindeki askerlerle İçgeri ormanlarına doğru firar ile oralarda kendilerine bir semt-i selamet¹⁰⁹⁵ aramaya mecbur olmuştur. **(196)**

Temmuzun yirmi beşinci günü General Vorontsov, Dargo civarlarını terk ile Baksu Ovasına doğru ricate başlamışsa da Çeçenler her gün Rusya ordusu üzerine hücum ettikleri cihetle muahharen¹⁰⁹⁶ bu ricatin mümkün olmadığını anlayarak Şavgal ve Radde nam-ı karyede istihkâm inşa ve oraya tahassun¹⁰⁹⁷ etmekten başka bir cây-ı selamet¹⁰⁹⁸ olmadığını görmüştü. Bu hâlde General Vorontsov'un hâli fena olup İçgeri dağlarında mahvolmak olmak âdetâ muhakkak iken nasılsa her yerde hain-i vatan adamlar nadir olmadığı gibi Çeçenler arasında dahi iki hain bulunup General Mumaileyh'ten¹⁰⁹⁹ aldıkları külliyyetli akçeye mukabil Gezerolol Karyesi'nde bulunan General Fraytag'a giderek General Vorontsov'un bulunduğu mahalle derece-i **(197)** tehlikesini bilâ-haber hemen kendisine imdat yetiştirmek lüzumunu tavsiye eylediklerinden General Fraytag dahi derakap sekiz bin nefer Rusya askeri alıp iki gün zarfında Şavgal ve Radde'ye muvasalat¹¹⁰⁰ ederek Genel Vorontsov'un ordusuna mühimmat ve erzak yetiştirmiştir. Şu hâller üzerine artık muhaberede devam etmek mümkün olmadığını herkes anlamış olmakla ağustosun iptidasında¹¹⁰¹ bin tehlike bin meşakkat¹¹⁰² ile Gezerolol Kalesi'ne muvasalat edilebilmiştir. Bu hâlde Miralay Belgrad ve General Büyütof dahi tutmuş oldukları mahallerde dikiş tutturamayarak ricatle Gavgalet Karyesi'ni Çeçenlere terk etmişlerdir

General Argutinsky ile General Şuvariç ise hiçbir işte muvaffak olamamışlardır. **(198)** General Argutisky'i Hacı Murat Kumuk'a kadar ricat etmeye mecbur ettiği gibi Danyal Bey dahi General Şuvariç'i General Argutinsky ile birleşmekten men ederek

¹⁰⁹⁵ semt-i selamet: emniyetli yer

¹⁰⁹⁶ muahharen: sonradan

¹⁰⁹⁷ tahassun (et-): kale ve hisarea kapanmak, sığınmak

¹⁰⁹⁸ cây-ı selamet: emniyetli yer

¹⁰⁹⁹ mumaileyh: zikri geçen

¹¹⁰⁰ muvasalat (et-): varmak, ulaşmak

¹¹⁰¹ İptida: baş, başlamak

¹¹⁰² meşakkat: güçlük

baade¹¹⁰³ Hacı Murat ile bil-ittifak General merkumu¹¹⁰⁴ dağdan dağa sürüp zayıat-ı külliye ile Gah kıtasına kadar rahat bırakmamışlardır.

İşte 1845 senesinde General Vorontsov'un birinci muharebesi bu suretle hitam bulmuştu ki bu muharebe esnasında Ruslar mağlubiyet ve zattan başka bir şey göremeyip Şâmil Bey ise manen ve maddeten büyük büyük istifadeler görmüştür ve nüfuz-u itibarı gittikçe tezayüt¹¹⁰⁵ ederek sene-i mezkure son baharında Temurhan Şura Kalesi'nin topları altında muhafaza edilir (199) iken Rusların büyük bir erzak katırını zapt eylemiştir.

İşbu meşguliyetleri bertaraf eyledikten sonra Şâmil Bey esna-ı muharebatta¹¹⁰⁶ Rusları iltizam¹¹⁰⁷ eden Dargo kıtası ahalisine lazım gelen cezayı vermeye karar vermişti. Bununla beraber Rusların neşr ettikleri beyannamelerde galebenin kâffesini¹¹⁰⁸ kendilerine isnat¹¹⁰⁹ ederek Tiflis de şehrâyîn¹¹¹⁰ icra olunması ve o zamana kadar Kont olan General Vorontsov'a Prens unvanı verilmesini şayan-ı hayret¹¹¹¹ bir kazıyye¹¹¹² ise de zan olduğuna göre Rusya devleti yalnız setr-i ayb¹¹¹³ için değil belki ümera-i askeriyesini meyus¹¹¹⁴ etmemek ve hareket-i âtiyede¹¹¹⁵ gayretlerini arttırmak için bu tedbire lüzum görmüştür. Hatta muharrerât-ı vakada¹¹¹⁶ duçar¹¹¹⁷ oldukları (200) zayıat-ı külliye dahi hafi¹¹¹⁸ tutularak bin nefer Rusya askeri telef olan muharebelerde kâğıt üzerinde yalnız yirmi nefer telefata gösterilmişti. Fakat Çar karine gelerek General Vorontsov'u nezdine celp ettiği zaman Mumaileyh¹¹¹⁹ için hakikatini Çar'a anlatıldığına şüphe yoktur. General Vorontsov İmparator hazretlerine başka bir plan teklif eylemişti ki bu plan büyük muharebelerden sarf-ı nazar¹¹²⁰ ile

¹¹⁰³ baade: sonra

¹¹⁰⁴ merkum: zikri geçen

¹¹⁰⁵ tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

¹¹⁰⁶ esna-i muharebat: savaş sırasında

¹¹⁰⁷ iltizam: kendi üzerine lazım addetmek, birinin tarafını tutmak

¹¹⁰⁸ kâffe: bütün, cümle

¹¹⁰⁹ İsnat (et-): iftira, bir şeyi bir kişiye atfetmek

¹¹¹⁰ şehrâyîn: şenlik

¹¹¹¹ şayan-ı hayret: hayrete değer

¹¹¹² kazıyye: husus, mesele

¹¹¹³ setr-i ayb: utanacak şey

¹¹¹⁴ meyus: ümitsiz

¹¹¹⁵ âti: gelecek olan

¹¹¹⁶ muharrerât-ı vak'a: yazılmış olan olay

¹¹¹⁷ duçar (ol-): düşkün, ulaşılmış, uğramış

¹¹¹⁸ hafi: gizli

¹¹¹⁹ mumaileyh: zikri geçen

¹¹²⁰ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

küçük muharebeler ile Kafkas ahalisini işgal ederek yavaş yavaş itaate girmekten ibaretti. Hâlbuki Çar hazretleri geçen muharebede icra olunan tecrübelerden istifade ederek bu defa dahi büyük bir muharebenin icrasını arzu eylediğinden bu defa General Vorontsov Şâmil Bey'in yeni mahal-i ikameti **(201)** olan Çeçen kıtasının cihet-i şimaliyesinde kâin¹¹²¹ Vidan şehrini zapt etmeye memur edilmek istenilmiştir.

General Vorontsov Çar'ın bu emrini kemal-i teessüf ile kabul etmeye mecbur olup 1846 senesi için bir plan tertip eyledi ki bu planın icrası hâlinde dahi Çeçenler aleyhine bir şey kazanmak kâbil olmadığını kendisi de itirafla beraber hiç olmazsa o kadar müthiş netâic¹¹²² azimeyi mucip¹¹²³ olmayacağına emniyyet ederdi. Lakin Şâmil Bey'in bir hareketi diğerine uymayıp ve bahusus hareket vakıası şimdiye kadar askeri tarihlerinde sabuk¹¹²⁴ olan tedâbirden¹¹²⁵ hiç birisine benzemeyip muharebece her dert için bir başka deva-i tedbiri kendisi yeniden icat eylediği **(202)** ve binaenaleyh her hareket-i cedidesi¹¹²⁶ düşmanı hayret-ü valâ¹¹²⁷ içinde bıraktığı cihetle General Vorontsov bu defa dahi kendi planını icraya vakit bulamayarak yalnız Şamil Bey'in hareketine karşı hayretle vakit geçirmiştir. Filvâki¹¹²⁸ Şâmil Bey bu defa düşmana öyle oyunlar oynamıştır ki cihanı istiğrab¹¹²⁹ ve hayrette bırakır.

Çeçen kıtasında bulunan ormanlar gerek Rusya askerinin hareketine mani olduğu ve gerek Çeçenler için dahi birçok tahassungâh¹¹³⁰ ve pusular tertibine münasip mahaller peyda¹¹³¹ eylediği cihetle General Vorontsov bu ormanları ihrâk¹¹³² etmeye karar vermiş ve bu kararını icra için Hocabey'den külliyetli kükürt ve zift celp edip birkaç bin nefer askeri de yalnız buna memur etmiş **(203)** ise de Çeçenistan ormanları meşe ağacından ibaret oldukları cihetle ateşe dayandıklarından Moskoflar buna da muvaffak olamayarak sarf-ı nazar¹¹³³ etmeye mecbur olmuşlardır.

¹¹²¹ kâin: mevcut olan, bulunan

¹¹²² netâic: netice

¹¹²³ mucip: sebep

¹¹²⁴ sabuk: sapmış, doğru yolu şaşırılmış

¹¹²⁵ tedâbir: tedbirler, hazırlıklar

¹¹²⁶ cedide: yeni

¹¹²⁷ hayret-i valâ: çok hayret verici

¹¹²⁸ filvaki: hakikaten

¹¹²⁹ istiğrab (rt-): şaşırmaq

¹¹³⁰ tahassungâh: sığınılan yer, kapanılan mevki

¹¹³¹ peyda (ol-): meydana olmak

¹¹³² ihrâk (et-): yakmak, ateşe vermek

¹¹³³ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

General Vorontsov'un geçen muharebede verdiği zayıat yirmi bin nefer askere bilâğ¹¹³⁴ olduğu cihetle bu defa dahi yirmi bin nefer asker daha talep etmişse de kendisine yalnız sekiz bin nefer asker irsal¹¹³⁵ olduğundan ve bazı vukuât-ı saire¹¹³⁶ dahi haylûlet¹¹³⁷ eylediğinden General Vorontsov Vidan üzerine hareket etmek niyetindeyken bu efkârdan sarf-ı nazar ile planını dahi değiştirmeye mecbur olmuştur.

Karabulak kıtasının ormanları arasında Asay nam-ı mahalle kadar inşa olunmuş bir tarik¹¹³⁸ bulunup (204) mayısın on birinde Şâmil Bey maiyetinde bulunan on bin nefer piyade ve süvariyle¹¹³⁹ gelmiş ve Şunşa ve Terek Nehirleri arasında bulunan ovalara kadar ilerlemişti. Şâmil Bey Rusya kale ve fırkalarına asla ehemmiyet vermeyerek güya Petersburg'a kadar gitmek niyetiyle yola çıkmış gibi daima ileriye gitmek azmiyle Terek Nehri'ni de tecavüz¹¹⁴⁰ ederek Kabarta kıtasının geçidi bulunan Karadağ nam-ı dağın önüne kadar gelerek mezkur¹¹⁴¹ dağın iki tarafında Rusya istihkâmları¹¹⁴² bulunduğu hâlde dahi memerr-i mezkur¹¹⁴³ zapt eyledikten maada¹¹⁴⁴ muhafazası için bir miktar askeri dahi bırakmıştır. Bu harekete kadar cüretli¹¹⁴⁵ bir hareket-i taaruziye olduğu ihtara muhtaç olmayıp Şâmil Bey bu hareketten sonra Kabarta kıtasına da dâhil olarak (205) her tarafı yağmaya müsaraat¹¹⁴⁶ göstermiştir.

Bu hareket Rusyalıların hiç beklemedikleri bir hareket olmakla Müşarileyh'in¹¹⁴⁷ önüne durmak için hiçbir tedbir düşünmeye de vakit bulamadıklarından daima önü sıra kaçıktan başka çareleri kalmadığı hâlde Şâmil Kabarta kıtasının merkez-i hükümeti bulunan Nalcak Kalesi'ne kadar gelmişti. Müşarileyh kale-i mezkureyi muhasara¹¹⁴⁸ etmişse de bil-ahire Rusların kuvvetli bir fırkası hatt-ı ricatini¹¹⁴⁹ kati etmek için hareket ettiğini haber almakla mayısın on dokuzuncu günü piyadesine ruhsat vererek

¹¹³⁴ bilâğ (et-): yetiştirmek, denk gelmek

¹¹³⁵ irsal (ol-): göndermek, yollamak

¹¹³⁶ saire: başka, gayri

¹¹³⁷ haylûlet (et-): araya girmek

¹¹³⁸ tarik: yol

¹¹³⁹ süvari: atlı asker

¹¹⁴⁰ tecavüz (et-): geçmek, aşmak

¹¹⁴¹ mezkur: zikri geçen

¹¹⁴² istihkâm: yapılar

¹¹⁴³ memerr-i mezkur: zikredilen yol

¹¹⁴⁴ maada: başka

¹¹⁴⁵ cüret: yiğitlik, cesaret

¹¹⁴⁶ müsaraat (et-): çabuklukla başlamak

¹¹⁴⁷ müşarileyh: zikri geçen

¹¹⁴⁸ muhasara (et-): kuşatmak, kuşatılmış, çevrilmiş

¹¹⁴⁹ hatt-ı ricat: geri dönme yolu (hattı)

Çeçen dağlarına iade eylemiş ve maiyetinde bulunan süvariye alıkoyup Malka ve Terek Nehirlerinin birleştikleri mahalde kâin¹¹⁵⁰ Yukarı Yanovgarat şehrine kadar gelmişti. Şâmil Bey buradan dahi (206) birçok ganâim¹¹⁵¹ aldıktan sonra Kabarta'nın cihet-i şarkiyesine doğru hareket ederek Terek Nehri'ni mürur¹¹⁵² etmek istedikte geçmesini men etmeye çalışan Miralay İlinsky ve Mollalar Sakomilisky'nin firkalarını mağlup edip baade¹¹⁵³ kendi meskeni olan Çeçen dağlarına gâliben ve gânimen avdet¹¹⁵⁴ eylemiştir.

Şâmil'in işbu Kabarta harekâtı Rusların bütün Kafkasya ordusunun havf¹¹⁵⁵ ve dehşetini mucip¹¹⁵⁶ olduğu gibi Çeçen ahalisinin kumandanlarına olan emniyetlerini bir kat daha tezayüt¹¹⁵⁷ eylemiştir. Şâmil Bey bu muharebelerde almış olduğu külliyetli mal-ı ganâimden başka Kafkas ahalisinin ve hususuyla o zamana kadar Moskoflardan korkan Çerkeslerin dahi cesaretini uyandırarak Şâmil Bey'in Ruslardan hiçbir korkusu olmadığını ve onlardan daha (207) mahir bir cenkci idüğünü her tarafa ispat eylediği cihetle bütün Kafkas ahalisi aralarında Rusya aleyhine bir kıyam arzusu husule¹¹⁵⁸ gelmiş olmakla Ruslar bunun önünü almak için Çerkeslere bazı imtiyazlar¹¹⁵⁹ vermeye mecbur olmuşlardır.

Şâmil Bey'in ismi o kadar büyüklükle şayia¹¹⁶⁰ olmuştur ki bütün Dağıstan ahalisi Müşarileyh'in¹¹⁶¹ intikamından korktukları için Ruslara hizmet etmemeğe ve kendisi ile ittifak eylemeye mecbur olmuşlardı. Şâmil Bey'in bu Kabarta hareketi General Vorontsov'un planını dahi büsbütün bozmuştur. Zira Rusya askeri zaruri öteye beriye dağılmış olup Şâmil Bey'in tekrar hücumundan korktukları cihetle Ruslar Vidan üzerine hareket etmek efkârından dahi sarf-ı nazar¹¹⁶² etmişlerdir. (208)

¹¹⁵⁰ kâin (ol-): mevcut olan, bulunan

¹¹⁵¹ ganâim: ganimet

¹¹⁵² mürur (et-): geçmek, gitmek

¹¹⁵³ baade: sonra

¹¹⁵⁴ avdet (et-): dönmek

¹¹⁵⁵ havf: korku

¹¹⁵⁶ mucip: sebep

¹¹⁵⁷ tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

¹¹⁵⁸ husul (et-): vücuda gelmek

¹¹⁵⁹ imtiyaz: farklı olmak, ayrıcalık

¹¹⁶⁰ şayia: duyulmuş

¹¹⁶¹ müşarileyh: zikri geçen

¹¹⁶² sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

Moskofların bu hareketsizliklerinden istifade için Şâmil Bey ikinci defa olarak Temurhan Şura Kalesi'nin topları altına kadar gelmiş ve Rusların büyük bir mühimmat ve erzak katırlarını zapt eylemişlerdi. General Raynharat ile muharebe ettiği zaman Sudakara karyesi ahalisi Müşarileyhe hıyanet ederek üzerine hücum ettiklerinden dolayı bunlardan intikam almak üzere karye-i mezkure üzerine de bir hücum ederek karyeyi ihrâk¹¹⁶³ ve ahalisini esirleri Çeçenistan'a irsal¹¹⁶⁴ eylemiştir.

Bunun üzerine Şâmil Bey Rusların yed-i zaptında bulunan Gergil Kalesi'ni dahi zapt ederek pîşdârları¹¹⁶⁵ bahr-ı hazîz¹¹⁶⁶ sevâhilinde vaki Darkova kadar ilerlemiş ve külliyyetli ganâimle avdet¹¹⁶⁷ etmiştiler. (209)

Çeçenistan'ın cihet-i cünübiyesinde dahi Moskoflar büyük büyük mağlubiyetlere duçar¹¹⁶⁸ olmuşlardır. General Argutinsky Turcu Dağı'nda mağlup olarak ricate¹¹⁶⁹ mecburiyet görmüş ve Gazi Kumuk kıtasına gelerek Hoşrat Karyesi civarında Danyal Bey ile ettiği muharebede dahi mağlup ve firara mecbur olmuşsa da başkumandana irsal ettiği raportda bilakis galip geldiğini yazmıştır.

Bu kadar mağlubiyetler Rusların gerçekten gözlerini yıldırılmış olmasıyla artık kişver-küşâlıktan¹¹⁷⁰ sarf-ı nazarla kaybetmiş oldukları bazı mevkileri tekrar ele geçirmek gayretine düştüler. Bu mevkiler Gazi Kumuk kıtasında kâin¹¹⁷¹ Salti ve Gergil ve Karakoysu Kaleleri olup (210) şimalden Temurhan Şura Kalesi ile cenuptan Kumuk kıtasının tarikine¹¹⁷² hâkim olan noktalar idi. Filvâki¹¹⁷³ mevki-i mezkurenin ehemmiyet mevkileri olmakla buraları her kimin yedinde bulunacak olsa muhafazaları pek kolaydır. Ruslar bu kaleleri ele geçirmediğçe Kafkas'ın cihet-i şimaliyesiyle cihet-i şarkiyesi arasında tarik-i ihtilât¹¹⁷⁴ ve muharebe ve mürâseleleri¹¹⁷⁵ muhatarada¹¹⁷⁶

¹¹⁶³ ihrâk (et-): yakmak, ateşe vermek

¹¹⁶⁴ İrsal (et-): göndermek, yollamak

¹¹⁶⁵ pîşdâr: askerinin önden giden bölüğü

¹¹⁶⁶ hazîz: aşağı

¹¹⁶⁷ avdet (et-): dönmek

¹¹⁶⁸ duçar (ol-): düşkün, ulaşılmış, uğramak

¹¹⁶⁹ ricat (et-): geri gelmek, dönmek

¹¹⁷⁰ kişver-küşâlık: Memleket fetheden

¹¹⁷¹ kâin (ol-): mevcut olan, bulunan

¹¹⁷² tarik: yol

¹¹⁷³ filvaki: gerçekten

¹¹⁷⁴ ihtilât: karışık görüşmek

¹¹⁷⁵ mürâsele: muharebe

¹¹⁷⁶ muhatara: sıkıntı, tehlike

bulunacağından bahr-ı hazîz¹¹⁷⁷ garbında Şâmil Bey'in elinde böyle mevki-i mühimmiye bulunmak Ruslar için büyük bir tehlike add¹¹⁷⁸ olunmuş ve işte bu sebebe mebni¹¹⁷⁹ mevki-i mezkurenin tekrar ahz ü¹¹⁸⁰ zaptına lüzum görünerek karar dahi verilmiştir.

1847 senesinde General Vugot tekrar muharebeye bed'¹¹⁸¹ eyledi ki hareket-i umumiyeden **(211)** buraların hususuna isabet eden şey balata¹¹⁸² tadat¹¹⁸³ olunan mevkiden Gergil ve Salti Kalelerini zapt etmek suretiydi. General Büyütof ise Timurhan Şura'dan hareket ederek Gergil'in şimalinde ve dört saat ötesinde kâin Hocalı Karyesi'nde ordu kurup şimal tarafında bulunan Ağlı ve Emki Karyelerini dahi zapt eylemiştir. Bu esnada General Vorontsov bizzat kumandayı deruhde¹¹⁸⁴ ve temmuzun on üçüncü günü kale-i mezkure üzerine hücum mübaşeret¹¹⁸⁵ eyledi. Çeçenler ilk evvel toplarını Rusya ordusuna hâkim olan yüksek bir kaya üzerine getirerek Ruslara büyük telefât verdirmekte olduklarında Ruslar dahi bütün toplarını mezkur kayanın üzerine çevirerek kayayı kül ufak etmeye muvaffak olmalarıyla umumi **(212)** bir hücum başlanmışlardı. Zira Çeçenlerin istihkâm-ı tabisi bulunan mevki üç yerden gedik açılmış bulunmakla şu hâlde işi bitirmek dahi elde yalnız kılıç bir şiddetli hücum mütevakıf¹¹⁸⁶ kalmıştır. Vakıa Ruslar bu hücumda pek büyük şecaat¹¹⁸⁷ gösterip Çeçenlerin ileri istikâmâtına dâhil olmuşlarsa da burada birçok hendek ve delik, kapan ve barikatlara tesadüf eylediklerinden istihkâmât-ı mezkureye dâhil olan Ruslardan yalnız beş on neferi avdet edebilip küsuru¹¹⁸⁸ orada gayet dehşetli bir ölümün pençesinden yakayı kurtaramamışlardır. Maahazâ¹¹⁸⁹ Ruslar yine fütur getirmediler.

¹¹⁷⁷ hazîz: aşağı

¹¹⁷⁸ add (ol-): saymak

¹¹⁷⁹ mebni: yapılmış, kurulmuş, bir şeye dayanan

¹¹⁸⁰ ahz (et-): alma, kabul

¹¹⁸¹ bed': başlamak

¹¹⁸² balat: yüksek, yukarı

¹¹⁸³ tadat: sayma, sayı

¹¹⁸⁴ deruhde (et-): üstlenmek

¹¹⁸⁵ mübaşeret (et-): başlamak

¹¹⁸⁶ mütevakıf: duran, ileriye varmayıp bir yerde kalan

¹¹⁸⁷ şecaat: yiğitlik, cesaret

¹¹⁸⁸ küsur: bir adet mecmuundan bir veya birkaç hisseye delalet eden miktar

¹¹⁸⁹ maahazâ: bununla beraber

Bir defa daha hücumu göze aldılarsa da yine telefat-ı külliyye ile ricate¹¹⁹⁰ mecbur olmalarından naşı¹¹⁹¹ **(213)** artık mahsur bulunan Çeçenler bu defa nevbet-i taaruzun¹¹⁹² kendilerine geldiğini görerek düşmanı Gergil'in zaptından sarf-ı nazar¹¹⁹³ ettirinceye kadar sıkıştırdılar ki hakikaten Ruslar dahi temmuzun on sekizinci günü muhasarayı¹¹⁹⁴ kaldırmaya mecbur olmuşlardı.

General Vorontsov askerini birkaç gün Turcu Dağı'nda istirahat ettirdikten sonra ağustosun altıncı günü Salti üzerine hareket eyledi. Hocalmaz Karyesi'nde bazı metin¹¹⁹⁵ istihkâmlar inşa olunup eğer Salti Kalesi'ni zapt etmeye muvaffak olsaydı gelecek sene Gergil'in zaptı dahi kolay olacağını General Vorontsov ümit ederdi.

Salti Kalesi'nin müdafaası kendilerine **(214)** tevdi¹¹⁹⁶ olunan Kebet Muhammet ve Danyal Bey gelen Rusya askeri üzerine hücum suretiyle müdafaayı tensip¹¹⁹⁷ etmişlerse de Rusların kuvve-i külliyesi karşısında duracak kadar askere mâlik olmadıklarından tekrar kaleye avdet¹¹⁹⁸ etmeye mecbur olduklar. Bu esnada General Vorontsov harap edilen Sudakara Karyesi ile Kovacı Karyesini tekrar inşa ettikten sonra ordugâhını Salti'nin iki buçuk saat ötesine götürüp kurmuştu.

General Vorontsov derakap¹¹⁹⁹ muhasaraya başlayamamıştır. Hacı Bekir ve Hacı Musa nam-ı sergerdelerin¹²⁰⁰ kumandası altında bulunan bir firka Çeçen askeri Rusya ordusu üzerine hücum ederek Hoçal Mahı ile ihtilatâni kat' eylediğinden **(215)** General Vorontsov büyük zahmet ve telefat ile Çeçenleri hatt-ı ricatinden¹²⁰¹ def ettikten sonra Salti'nin muhasarasına başlayabilmiştir.

Ruslar Salti Kalesi üzerine birkaç hafta mütemadiyen yağmur gibi top güllesi yağdırdıkları hâlde kale muhafızları bilâ-fütur sebat etmekteydiler. Nihayet Ruslar kale-i mezkurenin altına lağımlar vuzıa etmeye muvaffak olup etrafında bulunan

¹¹⁹⁰ ricat (et-): geri dönmek

¹¹⁹¹ naşı: neşet eden, ileri gelen

¹¹⁹² nevbet-i taaruz: saldırı nöbeti

¹¹⁹³ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

¹¹⁹⁴ muhasara (et-): kuşatmak, kuşatılmış, çevrilmiş

¹¹⁹⁵ metin: dayanıklı, sağlam

¹¹⁹⁶ tevdi (et-): bırakmak, emanet etmek

¹¹⁹⁷ tensip (et-): münasip görmek

¹¹⁹⁸ avdet (et-): dönmek

¹¹⁹⁹ derakap: takiben, arkası sıra

¹²⁰⁰ sergerde: baş, reis

¹²⁰¹ hatt-ı ricat: geri dönüş hattı (yolu)

kayalıkları berhava ettikleri cihetle Çeçenlerin artık orada duramayacakları anlaşılınca kale-i mezkureyi terk etmişler ve Ruslar kaleye girmişlerdir. Fakat bu kaleden bir güne istifade edemedikleri için Ruslar kaleyi tekrar terk ederek Şâmil Bey dahi tekrar kaleye asker sokmuş ve istihkâmlarını¹²⁰² tecdiden¹²⁰³ inşa ettirmeye başlamıştır. (216)

İşte 1847 senesinde dahi Rusların bir güne muvaffakiyete nail¹²⁰⁴ olamadıkları tafsilât-ı meşruhâdan¹²⁰⁵ müstebân¹²⁰⁶ olur ki nakline mübaşeret¹²⁰⁷ eylemiş olduğumuz roman dahi işbu 1847 senesinde vuku bulduğu cihetle Kafkasya vukuât-ı tarihiyesine dahi burada hitam vermek ve hikâyemiz de devam eylemek lazım gelir gerekir.

2.5.Dördüncü Bâb

Karilerim¹²⁰⁸ tahattur¹²⁰⁹ ederler ki şu vukuât-ı tarihiyeyi hikâyeye başladığım zaman ben Şâmil Bey'i görmek için bir odada muhtefi¹²¹⁰ idim. Şâmil Bey'in oraya suret-i duhulünü¹²¹¹ haber verdiğim zaman ise Mir Müşarileyh ile beraber yetmiş yaşında aksakallı bir ihtiyarın dahi dâhil olduğunu haber vermiştim. (217) Muahharen¹²¹² aldığım malumata nazaran Mumaileyh Şâmil Bey'in muallimiymiş. Şâmil Bey, Şeref Bey'e oturmak için işaret verip Mumaileyh dahi oturduktan sonra İstanbul'a olan memuriyeti hakkında malumat-ı âtiyeyi¹²¹³ arz eyledi.

1847 senesinde Şâmil Bey Kabarta kıtasına dâhil olarak Rusların birkaç kalelerini zapt ve tahrip etmesinden sonra düşmanın topları altında mahfuz¹²¹⁴ olduğu hâlde erzak ve mühimmat katırlarını da zapt eylediği ve kendisinin altı misli kuvveti bulunan Rusya askeri bu hareket-i taaruzkâranesini men edemediği cihetle Şâmil Bey'in Moskoflar

¹²⁰² istihkâm: yapılar

¹²⁰³ tecdiden: yeni etmek, yenilemek

¹²⁰⁴ nail (ol-): kazanmak, elde etmek

¹²⁰⁵ meşruhâ: şerh olunmuş

¹²⁰⁶ müstebân: meydanda olan

¹²⁰⁷ mübaşeret (et-): başlamak

¹²⁰⁸ karî: okuyan, okuyucu

¹²⁰⁹ tahattur (et-): hatıra gelmek-getirmek

¹²¹⁰ muhtefî: gizlenen, saklanan

¹²¹¹ duhul (et-): girmek, katılmak

¹²¹² muahharen: sonradan

¹²¹³ âti: gelecek olan

¹²¹⁴ mahfuz: saklanılmış

için ne kadar dehşetli bir düşman ve kendisiyle müttefik olanlar için ne derece kıymetli bir müttefik olduğunu bütün âlem (218) tasdik idi.

O esnada Rusya devleti ile Devlet-i Âliye beyninde bazı müşkilâtın zuhura geldiğini ve hatta muharebe vukuna kadar işin vardığını Şâmil Bey haber alıp Devlet-i Âliye ile ittifak-ı akd ederek müşterek bir planın tertibi için Gürcü bir tacir sıfatıyla Şelef Bey'i memurân İstanbul'a irsal¹²¹⁵ eylemişti. Şelef Bey İstanbulca suret-i fevkalâde de kabul olunmuşsa da o zaman Devlet-i Âliye ile Rusya beyninde zuhura gelen müşkilât bertaraf olduğu cihetle Şelef Bey'in teklifâtı kemal-i nezaket ile ret olunmuştu.

Şâmil Bey, Şelef Bey'in bu bâbta¹²¹⁶ uzun uzadıya serd¹²¹⁷ eylediği hikâyeyi kemal-i dikkatle dinledikten sonra dedi ki: (219)

-Teşekkür ederim Şelef Bey! Sana tevdi¹²¹⁸ etmiş olduğum memuriyeti pek güzel ifa¹²¹⁹ eyledin. Devlet-i Âliye tekliflerimi ret etmişse de elbette Rusya ile bir muharebe edecek ve elbette ittifakımı ret eylediğine nadim¹²²⁰ olacaktır. Zira bizim düşmanımız Devlet-i Âliye'nin de düşmanı olduğu derkârdır¹²²¹.

Maahazâ yine ümit ederim ki bir gün Devlet-i Âliye ile bil-ittefik Moskofları hudutları içine doğru sürüp tart¹²²² etmeye muvaffak oluruz. Şimdi başka işlerimize bakalım. Benim burada bulunduğum müddetçe bir vak'a zuhura geldi mi? Şelef Bey Vidan'da Arşak ve Danyal Beyler arasında vuku bulan kavgaya dair kısacık malumat verdi ve Şâmil dahi bu malumatı kemal-i dikkatle dinledi.

Şelef Bey, Arşak Bey'in vürudu¹²²³ ve Rusya Miralayı'nın (220) esareti ve benim ile Rusya zaqbitinin kerimesi¹²²⁴ kurtarmak için kendisine ibraz¹²²⁵ ettiğimiz hizmetimizi arz ettikten sonra esiri ne yapmak lazım geldiğini sual ettikte Şâmil Bey Mumaileyhi

¹²¹⁵ irsal (et-): göndermek, yollamak

¹²¹⁶ bâb: madde

¹²¹⁷ serd (et-): (sözü) rabt edip düzeltmek

¹²¹⁸ tevdi (et-): bırakmak, emanet etmek

¹²¹⁹ ifa (et-): yapmak, iş görmek

¹²²⁰ Nadim (ol-): Pişman olmak

¹²²¹ derkâr: açık, belli

¹²²² tart (et-): sürmek, kovmak

¹²²³ vürut (et-): varmak, gelmek

¹²²⁴ kerime: kız, kız çocuğu

¹²²⁵ ibraz (et-): yapmak

esir olan bir Çeçen Bey'i ile mübadele¹²²⁶ etmek lazım geldiğini ve ordugâha avdet¹²²⁷ ettiği zaman bunun için Ruslarla müzakere edeceğini beyan eyledi ve Arşak Bey ve Danyal Bey meselesi için dahi Danyal Bey'in kendi nezdine celbini emrini eyledi.

Şelef Bey, Danyal Bey'i celp etmek için odayı terk ettiği zaman Şâmil Bey muallimi ile yalnız Danyal Bey'e ne ceza vermek lazım geldiği hakkında müzakere eylediler. Muallim, Şâmil Bey'e merhameti tavsiye ederek vereceği cezanın ağır olmamasını rica ederdi. (221)

Bu esnada Şelef Bey ile Danyal Bey Nâib'in¹²²⁸ (Çeçenler Şâmil Bey'e Nâib unvanını verirlerdi.) bulunduğu odaya geldiler. Danyal Bey o mütekebbir ve fütursuzluk¹²²⁹ hâlini kaybederek başını eğmiş olduğu hâlde bir iki adım attıktan sonra hükümdarı önünde diz çöküp durdu.

Şamil- Danyal! Ağrâz-ı¹²³⁰ şahsiye sana galebe gelerek vazifeni unuttun ve en gayretli cengâverlerimden bulunan Arşak Bey'i katlettin öyle mi? Arşak Bey'in hem şecaati¹²³¹ ve gayreti ve hem de nasihatleri bana lazımdı. Senin haksız bir iş gördüğünü dava etmek istemiyorum. Ben herkesten ziyade ecdâdımızdan kalan usul-ü âdete riayet ederim.

Fakat düşman azimle pençe pençeye gelmiş bulunduğumuz (222) bir zamanda dâhili garazlar¹²³² ve münazaalar¹²³³ bertaraf olup hepimiz birden vatan ve milletin saadetini aramalı değil miydik? Peder Bey'in vefatını intikamsız bırakmayı istemezdik fakat bu müşkil zamanları geçirdikten sonra bu intikamı düşünmeliydin. (Muallime dönerek) Celalettin! Danyal Bey'in cezasını sana havale ederim.

Celalettin- Danyal Bey kaç yaşındadır?

Danyal- Yirmi dört yaşındayım.

¹²²⁶ mübadele (et-): değiş tokuş yapmak

¹²²⁷ avdet (et-): dönmek

¹²²⁸ nâib: vekil, kaymakam

¹²²⁹ fütursuzluk: ümitsizlik

¹²³⁰ ağrâz: niyet, maksat

¹²³¹ şecaat: yiğitlik, cesurluk

¹²³² garaz: niyet, maksat

¹²³³ münazaa: ağız kavgası

Celalettin- Arşak Bey'in katli cezası yirmi dört Rus'un katlinden ibarettir. Danyal Bey muharebede kendi eli ile yirmi dört nefer düşman öldürmelidir ki cezasını çekmiş olsun.

Şamil Bey- Pekâlâ! Danyal Molla Hazretleri'nin sözlerini işittin ya? Bu ceza hem (223) hafif ve hem de namuslu bir yiğit için layık bir cezadır.

Danyal Bey bu sözleri kemâl-i memnuniyetle dinleyip birden kalktı ve Şâmil Bey ile Molla Celalettin'in ellerini ve eteklerini öptükten sonra odadan çıktı.

Bunun üzerine yine Şâmil Bey Şelef Bey'e ertesi günü hareket etmek için tedâbir-i lazımiye¹²³⁴ teşebbüs eylemesini tavsiye ettikten sonra Arşak Bey'in yerine kendisini kumandan tayin olduğunu dahi bildirdi. Danyal Bey dahi muhârebât-ı vâkı'ada amcası Şelef Bey ile beraber bulunarak kendisine tertip olunan cezayı icra eylemeliydi.

Şâmil Bey ve Celalettin Molla ve Şelef Bey odadan çıktılar. Ben ise Şelef Bey'in gelip (224) beni oradan kurtarmasına intizar¹²³⁵ edip dururken arkamdan bir kapının açıldığını ve bir adamın geldiğini hissettiğimden arkama doğru baktım kapıda bir kadın durduğunu gördüm. Bu kadını gördüğüm zaman biraz telaş etmişsem de Şelef Bey'in misafiri olduğumu ve yanlışlıkla bu tarafa geldiğimi kendisine arz ile özür dilemeye cesaret aldım. O zamana kadar bu kadının yüzüne bakmamıştım. Bir de tatlı dil ve nezaketle bana cevap vermeye başlayınca yüzüne dahi bakmaya cesaret aldım. Baktım ama yüreğim de çarpmaya başladı. Güzel siyah gözlerini bana çevirip ufacık ve mütebessim¹²³⁶ gül ağzındaki ukde-i tebessümü¹²³⁷ gördüğüm zaman güzel bir rüya görüyorum zannına düştüm. (225)

Kadın- Şâmil Bey'in birinci cariyesi bulunan Zerre-i Mâh'tan ecnebi misafirimiz korkmamalıdır. Fakat beni görmüş olduğunu da zinhâr¹²³⁸ kimseye açmamalısın.

¹²³⁴ tedâbir-i lazımiye: gerekli hazırlıklar

¹²³⁵ intizar (et-): gözlemek, beklemek

¹²³⁶ mütebessim: gülümseyen

¹²³⁷ ukde-i tebessüm: gülümseme düğümü

¹²³⁸ zinhâr: sakın

Merkume¹²³⁹ bu sözü söyledikten sonra hemen kapıyı kapayarak gitti. Bunun üzerine Şelef Bey geldi. Meğer kadının orada olduğunu kemal-i dehşet ile görmüşmüş. Beni elimden tutarak odama götürdü ve benden hiç bir şey sual etmeksizin o bana dedi ki:

-Bu kadını görmüş olduğunu kimseye söyleme. İş meydana çıkarsa hemen derakap¹²⁴⁰ Avul'u terk etmeye mecbur olacaksın.

Ben dahi her ne görmüş ve işitmişsem hiçbir kimseye söylememeyi katiyyen vaat eylerim. (226)

Şelef Bey ertesi günü Vidan'ı terke mecbur olduğunu ve benim orada mı kalmak yoksa kendisiyle birlikte mi gitmek arzusunda bulunduğumu sual eyledikte doğrusu vuku bulacak muharebelerde mahsur kalmak arzusunda olduğum için Rusya zabıtine refakat etmek üzere Avul'da kalmak niyetinde bulunduğumu bildirdim. Bunun üzerine bana ve Miralay'a hizmet etmek için bize bir Çeçen çocuğu tayin eyledikten başka iki oda ve ava gitmek için iki tüfek dahi bıraktıktan sonra bir Çeçen köyünde misafirlik demek ne demek olduğu bana malum olmak tabi bulunduğundan bunun şeraitine¹²⁴¹ halel¹²⁴² getirmeyeceğimden emin olduğunu dahi manalı bir tavırla beyan eyledi. Şelef Bey'in ne demek istediğini derhâl anladım bu memleket kadınlarının (227) ecnebilere olan rağbetlerini benim kadar kendisi dahi bilip hâlbuki Kafkasya'da şu kadınlar meselesi hiç şakaya gelir mevâdden¹²⁴³ olmadığına ve maazallah¹²⁴⁴ bu yolda hatta latife tarzında vuku bulacak bir hâlin mukabili mutlaka ölüm olacağına mebni¹²⁴⁵ Şelef Bey bana işte işin bu cihetlerini tekrar ihtar etmek isterdi. Bu tavsiyeden sonra esir bulunan Rus Miralay'ın dahi Avul'dan nihayet iki ya üç saat mesafeden ziyade uzağa gitmeyeceğine dair namusu üzerine yemin aldıktan sonra bir Çeçen Bey'i ile mübadele olduğu zaman ve Vnezepnaya'ya kadar gitmek için kendisine açık bir pasaport vereceğini dahi vaat eyledi.

¹²³⁹ merkume: zikri geçen

¹²⁴⁰ derakap: takiben, arkası sıra

¹²⁴¹ şerait: şartlar

¹²⁴² halel: bozma, bozukluk

¹²⁴³ mevâd: madde

¹²⁴⁴ maazallah: Allah'a sığındık

¹²⁴⁵ mebni: yapılmış, kurulmuş, bir şeye dayanan

O gün bu sözler teati¹²⁴⁶ olunduktan sonra akşama kadar artık Şelef Bey'i görmemiştim. Miralay ile (228) beraber Avul'u gezdik. Avul'da görecek birçok şeyler varsa da Zerre-i Mâh'ın hayali de doğrusu fikrimden bir türlü çıkamamaktaydı.

Akşam Danyal Bey ve Şelef Beyler bizimle resmî vedayı icra ederek ertesi gün erkenden hareketle muharebeye gitmiş olduklarını hizmetçimizden haber aldık

2.6.Beşinci Bâb

Bu hâlde dostum Miralay ile Çeçen köyünde yalnız kaldım. Avul'da kalmış olan beş on nefer Çeçenlerden hiç birisini göremezsek de vakitlerimiz çabuk geçirdi. Zira gündüzleri hizmetçimizi birlikte alarak civar ormanlarda (229) avlanmakta ve akşamları dahi Avul'a avdetle¹²⁴⁷ güzel güzel sohbetler etmekteydik. Bu ormanlarda geyik ve karaca ve tavşan ve sülün ve keklük küsurâta bulunup hemen daima av etiyle tegaddî¹²⁴⁸ etmekteydik. Hizmetçimiz urduğumuz hayvanları içeriye harem dairesine verip kadınlar pişirirlerdi. Fakat biz ve yahut belki daha doğrusu yalnız ben hiçbir kadın yüzü görememekteydim. Sofra malum olan bir odada kurulmakta olup gumıl¹²⁴⁹ ve şişlikle yediğimiz etleri pişirenlerin yüzünü görememekteydik.

Oradan epeyce zaman mürur¹²⁵⁰ ile etraf ve civarı öğrendikten sonra ben yalnız olarak dahi ava çıkardım. Miralay bazı vakit benimle beraber gelmeyip Avul'da kalırdı. Mumaileyh'in¹²⁵¹ öyle (230) Avul'da yalnız kalmasından memnun olmazdıysa da ne çare birlikte gelmek için kendisini icbar¹²⁵² dahi edemezdim. Birlikte gelmek için kendisine rica ettiğim zaman öyle bir nezaket ile cevap verirdi ki kendisine darılmak mümkün değildi. Geceleri daima beraber bulunduğumuz hâlde sabahları pek erken bazı mestur¹²⁵³ kadınlara tesadüf eder idiysek de aramızda bir kelimecik bile söz teati¹²⁵⁴ olunmazdı. Bu bâbta ne kadar dikkat üzere davranmak lazım geldiğini

¹²⁴⁶ teati (et-): verişmek, birbirine vermek

¹²⁴⁷ avdet (et-): dönmek

¹²⁴⁸ tegaddî: arabîde kuşluk yemeği

¹²⁴⁹ gumıl: un ve bal ile yapılan Çeçen yemeği

¹²⁵⁰ mürur (et-): geçmek, gitmek

¹²⁵¹ mumaileyh: zikri geçen

¹²⁵² icbar (et-): zorlamak

¹²⁵³ mestur: örtülü

¹²⁵⁴ teati (et-): verişmek, birbirine vermek

bilirdim. Zira kadınlara lüzumsuz bir söz bile söylemekliğin cezası karyeden tart¹²⁵⁵ ve belki de idam olduğunu güzelce anlamıştım.

Çeçen lisanınca olan vukufumu¹²⁵⁶ ikmal¹²⁵⁷ etmek için hizmetçiyle her gün mükâleme¹²⁵⁸ eylediğimden **(231)** günün birinde merhum Arşak Bey'in kerimesi¹²⁵⁹ Avul'a gelip ahbaptan birisinin hanesinde misafir olduğunu bana haber vermişti. Ben mezbûreyi¹²⁶⁰ henüz hiç görmemişsem de ismi Zeliha olduğunu ve kendisi gayet güzel bulunduğunu ve bununla beraber pek mütekebbir ve müteazzım¹²⁶¹ ve fakat pek meyus¹²⁶² bir kız idüğünü haber almıştım.

Şeref Bey'in azimeti¹²⁶³ üzerinden on beş gün mürur¹²⁶⁴ etmişti. Miralay bir sebep bularak hanede yalnız kaldığı cihetle ben dahi yalnız olarak ava çıkmıştım. Hâlbuki Mumaileyh¹²⁶⁵ bir gece beni uyumuş zannı ile odadan çıktığımı dahi evvelce görmüş olduğumdan bu gün dahi hanede yalnız kalmak istediğini görünce artık zihnimde devran eden şeyler üzerine hiç **(232)** şüphem kalmadı. Fatma, Danyal Bey'in aşkına hürmetsizlik eylediğini bayağı yakinen hükmederek nazarımda mezbûreyi ithama¹²⁶⁶ başladım. Bununla beraber Miralay başka bir kadının muhabbetini kazanmış olmak dahi ihtimalin haricinde bulunmadığı cihetle öyle birden bire harice renk vermeyerek sabır ve sükûtu ihtiyar eyledim.

Bir gün karyenin civarında gezinirken bir meşe ağacına bir sülün konduğunu görerek kuşu vurmak için yavaş yavaş tüfeğin menziline sokulmak kasdıyla mezkur ağaca yaklaşmaya başladım. Kuş ise benim yaklaştığımı görüp daldan dala atlamaya ve ben dahi arkası sıra yürüyüp yaklaşmaya çalışırken hayvanın münasip bir yerde durduğunu görünce hemen tüfeğimi **(233)** kaldırıp nişan almaya başladım. Bu hâlde iken yanı başımda bir şamata işittim şamatanın geldiği yere doğru dikkat edince bir erkek ile bir kadın orman içinde ve biraz ötede karşı karşıya oturduklarını gördüm. Kimleri

¹²⁵⁵ tart (et-): sürmek, kovmak

¹²⁵⁶ vukuf: durmak, duruş

¹²⁵⁷ ikmal (et-): tamamlamak

¹²⁵⁸ Mükâleme (et-): söyleşmek

¹²⁵⁹ Kerime: kız, kız çocuğu

¹²⁶⁰ mezbûre: zikri geçen

¹²⁶¹ müteazzım: kibirli

¹²⁶² meyus: ümitsiz

¹²⁶³ azimet (et-): yola çıkmak

¹²⁶⁴ mürur (et-): geçmek, gitmek

¹²⁶⁵ mumaileyh: zikri geçen

¹²⁶⁶ itham: birine töhmet ve kabahat isnâdı

gördüm? Kimleri göreceğim! Artık muamma¹²⁶⁷ hâl olunup bitti. Zira oturanlar Fatma ile Miralay idiler.

Fatma'nın yüzü kıpkırmızı olup yüreğinin kemal-i şiddetle çarpmakta olduğu göğsünün inip çıkmasından anlaşılmakta ve gözlerinden ateş saçarak Miralay'ın yüzüne bakmaktaydı. Miralay ise bazı bazı eğilerek Fatma'nın yanaklarından pûse çîn¹²⁶⁸ olurdu. Her ikisinin yek-diğerine harf-ü ahd söylemeyerek bir semt-i sükût (234) içinde durumları yek-diğerinin lisanını âdem-i vukuflarından¹²⁶⁹ ileri gelirdi. Fakat sözün ne lüzumu var? Fatma'nın çehresinde görülen alâim-i hissiyâttan Danyal Bey'in unutulduğunu mahvolduğunu anlamıştım.

Bu hâlden pek meyus¹²⁷⁰ olup Avul'a avdet¹²⁷¹ eyledim. Miralay'ı muâhiz¹²⁷² ve itaba¹²⁷³ vicdanım kail¹²⁷⁴ olamazdı. Zira Fatma o kadar güzel bir vücuttu ki gözlerinden saçılan ateş aşkın şiddet-i tesirini karşısındakini yakmamak kâbil değildi. Ben yalnız Danyal Bey'e acıyordum. Miralay'ı da severdim. Fakat Danyal Bey'e olan muhabbetim daha ziyade olduğundan bu vak'ayı hüzn ü tâm ile düşünmeye başladım.

Bir saat sonra Miralay avdet eyledi. (235) Miralay benim sakin ve meyus olduğumu görerek ne için sükût ettiğimi sual eylemişti.

Ben –Miralay doğrusunu söyleyeyim mi? Danyal'a acıyorum.

Miralay ne demek istediğimi anladı. Biraz vakit düşündükten sonra dedi ki:

- Dostum buna dair bir söz söylemeyelim. Doğrusu bu vak'adan dolayı ben de teessüf ederim. Fakat ne yapabilirim? Bir kadın bir erkeğin ilan-ı aşkını ret edebilir fakat bir erkek bir kadının sehâr¹²⁷⁵ gözlerinden çıkan ateş-i aşka tahammül edemez. Doğrusu ben de tahammül edemedim. O siyah gözler sanki bir çifte tüfeğin içleri ateş dolu olan iki namlısı ağız gibi (236) göğsüme doğru doğrulduğunu görürsem gerçekten bir çifte tüfeğe hedef olduğum zaman ürkmeyen ve binaenaleyh yerinden bile kıvılcıkmayan

¹²⁶⁷ muamma: manası gizli ve güç anlaşılır söz veya şekil, bilmece

¹²⁶⁸ pûse çîn: Sadıkâne öpüş

¹²⁶⁹ Vukuf: durma, duruş

¹²⁷⁰ meyus: ümitsiz

¹²⁷¹ avdet (et-): dönmek

¹²⁷² muâhiz: çekiştiren

¹²⁷³ İtap (et-): paylamak, kızmak

¹²⁷⁴ kail: diyen, söyleyen

¹²⁷⁵ sehâr: büyücü

yüreğimin mağlup olmasındaki mecburiyet ve mazuriyeti müsellemdir¹²⁷⁶ sanırım. Binaenaleyh kendisine muamele-i bâride¹²⁷⁷ de bulunamam. Bu husustan dolayı bana hakaret edersen hakkın var. Fakat ne çare kızdan vazgeçemem. Sen bu işe karışma da yine evvelki gibi dost olalım.

Miralay'ın bu sözleri üzerine hizmetçimiz odaya gelerek bana bir mektup verip dedi ki:

-Şâmil Bey'in bir memuru geldi. Sizin için bu mektubu getirdi.

Mektup Rusça yazılmış olduğu cihetle Miralay'a verdim. (237)

Bu mektup Miralay'a hitaben yazılmış olup kendisiyle mübadelesi¹²⁷⁸ talep olunan Çeçen Bey'i Rusya idaresi tarafından Şâmil Bey'e teslim olunduğu cihetle Miralay'ın baademâ¹²⁷⁹ serbest olduğu ve istediği zaman Rusya'ya gidebileceği haber verilirdi.

Miralay- Pekâlâ! Pekâlâ! Yarın sabahleyin Vnezepnaya'ya gideceğim. Doğrusu burada canım sıkılmaya başlamıştı. Siz de benimle beraber gelirsiniz ya?

Miralay'ın şu gitmek mecburiyetinden memnun olarak Mumaileyh'e¹²⁸⁰ hitaben dedim ki:

-Ya Fatma!

Miralay- Adam sende! Böyle bir iş için askerlik vazifemi pâymâl¹²⁸¹ mı edeyim? Cenâb-ı Hakk'a (238) şükürler olsun artık esaret günleri geçti. Sekiz güne kadar yine Çeçenlerin önüne düşman gibi çıkacağım. Rica ederim beraber gel.

Ben- Teşekkür ederim. Ben daha Vidan'ı terk etmeyeceğim. Şelef ve Danyal Beyler ile vedalaşmazdan evvel çıkamayıp bu vazifeyi icra etikten sonra davetinizden istifade eder ve gelir sizi görürüm.

¹²⁷⁶ müsellemler: kimse tarafından inkâr ve itirâz olunamayan, teslim olunmuş

¹²⁷⁷ bârid: soğuk, Nahoş

¹²⁷⁸ mübadele (et-): değış tokuş yapmak

¹²⁷⁹ baademâ: ondan sonra

¹²⁸⁰ mumaileyh: zikri geçen

¹²⁸¹ pâymâl (et-): ayakaltına almak

Miralay- Peki! Siz bilirsiniz. Ben şimdi eşyayı sandıklara yerleştirmeliyim. Yarın sabahleyin Çeçen memleketini terk edeceğim. Allah'a ısmarladık Fatma! Yaşasın muharebe!

Miralay azimet¹²⁸² edeceği cihetle bir memnuniyet-i tam ile eşyasını toplayıp yerleştirmekle meşguldü. Akşam hulûl¹²⁸³ etmiş olduğundan dışarı (239) çıkmamış olan hizmetçimiz avdet¹²⁸⁴ ederek bana gizlice bir iki sözü olduğunu işaret etmişti. Odadan dışarı çıktığımda çocuk kulağıma dedi ki:

-Efendi Arşak Bey'in kerimesi Zeliha seni görmek arzusundadır.

-Arşak Bey'in kerimesi mi?

-Evet! Ortalık karardığı zaman ben seni oraya götüreceğim. Korkacak bir şey yoktur. Kendisi bugün yalnızdır. Bundan başka ne babası ve ne de kardeşi ve ne de bir nişanlısı var.

Taaccübüm¹²⁸⁵ tezayüt¹²⁸⁶ etmeye başladı. Zeliha benden ne isteyebilir? Miralay Fatma'nın nazar-ı dikkatini celp ettiği gibi bende Zeliha'nın nazar-ı (240) dikkatini celp etmişim? Doğrusu bu işten memnun oldum. Zerre-i Mâh olsaydı neyse... Fakat Zerre-i Mâh'a vusul¹²⁸⁷ pek muhataralı¹²⁸⁸ bir işti. Zeliha dahi belki Zerre-i Mâh kadar güzeldir. Hizmetçiye muvafakat¹²⁸⁹ cevabını vererek ortalığın kararmasına intizara¹²⁹⁰ başladım ve ortalık karanlık oluncaya kadar büyük bir helecan¹²⁹¹ içindeydim. Güya her bir dakika bir sene kadar uzundu. Nihayet zulümât-ı leyl¹²⁹² etrafı nazar-ı ağyardan¹²⁹³ tamamıyla setreder bir hâle geldikten sonra hizmetçi gelip bana kalk işaretini verdi. Ben tabancalarımla hancarımı yanıma alarak paltoma sarıldım ve hizmetçinin delalet eylediği haneye kadar gittim. Ön kapısına gelir gelmez kapı açıldı. İçeriye girdiğimde tesadüf (241) eylediğim ufak bir odanın derununda bir kandil

¹²⁸² azimet (et-): yola çıkmak

¹²⁸³ hulûl (et-): batmak (güneş)

¹²⁸⁴ avdet (et-): dönmek, gelmek

¹²⁸⁵ taaccüb (et-): şaşırma

¹²⁸⁶ tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

¹²⁸⁷ vusul (et-): varmak, ulaşmak, kavuşmak

¹²⁸⁸ muhatara: tehlike, sıkıntı

¹²⁸⁹ muvafakat (et-): uymak, uygun gelmek

¹²⁹⁰ intizar (et-): gözlemek, beklemek

¹²⁹¹ helecan: titremek, çarpınmak

¹²⁹² Zulümât-ı leyl: gecenin tehlikeleri

¹²⁹³ ağyar: rakip

yanmakta olduğunu görerek dahil oldum ve minder üzerinde örtülü bir kadın oturduğunu müşahede¹²⁹⁴ eyledim.

Bu kadın Zeliha idi. Eli ile örtüyü iç tarafından tutmakta olup bana otur işaretini vermek için örtüyü bıraktığı zaman Zeliha'nın hakikaten güzel olan çehresini gördüm. Zeliha ne Zerre-i Mâh'a ve ne de Fatma'ya benzerdi. Zeliha'nın çehresini gördüğümde Arşak Bey'in çehresini gördüm zannetmiştim. Siyah gözleriyle uzun kirpikleri nim¹²⁹⁵ beyaz yüzüne bir kat daha letafet verirdi. Zeliha Fatma'dan bin kat daha güzeldi. Binaenaleyh Danyal Bey'in Fatma'yı tercih eylemiş olması Arşak Bey'e olan **(242)** arzından neşet¹²⁹⁶ eylemiş olmalıdır.

Zeliha- Frenk bizim lisanımızı anlar mı? Evet! İşaretini verdim. Zeliha'nın sedasında ve söz söylediği zaman duru hareketinde insanı esir eder kuvve-i cazibe vardı. Zeliha bir Prenses bir Kraliçe olmak için doğmuş olduğu nâsiyesinde¹²⁹⁷ görünüyordu.

Zeliha- Frenk zann etmesin ki Zeliha kendisini görmek arzusuyla ve yahut diğer bir kadınlık zaafından dolayı buraya celp etmiştir. Zeliha Frenk'e bir iki söz söylemek istiyor. Frenk Rus reisinin dostudur değil mi?

Ben- Evet

Zeliha- Peki kendisine söyle ki Arşak Bey'in kerimesinde¹²⁹⁸ dahi babasında olan gözler **(243)** vardır. Her şeyi görür. Anlar. Hemen derakap¹²⁹⁹ memleketine avdet¹³⁰⁰ eylesin yoksa kendisini konuk eden Danyal Bey'in intikamından kaçamayacaktır.

Ben- Zeliha'nın ne demek istediğini anlamışsam da anlamamazlık ederek dedim ki:

-Hanım Efendinin ne demek istediğini anlayamadım. Sözlerini izah etsinler.

Zeliha- Danyal Bey muhabbetine beni feda etmiş olduğu Şelef Bey'in kerimesi muhabbet ve sadakat yeminlerini pâymâl¹³⁰¹ ederek Danyal Bey gibi bir kahramana sadakatsizlik ederek Moskof reisi ile muhabbet ediyor. Danyal Bey'in kahramanlık ve

¹²⁹⁴ müşahede (et-): gözle görmek

¹²⁹⁵ nim: yarım, yarı

¹²⁹⁶ neşet (et-): hasil olmak, vücuda gelmek

¹²⁹⁷ nâsiye: yüz, surat, alın

¹²⁹⁸ kerime: kız, kız çocuğu

¹²⁹⁹ derakap: ardından, arkası sıra

¹³⁰⁰ avdet (et-): dönmek, gelmek

¹³⁰¹ pâymâl (et-): alakaltına almak

namuşşinaslığını¹³⁰² bilerek kendisine riayet-i mahsusan olduğu hâlde babamın katili olduğu cihetle mahvına çalışacağım. Danyal Bey avdet ederse **(244)** Moskof'un da işi bitti. Zeliha sükût etmeyecektir. Danyal Bey'e beni ret ettiren bir kadının alçaklığını meydana çıkarmaktan Zeliha geri durmayacaktır.

Ben- Hanım galiba bu hususta yanlışlığınız olmalıdır.

Zeliha- Yanlış mı? Hayır. Ben onları bugün ormanda gördüm. Zeliha'nın gözleri aldanmaz. Sen Rus'a söyle çabuk gitsin. İşte sana bu kadarcık söylemek isterdim. Şimdi git. Şelef Bey'in misafiri ve Danyal Bey'in dostu lüzumundan ziyade Zeliha ile beraber durmamalıdır.

Ben- Bu işte bir yanlışlık olduğu zannındaysam da emrini icra edeceğim. Herhâlde Moskof reisi yarın avul'u terk edecektir. **(245)** Esareti hitam buldu.

Bunun üzerine Zeliha odadan dışarı çıkıp gitti. Ben dahi Zeliha'nın güzelliği ile bu merdane hareketini derhatır¹³⁰³ ederek kapıya doğru geldim. Kapıda bekleyen hizmetçi beni görünce dedi ki:

-O kadar çabuk mu efendim.

-Evet evladım. İş ciddi bir işti. Ciddi işler çabuk biter. Gel! Bunun üzerine Şelef Bey'in hanesine avdet eyledik. Odamıza girdiğim zaman odanın kapısından bir kadın çıkmaktaydı. Galiba Fatma idi.

Miralay- Gideceğimden haber alıp ateş içinde kaldı. Kız müsaade etmek istemiyor. **(246)** Doğrusu yeniden gözyaşı görmemek için yarın pek erken gitmeliyim. Ne çare ki vazifem burada kalmaya müsait değildir.

Hizmetçimize bizi erken kaldırmasını tenbih ettik. Ben Miralay'ı teşyi¹³⁰⁴ arzusundaydım. Miralay biraz daha görüşüp yatağına girmek üzereyken hizmetçi yine odaya gelerek bana bir sözü olduğunu anlattı. Yanına yaklaştığımda dedi ki:

-Efendim sizi diğer kadına dahi götürmeye vaat eylemiştim.

¹³⁰² namuşşinas: namusunu bilen

¹³⁰³ derhatır (et-): hatıra getirmek

¹³⁰⁴ teşyi (et-): bir yerden ayrılıp giden bir adamı veya cenaze ve alayı ve kervanı getirmek

Çocuğum bu sözüne gülerek dedim ki:

-Bu vakit benim ile görüşmek isteyen kimdir? (247)

Hizmetçi- Doğrusunu bilemem. Bu kadın baştan ayağa kadar mesturdur¹³⁰⁵. Fakat bana tarif ettiği mahal Nâib'in¹³⁰⁶ halarından¹³⁰⁷ (Z)erre-i Mâh'ın gittiği evdir. Gitmek ister misiniz?

-Evet! Giderim.

Hizmetçi-Fakat bu defa dikkat etmeniz lazım gelir. Zeliha ile olduğu gibi bu defa iş kolay değildir.

Dikkat edeceğimi vaat ederek palto ve tabancalarımı alıp gitmekteyken Miralay nereye gittiğimi sual etti. Güldüm ve cevap vermeksizin Miralay'ı yalnız bırakıp çıktım. Bu münasebetle Miralay Fatma ile biraz daha görüşebileceği cihetle memnun olmuştur.

Çocuk bir kapunun önünde durup yavaş (248) yavaş kapıyı çaldı ve kapı açıldı. Yüzü örtülü bir kadın elimden tutarak yavaş yavaş yürümekliği tavsiye eylemişti.

Bir elim merkumenin¹³⁰⁸ elinde olduğu hâlde diğer elim ile tabancaları tutmaktaydım. Hakkımda bir kimsenin adavetini¹³⁰⁹ mucip¹³¹⁰ olacak hiçbir hâl ve harekette bulunmamıştım ki bir intikam veya bir tuzaktan korkayım. Fakat hakkımda bir iftiranın vuku dahi mümkün olduğundan bu dağlarda beni öldürmüş olsalar bile kim arayacaktı. Gayet bunlar nazarında ben bir Frenk idim. Bir Frenk'in buralarda kaç paralık kadr-i kıymeti olur? Birkaç karanlık odadan geçtikten sonra kapısı nim¹³¹¹ açık olan bir odada ışık olduğunu gördüm. Beni götüren kadın eliyle odayı gösterdikten (249) sonra sıvışıp gitti.

Ben dahi bana gösterilen odaya girdim. Oda gayet müzeyyen¹³¹² bir odaydı. Minder üzerinde dahi Zerre-i Mâh oturmaktaydı.

¹³⁰⁵ mestur: örtülü

¹³⁰⁶ nâib: vekil, kaymakam

¹³⁰⁷ halayık: yaratılmış

¹³⁰⁸ merkume: zikri geçen

¹³⁰⁹ adavet: düşmanlık, husumet

¹³¹⁰ mucip: sebep

¹³¹¹ Nim: yarım, yarı

¹³¹² müzeyyen: süslenmiş

Zerre-i Mâh, beyaz ve gayet ince bir entari giymiş olup güzel başını entarinin geniş kollarından pazısına kadar açık olan kar gibi beyaz koluna dayamıştı. Zerre-i Mâh'ın bu hâlini görünce kendimi Elf-i Leyl¹³¹³ hikâyesini okumakta ve yahut latif bir rüya görmekteyim zannederdim.

Zerre-i Mâh'ın ayağında bir ipekli çorap bulunup bir ayağını uzatmış olduğu cihetle güya bal mumundan yapılmış olan etli baldırı dizinin alt tarafından görünmekte olup mermer gibi (250) beyaz göğsü ince tülbindin altından beline kadar görünmekteydi.

Zerre-i Mâh'ın bu hâline baktıkça aklım başımdan gitti. Kendimi ol derece kaybetmiştim ki ne ileri gidebilirdim ne de geri güya bir kuvve-i maneviye beni durduğum mahalde hareketsiz bir hâlde bırakmıştı.

Zerre-i Mâh beni görünce yanına yaklaşmaklığımı işaret eyledi. Mezbûre'nin¹³¹⁴ gözlerinde memnuniyet ve meserret¹³¹⁵ alâimi¹³¹⁶ görmekte olduğumdan cesaretim artıp yanına yaklaştım.

Zerre-i Mâh - Zerre-i Mâh ecnebi ile görüşmek için nezdine gelmesini rica etmişti. Ecnebi, Zerre-i Mâh'ı hatırından bile geçirmeyecekti.

Ben- Efendim nasıl cesaret edebilirdim? (251)

Zerre-i Mâh - Muhabbet her şeye cesaret verir zannederim. Beni derhatır¹³¹⁷ etmiş olsaydın mutlaka bir yol bulup bana kadar gelebilirdin. Fakat zararı yok. Şimdi otur. Sana soracağım bir şey var. Sen yarın avul'u terk mi ediyorsun?

Ben- Kim söyledi?

Zerre-i Mâh - Senin dostun Rusya reisi mübadele¹³¹⁸ olunup hürriyeti iade edildiğinden yarın gidiyor. Sen de beraber gidecek değil misin?

Ben- Hayır efendim. İş böyle değil. Rusya zabiti gidecek. Fakat ben burada kalacağım.

¹³¹³ elf-i leyl: binbir Gece Masalları

¹³¹⁴ mezbûre: zikri geçen

¹³¹⁵ meserret: sevinç

¹³¹⁶ alâim: alamet, belirti

¹³¹⁷ derhatır (et-): hatıra getirmek

¹³¹⁸ mübadele (et-): değış tikuş yapmak

Zerre-i Mâh - Burada kaldığın müddet Zerre-i Mâh ile görüşmeye gelecek misin? **(252)**

O zamana kadar yekdiğerimize¹³¹⁹ ecnebi nazarıyla bakmaktaydık. Ben kendimi kaybetmiş bir hâlde olduğumu haber verdim. Zerre-i Mâh'ın bu sözleri beni bir kat daha sarhoş ederek hemen ne yaptığımı bilmemek derecesinde bir iğtişâş¹³²⁰ efkârıyla beyaz elini alıp ateş gibi yanan dudaklarıma götürmüştüm.

Zerre-i Mâh sarı saçlarını elleriyle karıştırmakta ve sevmekteydi. Ben ise o zaman ancak yirmi beş yaşında olduğumdan Zerre-i Mâh gibi on yedi yaşında bir kızın muhabbetine muvaffak olduğumdan dolayı kendimi bahtiyar add¹³²¹ ederdim. Zerre-i Mâh henüz muhabbet ne demek olduğunu bilmeyen bir kız olduğu cihetle bir erkekle görüşmemek yalnız Çeçenlerde bir âdet olup yoksa bir erkekle **(253)** görüşmenin ne gibi neticeler intaç¹³²² edeceğini bilmediğinden benimle görüşmesi tabî idi. Bir delikanlının bir genç kadın ile yalnız bulunmaları ne kadar büyük bir muhataralı¹³²³ olduğunu hissedemezdi.

Zerre-i Mâh - İsmimin Zerre-i Mâh olduğunu ve yahut burada bana verilen ismin Zerre-i Mâh bulunduğunu biliyorsun. Senin ismin nedir?

Ben- Benim ismim Hery'dir.

Zerre-i Mâh - Hery Avrupa'nın hâli nasıldır? Avrupa'nın kadınları nasıldır? Onların hâli bizim hâlimizden daha iyiymiş. Sizin kadınlarınız pek güzelmiş.

Ben- Sizin kadar güzel değiller. Hususıyla bu dağların kadınları kadar güzel kadınlar dünyanın hiçbir tarafında bulunamaz. **(254)**

Zerre-i Mâh - Öyleyse ne için buraya gelip de bizden bir kadın ile tezvîc¹³²⁴ etmiyorsunuz?

Ben- Avrupa büyüktür hâlbuki Çeçenistan küçüktür. Birde Avrupalılar sizden isteseler bile erkekleriniz sizi vermezler.

¹³¹⁹ yekdiğer: birbiri

¹³²⁰ iğtişâş: kargaşalık

¹³²¹ add (ol-): saymak

¹³²² intaç (et-): netice vermek

¹³²³ muhatara: sıkıntı, tehlike

¹³²⁴ tezvîc (et-): evlendirmek, evlenmek

Zerre-i Mâh - Sizin kadınlarınız yalnız ve mestur¹³²⁵ değildirler. Daima erkekler içinde buluyorlar değil mi?

Ben- Evet onlar daima erkeklerle beraberlerdir. Hem de kadınlar hakkında olan riayet¹³²⁶ erkekler hakkında olan riayetten ziyadedir.

Zerre-i Mâh - Ah Avrupa da olmayı ne kadar arzu ederdim. Üç seneden beridir ki bu evden dışarıya çıkmadım. Sen de öyle misin? Senin bir zevcen mi var yoksa birkaç tane mi? Fakat galiba sizde her kadının birer zevci¹³²⁷ olup her **(255)** erkeğin dahi yalnız bir kadından ziyade zevcesi yoktur.

Ben- Evet öyledir. Fakat ben henüz evli değilim. Çünkü henüz bir kadın sevmemişim.

Zerre-i Mâh - Bu dağların kadınlarından birisini alsak olmaz mı?

Ben- Olur. Fakat Zerre-i Mâh gibi bir kadın daha bulunabilir mi?

Bu sözler üzerine Zerre-i Mâh bana kemal-i dikkatle baktı. Güya yüreğimde menkûş¹³²⁸ olan âyât-ı¹³²⁹ muhabbeti okumaya çalışırdı. Ben dahi söylediğim sözlerle dikkat etmek lazım geldiğini anladım. Çünkü ufak bir dikkatsizliğin neticesinin ne kadar muhataralı¹³³⁰ olduğunu biliyordum.

Zerre-i Mâh - Ya Zerre-i Mâh seninle beraber gelecek olsa? **(256)**

Ben- Kendisini canımın içine sokup cihanın nihayetine kadar isal¹³³¹ ederdim.

İstediği mahale istediği şehre götürürdüm. Fakat Zerre-i Mâh bu dağların güzel havalarına alıştığı için Frengistan havası kendisini hasta eder.

Zerre-i Mâh - (Gülerek) Benim de maksadım seninle kaçmak değildi. Yalnız bir kere sual ettim. Herhâlde seni görmek arzusundayım. Bazı bazı bana gelir görüşür müsün?

Ben- Emrettiğiniz zaman gelirim.

¹³²⁵ mestur: örtülü

¹³²⁶ riayet: hürmet, saygı

¹³²⁷ zevci: karı/koca

¹³²⁸ menkûş: nakş ve tasvir olunmuş, işlenmiş

¹³²⁹ âyât: ayet

¹³³⁰ muhatara: sıkıntı, tehlike

¹³³¹ isal (et-): eriştirmek, yetiştirmek

Biraz vakit daha öteden beriden konuştuktan sonra sokakta bir şamata işitildi. Kulağıma “urunuz Moskofu öldürünüz hınzırı” sedaları gibi bir şeyler geldi. Aklım başımdan gidip (257) hemen Zerre-i Mâh’tan ruhsat alarak ve tekrar avdet¹³³² etmeyi vaat ederek kapıdan dışarı fırladım. Kapıda hizmetçi beni beklemekteymiş. Görür görmez dedi ki:

-Efendi çabuk ol! Dostun Rusyalı muhataradadır.

-(Kendi kendime) acaba ne oldu! Acaba ahalinin bu hiddetini mucip¹³³³ olan şey nedir! Miralay kimseye bir fenalık etmedi sanırım. Acaba ahali Miralay’ın Fatma ile olan münasebetini mi haber aldı. Acaba Zeliha bu sırrı meydana mı çıkardı?

Bir iki dakika sonra Şelef Bey’in hanesine gelmiş ve arka kapıdan haneye dâhil olarak kadınların bir odada havf¹³³⁴ ve dehşet içinde bulduklarını görmüştüm. Hanenin sokak kapısı (258) kapalı olduğunu görünce Miralay’ın bulunduğu odaya doğru gittim.

Miralay odada fütursuz¹³³⁵ bir hâlde elinde tabanca ve duvarda tüfekleri hazır olarak düşmanlarını beklemekteydi.

Miralay- (beni gördüğü zaman) Ah! Geldin mi dostum. Bak bu ihtiyar Çeçen kadınları beni katletmek istiyorlar. Fakat o kadar çabuk ölmemeye karar verdim. Bak ne kadar çağırıp bağıyorlar. Sebebini biliyor musun? Geçen gün vuku bulan muharebede bu avulun ahalisinden birçok adamlar maktul olup onların anaları babaları benden intikamlarını almaya çalışıyorlar. Benim ne kabahatim var? Buna muharebe derler. İnsan yaşamak için değil ölmek için muharebeye çıkar. Fakat bunların hakkı var. (259) Çünkü evlat acısıdır. Başka şeye benzemez.

Patırtı gürültü bir yandan tezayüt¹³³⁶ etmeye başladı. Kapı ve pencereler taşa tutuldu. Ahali dışarıdan lâ-yenkati¹³³⁷ “urunuz, öldürünüz Moskofu! Maktul olan evlatlarımızın intikamını almalı. Kanını dökmeli” diye haykırırlardı.

Miralay- Doğrusu ben bu müzikayı beğenemiyorum.

¹³³² avdet (et-): dönmek

¹³³³ mucip: sebep

¹³³⁴ havf: korku

¹³³⁵ fütursuz: gevşeklik, bıkmak, usanmak

¹³³⁶ tezayüt (et-): artmka, çoğalmak

¹³³⁷ lâ-yenkati’: ardi kesilmeksizin

Ben- Fakat ne yapacaksınız? Biz yalnız iki adamız. Kapı ise şimdi kırılıp ahali içeriye girecek ve üzerimize yürüyecektir. Bundan başka hane avulun ortasında bulunduğu cihetle kaçmak dahi mümkün değildir.

Miralay- Herhâlde tabancalarla bu tüfekleri tecrübe edeceğim kılıncım dahi fena değildir. **(260)** Danyal Bey avdet¹³³⁸ ederse konağında yalnız kadınları kurtarmak için cesareti olmadığını anlayacaktır.

Ben- Şeref ve Danyal Beylerin burada bulunmalarını arzu ediyordum.

Biz bu hâlde konuşmaktayken birdenbire bir tabanca patlayıp kurşun pencereden odaya girdi ve duvara saplandı. Bu kurşun üzerine birkaç kurşun daha atıldı.

Ben- Cesaretin ne faydası olabilir? O kadar ahalinin karşısında ne yapabiliriz? Firar etsek de fayda yok. Heriflerin ellerine düşeceğiz.

Biz bu hâlde selametimizden¹³³⁹ kat ümit etmişken Fatma telaş ile odaya gelerek Miralaya dedi ki: **(261)**

-Burada durmak olmaz. Firardan başka bir selamet yoktur. Beygirin hazırdır silahlarını al. Ben beraber gelip sana yolu gösteririm.

Fatma'nın söylediği sözleri Miralay'a anlattım ve bu nasihati kabul ve icra etmek icap ettiğini kendisine beyan eyledim. Miralay eslihasını aldıktan sonra bana elini uzattı ve aşağıya inerek hazır olan beygirine binip arka kapıdan bahçeye ve bahçenin nihayetinde bulunan ormana girip kayboldu. Yolu göstermek için Fatma Miralay ile beraber gitmişti.

Ben odaya avdet ettiğim zaman ahali haneye girmiş ve Miralay'ı bulamadıkları için hiddet-i meyusâne¹³⁴⁰ içinde kalmış idiler.

Ahali beni görür görmez sükût ettiler. **(262)** Ben Rusya zabitanın dostu olduğum hâlde bana düşman olmadıklarını göstermek istiyordu.

¹³³⁸ avdet (et-): dönmek

¹³³⁹ selamet: kurtulmak, kurtuluş

¹³⁴⁰ meyus: ümitsiz

Ahali Moskof'un nerede olduğunu benden sual ettikleri hâlde ben yalnız ve müdafaasız bir adam üzerine bu kadar ahalinin hücum eylemesi Çeçenlerin şan ve namuslarına yakışmadığını ve hususıyla Şeref Bey'in misafiri, Danyal Bey'in konuğu ile Şâmil Bey'in azade-gerdesi¹³⁴¹ olan bir adamı katletmek yakışksız olduğunu ve bundan başka muharebede şehit olan evlatlarını öldürenler bu Miralay olmadığı hâlde Miralay'ı öldürmenin haksız olacağını beyan etmekteyim üzerine ahali kabahatlerini anlayarak kemal-i cehâletle özür dileyip haneyi terk etmişlerdir.

Odamızda artık ikamet edilecek yer kalmamış **(263)** olduğundan başka bir oda istedim. Gecenin vukuâtını derhatır¹³⁴² ettikçe uykum kaçtı. Nihayet pek yorgun olduğumu hissederek artık soyunup yatmak üzereyken kapu açılıp Fatma odaya geldi. Biçare kız çehresi solmuş ve gözleri kıpkırmızı kesilmiş idi.

Fatma, Miralay'ın son selamlarını dahi tebliğ ederek baadema¹³⁴³ artık hiçbir şeyden korkacağı olmadığını da beyan eyledi. Ahabım olan Miralay'a mezbûre'nin¹³⁴⁴ ibraz¹³⁴⁵ ettiği hizmetten dolayı beyan-ı teşekkür ettikten sonra Şelef ve Danyal Bey avdet¹³⁴⁶ ederlerse onlara ne diyeceğini sual ettim. Fatma cevap vermeyip yüzü kızardı ve gözlerini yere dikerek fütur alâimi gösterdi. Herhâlde Miralay'ın **(264)** suret-i firarını hâfi¹³⁴⁷ tutmak mümkün olmadığı cihetle doğrusunu söylemesi için kendisine nasihat verdim. Fatma nasihatimi kabul ile beraber bir yeis-i tâmla¹³⁴⁸ gözlerinden yaş dökerek odadan çıktı gitti.

Vah! Biçare kızcağız! Acaba bu karar yeis ve fütur neden neşet¹³⁴⁹ ediyor. Şüphe yok ki nedamet¹³⁵⁰ ilk tesirini şimdi duymaya başladı. Hatta diyebilirim ki esir tacirleri kendisini kaçırırlarken biz tesadüf edip de biçare kızcağız esircilerin ellerinden kurtaracağımıza keşke heriflerin ellerinde kalmış olsaydı (hem) kendisi hem de Danyal ve hatta Rus Miralay'ı için bin kat hayırlı olurdu. Fakat ne çare ki sultan kader böyle hükmetmiş!... **(265)**

¹³⁴¹ azadegerde: azat edilmiş, serbest bırakılmış

¹³⁴² derhatır (et-): hatıra getirmek

¹³⁴³ badema: ondan sonra

¹³⁴⁴ mezbûre: zikri geçen

¹³⁴⁵ ibraz (et-): yapmak, etmek

¹³⁴⁶ avdet (et-): dönmek

¹³⁴⁷ hâfi: gizli

¹³⁴⁸ yeis-i tâm: tam bir ümitsizlik

¹³⁴⁹ neşet (et-): meydana getirmek, ileri sürmek

¹³⁵⁰ nedamet: pişmanlık

2.7.Altıncı Bâb

Fatma da gittikten sonra ben avulda yalnız kalmıştım. Hizmetçimden başka kimseyi göremiyordusam da bununla beraber hâlimden yine pek memnundum. Çocuğun bana pek ziyade sadakati olup her işimi kemal-i memnuniyetle ve süratle görmekteydi. Gerek Fatma ve gerek hanede bulunan sair¹³⁵¹ kadınlardan dahi hiç birisini görmüyordum. İşte bunun için canımın sıkılması tabiyse de gündüzleri avda ve akşamları bazı bazı Zerri-i Mâh'ı görmek ile vakit geçirdiğimden herhâlde can sıkıntısına galebe edebilmekteydim.

Zerri-i Mâh ile öyle gece vakti yalnız görüştüğümü (266) haber verdiğime nazaran acaba aramızda bir muamele-i gayr-i layikanın¹³⁵² zuhura¹³⁵³ geldiğini hakkında bir suizana zâhib¹³⁵⁴ olur musunuz? Gerek benim Zerri-i Mâh'a olan muhabbetim ve gerek onun bana olan hüsn-ü teveccühü günden güne artmakta olduğu hâlde en ileriye giden muamelemiz ben onun ellerini öpmekten ve onun dahi benim saçlarımı okşamasından başka hiçbir şey değildi.

Zerri-i Mâh'ın Avrupa usullerinin bazılarına âşina olduğunu gördüm. Hatta bir gün saatimin kordonunda asılı bulunan mührüme bakarak bu herifin ismi "Aş" ve bunun "Ar" dır öyle değil mi? demesi üzerine Kafkas dağlarında tevellüt¹³⁵⁵ edip büyümüş olan bir kadının Latin yazısı ile yazılmış olan bir mührün hurûfunu¹³⁵⁶ okuduğuna taaccüp¹³⁵⁷ eylemişim. (267)

Frenk yazısını nerede öğrenmiş olduğuna dâir Zerri-i Mâh'a vuku bulan sualime hiçbir cevap vermemiş olduğundan şâyet bunda bir hikmet vardır mütalâası¹³⁵⁸ ile ben dahi bu suali bir daha tekrar etmem. Zaten böyle merakları hal için mütehasıs¹³⁵⁹ ve acûl¹³⁶⁰ olmadığım dahi karîlerime¹³⁶¹ malumdur.

¹³⁵¹ sair: başka, diğer

¹³⁵² layika: münasip, uygun

¹³⁵³ zuhur (et-): meydana gelmek

¹³⁵⁴ zâhib: bir fikre ve zanna uyan

¹³⁵⁵ tevellüt (et-): doğmak

¹³⁵⁶ hurûf: harfler

¹³⁵⁷ taaccüp (et-): şaşırmaq

¹³⁵⁸ mütalâa: irdelemek

¹³⁵⁹ mütehasıs: bir şeye mahsus olan

¹³⁶⁰ acûl: pek acele eden

¹³⁶¹ karî: okuyan, okuyucu

Miralay'ın azimetinden¹³⁶² beri on beş gün geçmişti. Muharebeden her gün havadis almaktaydım. Zara Şâmil Bey'in emirlerini öteye beriye götürüp getirmek için sevk eylediği birçok Tatarlar her gün Vidan'dan mürur¹³⁶³ etmekteydiler.

Kafkasta vuku bulan muharebeler hakkında bundan evvel malumat-ı mufassala¹³⁶⁴ verdiğim cihetle burada **(268)** tekrar etmeye hacet göremem. Fakat Şelef ve Danyal Beylerden bir güne malumat alamazdım yalnız bir gün avdan avdet¹³⁶⁵ ederken avulda fevkalâde bir hareket gördüm. Köyün içinde birçok asker bulunup haneme geldiğim zaman Şelef ve Danyal Beyleri dahi kemal-i mesrûriyet¹³⁶⁶ ile benim istikbalime¹³⁶⁷ çıkmışlar buldum.

Rusların Vidan üzerine bir hücumundan korktuğu cihetle şehri mezkuru¹³⁶⁸ müdafaâ etmek için Şâmil Bey tarafından buraya irsal¹³⁶⁹ olunmuş imiş. Rivayet olduğuna göre bu Moskoflar Vnezepnaya'dan hareket ile yalnız Şâmil Bey'in mahal-i ikameti bulunan Vidan'ı tahrip etmek için köyün üzerine hücum edecekmişler. Bunun üzerine Şâmil Bey, Şeref Bey'i avulun müdafaasına memur **(269)** ederek şayet bir güne muhatara¹³⁷⁰ olmadığı hâlde yine Gergil Kalesi'nin müdafaasına avdet¹³⁷¹ etmeyi emir eylemiş.

Danyal Bey kendisine tertip olunan cezanın kısm-ı azmini icra ettiğini kemal-i memnuniyetle hikâye eyledi. Koca genç kaplan o zamana kadar yirmi nefer Moskofu öldürmüş ve küsur¹³⁷² kalan dört Moskofu dahi birkaç gün zarfında telef edeceği ümidinde olduğunu teşekkür ve iftiharla söylemekte bulunmuştu. Danyal Bey, Fatmasını görmeye muvaffak olacağı cihetle pek memnun olup Miralay hakkında dahi malumat talep eyledikte Mumaileyh'in¹³⁷³ hakkında vuku bulan hakareten dolayı fena hâlde hiddetlenip Fatma'nın bu bâbta¹³⁷⁴ ibraz¹³⁷⁵ ettiği hizmetten memnun olmuş ve

¹³⁶² azimet (et-): yola çıkmak

¹³⁶³ mürur (et-): geçmek, gitmek

¹³⁶⁴ malumat-ı mufassala: ayrıntılı bilgi

¹³⁶⁵ avdet (et-): dönmek

¹³⁶⁶ mesrur: sevinç

¹³⁶⁷ istikbal: karşılamak, gelecek zaman

¹³⁶⁸ mezkur: zikri geçen

¹³⁶⁹ irsal (et-): göndermek, yollamak

¹³⁷⁰ muhatara: sıkıntı, tehlike

¹³⁷¹ avdet (et-): dönmek, gelmek

¹³⁷² küsur: bir adet mecmuundan bir veya birkaç hisseye delalet eden miktar

¹³⁷³ mumaileyh: zikri geçen

¹³⁷⁴ bâb: madde

¹³⁷⁵ ibraz (et-): yapmak, etmek

hatta (270) mezbûreyi¹³⁷⁶ olan muhabbeti bir kat daha artmış olduğunu kendisi ikrar¹³⁷⁷ etmekteydi.

Zavallı Bey hayır! Şimdiki hâlde o zavallı değil ben zavallıyım. Zira onun bir şeyden haberi olmayıp yüreği ümitlerle dolu ve gönlü rahattır. Ben ise facianın en ince esrarını bildiğim için işte daha şimdiden yüreğimden kan gitmeye başladı. Maahazâ¹³⁷⁸ Danyal Bey'in tavrından Fatma'yı henüz görmediği dahi anlaşılmakta bulunduğu cihetle bunu istizah¹³⁷⁹ eyledim. Cevap olarak Fatma hasta olduğu cihetle merkumeyi görmemiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine mükâlemeyi¹³⁸⁰ kat¹³⁸¹ ettim. Zira her ne söylesem mutlaka bir cevahir¹³⁸² yumurtlayacaktım. Çünkü yüreğimi zapt etmek iktidarı bende kalmamıştı. Şu hâl üzerine (271) artık ben de avdet¹³⁸³ etmeyi düşünmekteydim. Bir buçuk aydan beri Kafkas'ta bulunmak kâfi¹³⁸⁴ olup temmuzun da nihayetleri olduğundan ve ağustosta ise Venedik'de bulunmaklığım lazım geldiğinden artık avdet tedarükâtında¹³⁸⁵ bulunmak zamanı gelmişti. Fakat ne çare ki avulu ve hususuyla Zerre-i Mâh'ı terk edeceğimi derhatır¹³⁸⁶ ettikçe yüreğim parça parça oluyordu.

Danyal Bey birkaç gün sonra avulun garbında vuku bulacak muharebeyi de görmek arzusunda olup olmadığımı sual eyledi.

Çeçenleri açık bir meydan muharebesinde görmeği istediğim cihetle muharebenin yakında vuku bulacağından emin olup olmadığını sordum. Etraftan gelen Tatarlar iki bin nefer mütecaviz¹³⁸⁷ bir Rusya fırkasının Vidan üzerine hareket (272) ettiği haberini götürmüş olduklarını söyledi. Bu fırkanın mutlaka Miralay'ın kumandası altında bulunacağını derhatır ederek bu efkârımı Danyal Bey'e beyan eylediğimde fevkalâde meyus¹³⁸⁸ oldu. Kendisine misafir kabul eylediği Miralay ile muharebe etmek kendisine pek ağır geleceğini anladım.

¹³⁷⁶ mezbûre: zikri geçen

¹³⁷⁷ ikrar (et-): kararlaştırmak

¹³⁷⁸ maahazâ: bununla beraber

¹³⁷⁹ istizah (et-): bir işin açık beyân olunmasını talep etmek

¹³⁸⁰ mükâleme (et-): söyleşmek

¹³⁸¹ kat' (et-): kesmek, bitirmek

¹³⁸² cevahir: kıymetli taş, cevher

¹³⁸³ avdet (et-): dönmek, gelmek

¹³⁸⁴ kâfi: elveren, yeterli olan

¹³⁸⁵ tedarükât: hazırlıklar

¹³⁸⁶ derhatır (et-): hatıra getirmek

¹³⁸⁷ mütecaviz: geçen, aşan

¹³⁸⁸ meyus: ümitsiz

Danyal- Rusya reisi benim misafirim olduğu cihetle esna-ı muharebede kendisini muhafaza etmeye çalışacağım. Moskofların üzerimize gelen fırkasına bir pusu tertip ettik. O pusuya düşenlerden hiç biri sağ kurtulamayacaktır. Şâyet üzerimize gelen fırkanın kumandanı misafirim ise korkmam. Çünkü kendisini kurtarabileceğim. (273)

Çeçenler karye etrafına istihkâmlar¹³⁸⁹ inşa etmekle meşguldüler. Fakat Danyal Bey günden güne meyus olmaktaydı. Bunun sebebi Fatma olduğunu ve Fatma'nın hastalığı ise sahte olduğunu anladım. Acaba Danyal Fatma'nın sadakatsizliğinden haberi aldı mı? Acaba Zeliha Danyal Bey'e işi anlattı mı? Doğrusu Danyal'e pek ziyade acıdığımdan biçare kahramanın felaketini görmemek için bir an evvel avulu terk etmeğe karar vermiştim. Acaba Rusya fırkasına kumanda eden hakikaten Miralay olup ta Danyal dahi misafir ve manevî kardeşi kabul ettiği Moskof'un kendisine ne azim¹³⁹⁰ hiyanette bulunduğunu haber almışsa iş nerelere varacak? Bu işin neticesi pek dehşetli olacağını hissettiğim için avulda kalıp netice-i mezkureyi¹³⁹¹ (274) istemiyordum.

Bir gün şu hâli düşünüp dururken Danyal Bey odama geldi. Biçareyi o kadar meyus¹³⁹² gördüm ki dayanamayıp sebebi meyusiyetini sual eyledim. Danyal Bey biraz sükût ettikten sonra dedi ki:

-Bak sana doğrusunu söyleyeyim. Fatma hasta değil. Yalnız beni görmek istemiyor. Ne için beni aldattı? Ne için beni görünce yanımdan kaçıyor? Ah dostum! Yüreğimde sahtekârlık bulunmadığı cihetle emniyetsizliğin ne olduğunu bilmiyordum. Fakat konuğum olan Rus zabitanın ismini söylediğim zaman Fatma ne için kızarıp yere bakıyor? Ne için Moskof Miralay'ı ile yakında düşman gibi karşı karşıya bulunacağını (275) söylediğim zaman çehresi ölü çehresine dönüyor?

Danyal Bey bu sözleri söyledikten sonra kemal-i yeis¹³⁹³ ve füturla¹³⁹⁴ yüzüme baktı. Doğrusu ne cevap vereceğimi bilemedim. Gözlerimden yaş dökülüyor zannında bulunarak bütün bütün şaşırđım.

¹³⁸⁹ istihkâm: yapılar

¹³⁹⁰ azim: büyük

¹³⁹¹ netice-i mezkure: zikri geçen son

¹³⁹² meyus: ümitsiz

¹³⁹³ kemal-i yeis: ümitsizlik, üzüntü

¹³⁹⁴ fütur: bıkmak, usanmak

Danyal- İnşallah bu şüphelerimin aslı yoktur. Fakat şayet Rus yahut Fatma beni aldatmışlarsa ikisinin de hâli fena olacaktır. Alacağım intikam pek facialı pek dehşetli bir intikam olacaktır.

Bunun üzerine Danyal Bey kemal-i süratle odadan dışarı çıktı. Gözlerinden yaş gelmekteydi. Danyal'a kemal-i yeis ile bakarak **(276)** Rus fırkasına kumanda edenin zabitin Miralay olmamasını arzu etmeye başladım. Çünkü dostum Miralay için mutlaka kurtuluş yoktu.

Fakat iş arzu ettiğim gibi çıkmadı. Şelef Bey'in aldığı malumata göre Rusya fırkasının kumandanı Miralay idi.

Çeçenler tarafından kurulan pusu tertip olunup Rusların mahvolacaklarına şüphe kalmadı. Bununla beraber kerimesini¹³⁹⁵ halâs¹³⁹⁶ eden Moskofa bir fenalık olmamak için Şelef Bey Rusya kumandanını muhafaza ve burnu kanamaksızın esir etmelerini bütün adamlarına tavsiye eylemiş idi.

Çeçen askerinin hareketi için mukarrer¹³⁹⁷ olan günden bir gün evvel Şelef Bey'in hanesinde**(277)** bir telaş gördüm. Bu telaşın sebebini Danyal Bey'den sual eylediğimde Fatma'nın kayıp olduğu cevabını verdi. Fatma sabahleyin güya ormandan çiçek toplamak için evden çıkıp akşam olduğu hâlde henüz avdet¹³⁹⁸ etmemiş olduğunu ve ormanda yolu kaybetmek Fatma için mümkün olmadığı cihetle biçare kızın mutlaka başına bir bela geldiğine şüphe kalmadığını söyledi. Moskoflar o kadar uzak olmayacak olsalardı Fatma'yı esir etmiş olduklarını zannolunabilirdi. Fakat bu mümkün değildi.

Ben işi anlamıştım. Fatma Miralay'ı görmek için Rusya ordugâhına gitmişti fakat işin neticesini bekleyip anladığım şeyi kimseye anlatmadım. **(278)**

Danyal Bey odadan çıktı. Ben dahi Çeçen ordusuyla beraber gitmek için hazırlandım. Gece oldukça Fatma henüz gelmemiş ve kendisini hiçbir kimse hiçbir tarafta görmemiş olduğundan Şelef ve Danyal Beylerin hâlleri acınacak bir hâldi. Fatma'nın kayıp

¹³⁹⁵ kerime: kız, kız çocuğu

¹³⁹⁶ halâs (et-): kurtarmak, kurtulmak

¹³⁹⁷ mukarrer: ayarlanan, kararlaştırılmış

¹³⁹⁸ avdet (et-) dönmek, gelmek

olmasından dolayı meyusiyetleriyle¹³⁹⁹ beraber Şâmil Bey'in merkez-i hükümeti olan Vidan şehrinin müdafaası için tedâbir-i lazimeye¹⁴⁰⁰ teşebbüste kusur etmemeye dahi mecburdular.

Şelef ordugâha gelerek bazı emr-i ita¹⁴⁰¹ ettikten sonra askerine bir resmîgeçit icra ettirdi. Danyal Bey bulunduğum odanın karşısında olan odada yeis ve matem içindeydi. Odasının kapısı açık olduğundan söylediği sözleri işitebilmekteydim. (279)

Birdenbire Danyal'ın odasına mestur¹⁴⁰² bir kadının dâhil olduğunu gördüm.

Danyal Bey bu kadını görür görmez ayağa kalkıp Mumaileyhiyeye¹⁴⁰³ mukabil kollarını açarak "Fatma!" diye haykırdı. Fakat bu kadın Danyal'ın kendisinden uzak durması için eliyle bir işaret ederek dedi ki:

-Hayır, Fatma değilim! Arşak Bey'in kerimesiyim!¹⁴⁰⁴

Danyal- Zeliha mı?

Zeliha- Evet benim. Yalnız mısın?

Danyal- Evet yalnızım. Benden ne istersin. Düşmanın kerimesi hayırlı bir iş için buraya gelmez.

Zeliha- Evet öyledir. Sana bir havadis (280) vermeğe geldim. Senin ciğergâhını paralayacak bir kara haber vermeye geldim. Dinlemeye kudretin var mı?

Danyal- Evet söyle.

Zeliha- Bu haber Fatma'ya ait olsa dahi dinlemeye muktedir olabilir misin?

Danyal (Telaşla)- Nasıl? Fatma vefat mı etti yoksa?

Zeliha- Keşke vefat etseydi. Fakat vefat etmedi. Fatma sağ ve bahtiyardır.

Danyal –Sağ mı? Bahtiyar mı dedin? Nerede?

¹³⁹⁹ meyusiyet: ümitsizlik, üzüntü

¹⁴⁰⁰ tedâbir-i lazime: gerekli tedbirler

¹⁴⁰¹ emr-i ita: emir vermek

¹⁴⁰² mestur: örtülü

¹⁴⁰³ mumaileyh: zikri geçen

¹⁴⁰⁴ kerime: kız, kız çocuğu

Zeliha- Nerede olacak? Sevdiği Rus Miralay'ının yanında!

Bu kara haber üzerine Danyal Bey'in çehresi (281) ölü çehresine döndü. Kendisini kaybetti. Başını dönmeye başladı. Gözleri karardı. Güya yer açılıp biçare delikanlıyı volkan cehennemleriyle dolu olan karnına almak ve yutmak için tehdit ediyordu. Neden sonra birdenbire kendisine gelerek yüzü kıpkırmızı oldu. Ve elini belinde olan kamaya götürüp dedi ki:

-Kadın yalan söylüyorsun! Fatma'ya ettiğin bu iftiradan dolayı katlin vaciptir.¹⁴⁰⁵

Zeliha-Yalan mı? Zeliha'nın ağzından şimdiye kadar bir harf yalan çıkmadı. Sana söylediğim söz hakikatten başka bir şey değildir.

Danyal- Yalan söylüyorsun. Düşmanım olduğun cihetle bu yalanı uydurup benden (282) intikam almak istersin. Kim bilir belki Fatma'yı bir tuzağa çekerek öldürdün de şimdi Moskof'un yanına firar etti diye yalan söylüyorsun.

Zeliha- Zeliha intikam almak isterse düşmanı öldürür. Fakat beni dinle Danyal Bey! Cenâb-ı Hakkın nam-ı mukaddesine kasem¹⁴⁰⁶ ederim ki sana doğrusunu söylüyorum. Kendisini bana tercih ettiğin ve esircilerin ellerinden kurtardığın ve bütün muhabbetini kendisine hasır¹⁴⁰⁷ eylediğin Şeref Bey'in kerimesi sana hıyanet etti. Amcan ve Şâmil Bey ile beraber avulu terk ettiğinden bir hafta sonra ben buraya geldim. Ben yalnız ve gizli burada bulunduğum hâlde rakibeme pek dikkat etmekteydim. Birçok vakit yalnız olarak ormana çıkıp gezinmekteydim. Bir gün ormandayken uzaktan bir kadın (283) gördüm. Bu kadın yavaş yavaş ve etrafa dikkat ederek ormana dâhil olupta birisini arar gibi etrafa bakmaktaydı. Bu kadın Fatmaydı. Fakat çiçek koparmak ve yahut ot ve kök aramak için ormana çıkmayıp bir yabancıyı bir düşmanı aramak için çıktı. Zira biraz vakit sonra kara bıyıklı kara saçlı kırmızı yanaklı sırmalı esvaplı¹⁴⁰⁸ bir adam önüne çıkıp kemal-i sürat ve memnuniyetle merkumun¹⁴⁰⁹ yanına koşmuştu. Bu adamın burada esir bulunan Rusya zabiti olduğunu anladım. Ha! Ha! Ne için Moskofu sevmesin? Danyal Bey Moskofu kendisine misafir ve manevî kardeş intihap¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁵ vâcip: terki câiz veya mümkün olmayan

¹⁴⁰⁶ kasem (et-) yemin etmek, ant içmek

¹⁴⁰⁷ hasır (et-): özel bir ilgi beslemek, ilgilenmek

¹⁴⁰⁸ esvap: elbise

¹⁴⁰⁹ merkum: zikri geçen

¹⁴¹⁰ intihap (et-): seçmek

etmemiş miydin? Danyal Bey'in sevmiş olduğu ve kendisine konuk intihap ettiği adamı nişanlısı olan Fatma dahi (284) ne için sevmesin?

Zeliha Danyal Bey'in hâl-i meyusiyetinden büyük bir lezzet-i intikam hisseder gibi biraz sükût edip Mumaileyh'e¹⁴¹¹ bakmaktaydı. Danyal Bey ise ancak nefes alabilirdi.

Zeliha- Fatma ile Moskofu takip ettim. Ne çare yirmi yaşında olduğum hâlde henüz beni kimse sevmemiştir. Bir âşık ile bir mâşuka¹⁴¹² ne tavırla yekdiğerini¹⁴¹³ severler ne suretle yekdiğerini kucaklarında sararlar, gözleri nasıl parlar bunları görmek isterdim. Bende olmayan saadet-i aşkı diğesinde görmek arzusundaydım. Bir ecnebi bir Çeçen Beyzade kızını nasıl sevdiğini görmek anlamak isterdim. Hem de arzuma muvaffak oldum. Fatma ile Moskof'un sarıldıklarını ve yekdiğerini (285) öptüklerini gördüm. Doğrusu Moskof pek güzel bir adamdı. Fakat biçare bir yabancı bir esir nihayet her hâlde bir Moskofur. Evet, bir Moskof olduğu hâlde Danyal Bey'in nişanlısı Moskofu da onu (da) sevmekten utanmada çekinmedi.

Danyal- Sus kadın! Sus! Beni öldürüyorsun.

Zeliha- Seni bu suretle öldürebileceğimi bilseydim yapmaz mıydım zannediyorsun? Fakat ölmeyeceğini bildiğim için sevgilin Fatma ile Moskof'un yekdiğerine ne tatlı nazarlar ile baktıklarını ve Fatma Moskof'a Çeçen lisanını öğretmek için ne kadar zahmet çektiğini tarif etmeyeceğim. Öyle ya! Moskof lisanımızı öğrenmeliydi ki avdetinde¹⁴¹⁴ seni ne derece de (286) sevdiğini ve sana yemin etmiş olduğu muhabbet ve sadakati ne suretle muhafaza ettiğini söyleyebilsin. Nihayet nasıl vedalaştılar görseydin memnun olurdu. Yarın yine birleşmeleri Fatma'nın emeliyse de bunu Moskof'a türlü türlü işaretlerle pek güç anlatabilmekteydi. Hâsılı¹⁴¹⁵ Fatma her gün ormana çıkar ve Moskof dahi hiçbir gün geri kalmazdı. Fakat Fatma benim orada olduğumu bir türlü anlayamazdı. Zira ben şu bir çift âşıkların bir kimse tarafından taciz edilmesine dikkat eylediğim gibi kendim dahi taciz etmemekteydim. Doğrusu pek bahtiyardım. Zira bu sırta yalnız ben vâkıf olduğum cihetle Fatma'nın nişanlısına dahi keyfiyeti yalnız ben bildirip tatlı tatlı intikam alacağımdan (287) emindim. Öyle değil

¹⁴¹¹ mumaileyh: zikri geçen

¹⁴¹² mâşuka: sevgili

¹⁴¹³ yekdiğer: birbiri

¹⁴¹⁴ avdet (et-): dönmek, gelmek

¹⁴¹⁵ hâsılı: netice

mi Bey? Ay! Affet unuttum. Sen Fatma'ya darılmamalısın zira bir yabancıyı değil kendi misafirini sevmiştir. Elbet seni sevdiği için senin sevmiş olduğun Rusyalıyı sevmiştir öyle değil mi?

Danyal- Sus diyorum! Kadın sus! İşi anladım. Artık dinlemeye tahammül edemiyorum.

Danyal Bey bu sözleri söylediği zaman Zeliha'nın yüzüne bile bakmaya cesaret edemeyerek gözlerini yere dikmişti.

Zeliha- Fakat Fatma'nın şimdi nerede bulunduğunu anlamak istersin zannederim. Fatma Vidan üzerine gelen Rusya firkasının kumandanı kendi sevdiği Rusya zabiti olduğunu (288) ve sizin bir pusu kurup da bütün Moskof firkasının mahvını kararlaştırmış olduğunuzu haber alarak bu planınızı sevgilisi olan Moskof'a anlatmıştır. Öyle ya! İkinizden birisi ölmek lazım gelince hanginiz ölmeli? Sevgili Moskof yani Rusya Çarının zabiti olan bir Moskof mu ölmeli yoksa Kafkas dağlarının bir hür oğlu mu ölmeli? Fatma'dan başka hangi Çeçen kızı olsaydı Moskof'un ölmesini arzu eder ve hatta Moskof'u kendi eliyle öldürmeye kastederdi. Fakat Danyal Bey'in nişanlısı olan Fatma Hanım Moskofu kurtarmak için Danyal Bey'i feda etmiştir. Evet, Fatma'nın bugün vakt-i zuhur da ormana girip Moskof ordusuna doğru gittiğini kendi gözüm (289) ile gördüm. Bununla beraber Fatma'ya darılma! Zira mademki Moskof'u konuk diye intihap¹⁴¹⁶ ettin ona ettiği hizmet sana ait değil midir?

Danyal- Git Zeliha buradan git! Artık maksadına muvaffak oldun. Beni öldürmek istiyordun değil mi? İşte beni öldürdün bitti zira donmuş meyhit¹⁴¹⁷ gibi buz kesildim. Kaskatı kaldım. Eğer söylediklerin doğruysa Moskof da ölecek Fatma da! Yok, yalan söylemişsen senin cezan pek dehşetli bir ceza olacaktır.

Zeliha- Pek inanmazsan Şelef Bey'in hanesinde misafir olan Frengel sual et. Ben kendisine bu işi açtım. O namuslu ve akıllı bir zattır. O sana yalan söylemeyip doğrusunu (290) söyleyecektir. Şimdiye kadar sana bir şey söylemediğinde hakkı vardır. Çünkü senin yüreğini paralamak istemezdi. Fakat Fatma da ölecek Moskof da ölecek diye daha şimdiden büyük büyük lakırtılar söyleme. Zira sana hıyanet etmeye

¹⁴¹⁶ intihap (et-): seçmek

¹⁴¹⁷ meyhit: ölü

Moskof'a olan muhabbetinden dolayı yalnız seni değil vatanın selametini¹⁴¹⁸ dahi feda etmeye kadar göze aldırın kız o kadar tedbirsiz değildir. İhtimal ki kendi sevgili Moskof'unu sana galip çıkartıp şan kazanarak evvelinkinden şanlı bir Moskof sevmiş olmak ve senden dahi bütün bütün kurtulmak için mutlaka seni öldürmek tedbirlerini de muvaffak olacaktır.

Danyal Bey bu sözlere hiç cevap vermedi. Zeliha ise bu sözleri söyledikten **(291)** sonra odadan çıktı gitti. Danyal Bey yalnız kaldı. Çehresi gerçekten ölü çehresine dönmüştü. Birkaç dakika bu hâlde durduktan sonra bana doğru gelerek dedi ki:

-Dostum! Ben seni seviyordum. Senin avulda bulunduğunu isterdim. Bundan böyle dahi öyle olduğunu arzu ederim. Sen de Danyal'ı seviyor musun?

Ben- Evet Danyal! Ben de seni severim ve saadet hâlin için elimden her ne gelirse yapacağıma söz veririm.

Danyal- Mademki öyledir senden bir ricam var. Senden bir hizmet fakat büyük bir hizmet isterim. Sana sual edeceğim şeye bana doğru bir cevap ver başka bir şey istemem. **(292)**

Danyal Bey'e hakikatten başka bir şey söylemeyeceğimi vaat eyledim.

Danyal- Sen Rusya zabiti ile birlikte bulundun. Ben onu ne kadar sevdiğimi ve kendisine ne kadar riayetim¹⁴¹⁹ olduğumu biliyorsun? Burada bulunduğunuz müddet daima birlikte miydiniz?

Ben- Hayır! Ben ava çıktığım zaman Miralay yalnız avulda kalırdı.

Danyal- Sebebini biliyor musun?

Ben- Hissediordum.

Danyal- Fatma onu seviyordu o dahi Fatma için yalnız kalırdı değil mi?

Ben- Öyledir zannedirim.

¹⁴¹⁸ selamet: kurtuluş, kurtulmak

¹⁴¹⁹ riayet: saygı, hürmet

Danyal- Bu muhabbetin benim namusuma halel¹⁴²⁰ getirecek derecede olduğunu dahi zanneder misin? (293)

Ben- Evet öyle zannederim.

Danyal- Dostum! Danyal'ın intikamını görmezden evvel bu dağları terk etmeyeceksin. Danyal'ın aldığı intikamı görüp hemşerilerine hikâye etmeni arzu ederim.

Ben- (Danyal Bey'in elini tutarak) Dostum! Kardeşim! Benim sana olan muhabbetime sana olan bağlılığımıza dostluğuma inanıyor musun?

Danyal- Evet! Evet! Senden şüphem yoktur. Fakat hain olan cezasını görmelidir.

Bunun üzerine Danyal Bey odadan dışarıya çıktı. Vakit ise akşamdı. Ben akşamın latif havasını teneffüs etmek için biraz gezinmeye çıktım.

Gece yatmak için haneye avdet¹⁴²¹ ettiğim (294) zaman hizmetçi gelip bu gece Zerri-i Mâh'ı görmek mümkün olmadığını haber verdi. Doğrusu pek memnun oldum. Zira bu dehşetli vukuât beni perişan ederek bir iki saat istirahat etmeye mecburdum. Yattım fakat uyku nerede? Bütün gece Fatma'yı ve Miralay'ı ve Danyal'ı yekdiğerlerinin¹⁴²² saçlarına sarılarak hançer hançere, kılınç kılınca, tabanca tabancaya geldiklerini ve birbirini öldürmekle uğraştıklarını rüyamda görmekteydim. Gündüz olup da bunların aslı olmayıp rüya ve hayalden ibaret olduğunu anladığım zaman sanki bir tehlikeden kurtulmuş kadar sevindim.

Yataktan kalktım. Giyindim. Eslihamı¹⁴²³ belime takıp orduya karıştım. Çeçen askeri beygirlerini (295) hazırlayarak tüfeklerini muayene etmekteydiler. Muharebe tedarükâtı¹⁴²⁴ ol derecede sükût ve fütursuzluk¹⁴²⁵ ile görülüyordu ki muharebeye hazırlanan orduyu görünce bunu teşkil eden askerin zîruh¹⁴²⁶ mahlûkattan olmayıp birer resmi bîruh¹⁴²⁷ olduğu zannolunurdu.

¹⁴²⁰ halel: bozma, bozukluk

¹⁴²¹ avdet (et-): dönmek, gelmek

¹⁴²² yekdiğer: birbirleri

¹⁴²³ esliha: silah

¹⁴²⁴ tedarükât: hazırlıklar

¹⁴²⁵ fütursuzluk: ümitsizlik, bıkkınlık

¹⁴²⁶ zîruh: canlı

¹⁴²⁷ Bîruh: ruhsuz, cansız

Güneş tulû¹⁴²⁸ etti. Şelef ve Danyal Beyler birer kır ata bindikleri hâlde orduya geldiler. Ben dahi bir beygire süvar olduğum cihetle Şelef Bey kendi yanına sokulmaklığımı işaret eyledi. Bunların yanına gittim. Şelef Bey bana ittifak etmezden evvel maiyetinde bulunan askerın harekete başlaması için emir verdi. Askerle beraber bir takım mestur¹⁴²⁹ kadınlar dahi gelmekte olduklarını görerek bunlardan birisinin tavır-ı hareket ve (296) azametinden Zeliha olduğunu anladım.

Fırkamız yavaş yavaş gitmekteydi. Tulû eden şems Çeçenlerin gözlerinden çıkan ateş-i intikama bir kat daha revnak¹⁴³⁰ verirdi. Danyal ve Şelef Beylerin yanından ayrılmıyordum. Bu Beyler avulda cereyan eden vukuâtta asla dilgîr¹⁴³¹ olmamış gibi bir hâldeydiler. Öyle ya! Danyal Bey kendi aşk ve muhabbetini unutarak düşman-ı din ve millet olan Moskoflarla muharebeye gidiyordu.

Danyal Bey din ve vatanını muhafaza etmek için düşman karşısına gittiği hâlde kendisine sadakatsizlik değil velev ki sadık olan mahbûbesini¹⁴³² düşünür bir adam mıdır? Heyhat!¹⁴³³ Zira Fatma'nın kendisine sadık olduğunu zannettiği zaman bile Fatma'nın muhabbetine ve vatan-ı azizin¹⁴³⁴ emrine (297) itaat ederek ya ölmek ve yahut yirmi dört Moskof'un kafasını kesip Arşak Bey'in katlinden dolayı duçar¹⁴³⁵ olduğu cezayı ifa¹⁴³⁶ etmek için hem Fatma'yı ve hem de Fatma'nın bulunduğu mahalli terk edip gitmişti.

İşte vazifesini kendisine sadık olan bir mahbûbeden büyük bilen Danyal Bey düşmanın karşısına hem vatan ve milletin şanını âlâ etmek ve hem de kendisine hıyanet eden mahbûbesiyle misafirliğe kabul ettiği habisten¹⁴³⁷ intikam almak için gittiği cihetle beygiri üzerinde bir Çeçen Beyzadesi değil yavrusunu kaybetmiş olan bir aslana benziyordu.

¹⁴²⁸ tulû (et-): doğmak

¹⁴²⁹ mestur: örtülü

¹⁴³⁰ revnak: parlaklık

¹⁴³¹ dilgîr: kalpte yerleşip çabuk unutulmaz, gücenmiş

¹⁴³² mahbûbe: sevgili

¹⁴³³ heyhat: yazık!

¹⁴³⁴ vatan-ı aziz: kıymetli vatan

¹⁴³⁵ duçar (ol-): düşkün, ulaşılmış, uğramış

¹⁴³⁶ İfa (et-): iş görmek, yapmak

¹⁴³⁷ habis: kötü, fena

Altı yedi saat yol yürüdüktan sonra durduk. Saat beş raddelerindeydi¹⁴³⁸ ki kadınlar **(298)** hâlâ bizimle beraber gelmekteydiler. Dar bir boğaza geldik etrafta bulunan kayalık on arşın irtifalarındaydı¹⁴³⁹. Geçitin mürtefi¹⁴⁴⁰ mevkillerini tutmak için ol taraflara bir miktar asker sevk olundu. Önümüzde düşman yoktu. Etraf sükût olduğu hâlde (bir)den bir top patladı. Top sesi güya Çeçenlerin uykuda olan hissiyât-ı hürriyet perverlerini¹⁴⁴¹ uyandırmış gibi her biri süvar olduğu beygirin üzerinde bir aslan kesilerek düşmanın üzerine hücum vazî¹⁴⁴² aldılar ki hemen hücum için yalnız bir işarete muntazır¹⁴⁴³.

Danyal Bey kılıcını çekerek “Er olan arkamdan ayrılmasın!” demekle beraber düşman üzerine doğru atını kamçılıdı. Bütün Çeçenler dahi **(299)** Mumaileyh¹⁴⁴⁴ ile beraber düşman ordusuna hücum için beygirlerini kamçılıdılar. Fakat Şelef Bey “Durunuz durunuz” diye bir emir verdi.

Şelef Bey’in bu emri güya telgraf vasıtasıyla herkesin kulûbuna¹⁴⁴⁵ isal¹⁴⁴⁶ edilmiş gibi Çeçenlere an-ı vahdette¹⁴⁴⁷ anına tesir ederek düşmanın ciğergahını parçalamak için hücumu başlayan kahramanlar amirlerinin bu emrine riayet¹⁴⁴⁸ ederek derhâl durdular.

Şelef Bey kurulmuş olan pusuya Moskofların uğrayacakları zannındaysa da ne çare ki Fatma şu günde nişanlısına hıyanet eden Fatma, vatan ve milletine dahi hıyanet ederek tertip olunan pusuyu Miralay’a bildirip Miralay hareket-i taaruziyeden sarf-ı nazarla¹⁴⁴⁹ hâl tedafûi¹⁴⁵⁰ **(300)** bulmaya lüzum görmüştü.

Bununla beraber Danyal Bey sabır ve tahammül edemeyerek kumandası altında bulunan Çeçen askeri ile Moskof ordusu üzerine hücumu başladı. Beş on dakika sonra iki taraf boğaz boğaza geldi. Amma ne mukâtele¹⁴⁵¹! İki devlet askerinin ettikleri

¹⁴³⁸ radde: derece, rütbe

¹⁴³⁹ irtifa: yükseklik, yükselmek

¹⁴⁴⁰ mürtefi: yüksek, yükselmiş

¹⁴⁴¹ hissiyât-ı hürriyet perverleri: hürriyete his besleyenler

¹⁴⁴² vazî: vaziyet

¹⁴⁴³ muntazır: bekleyen, hazır

¹⁴⁴⁴ mumaileyh: zikri geçen

¹⁴⁴⁵ kulûb: kalp

¹⁴⁴⁶ isal (et-): eriştirmek, yetiştirmek

¹⁴⁴⁷ vahdet: Birlik

¹⁴⁴⁸ riayet: hürmet, saygı

¹⁴⁴⁹ sarf-ı nazar (et-): vazgeçmek

¹⁴⁵⁰ tedafûi (et-): itişmek, kakişmak

¹⁴⁵¹ mukâtele (et-): vuruşmak, birbirini öldürmek

muharebe gibi değil. Güya birbirine düşman olup da mahpus oldukları kafesten çıkmış vahşi hayvanların birbirini paralaması gibi bir hâl. Şu tarafta bir Çeçen bir Moskof'un kafasını keser bu tarafta bir Moskof bir Çeçenin göğsüne tabanca sıkır! Her taraf katil her taraf maktul!

Rus Miralay'ının kumandası altında bulunan asker sekiz yüz süvari¹⁴⁵² ve iki bin piyadeden **(301)** ibaret olduğu hâlde Çeçenler ancak dört yüz süvariden ibarettiler. Bu hâlde Çeçenlerin mağlup olacakları şüphesiz görülürdü. Fakat iş böyle olmayıp ne Moskoflar galip oldular ne de Çeçenler mağlup!

Muharebe bir saat kadar devam etmişse de hiçbir taraf galip ve mağlup add¹⁴⁵³ olunacak bir mevki ihraz¹⁴⁵⁴ edememiştir.

Nihayet Danyal Bey'in kumandası altında bulunan yüz nefer süvari Moskofların hatt-ı harbini yarıp öte tarafa geçtiler. Bu hâlde Rusya askerinin hatt-ı ricatı¹⁴⁵⁵ ve avdeti¹⁴⁵⁶ bir büyük tehlike içinde kalmış oldu.

Miralay askerine cesaret vermek için en ilerideki ilk hatlara kadar ilerlemişti. **(302)** Fakat Danyal Bey'in emri üzerine Mumaileyh'e¹⁴⁵⁷ hiçbir kimse kurşun atmadığından asla yara almadı.

Nihayet Rusların ekserisi esir ve maktul oldular. Miralay ile Fatma bir kayanın arkasında gizlenmişlerdi. Şu hâlde Danyal Bey için hasmını tutup katletmek bir emre muhtaçsa da o kahraman çocuk buna tenezzül etmeyip Moskof'u orada terkle bana doğru geldi dedi ki:

-Dostum! Sana bir daha müracaat etmeye mecbur oldum. Avrupa da bir adam diğer bir adama hakaret ettiği zaman yekdiğerini¹⁴⁵⁸ öldürmek üzere karşı karşıya çıkarlar. Değil mi? Moskoflarda da bu âdet var mıdır? **(303)**

Ben- Evet Danyal Bey!

¹⁴⁵² süvari: atlı asker

¹⁴⁵³ add (ol-): sayma, sayılma

¹⁴⁵⁴ İhraz (et-): elde etmek, kazanmak

¹⁴⁵⁵ hatt-ı ricat: geri dönüş hattı (yolu)

¹⁴⁵⁶ avdet (et-): dönme k

¹⁴⁵⁷ mumaileyh: zikri geçen

¹⁴⁵⁸ yekdiğer: birbiri

Danyal- Pekâlâ! Böyle bir muharebe için şeraitini¹⁴⁵⁹ tayin eder bir üçüncü adam dahi lazımdır değil mi? Rica ederim sen git Moskof zabitini gör ve sor ki karşıma tabanca ile mi yoksa kılınc ile mi çıkmak ister.

Ben Danyal Bey'in tevdi¹⁴⁶⁰ etmiş olduğu vazifeyi kabul ederek Rusya Miralay'ının tahassun¹⁴⁶¹ etmiş olduğu tepeye kadar gittim.

Miralay beni görür görmez istikbalime¹⁴⁶² gelerek elimi tuttu. Dedi ki:

-Ne o dostum! Bana ne haber getiriyorsun?

Ben- Kardeş! Avulda bulunduğumuz zaman Fatma yüzünden başıma gelecek olan felaketi derhatır¹⁴⁶³ eylemiştim. (304)

Miralay- Evet! Bu kadınlar sebebiyle başıma çok felaketler gelmiştir. Fakat ne çare ki ıslah olamadım. Güzel bir kadın bana güldü mü? Ona muvaffak olmak için nice defalar ölümü göze alırım? Fakat işte bu defa bir kadın sebebiyle ölmeyeceğimi ve bilakis yaşayacağımı yakinen bilirim.

Ben- Nasıl? Fatma size yanlış talimat mı verdi yoksa?

Miralay- Bilakis! Fatma olmamış olsaydı askerimin bozulması şöyle kalsın şimdiye kadar bütün asker de ben de ya esir ya da maktul olmuştuk.

Ben- Pekiyi! Fakat yine Çeçenlerin elindesin. Fatma ne olacak onu da biliyor musun?

Miralay- Ne bileyim ben? Ben bu mağlubiyet (305) üzerine yaşayamayacak olursam kendime suikast ederek yaşamayacağım. Acaba Fatma muhatarasızca¹⁴⁶⁴ avdet¹⁴⁶⁵ edebilecek mi?

Ben- Hayır! Arşak Bey'in kerimesi¹⁴⁶⁶ Zeliha Danyal Bey'e işi anlattı. Danyal Bey hem benim hem Fatma'nın vücudunu kaldırmayı ahd¹⁴⁶⁷ eyledi.

¹⁴⁵⁹ şerait: şartlar

¹⁴⁶⁰ tevdi (et-): bırakmak, emanet etmek

¹⁴⁶¹ tahassun (et-): kale ve hisara kapanmak, sığınma k

¹⁴⁶² istikbal: gelecek olan, karşılık

¹⁴⁶³ derhatır (et-): hatıra getirmek

¹⁴⁶⁴ muhatara: sıkıntı, tehlike

¹⁴⁶⁵ avdet (et-): dönmek

¹⁴⁶⁶ kerime: kız, kız çocuğu

¹⁴⁶⁷ aht (et-): söz etmek

Miralay- Evet Evet! Hakkı var. Galiba seni buraya o gönderdi.

Ben- Evet. Hem de seni düelloya davet ediyor. Tabanca mı yoksa kılınç ile mi uruşmak istiyorsun?

Miralay- Danyal Bey pek namuslu ve kahraman bir çocuktur. Kılınç kullanmakta Danyal Bey'den daha mahir olduğum için kendi namusuna suikast etmiş olduğum bir namuslu adamın karşısına **(306)** kuvvetli silah ile çıkmak istemem. Binaenaleyh tabancayı kabul ettim.

Ben- Öyleyse Danyal Bey'e giderek cevabınızı söyleyeceğim.

Miralay- Evet. Fakat kardeşim ben öleceğimi biliyorum bununla beraber gencim henüz sevmek sevilme çağındayım. Biçare anacığım! Ben o zavallı kadının bir tanecik evladıyım. Kendim olduğum için teessüf etmem zavallı validemle talihsiz Fatma'ya acıyorum.

Ben- Miralay! Miralay! Seni Danyal Bey ile barıştırayım. O necip¹⁴⁶⁸ ve namuslu bir çocuktur. Sen ona tarziye¹⁴⁶⁹ verecek olursan belki kabul eder.

Miralay- Hayır! Hayır! Ben ölmeliyim. Ben **(307)** müstahakk¹⁴⁷⁰ olduğum cezayı görmeliyim!

Ben- Miralay söylediğini anlıyorum. Bana diyecek başka bir şeyin yok mu?

Miralay- Var birader. Sen elbet buradan gideceksin. Vatanına avdet¹⁴⁷¹ ederken Vnezepnaya'dan mürur¹⁴⁷² eder misin? Oraya gittiğin zaman arkadaşlarıma son selamımı tebliğ et. Bu mektubu da al valideme gönder. Evladı öldüğü zaman kendisini büyütmiş olduğu validesini hatırlıdan çıkarmadığını bilmesini isterim.

Ben- Fakat Miralay belki ölmezsin. Belki galip gelirsin?

¹⁴⁶⁸ necip: soylu

¹⁴⁶⁹ tarziye: razı ve hoşnut etmek

¹⁴⁷⁰ müstahakk: hak kazanmış

¹⁴⁷¹ avdet (et-): dönmek

¹⁴⁷² mürur (et-): geçmek, gitmek

Miralay- Yok yok. Galip gelmek istemem. Ölmek isterim. Şimdi git Danyal'ın davetine icabet¹⁴⁷³ edeceğimi söyle fakat... Ben öleceğim. **(308)**

Bunun üzerine Miralay'ı öperek ve gözümünden yaş dökerek gittim.

Danyal Bey'e Miralay'ın cevabını tebliğ eylediğim zaman Danyal Bey dedi ki:

-Teşekkür ederim dostum. Fakat Moskof bir şüpheye duçar¹⁴⁷⁴ olmasın diye düello için senin tabancalarını istimal¹⁴⁷⁵ etmeyi rica ederim.

Danyal Bey'e tabancalarımı verdim. Ben tabancalara baktıktan sonra dedi ki:

-Bu tabancalar yenidirler. Dostum memleketine avdet edersen vatandaşlarına söyle ki Danyal Bey düşmanı kendi eli ile öldürmek ve yahut düşmanın eli ile ölmek için düello meydanına gitti. Her hâlde Danyal'ın bir kancık olmayıp bir erkek olduğunu söyle! **(309)**

Bunun üzerine Danyal Bey bana elini uzattı. Danyal Bey dahi Miralay gibi öleceği zannında bulunurdu. Bense ikisi de vefat edeceklerini yüreğimin hissiyatı ile hükmederdim. Zira Danyal Bey bundan böyle yaşayıp da ne anlayacaktı?

Mir¹⁴⁷⁶ Mumaileyh¹⁴⁷⁷ beygirine binip Moskof Miralay'ına doğru gitmekteydi. Şelef Bey genç kahramana kemal-i yeis¹⁴⁷⁸ ile bakmakta olduğu hâlde geçidin en yüksek tepesinde oturmakta olan Zeliha kemal-i hiddet ve gazapla biçare delikanlıyı temaşa¹⁴⁷⁹ eylemekte idi.

Danyal Bey gitmek üzereyken Şelef Bey, Mumaileyhe hitaben dedi ki:

-Sana söylemiş olduğum sözü unutma! **(310)** Danyal- Pekiyi Amca!

Danyal Miralay'ın bulunduğu mahale kadar geldi. Miralay Fatma'ya bir iki söz söyledikten sonra maiyetinde bulunan birkaç nefer askerle geriye çekilmesini tavsiye eyledi.

¹⁴⁷³ icabet (et-): kabul etmek

¹⁴⁷⁴ duçar (ol): düşkün, ulaşmış, uğramış

¹⁴⁷⁵ istimal (et-): kullanmak

¹⁴⁷⁶ mir: baş, reis

¹⁴⁷⁷ mumaileyh: zikri geçen

¹⁴⁷⁸ kemal-i yeis: ümitsizlik

¹⁴⁷⁹ temaşa (et-): bakıp seyretmek

Biraz vakit Miralay Danyal Bey'e ve Danyal de Miralay'a bakmaktaydılar. Nihayet Danyal, Miralay'a benim tabancalarımı göstererek birisini almasını işaret eylemesi üzerine Miralay tabancanın birini alıp on adım kadar geriye çekildi.

Bunlar yekdiğerinin¹⁴⁸⁰ karşısında bilâ-hareket durmaktaydılar. Aradan beş altı dakika mürur¹⁴⁸¹ ettiği hâlde hiç birisinde bir hareket müşahede¹⁴⁸² olunmadı. Biri diğlerinden daha alçak görünmemek için ilk ateşi biri diğesine bahşetmek¹⁴⁸³ isterdi.

(311)

Nihayet Miralay tabancasını boşalttı. Fakat Danyal Bey'i öldürmek istemediği için pek yüksek nişan aldı. Miralay tabancanın ikinci namlısını istimal¹⁴⁸⁴ etmeyeceğini göstermek için tabancayı yere atıp Danyal Bey'in kurşununu beklemekteydi.

Danyal Bey Moskof'un bu uluvv-i cenâbını görerek Miralay üzerine ateş etmek hususunda mütereddüt iken Fatma birdenbire bulunduğu mahalden çıkarak Moskof'un vücudunu kendi vücudu ile muhafaza etmek için Miralay'a doğru geldiğini gördüğü zaman Danyal Bey'in kalbinde hiss-i intikam galebesi gayri mümkün bir surette uyanarak bilâ-ihiyar¹⁴⁸⁵ Miralay'ın üzerine ateş eyledikte Miralay'ın al kanlar içinde olduğu (312) hâlde zemin-i helâka¹⁴⁸⁶ düşmesini müteakip Danyal Bey tabancanın ikinci kurşunuyla dahi Fatma'nın ciğergâhını delerek merkumeyi de seyahat-i iklim-i âdemde¹⁴⁸⁷ sevdiğine yanına terfik¹⁴⁸⁸ eylemiştir.

Kendisine olan muhabbeti uğrunda vatanına ve nişanlısına hıyanet etmiş olan bir kadın ile Miralay hâli hayatında birleşmemişse de Danyal Bey'in iki kurşunu kendilerini bu suretle birleştirmiştir.

Danyal Bey, Miralay'ın yere atmış olduğu tabancayı alarak bize doğru gelmekteydi.

¹⁴⁸⁰ yekdiğer: birbiri

¹⁴⁸¹ mürur (et-): geçmek, gitmek

¹⁴⁸² müşahede (et-): gözle görmek

¹⁴⁸³ bahş (et-): bağışlamak, hibe

¹⁴⁸⁴ istimal (et-): kullanmak

¹⁴⁸⁵ bilâ-ihiyar: elinde olmadan

¹⁴⁸⁶ zemin-i helâk: ölmek, yere yığılmak

¹⁴⁸⁷ seyahat-i iklim-i adem: yokluk iklimine seyahat

¹⁴⁸⁸ terfik (et-): arkadaş etmek

Mir Mumaileyh Zeliha'nın bulunduğu kayanın alt tarafına geldiği zaman güya artık yürümeye mecali¹⁴⁸⁹ kalmamış gibi biraz durdu. Bey'in bu tevakkufu¹⁴⁹⁰ bir dakika bile devam etmeden Zeliha Danyal Bey'in durduğunu **(313)** görmesiyle ayağı ile koca bir taş kayaların üzerinden aşağı doğru yuvarlamıştı. Danyal Bey yukarıya doğru bakıp taşın yuvarlana yuvarlana geldiğini görmüşse de yerinden bile kıvıldamayıp o dahi ölüme intizar¹⁴⁹¹ ediyordu. Bir adım sağa ve sola çekilecek olsaydı kurtulacağı bedîhi¹⁴⁹² iken asla yerinden kıvıldamayarak gözlerini gelen taş çevirip nasıl gelip kendisini ezeceğini hesap etmekteydi. Taş Danyal Bey'in alnına tesadüfle başını parça parça eyledi. Zeliha ise eğilip koca kahramanın işini bitirdiğini gördükten sonra kadınların yanına gelmişse de mevcut kadınlar bu cinayeti irtikap¹⁴⁹³ eyleyen caniden kemal-i nefretle uzaklaşmışlardır. **(314)**

Bu vukuâtı güya bir perde arkasından görüyordum. Çünkü kendimde değildim. Hatta avula nasıl avdet¹⁴⁹⁴ ettiğimi bilmediğim derece-i tesirimi isbata pek güzel bir mizan¹⁴⁹⁵ olur.

Bu vak'adan sonra dahi yine Vidan'da ihtiyar-ı ikamet eylemişsem de artık bu avulda durmak mümkün değildi. Bu bedbaht¹⁴⁹⁶ karyeyi terk etmeğe karar vermiştim.

Şelef Bey'i ise bir daha görmedim. Hizmetçinin bana verdiği malumata nazaran baki¹⁴⁹⁷ kalan Rusya askeri esir edilmiş ve Danyal Bey ile Fatma ve Miralay'ın naaşları defnolunmuştu. Zeliha kayıp olduğundan nereye savuştuğunu kimse bilmiyordu.

Artık ben de gitmeye karar verdim. Fakat **(315)** gitmeden evvel Zerri-i Mâh ile vedalaşmayı kendime vazife add¹⁴⁹⁸ etmiştim.

Bu vak'a-a-ı faciadan üç gün sonra avulu terk etmeye karar verip yola çıkmak için tedarükât-ı lazıme¹⁴⁹⁹ icra etmekteydim. Tedarükâtım uzun olmadığı için avulun

¹⁴⁸⁹ mecal: kuvvet

¹⁴⁹⁰ tevakkuf (et-): durmak, eğlenmek

¹⁴⁹¹ intizar (et-): beklemek, gözlemek

¹⁴⁹² bedîhi: açık, belli

¹⁴⁹³ irtikap (et-): günah işlemek, kötü iş yapmak

¹⁴⁹⁴ avdet (et-): dönmek

¹⁴⁹⁵ mizan: tartı

¹⁴⁹⁶ bedbaht: bahtsız

¹⁴⁹⁷ bâkî: daimi

¹⁴⁹⁸ add (ol-): sayma, sayılma

¹⁴⁹⁹ tedarükât-ı lazıme: gerekli hazırlıklar

etrafında biraz gezinmeye vaktim vardı. Bu hâlde ötede beride gezinmekteyken hizmetçim bana gelerek Zerre-i Mâh'ın beni beklediğini haber verdi.

Vakit geç olduğu ve etrafı karanlık kapatmış bulunduğu cihetle hemen derakap¹⁵⁰⁰ Zerre-i Mâh'a gitmeye karar verdim.

Zerre-i Mâh kendisini ilk defa gördüğüm odada yine bir ince tülbent elbise iktisa¹⁵⁰¹ etmiş olduğu hâlde minder üzerinde oturmaktaydı. **(316)**

Zerre-i Mâh'ın gözlerinin parıl parıl ışığından kızcağızın gülmek istediği anlaşılırsa da bu gülüşün memnuniyet değil bir yeis-i nümûdiyye¹⁵⁰² delalet¹⁵⁰³ eylediği dahi bedahet¹⁵⁰⁴ görülüyordu.

Zerre-i Mâh – Benimle vedalaşmaya mı geliyorsun?

Ben- Evet Zerre-i Mâh! Ben bu avulu terk etmeye mecburum. Artık burada kalamam.

Zerre-i Mâh –Sen gidip de Zerre-i Mâh'ı burada yalnız mı bırakacaksın?

Ben- Evet! Fakat hayalini bir yadigâr-ı ebedî olarak ta zihnimde muhafaza ederek maddeten sizden uzak olduğum hâlde mânen pek yakın bulunacağım. Buraya avdet¹⁵⁰⁵ edeceğini dahi ümit ederim.

Bu söze Zerre-i Mâh cevap vermedi. Başörtüsü **(317)** çehresinin bir cihetini setretmekteydi ve elleri de titreyip gözlerinden inci gibi yaşlar dökülmekteydi.

Zerre- i Mâh –Hadi! Beni birlikte götürmeyi hiç hatırdan geçirmiyorsun.

Ben- Evet düşünmekteyim. Fakat insan adîmü'l imkân¹⁵⁰⁶ olan bir şeyi nasıl düşünürse öyle düşünmekteyim. Senin bu dağları bırakıp da benimle geleceğine hiç inanmıyordum. Ve yine inanmam.

¹⁵⁰⁰ derakap: takiben, arkası sıra

¹⁵⁰¹ iktisa (et-): giymek, giyinmek

¹⁵⁰² yeis-i nümûdiyye: ümitsizliğe benzeyen

¹⁵⁰³ delalet (et-): işaret etmek, belirti

¹⁵⁰⁴ bedahet: açık, anlaşılır

¹⁵⁰⁵ avdet (et-): dönmek, geri gelmek

¹⁵⁰⁶ adîmü'l imkân: imkânsız

Zerre-i Mâh asla cevap vermeyip bir müddet derinden derine mütalâa¹⁵⁰⁷ da bulunduktan sonra başındaki örtüyü atarak bana dedi ki:-Dostum! Ben seni rica ederek ağlayarak bir işe icbar¹⁵⁰⁸ edeceğimi zannetme. Zerre-i Mâh (318) gönlünün arzularına galebe etmeye ilişmiş olduğu gibi icrasına muktedir olamayacağın bir şeyi senden isteyip de senin meyus¹⁵⁰⁹ olmanı da istemez. Yalnız Zerre-i Mâh'ın sair¹⁵¹⁰ kadınlar gibi zayıf-el kalp bir kadın olmadığını sana anlatmak isterim. Söyleyeceğim sözleri dinlemeye vaktin var mı?

Ben- Söyle Zerre-i Mâh! Söyle. Sabaha kadar bile seni dinlemeye vaktim vardır.

Zerre-i Mâh – Pekiyi! Bundan mukaddem¹⁵¹¹ kim olduğumu ve nasıl burada bulunduğumu bana sual ettiğin zaman sana pek kısa cevap vermiştim. Sana Şâmil Bey'in mağlup ettiği bir bey'in kerimesi¹⁵¹² olduğumu söyledim. Fakat iş böyle değildir. Benim damarlarımda Çeçen kanı yoktur ben bir Frenk kızıyım. Taaccüp¹⁵¹³ etme. Buna dâir lazım olan izahâtı sana (319) vereceğim. Şâmil Bey'in mağlup ettiği ve pederim olduğunu söylediğim bey Çeçen kıtasının cihet-i garbiyesinde gayet güzel genç ve kuvvetli bir prensi. Şâmil Bey'in şimdiki kuvvet ve nüfuzu kadar kuvvet ve nüfuzu vardı. Fakat o zaman dağ ahali müttefiken muharebe etmeyip ayrı ayrı muharebe etmekte oldukları ve bu prens pek mütekebbir bir zat olduğu cihetle Gazi Molla'nın kumandası altında bulunmaya tenezzül etmeyerek kendi hesabı için ayrıca Moskoflarla muharebe etmekteydi.

Bundan on beş sene evvel bu prens bir Moskof erzak ve mühimmat katırını zapt etmek niyetiyle Şunsa'ya kadar gelerek Mosdok'tan gelen bir katır beklemek için bir gece o civarda bulunan bir ormanda pusu tertip eylemişti. Katır, tertip (320) olunan bu pusunun önünden geçtiği zaman mezkûr¹⁵¹⁴ katır ile bulunan askerin miktarı pek az olduğunu Çeçen Bey'i gördüğü cihetle üzerlerine bil-hücum katır ile beraber bulunan Kazakları bir iki dakika zarfında katl-ü erzak ve mühimmatı ihtiyata¹⁵¹⁵ beraberlerinde

¹⁵⁰⁷ mütalâa (et-): irdelemek

¹⁵⁰⁸ icbar (et-): zorlamak

¹⁵⁰⁹ meyus: ümitsiz, üzüntülü

¹⁵¹⁰ sair: başka, diğer

¹⁵¹¹ mukaddem: önceleri, eski zaman

¹⁵¹² kerime: kız, kız çocuğu

¹⁵¹³ taaccüp (et-): şaşırma

¹⁵¹⁴ mezkur: zikri geçen

¹⁵¹⁵ ihtiyat: tedbirli davranış

bulunan beygırlere tahmil¹⁵¹⁶ eyledi. Katırın arabalarından birisinde yirmi iki yaşında bir kadın ile üç yaşında bir kız vardı. Yirmi iki yaşında olan kadının gerek güzelliği ve gerek alafranga olan gayet süslü elbisesi, Çeçen Bey'inin nazar-ı dikkatini celp eylemiş olduğundan bu bey o genç kadınla küçük kızı kendisine alarak gitmişti. Birdenbire karakollar gayet kuvvetli bir Rusya müfrezesinin¹⁵¹⁷ geldiğini haber vermeleri üzerine Çeçen Bey'i o kadını Ruslara vermeye mecbur olmamak için (321) bu müfreme ile muharebe etmek istemeyerek maiyetinde bulunan askere ricat¹⁵¹⁸ emrini vermişti. Bu kadın benim validem olup o üç yaşında kız dahi bendim. Validem bir Avrupalı zabitin kerimesi olup zevci¹⁵¹⁹ dahi Amerika da bir muharebe de vefat eylediği gibi o aralık validemin pederi dahi hükümeti tarafından bir memuriyeti mahsusa ile Kafkas'a izam¹⁵²⁰ kalındığı cihetle henüz birkaç aylık dul bulunan kerimesini dahi lâ-cüll¹⁵²¹ birlikte alarak seyahate çıkmıştı. Çeçen Bey'i gayet güzel bir adam olduğú cihetle valideme pek büyük bir nezaket ve muhabbet ile muamele eylediğinden validem Mumaileyh'e¹⁵²² bir muhabbet-i mahsusa¹⁵²³ peyda¹⁵²⁴ ederek kendisiyle akd-i izdivaca¹⁵²⁵ rıza göstermişti. Fakat Avrupa cemiyetlerinde alışmış (322) olan bir kadın öyle yalnız başına bu vahşi dağlarda suret-i daima da ikamet edebilir mi? Kendisi için pederini ve vatanını arzu etmemek mümkün müdür? Biraz vakit sonra bu arzu validemin yüreğinde tevellüt¹⁵²⁶ ve bil-tabî tezayüt¹⁵²⁷ etmiş ve nihayet firar etmek suretiyle nail-i emel olmaya karar vermiştir. Ben o vakit beş yaşındaydım. Validem yalnız firar etmek istemeyip beni dahi beraber kaçırmak azminde bulunduğu cihetle pare¹⁵²⁸ kuvvetiyle bir hizmetçiyi kendisine celp eylemişti. Avulu bırakıp muharebeye çıkmamış olduğú bir günden istifade ederek avulu terk ile Rusların bulunduğu yere varmak için şimal tarafına doğru gitmekteydik. Sabahtan akşama kadar yol yürüdüktan sonra akşamüzeri uzaktan bir süvari¹⁵²⁹ (323) müfrezesi

¹⁵¹⁶ tahmil (et-): yükletmek

¹⁵¹⁷ müfreme: ordudan ayrılmış bir kol asker

¹⁵¹⁸ ricat (et-): geri dönmek

¹⁵¹⁹ zevci: karı/koca

¹⁵²⁰ izam (et-): göndermek, yollamak

¹⁵²¹ lâ-cüll: çulsuz

¹⁵²² mumaileyh: zikri geçen

¹⁵²³ muhabbet-i mahsusa: özel sevgi beslemek

¹⁵²⁴ peyda (ol-): mevcut ve meydanda olmak

¹⁵²⁵ akd-i izdivaç: evlilik anlaşması

¹⁵²⁶ tevellüt (et-): doğmak

¹⁵²⁷ tezayüt (et-): artmak, çoğalmak

¹⁵²⁸ pare: az

¹⁵²⁹ süvari: atlı asker

geldiğini gördük. Validem bu müfrezenin¹⁵³⁰ başında zevci bulunduğunu görmüş olduğu cihetle vücudunu fevkalâde bir dehşet istila eylemiş ve artık işi bitmiş olduğunu hissederek beni kucağına alarak göğsüne bastırıp sıkmaya başlamıştı. Pederim bize yaklaştı ve beygirden inerek hemen derakap¹⁵³¹ validemi kama ile idam eyledi. Maiyetinde bulunan Çeçenlerden biri dahi birlikte bulunan hizmetçiyi öldürdükten sonra validemin zevci beni beygirine alarak avula götürüp yanıma bir de cariye vermişti.

Validem sağ olmuş olsaydı başka suretle terbiye olacaktım. Pederim beni pek ziyade sevmekte ve bütün arzularımı icra etmekte (324) olduğu hâlde validemin dehşetli vefatını derhatır¹⁵³² ettikçe pederimin yüzüne bakamazdım. Pederim benim bu hâlimi hissettiği cihetle bu bâbta¹⁵³³ bana teselli vermeye çalışıyordu.

Bundan iki sene evvel yani on altı yaşında olduğum vakit pederim Ruslarla akd-i sulh¹⁵³⁴ ederek beni münasip bir bey'e vermek arzusuna düşmüşse de ben kendim için kimseyi beğenmezdim. Bu esnada ise Şâmil Bey Mumaileyhi daire-i ittifakına almak için bir sefir¹⁵³⁵ göndermişse de pederim Şâmil Bey'in kumandası altında bulunmaya kendi haysiyetini ihlal edeceğini zannıyla kendisine edilen teklifi ret eylediğinden Şâmil Bey dahi avul üzerine hücum ederek pederimi mağlup ve katl ve beni esir etmişti. İşte buraya gelip (325) iki seneden beri Şâmil Bey'in cariyesiyim. İstikbalim¹⁵³⁶ nâ-malum¹⁵³⁷ olup ne olacağımı bilmiyorum. Dostum tercüme-i hâlim budur. Fakat tercüme-i hâlimi hakkımda merhametini celp etmek için hikâye eylemediğimi bil. Bu ahval-i hikâyeden maksadım yalnız benim burada kalmaklığım mümkün olmadığını ve burada kalırsam bahtiyar olamayacağımı size bildirmekten ibarettir. Ah keşke seni görmemiş olsaydım. Seninle görüşmeye başladığım günden beri bedbahtlığımı unutup müteselli¹⁵³⁸ olmaktayım. Fakat şimdi sende gidiyorsun. Ben yine yalnız kalacağım sevdiğim. Benim yine kimsem kalmayacaktır.

¹⁵³⁰ müfreze: ordudan ayrılmış bir kol asker

¹⁵³¹ derakap: takiben, ardı sıra

¹⁵³² derhatır (et-): hatırına getirmek

¹⁵³³ Bâb: madde

¹⁵³⁴ akd-i sulh: barış anlaşması

¹⁵³⁵ sefir: elçi

¹⁵³⁶ istikbal: gelecek olan, karşılamak

¹⁵³⁷ nâ-malum: bilinmeyen, meçhul

¹⁵³⁸ müteselli: teselli bulan

Zerre-i Mâh sözünü bitirdikten sonra artık şakşaka etmeyip ağlamaya başlamıştı. Ben ise ellerini tutarak dedim ki: **(326)**

-Hayır, Zerre-i Mâh hayır! Sen burada kalmayacaksın sen benimle beraber geleceksin sensiz hiçbir yere gitmeyeceğim.

Zerre-i Mâh- Evet bunu şimdi söylüyorsun fakat yarın sözünü geriye alacaksın. Sen bana Avrupa kadınlarının bizden daha terbiyeli daha âlim olduğunu söylememiş miydin? Sen beni bir Avrupa kadına nasıl tercih edeceksin?

Ben- Zerre-i Mâh seni buradan götürmek benim vazifemdir. Seni akraba-ü taallûkatına¹⁵³⁹ kavuşturacağım. Burada senin üzerinde hiçbir kimsenin hakkı yoktur.

Zerre-i Mâh- Bu ne demek? Ben anlamıyorum.

Ben- Zerre-i Mâh tuhaf bir tesadüf değil midir ki hikâye etmiş olduğun vak'anın sıhhatini ispat **(327)** etmeye muktedirim. Ben validenin peder ve biraderini tanıyorum.

Zerre-i Mâh- Hery doğru mu söylüyorsun?

Ben- Evet Zerre-i Mâh ben Paris'te bulunduğum zaman Paris'te büyük bir general ile hanesinde görüştüm. Bu general kır saçlı bir zat olup otuz yaşında bir de mahdumu¹⁵⁴⁰ vardı ki o dahi pederi gibi askerdi. Senin pederin dahi bir Miralay olup Fransa'nın Cezayir muharebelerinin birisinde maktul olmuştu.

Büyük pederin hükümeti tarafından memurân Kafkas'a gelmek üzereyken validen dahi birlikte gitmek arzusunda bulunduğundan seni dahi birlikte alarak buraya geldi. Validen gasp olunduğu zaman **(328)** pederin dahi sonra yetişen müfrezedeydi¹⁵⁴¹. Çeçenler ricat¹⁵⁴² eyledikleri cihetle hangi kabileden oldukları anlaşılmadığından gerek pederinin ve gerek Rusya hükümetinin taharriyatı¹⁵⁴³ neticesiz kalmıştı. Fransız generali bazı Rusya zabitanını kerimesi¹⁵⁴⁴ ile hafidesini¹⁵⁴⁵ taharriyatı memur ederek

¹⁵³⁹ taallûkât: münâsebet, akraba

¹⁵⁴⁰ mahdum: büyük bir beyin oğlu, oğul

¹⁵⁴¹ müfreze: ordudan ayrılmış bir kol asker

¹⁵⁴² ricat (et-): geri dönmek

¹⁵⁴³ taharriyat: araştırmak

¹⁵⁴⁴ kerime: kız çocuğu, kız

¹⁵⁴⁵ hafide: torun

Kafkasya'yı terk eylemiş ise de bu tahkikât¹⁵⁴⁶ neticesinden yalnız Çeçen Bey'i kendi zevcesini öldürmüş olduğu ve bu kadının dahi validen olduğu rivayet olunmuştu.

Validenin biraderi muahharen¹⁵⁴⁷ Rusya'ya ve oradan buraya gelip sizi aramak için Paris'e azimet¹⁵⁴⁸ eyledi. Fakat Hocabey de ağırca bir hastalığa duçar¹⁵⁴⁹ olarak Fransa'ya avdet¹⁵⁵⁰ etmeye mecburiyet görmüştü. O zamandan beri akraba (329) ve taallûkâtınız¹⁵⁵¹ sizden kat' ümit etmişlerse de benim buralara gelmek efkârında bulunduğumu kendilerine söylediğim zaman hakkınızda malumat almaya beni memur eylemişlerdi. Fakat o zamandan beri zuhura¹⁵⁵² gelen dehşetli vukuât bu hikâyeyi bana külliyyen unutturmuştu. İşte şimdi tuhaf bir tesadüfle seni buldum. Evet, sen kaybolan kadının kerimesi o Fransız generalinin hafidesi olduğunda asla şüphe kalmadı.

Zerre-i Mâh kemal-i dikkatle söylediğim sözleri dinledikten sonra ayağa kalkıp ve odayı terk ederek biraz sonra yine avdet etti. Elinde bir yüzük bulunup bu yüzüğü bana göstererek dedi ki:

-Bak içinde bir yazı vardır. Bu yazının (330) ne olduğunu anlayabilir misin? Bu yüzük validemin parmağındaydı.

Yüzüğün iç tarafında "Kontis Emmalider" ismi vardır. Bu isim ise Zerre-i Mâh'ın validesinin ismi idi.

Ben- Zerre-i Mâh artık şüphe kalmadı sen ahabım olan generalin hafidesisin. Şimdi ne yapmak efkârında bulunuyorsun?

Zerre-i Mâh oturup düşünmeye başladı. Çehresi pek ciddi bir çehre olup vereceği kararın ne kadar ağır ne kadar muhataralı¹⁵⁵³ olduğunu düşünmekte bulunduğu bedâheten¹⁵⁵⁴ görülüyordu.

¹⁵⁴⁶ tahkikât: bir şeyin hakikatini aramak

¹⁵⁴⁷ muahharen: sonradan

¹⁵⁴⁸ azimet (et-): yola çıkmak

¹⁵⁴⁹ duçar (ol-): düşkün, ulaşılmış, uğramış

¹⁵⁵⁰ avdet (et-): dönmek, geri gelmek

¹⁵⁵¹ taallûkât: akraba, münasebet

¹⁵⁵² zuhur (et-): meydana gelmek

¹⁵⁵³ muhatara: sıkıntı, tehlike

¹⁵⁵⁴ bedâheten: açık bir şekilde

Ben dahi Zerre-i Mâh'ın validesinin suret-i vefatını ve Miralay, Fatma ve Danyal Bey'in vukuâtını derhatır ederek Zerre-i Mah ile firar etmek **(331)** ne kadar muhataralı bir iş olduğunu düşünüp durmaktaydım.

Fakat ne çare Zerre-i Mâh'ın Avrupa da akraba ve taallûkâtı bulunduğunu ve ihtiyar generalin kerime¹⁵⁵⁵ ve hafidesini¹⁵⁵⁶ kaybettiğinden dolayı ne büyük yeis¹⁵⁵⁷ ve teessüf¹⁵⁵⁸ içinde olduğunu derhatır ederek bu kızı kendisine iade ettiğim zaman biçare adamın ne suretle memnun ve mesrur¹⁵⁵⁹ olacağını düşündükçe artık muhatara¹⁵⁶⁰ ve tehlikeleri değil ve hatta ölümü bile göze almaya kadar varırdım.

Bir çeyrek saat kadar öyle yekdiğerimizin¹⁵⁶¹ karşısında sükût oturup harf-ü ahd teati¹⁵⁶² edemedik. Nihayet Zerre-i Mâh bu sükûtu bozarak dedi ki:

-Dostum! Söyle bakalım neye karar verdin? **(332)** Fakat doğrusunu söyle. Benden hiçbir şey saklama!

Ben- Seni taallûkâtına¹⁵⁶³ götürmeye karar verdim.

Zerre-i Mâh- (mesruriyetle) Gerçek mi söylüyorsun Hery?

Ben- Evet Zerre-i Mâh büyük pederin ile dayına vermiş olduğum sözden müterettib¹⁵⁶⁴ vazifemi icra etmeliyim. Ben onlara vermiş olduğum vaadi yalnız senin nerede bulunduğunu kendilerine haber vermekle icra etmiş olursam da daha merdane bir iş görmüş olmak için ben bizzat seni hanene teslim edeceğim.

Zerre-i Mâh- Beni onlara teslim ettikten sonra artık beni görmeyeceksin öyle mi? **(333)**

Zerre-i Mâh bu sözleri o derece yeis ile söyledi ki ben artık dayanamayıp kızcağızın yanaklarını öperek şu sözü söyledim:

¹⁵⁵⁵ kerime: kız, kız çocuğu

¹⁵⁵⁶ hafide: torun

¹⁵⁵⁷ yeis: ümitsizlik

¹⁵⁵⁸ teessüf: keder, üzüntü

¹⁵⁵⁹ mesrur: sevinçli

¹⁵⁶⁰ muhatara: sıkıntı, tehlike

¹⁵⁶¹ yekdiğer: birbiri

¹⁵⁶² teati: verişmek, birbirine vermek

¹⁵⁶³ taallûkât: akraba, münasebet

¹⁵⁶⁴ müterettib: sıra ve tertibe girmiş

-Büyük pederin müsaade ederse seni kendime zevce ederek artık seni hiç terk etmeyeceğim.

O zamana kadar Zerre-i Mâh ile izdivaç¹⁵⁶⁵ lakırdısı olamamıştı. Yalnız yekdiğerimizi gördüğümüz zaman birbirimizi sevdiğimizi hissederek fakat bu muhabbeti dahi birbirimize asla izah ve itiraf etmemiştik. Ben ekseriye bir kadının vazâifi¹⁵⁶⁶ neden olduğunu Zerre-i Mâh'a söyleyip kendisine âdeta hüsn-ü ahlak¹⁵⁶⁷ dersi verirdim. Kıza pak ve mukaddes bir muhabbetim olduğu cihetle aşk-ü muhabbetten bahsolunduğu zamanlar ekseriye silsileyle mükâlemeyi¹⁵⁶⁸ başka bir madde üzerine çevirirdim. Zerre-i Mâh'a (334) söylemiş olduğum bu sözler kendisine o kadar tesir etmişti ki boynuma sarılarak daima suretle benimle beraber kalacak olursa ne kadar bahtiyar olacağını ve beni ne derece de seveceğini güzel güzel sözlerle temine¹⁵⁶⁹ başladı.

Şu sûretle galeyana gelen kanın rengi yüzüne urduğundan kızı kendisine getirip de rahat etmek lazım geldiğini anlatıncaya kadar birçok zahmetler çektim. Nihayet suret-i firarımızı düşünmek lazım geldiğini kendisine anlatarak dedim ki:

Zerre-i Mâh! Sen buraların işlerini benden iyi bilirsin. Kimsenin haberi olmaksızın şu avulu nasıl terk edeceğimizi benden iyi bilmelisin. Fakat kendim Şâmil Bey'e gidip de kendisine işi anlatsam (335) daha iyi olmaz mı? Nâib¹⁵⁷⁰ adil, namuslu, kahraman ve semâhatlü¹⁵⁷¹ bir zat olduğu cihetle seni pederine iade etmek için birlikte götürmeye belki müsaade verir zannederim.

Zerre-i Mâh- Hayır! Hayır! Şâmil Bey'in benim hakkımda olan maksatlarını bilemem. Fakat şu kadar bilirim ki beni büyük bir maksat için burada alıkoymaktadır zannederim ki kendisi de kimin evladı olduğumu bilir. Zira Şelef Bey, Nâib'e beni kocaya vermek vakti gelmiş olduğu ve Sultan Danyal Beyler bulunduğu cihetle beni ona vermeyi teklif eylemişse de Şâmil Bey "Yok Şelef Bey ben bunu yapamam. O kız bizim elimizde büyük ve kıymetli bir emanettir. Moskoflar onun burada bulunduğunu bilmezler. Ne olur ne olmaz. Gün olur ki o emanetin bize büyük bir (336) faydası olur. Zira bir

¹⁵⁶⁵ izdivaç: evlenmek

¹⁵⁶⁶ vazâifi: vazifeler, görevler

¹⁵⁶⁷ hüsn-ü ahlak: güzel ahlak

¹⁵⁶⁸ mükâleme (et-): söyleşmek

¹⁵⁶⁹ temin (et-): sağlamlaştırmak, emniyet vermek

¹⁵⁷⁰ nâib: vekil, yöneten, kaymakam

¹⁵⁷¹ semâhatlü: cömert

generali nihayet bir bey ile mübadele¹⁵⁷² edebildiğim hâlde Zerre-i Mâh'ı esir düşmüş bir ordu askerimiz ile mübadele edebilmek bile mümkündür.” demişti. Şu hâlde Nâib'e bir şey söylememelisin. Bana yalnız ne vakit yola çıkacağımı söyle kusuru benim işimdir.

Kadınların âşık oldukları zaman en büyük müşkilâtı kolaylıkla bertaraf edebileceklerini ve hatta ölümü bile göze aldıklarını bildiğim cihetle Zerre-i Mâh'ın planı neden ibaret olduğunu anladım ve kendisini tasdik ettikten sonra kalkıp Şelef Bey'in hanesine avdet¹⁵⁷³ eyledim.

Bütün gece uyku uyuyamayıp ertesi günü için deruhde¹⁵⁷⁴ etmiş olduğum işi düşünmekteydim. (337)

Ertesi günü erkenden uşağım iki beygir hazırlayıp kapıda beklemekteydi. Uşağım benimle Vnezepnaya'ya kadar birlikte gelmek mukarrerdi¹⁵⁷⁵. İkamet etmiş olduğum odaya son bir nazar-ı veda atf¹⁵⁷⁶ etmekteyken Şelef Bey odama geldi. Biçare adam güya bir iki gün zarfında yirmi yaş daha ihtiyarlamıştı. Bundan evvel kırmızı olan yanakları solmuş ve gözleri eski parlaklıklarını kaybederek çukurlanmıştı.

Şelef Bey- (Elimi tutarak) Selametle git dostum! Bana şimdiye kadar etmiş olduğun refakat ve arkadaşlıktan dolayı teşekkür ederim. Seni misafir etmekle bizim bahtiyarlığımızı görüp memnun olduğunu arzu ederim. Fakat (338) kader başka türlü hükmetmiş. Moskoflar yalnız vatanımı pâymâl¹⁵⁷⁷ etmediler. Kendi evimi kendi ocağımı da söndürdüler. Misafirim olan bir Moskof hem kızımın ve hem de Danyal'ın helakına sebep oldu. Bu dağlarda birkaç gün daha durmuş olsaydın Şelef Bey'in Moskoflardan ne kadar kanlı ne kadar feci bir intikam alacağını görürdün. Fakat seni alıkoymak istemem. Sen git. Ve seni misafir eden Çeçeni unutma. Zira o seni hatırdan çıkarmayacaktır.

¹⁵⁷² mübadele (et-): değış tokuş yapmak

¹⁵⁷³ avdet (et-): geri gelmek, dönmek

¹⁵⁷⁴ deruhde (et-): üstlenmek

¹⁵⁷⁵ mukarrer: kararlaştırılmış, kararı verilmiş

¹⁵⁷⁶ atf (et-): meyletmek

¹⁵⁷⁷ pâymâl: ayakaltına almak

Bunun üzerine Şelef Bey ile vedalaşıp beygirime süvar olarak yola çıktım. Birkaç dakikadan sonra avulu gözden kaybetmişim. Miralay ile Danyal Bey'in düello ettiği mahalle gelir gelmez beygiri durdurup hizmetçiye **(339)** dedim ki:

-Aman evde bana çok lazım olan bir kitabı unuttum!

Hizmetçi- Mümkün değildir efendim. Ben bütün eşyanızı kendi ellerimle yerleştirdim!

Ben- Evet fakat bu gece ben o kitabı çıkarıp mütalâa¹⁵⁷⁸ etmişim. Sonra bu sabah Şelef Bey ile veda ederken o kitabı orada bıraktım.

Hizmetçi- Öyleyse avdet eder kitabı alır gelirim. Bir çeyrek saate kadar buradayım.

Ben- Yayan gitsen daha iyi olur. Beygir ile çok dolaşacaksınız.

Hizmetçi- Hakkınız var efendim. Yayan daha **(340)** çabuk gidilir.

Ben- Fakat rica ederim kitabı bulmadıkça avdet¹⁵⁷⁹ etme. O kitap bana lüzumu vardır.

Kendisine bir de altun bahşış verdiğimden çocuk yüzüme baktı. Güya sadık bir hizmetçiden talep olunan bir hizmet için para vermek lazım olmadığımı ima¹⁵⁸⁰ eylemişti. Maahazâ¹⁵⁸¹ çocuk avula doğru gitti.

Ben kitap kaybetmemişim. Yalnız vakit kazanmak için çocuğa bir iki saat kitabı aratmak isterdim.

Çocuk gider gitmez orada saklanmış olan Zerre-i Mâh meydana çıktı.

Zerre-i Mâh erkek elbisesi giymişti. Arkasında mavi bir lapustga ve önünde bir kamayla belinde **(341)** bir kılınç bulunur. Gayet güzel bir Çeçen delikanlısına benzerdi.

Zerre-i Mâh mütebessimâne¹⁵⁸² bir çehreyle güya giden hizmetçinin hazır bulunan beygirine süvar olarak birlikte ve bir seyr-i seri ile yola düzıldük.

¹⁵⁷⁸ mütalâa (et-): irdelemek

¹⁵⁷⁹ avdet (et-): dönmek, geri gelmek

¹⁵⁸⁰ ima (et-): işaretle anlatmak

¹⁵⁸¹ maahazâ: bununla beraber

¹⁵⁸² mütebessimâne: gülümseyerek

Ben- Evden çıktığın zaman seni kimse görmedi ya?

Zerre-i Mâh- Görmemiştir zannederim. Akşamdan her şeyi hazırlamıştım. Bu erkek elbisesi çoktan beri bende vardı. Bundan başka bu işten haberdâr olan bir arkadaşım soranlara benim şu günlerde hasta olduğumu söyleyecektir.

Fırarım ancak yarın sabahleyin malum olacak (342) ise de o zamana kadar Ruslara yaklaşacağımız derkârdır¹⁵⁸³.

Ben- İnşallah öyle olur. Yolu kaybetmezsek bu gece Vnezepnaya'ya bulunuruz.

Zerre-i Mâh- Öyleyse arş bakalım. Validemin yüzüğünden başka bir şey beraber almadım. Validemin yüzüğü İnşallah bana mucip¹⁵⁸⁴ saadet olur.

Bu suretle koşup gitmekteydik. Hava pek sıcak olduğundan biçare hayvanlara acıyordum. Ağızları köpürdüğü gibi terden su içinde kalmışlardı.

Birkaç saat öyle dörtnala gittikten sonra bir çeşme önünde durduk. Telaf kıtası civarında ve zannettiğime göre doğru yolda bulunurduk. Beygirlere su verdikten (343) sonra yolumuza devam etmekteydik. Vakit zuhûru iki saat geçmişti yolun nısfını¹⁵⁸⁵ arkamızda bırakmıştık.

Birdenbire Zerre-i Mâh'ın çehresi solarak durmak için bana işaret eyledi. Uzaktan bir beygir nalı şamatası işitilmekteydi.

Acaba arkamız sıra çıkan Çeçenler miydi?

Zerre-i Mâh- Çeçenler olduğuna şüphe yok. İleri gitmek mümkün değildir. Zira bizi görecekler. Fakat yabancı da olmaları muhtemeldir. İşte burada bir mağara vardır. Mağarada saklanalım. Arkamızdan gelenler Çeçenler olsalar bile buradan geçip gideceklerdir. Çabuk ol işte geliyorlar.

Bunun üzerine o tarafta bulunan bir mağaraya girdik. Mağaranın ağzı karanlıksa da tepesinden (344) açık olduğu için ortası aydınlıktı.

¹⁵⁸³ derkâr: açık, belli

¹⁵⁸⁴ mucip: sebep

¹⁵⁸⁵ nısf: yarı

Mağaraya girer girmez havf¹⁵⁸⁶ ve dehşetle durduk. Mağaranın ortasında bulunan bir taş üzerinde bir kadının yattığını gördük. Bizim firar ettiğimizi avula avdetle¹⁵⁸⁷ söyleyeceğinden korktuğumuz için bu kadını uyandırmamaya karar verdik.

Zerre-i Mâh bu kadını bana göstererek dedi ki:

-Bunu tanıyor musun? Danyal Bey'i katleden Arşak Bey'in kerimesi¹⁵⁸⁸ Zeliha'dır.

Zeliha'ya dikkat etmeye vaktim olmadı. Zira mağaranın ağzında dört nefer Çeçen ellerinde tüfek bulunduğu hâlde durmaktaydılar.

Zerre-i Mâh- (Elimden tutarak) Hery artık **(345)** işimiz bitti. Hiç ümidimiz kalmadı. Bunlar avulun Çeçenlerindedir ve hatta Şâmil Bey'in hanesini muhafazaya memur olanlardandır. Zaaf göstermemeliyiz. Doğrusunu söylemeli ve bu heriflerden korkmamalıyız.

Bir Çeçen- Ecnebi, Zerre-i Mâh'ı alarak dışarı çık sakın bize karşı durma. Çünkü biz dört nefer olduğumuz hâlde elbette senin hakkından geliriz.

Çeçenin hakkı olduğunu anlayarak Zerre-i Mâh ile beraber mağaradan çıktık.

Çeçen- Zerre-i Mâh'ın kendi hüsn-ü rızasıyla firar ettiğini ve bunda senin kabahatin olmadığını biliyoruz. Zerre-i Mâh'ın kabahati pek büyükse de onun kıymeti kabahatinden daha büyüktür. **(346)**

Zerre-i Mâh- Evet öyledir! Kendim kaçtım bu adamın zerre kadar kabahati yoktur. Ben vatanıma avdet¹⁵⁸⁹ etmek istediğim cihetle bu adamın yolunu bekleyerek beni beraber götürsün diye rica eyledim.

Ben- Zerre-i Mâh rica ederim kabahati üzerine alma.

Zerre-i Mâh- Hery! Ben bu adamları senden iyi bilirim. Bırak bu işi ben göreyim.

Ben- Hayır hayır! Ben seni burada bırakmayacağım. Seni beraber götüreceğim. (Çeçenlere hitaben) Ey bu dağların ahalisi olan erkekler! Zerre-i Mâh'ı bırakınız! Buna

¹⁵⁸⁶ kavf: korku

¹⁵⁸⁷ avdet (et-): dönmek, geri gelmek

¹⁵⁸⁸ kerime: kız, kız çocuğu

¹⁵⁸⁹ avdet (et-): dönmek, geri gelmek

mukabil sizi ihya¹⁵⁹⁰ etmeye muktedirim. Avula avdet ederek bizi bulamadığınızı söyleyin.

Çeçen- Boşuna rica ediyorsun Zerri-i Mâh'ı muhafaza etmek için Nâib'e¹⁵⁹¹ yemin ettik. Biz avdet edipte (347) Zerri-i Mâh'ı bulamazsa(k) cezamız idamdır. Bizim gibi dört delikanlının mevtini¹⁵⁹² ister misiniz?

Çeçenin hakkı vardı. Fakat ne çare ki ben Zerri-i Mâh'ın hayatından ko(r)kuyordum Merkume'nin¹⁵⁹³ firar ettiği meydana çıktığı zaman cezasının idam olduğunda hiç şüphe etmezdim. Etmediğim cihetle Çeçenlere hitaben dedim ki:

-Ya Zerri-i Mâh'ın firar ettiğini Naib haber alırsa.

Çeçen- Sen yoluna devam et biz vazifemizi bilir ve ona göre hareket eden adamlarız.

Zerri-i Mâh- Telaş etme Hery! Bu adamlar bir söz söyleyemezler benim firar ettiğimi söyleyecek olsalar dikkatsizliklerinden dolayı cezaları idam (348) olacağından sükût etmeye mecburdurlar. (Çeçenlere hitaben) hanede bulunan sair¹⁵⁹⁴ kadınlar firar ettiğimi biliyorlar mı?

Çeçen- Hayır! Naib'ten size gelen hediyeyi vermek için sizi görmek istedim hizmetçiniz hasta olduğunuzu söyledi ben sizi görmek için ısrar ettim bu suretle firar ettiğinizi anlayarak hiçbir kimseye haber vermeksizin arkanız sıra koştum.

Zerri-i Mâh- Öyleyse hiçbir şeyden korkmam Allaha ısmarladık Hery bunların önünde kendi zaafımı göstermemeliyim inşallah¹⁵⁹⁵ seni yine görürüm.

Ben kemal-i yeis¹⁵⁹⁶ ile bir defa Zerri-i Mâh'a ve bir defa da Çeçenlere bakmaktayken Çeçen bana hitaben dedi ki:

-Dostum Şelef Bey seni bize tavsiye eyledi. (349) Seni kendi hayatımızla muhafaza etmek için Şelef Bey'e kasem¹⁵⁹⁷ ettik. Sen bizim dostumuzsun, dostların dahi bizim

¹⁵⁹⁰ ihya (et-): diriltmek, canlandırmak

¹⁵⁹¹ nâib: vekil, kaymakam

¹⁵⁹² mevt: ölüm, vefat

¹⁵⁹³ merkume: zikri geçen

¹⁵⁹⁴ sair: diğer, başka

¹⁵⁹⁵ inşallah: Allah isterse

¹⁵⁹⁶ yeis: ümitsizlik

¹⁵⁹⁷ kasem (et-): yemin etmek, ant içmek

dostlarımız olduğu cihetle dostun bulunan Zerre-i Mâh'ı muhafaza edeceğiz. Allaha ısmarladık.

Bunun üzerine Zerre-i Mâh beygire binip Çeçenlerle beraber gitmiştir.

Ben o dakikada ne hâlde bulunduğumu bilmiyordum güya bulunduğum mahalde mihlanmış gibi durarak Zerre-i Mâh'ın mavi (la)putgasını havada dalgalandığını görüyordum. Laputga dahi gözümde kaybolduğu cihetle kendimi bütün bütün kaybederek düşüp bayılmışım. Ne kadar bu hâlde kalmış olduğumu bilmiyorum. Yalnız gözlerimi açtığım vakit yanımda üzeri örtülü bir kadın gördüm. (350) O kadının Zerre-i Mâh olduğunu zannı ile elini tutarak “Zerre-i Mâh” diye çağırđım. Kadın ise yüzünü açarak bana dedi ki:

-Zerre-i Mâh değil ben Zelihayım.

Zeliha bu zaman hatırıma geldi. Zerre-i Mâh'ın benimle beraber firar ettiğini avulda söyleyecek diye korktuğum cihetle cevap bulamayarak merkume'nin¹⁵⁹⁸ yüzüne bakmaktaydım.

Zeliha- Efkârını hissediyorum. Fatma'nın Rus zabiti ile kaçtığını sana ve Danyal Bey'e söyledığım gibi Zerre-i Mâh'ın dahi seninle kaçtığını Şâmil Bey'e söyleyeceğimden korkuyorsun. Fakat korkma Zeliha mert oğlu mert bir kızdır. Yalnız düşmanlarına fenalık eder. Seninle Zerre-i Mâh hakkında düşmanlığım yoktur. Zerre-i Mâh için (351) bir kötülük etmeyeceğimden başka onu muhafaza edeceğimi de sana söz veririm.

Zeliha bu sözleri der demez kendisine teşekkür etmeye bile bana vakit bırakmayıp gözümün önünden kaybolmuş gitmiştir.

Kendime geldiğim zaman güneş batmaktaydı. Beygirime süvar olup yola devam etmekteysem de nereye gittiğimi bilmiyordum. Bütün gece yola devam ettikten sonra ertesi günü Vnezepnaya'ya muvasalat¹⁵⁹⁹ eyledim.

Vnezepnaya'da Miralay'ın duçar¹⁶⁰⁰ olduğu felâketten haber almışlarsa da vak'anın tafsilâtından¹⁶⁰¹ haberleri olmadığı cihetle tafsilât-ı lazımeyi verdikten sonra

¹⁵⁹⁸ merkume: zikri geçen

¹⁵⁹⁹ muvasalat (et-): varmak, erişmek

¹⁶⁰⁰ duçar (ol-): düşkün, ulaşılmış, uğramış

¹⁶⁰¹ tafsilât: etrafiyla ve her cihetini ayrı olarak beyan etmek

Miralay'ın bana verdiği mektupları teslim ederek (352) hanesine irsal¹⁶⁰² etmelerini rica eylemiştim.

Vnezepnaya'da beş altı gün ikamet ettikten sonra Terek ve Kuban ve Kırım tariki¹⁶⁰³ ile Hocabay'e gitmek için Vnezepnaya'yı terk ettim.

Şunşa'ya giden bir Rusya müfrezesiyle¹⁶⁰⁴ yola çıkıp akşamüzeri Mostun civarında ve açıkta geceyi geçirmek için ordugâhımızı kurduk.

Neferat çimler üzerinde oturmakta ben dahi zabitân ile görüşmekteyken birdenbire bir tüfek patlayıp kurşunu müfrezeye kumanda eden zabıt'e tesadüfle Mumaileyh'in¹⁶⁰⁵ düşmesi üzerine hemen ayağa kalkıp kemal-i telaşla etrafı taharri¹⁶⁰⁶ etmişsek de tüfeğin nereden atıldığını anlayamadık. Nihayet ikinci defa olarak bir tüfek daha (353) patlayıp bir zabıt daha düşmüşse de yine kurşunun ne taraftan geldiği anlaşılmadığı cihetle üçüncü kurşunda bu tüfeğin ordugâhın ortasında bulunan bir ağaçtan atıldığını gördüğümüz cihetle mezkûr¹⁶⁰⁷ ağaçta bir Çeçenin oturduğunu gördük. Ben merkuma¹⁶⁰⁸ dikkat ettiğim zaman Şelef Bey olduğunu müşâhede¹⁶⁰⁹ eyledim. Yüz kadar tüfek Mumaileyh üzerine çevrilmişse de benim bir işaretim üzerine askerler durdular. Zabıt'e bu adamı bağışlamasını rica ederek Şelef Bey'e dahi ağaçtan inmesini niyaz eyledim. Şelef Bey ağaçtan indiği zaman zabıt, Mumaileyh'in tercüme-i hâlini ve benimle Miralay hakkında ibraz¹⁶¹⁰ ettiği hizmetleri anlattıktan sonra Şelef Bey'i katl etmeyerek taht-ı esarete (a)linması ve muahharen¹⁶¹¹ bir Rusya zabiti (354) ile mübadele¹⁶¹² olunması hususuna Rusya zabıtine rıza etmeye muvaffak oldum. Şelef Bey bana teşekkür ettikten sonra Mumaileyhi¹⁶¹³ gecesini misafir ettik ve ertesi günü Vnezepnaya izam¹⁶¹⁴ eyledikten sonra yolumuza devam eyledik.

¹⁶⁰² irsal (et-): göndermek, yollamak

¹⁶⁰³ tarik: yol

¹⁶⁰⁴ müfreze: ordudan ayrı bir kol asker

¹⁶⁰⁵ mumaileyh: zikri geçen

¹⁶⁰⁶ taharri (et-): araştırmak

¹⁶⁰⁷ mezkur: zikri geçen

¹⁶⁰⁸ merkum: zikri geçen

¹⁶⁰⁹ müşâhede (et-): gözle görmek

¹⁶¹⁰ ibraz (et-): yapmak, etmek

¹⁶¹¹ muahharen: sonradan

¹⁶¹² mübadele (et-): değiş tokuş yapmak

¹⁶¹³ mumaileyh: zikri geçen

¹⁶¹⁴ izam (et-): Yollamak

Mozdok'a muvasalattan¹⁶¹⁵ sonra seyahate yalnız olarak devam ederek bir hafta sonra Hocabey'e ve oradan dahi Venedik'e azimet¹⁶¹⁶ eyledim.

Bir iki sene sonra yine Kafkas'a bir seyahat etmek niyetinde bulunduğum cihetle Zerre-i Mâh ve Zeliha ve Şelef Bey hakkında istihsal¹⁶¹⁷ malumat edersen yine hikâye etmek ümidindeyim. (SON)

¹⁶¹⁵ muvasalat (et-): varmak, erişmek

¹⁶¹⁶ azimet (et-): yola çıkmak

¹⁶¹⁷ istihsal (et-): hâsıl etmek, ele geçirmek

BÖLÜM 3

“KONAK YAHUT ŞEYH ŞAMİL’İN KAFKASYA MUHAREBATI’NDA BİR HİKÂYE-İ GARİBE” ADLI ESERİN TAHLİLİ

1296 (1879) yılında Kırkanbar Matbaası’nda basılan *Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikaye-i Garibe* isimli eser, Ahmet Mithat Efendi ve Wilhelm Wiesenthal tarafından Almanca’dan Osmanlı Türkçesi’ne çevrilmiştir. Eser, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiştir.

Romanda olaylar, Hery adında Amerikalı bir gezginin İstanbul’dan kalkıp Kafkas coğrafyasına giden gemideki izlenimleriyle başlar. Olaylar, Amerikalı gezginin ağzından aktarılır. Gezgin, yaşanan olayları ve bu olaylar karşısında takındığı tutumları bire bir okuyucularla paylaşır. Gezgin’in yapmış olduğu gemi yolculuğuyla başlayan olaylar, Çeçen-Rus mücadeleleri ile devam eder.

3.1. Özet

Eserin başında Gezgin, gemiyle Kafkas coğrafyasına doğru yol almaktadır. Gezgin, gemide Abdullah isminde Tiflisli bir tüccar ile tanışır. Gemi, seyahat sırasında bir Rus gemisi tarafından durdurularak kontrol edilir. Ancak Abdullah, bu durumdan pek hoşnut olmamaktadır. Çünkü Abdullah aslında Şeyh Şamil’in arkadaşı olup asıl ismi Şelef olan bir Çeçendir. Kontrolün ardından gemi, yoluna devam eder ve Sohum kale limanına gelir. Şelef Bey ve Gezgin, iki at alarak yola koyulurlar. Bu esnada bir Osmanlı gemisinin kıyıya yanaşmakta olduğunu görürler. Şelef Bey, bu geminin insan ticareti için geldiğini bilir ve Çeçen kızlarını toplayacaklarını Gezgin’e anlatır. Gezgin, bu duruma çok şaşırarak tepki gösterir. Şelef Bey, bey kızları hariç diğer Çeçen kızlarının satıldığını söyler. Bey kızları yine bir bey doğuracağı için onlar satılmamaktadır. Şelef Bey ve Gezgin, insan ticareti yapanlara biraz daha yaklaştığında Şelef Bey’in kızı Fatma’yı fark ederler. Şelef Bey, Gezgin ve daha sonra yardımlarına gelen Danyal Bey ve Rus Miralay, birlik olup Fatma’yı kurtarırlar. Gezgin yoluna, Rus Miralay ile devam eder. Gezgin ve Rus birlikleri, saldırıya uğrayarak Çeçenlere esir düşerler. Gezgin ve Miralay, Çeçen komutanı Arşak Bey tarafından Şelef Bey ve Danyal Bey’in bulunduğu Vidan şehrine götürülürler. Arşak

Bey, Danyal Bey küçükken onun babasını öldürdüğünden dolayı aralarında husumet bulunmaktadır. Arşak Bey ile Danyal Bey, kılıçlarını çekerek çarpışır ve Danyal Bey babasının öcünü alır. Arşak Bey'in, Danyal Bey tarafından öldürülmesinin ardından Şelef ve Danyal Beyler, Gezgin ile Miralay'ı ağırlarlar. Şeyh Şamil, Vidan şehrine gelir. Gezgin, Şeyh Şamil'i görmek istediğini Şelef Bey'e iletir. Şelef Bey gizli bir şekilde Çeçenlerin Emiri'ni Gezgin'e gösterecektir.

Muhammed Mansur isimdeki Çeçen komutan, Rusların elinde bulunan Emir Hacıyurt kalesini ele geçirir. Rus General, Mansur Molla'yı Taşkınç adlı kaleye davet eder ve kötü muameleden sonra Mansur Molla'yı şehit eder. 1830 yılında Gazi Molla, Ruslarla mücadele etmektedir. Bu mücadeleler sırasında Hamzad Bey de Kafkasya'nın güneyinde Ruslarla savaşmaktadır. Hamzad Bey ve kardeşi Murat Bey, Rus General Rozen tarafından esir edilerek Tiflis'e gönderilir. Hamzad Bey'in tutsaklık sürecinde General Rozen, Hamzad Bey'in elindeki bölgeleri ele geçirir. Hamzad Bey, Gazi Molla'nın yanında savaşmaktadır. 1832 senesinde Gazi Molla, Ruslar tarafından şehit edilir. Şeyh Şamil de bu çarpışmalarda bulunmakla beraber Rusların eline geçmekten son anda kurtulur. Hamzad Bey, Gazi Molla'nın görevini üstlenmektedir. Hamzad Bey, halkı yanına çeker. Hacı Murat, Hamzad Bey'e karşı ayaklanır. Hacı Murat, Hamzad Bey'i şehit eder. Hamzad Bey'den sonra Hacı Taşof ve Şeyh Şamil görevi üstlenirler. Daha sonra Şeyh Şamil, genel komutan olur.

Şeyh Şamil, komutan olarak hem Hamzad Bey'in öcünü alır hem de Ruslara karşı zaferler kazanır. Şeyh Şamil, daha çok General Grabe komutasındaki birliklerle mücadele etmektedir. General Grabe, Şeyh Şamil'i köşeye sıkıştırırsa da Şeyh Şamil kaçıp kurtularak ve yeniden güçlenerek General Grabe ile mücadeleye devam eder. General Grabe, Şeyh Şamil karşısında başarılı olamadığı için görevine son verilir. Şeyh Şamil, General Grabe'den sonra da Ruslarla mücadeleye devam eder. Alsu Sultanı, Danyal Han önceleri Ruslarla müttefik olarak Şeyh Şamil'e zorluklar çıkarsa da daha sonra Şeyh Şamil'in safına geçerek Ruslara karşı Şeyh Şamil'e destek vermektedir. Şeyh Şamil; General Raynharad, General Argutinsky ve General Vorontsov ile birçok kez mücadele eder ve nihayet başarılı olur.

Vidan şehrinde Şamil Bey Şelef Bey'den, Danyal Bey ve Arşak Bey arasında geçen olaylar hakkında bilgi alır. Şeyh Şamil'in hocası Danyal Bey çağırılır ve ona, yaşı yirmi dört olduğu için yirmi dört Rus askerini öldürme cezası verilir. Bu esnada

Gezgin, Şeyh Şamil'i saklandığı yerden görmektedir. Gezgin'in bulunduğu yere Şeyh Şamil'in cariyesi Zerre-i Mâh gelir. Zerre-i Mâh gittikten sonra Şelef Bey tedirgin bir şekilde gelerek Zerre-i Mâh'ı gördüğünü kimseye söylememesi gerektiğini tavsiye eder. Ertesi günü Şelef Bey ve Danyal Bey Ruslarla mücadele etmek için Vidan şehrini terk ederler.

Gezgin ve Miralay, Vidan şehrinde vakit geçirmektedirler. Gezgin, Miralay ile Danyal'ın nişanlısı olan Fatma ile ilişkisinden şüphelenmektedir. Gezgin bir gün ormanda dolaşırken tesadüfen Miralay ile Fatma'yı görür. Miralay, köye döndüğünde Gezgin, Miralay'ı sorgular ve Miralay, Fatma ile olan ilişkisini doğrular. Miralay, gelen bir haber üzerine Çeçen Bey'i ile takas edilmek istenmektedir. Miralay, hazırlıklara başlar. Gezgin ile Arşak Bey'in kızı Zeliha görüşürler. Zeliha, Miralay'ın bu toprakları terk etmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Gezgin, aynı gece Zerre-i Mâh ile de görüşür. Avrupa hakkında konuşurlarken dışarıdan ses gelmesi üzerine Gezgin, Zerre-i Mâh'dan müsaade isteyerek ayrılır. Halk, Miralay'ı öldürmek için Şelef Bey'in evinin önünde toplanmıştır. Fatma, gelir ve Miralay'ı gizli bir şekilde köyden kaçırmayı başarır.

Gezgin, Vidan şehrinde yalnız başına kalır. Zerre-i Mâh ile duygusal bakımdan yakınlaşırlar. Danyal Bey ve Şelef Bey, Vidan şehrine döner. Danyal Bey, Fatma'nın dostu olan Miralay'a yardım etmesinden dolayı memnun olsa da Fatma'nın kendisine karşı soğuk tavırlarından hoşnut olmamaktadır. Rus, Miralay kuvvetleriyle Çeçenlere saldırı hazırlığındadır. Fatma, ormana çiçek toplamaya gidiyorum diye Rus sevgilisinin yanına gider. Arşak Bey'in kızı Danyal Bey'e, Fatma ile Miralay arasındaki aşkı anlatır. Danyal Bey, bu durum karşısında çok öfkelenir. Danyal Bey, misafiri olan Gezgin'den bu durumun teyitini alır. Ertesi günü Ruslarla Çeçenler arasındaki savaşta Ruslar büyük bir yenilgiye uğrar. Danyal Bey, Miralay ile birebir çarpışmak ister. Danyal ile Miralay arasındaki çarpışmada kazanan Danyal olur ve Miralay ile Fatma'yı orada öldürür. İntikamını alan Danyal Bey geri dönerken Arşak Bey'in kızı Zeliha tarafından atılan kayanın altında kalarak can verir. Bu olaylardan sonra Gezgin, Vidan şehrini terk etmek ister. Gece saatlerinde Gezgin, Zerre-i Mâh ile vedalaşmak için onu görmeye gider. Görüşmede Zerre-i Mâh buralı olmadığını ve kendisiyle gelmek istediğini söyler. Gezgin Zerre-i Mâh'a, akrabalarını tanıdığını ve onu götüreceğini söyler. Zerre-i Mâh ile Gezgin, yola çıkarlar. Bir süre sonra Şeyh

Şamil'in adamları gelerek Zerre-i Mâh'ı geri götürürler. Gezgin, yola koyulur ve rastladığı bir Rus birliğiyle yoluna devam eder. Bu esnada Rus birliğine ateş açılır. Ruslara ateş açanın Çeçen Bey'i Şelef Bey olduğu anlaşılınca Gezgin'in ısrarlarıyla Şelef Bey'in canı bağışlanır ve rütbeli bir Rus Bey'i ile takas edilmek üzere Şelef Bey teslim alınır. Gezgin, Venedik şehrine gelir. Gezgin, bir iki yıl sonra Kafkas coğrafyasına geleceğini ve gelişmeler hakkında bilgi vereceğini okuyuculara söyler.

3.2. Olay Örgüsü

Roman, bir mukaddime ve altı bölümden oluşmaktadır. Romanda olaylar, kronolojik bir sırayla değil geriye dönüş tekniği kullanılarak anlatılmıştır.

Mukaddime

- Eserin öneminden bahsedilmesi
- Kafkasya coğrafyası ve Şeyh Şamil hakkında bilgiler vermesine değinilmesi
- Avrupa'da "kollaborasyon" diye tabir edilen müşterek yazma usulü hakkında bilgiler verilmesi
- Söz konusu eserin de müşterek olarak kaleme alındığından bahsedilmesi

Birinci Bölüm

- Geminin, İstanbul'dan Kafkas'a gitmesi
- Gemide bir Amerikalı Gezgin'in yer alması
- Gezgin'in, Abdullah ile tanışması
- Gemi kaptanının bir Moskof (Rus) gemisini fark etmesi
- Moskof savaş gemisinin dur işareti vermesi
- Geminin durması ve Rusların gemiyi kontrol etmesi
- Abdullah'ın, Rus askerlerine karşı soğuk davranması
- Ruslar gemiden ayrıldıktan sonra Abdullah ile Gezgin'in kamaraya geçmesi
- Abdullah'ın kendisinin bir Çeçen olduğunu ve Şeyh Şamil'in arkadaşı olduğunu Gezgin'e itiraf etmesi
- Geminin, Sohum kale limanına yanaşması
- Abdullah ile Gezgin'in iki at alarak Kalamasur kentine doğru gitmesi
- Abdullah ile Gezgin'in yolda ilerlerken denizde kıyıya yanaşan bir Osmanlı gemisini fark etmeleri

- Geminin, kıyıya yanaşması ve gemide bulunan insanların, insan ticareti yapmaları
- Abdullah'ın bu durumu normal karşılaması fakat satılan cariye'nin bey kızı olduğunu öğrenmesi sonucunda tepki vermesi
- Satılan cariyelerden birinin Abdullah'ın kızı Fatma olduğunu fark edilmesi
- Abdullah ile Gezgin'in, Fatma'yı kurtarmak için insan ticareti yapanlarla çatışmaları
- Çatışma alanına Fatma'nın nişanlısı Danyal Bey'in gelmesi
- Abdullah, Gezgin ve Danyal Bey'in, Fatma'yı kurtarmaya çalışmaları
- Üç kişi yerine dört kişi olduklarını Amerikalı Gezgin ve diğerlerinin fark etmesi
- Dördüncü kişi olan Rus Miralay'ın yardımıyla Fatma'nın kurtarılması
- Abdullah'ın, Miralay'a teşekkür etmesi
- Danyal, Fatma ve Şelef Bey'in Vidan şehrine doğru yola koyulmaları
- Gezgin ile Miralay'ın beraber kalmaları
- Gezgin'in, Rusların Çeçenlere yardım etmesi durumundaki tezatlığı Miralay'a söylemesi
- Gezgin'in, Miralay'ın ordusuyla beraber yola devam etmesi
- Gezgin ve Miralay'ın Kalamasur kalesine ulaşmaları ve geceyi orada geçirmeleri.

İkinci Bölüm

- Gezgin ve Miralay'ın, Lares kalesine gelmeleri
- Vzenepnaya'ya hareket için Miralay'ın hazırlık yapması
- Gezgin'in, diğer Rus subaylarla vakit geçirmesi
- Yol esnasında aniden patlayan silahın, Rus askerlerinden birine gelmesi
- Atlardan inilmesi ve Miralay'ın ateş emrini vermesi
- Rus birliğinin Çeçenler tarafından kuşatılması
- Gezgin ve Miralay'ın, Çeçen karargâhına götürülmeleri
- Çeçen komutanının, Miralay'a sorular sorması
- Gezgin'in, Şelef Bey'den öğrendiği Çeçence sayesinde sorulan soruları Miralay'a çevirmesi
- Çeçenlerin, Gezgin'in Çeçence bilmesine şaşkınlıkları

- Çeçen komutanın, Gezgin ile konuşması
- Çeçen komutanın, Gezgin'in Moskof olmadığını Şeyh Şamil'in arkadaşlarından bir zat ile bu dağlara geldiğini Çeçenlere söylemesi
- Çeçen komutanın bu durum üzerine Gezgin'e hürmet göstermesi ve yanlarına alması
- Gezgin'in, Moskof Miralay'ının da dostu olması ve onu bırakmak istememesi hatta onun da Şelef Bey'in dostu olduğunu söylemesi
- Gezgin'in, Şelef Bey'in kızını kurtaranın Miralay olduğunu söylemesi
- Arşak isimli Çeçen komutanının, Gezgin ve Miralay ile yemek yemesi
- Ordunun, Danyal Bey ve Şelef Bey'in olduğu avula gelmesi
- Avulda Danyal ve Şelef Bey'in, orduyu soğuk karşılamaları
- Gezgin ile Şelef Bey'in konuşmaları
- Şelef Bey'in Gezgin'e bir sorun olduğunu söyleyerek Arşak Bey'in Danyal Bey küçükken Danyal Bey'in babasını öldürdüğünü söylemesi
- Arşak Bey ve Danyal Bey'in kavga etmesi ve Danyal Bey'in Arşak Bey'i öldürerek babasının intikamını alması
- Şelef Bey ve Danyal Bey'in, Gezgin ile Miralay'ı karşılamaları ve onları evlerinde ağırlamaları
- Şelef Bey'in, Arşak Bey ve Danyal Bey arasındaki husumeti misafirlere anlatmaları
- Şelef Bey ve Danyal Bey'in, Gezgin ile Miralay'ı karşılaması ve evlerinde ağırlaması
- Şelef Bey'in, Arşak Bey ve Danyal Bey arasındaki husumeti misafirlere anlatması
- Danyal Bey'in Miralay'a, nişanlısı Fatma'yı kurtardığı için teşekkür etmesi ve onunla dost olması
- Gezgin ve Miralay'ın, odaya çekilmeleri
- Gezgin ve Miralay'ın kaldığı odaya Fatma'nın gelmesi ve Fatma'nın Miralay'a teşekkür etmesi
- Ertesi günü Şeyh Şamil'in, Vidan şehrine gelmesi
- Gezgin'in, Şeyh Şamil'i görmek istemesi
- Şelef Bey'in, Gezgin'in Şeyh Şamil'i görmesine yardımcı olması
- Şeyh Şamil'in gelmesi ve Gezgin'in, Çeçenlerin liderini görmesi.

Üçüncü Bölüm

- Muhammed Mansur'un, Emir Hacıyurt kalesini ele geçirerek kaledeki Rusları kılıçtan geçirmesi
- General Yermolov'un Muhammed Mansur ile görüşmek istemesi ve Mansur'un Taşkınç Kalesi'ne gelmesi
- Generallerin, Muhammed Mansur'a kötü bir şekilde hitap ve muamele etmeleri
- Muhammed Mansur'un, Rusların bu tutumlarından korkmaması
- Muhammed Mansur'un, beş altı Rus askerini öldürüp ardından da kendisinin şehit düşmesi
- Gazi Molla'nın, Sultan Ammahan ile ittifak kurmak istemesi
- Molla'nın müttefiklerinin, Ruslarla çarpışması
- 1830 yılında Gazi Molla'nın Ruslara yenilmesi ve müttefiklerinin onu terk etmesi
- Lehistan devrimiyle Rusların bölgeden askerini alarak Lehistan'a sevk etmesi
- Gazi Molla'nın, yeniden askerini toplaması
- Gazi Molla'nın, müttefik olmak istemeyen Dargo emiri üzerine saldırması
- Dargo Emiri'nin, Ruslardan yardım istemesi
- 1830 yılında yapılan çarpışmalarda Rusların yenilmesi
- General Kohanov'un, Rusların yardımına gelerek Gazi Molla'yı geri çekilmeye mecbur etmesi
- Gazi Molla'nın, Kızlar şehrine saldırıp Rusları perişan etmesi
- Gazi Molla'nın, galibiyetiyle birlikte çokça müttefik kazanarak saygınlığını arttırması
- Bu sırada Hamzad Bey'in Kafkasya'nın güneyinde Ruslarla savaşması
- General Rozen'in, Hamzad Bey ve kardeşi Murat Bey'i görüşmek için yanına çağırması
- Hamzad ve kardeşi Murat Bey'in, kalleşlikte zincire vurularak Tiflis'e gönderilmeleri
- Rusya İmparatoru'nun, Hamzad Bey ve Murat Bey'e hediyeler vererek onları ülkelerine geri göndermesi
- Tutsak olan General Rozen'in, bazı bölgeleri ele geçirmesi
- Tutsaklıktan kurtulan Hamzad Bey'in, Gazi Molla'nın yanında savaşması

- General Gregor'ın, Gazi Molla'nın üzerine saldırması ve Kaytah bölgelerine kadar gelmesi
- Gazi Molla'nın, Himri Kalesi'ne çekilip düşmanı beklemesi
- 18 Ekim 1832 tarihinde Himri Kalesi'nin Ruslara teslim edilmesi
- Gazi Molla'nın, şehit olması
- Şeyh Şamil'in, çarpışmalarda ele geçmekten son anda kurtulması
- Gazi Molla'nın yerine Hamzad Bey'in atanması
- Hamzad Bey'in, halkı etrafında toplaması
- Hamzad Bey'in, Hunzak Kalesi'ne saldırması
- Üç günde Hunzak Kalesi'nin alınması
- Bahu Bike ve ailesinin öldürülmesi ve küçük çocuklarının Hacı Murat tarafından Petesburg'a kaçırılması
- Hacı Murat'ın, Hamzad Bey'e karşı ayaklanma başlatması
- Silahsız olarak Hunzak Şehri'nde bulunan camiye gelen Hamzad Bey'in, Hacı Murat ve askerleriyle karşılaşması
- Hamzad Bey ve askerlerinin, Hacı Murat tarafından katledilmesi
- Çeçenlerin yeni komutan arayışına girmesi
- Genel komutanlık görevini Hacı Taşof ile Şeyh Şamil'in üstlenmesi
- Halkın, Şeyh Şamil'i komutan olarak kabul etmesi
- Hacı Taşof'un kendi kuvvetleriyle Ruslara karşı mücadeleye devam etmesi
- Şeyh Şamil'in, Hamzad Bey'in öcünü almak için Hunzak şehrine yürümesi
- Yoğun baskı altında bulunan Hacı Murat'ın, Ruslardan yardım istemesi
- General Laskobi'nin, Hacı Murat'ın yardımına gelmesi
- Hunzak şehrine Ruslar tarafından Lezgi kabilesinden bir prensin atanması
- 1834-1836 yılında Çeçenler ile Ruslar arasındaki çarpışmaların devam etmesi ve Rusların kaleler yapması
- Şamil Bey'in kuvvetlerini güçlendirmesi
- Şeyh Şamil'in Çeçen ülkesinde ününün artması ve bütün Çeçenlerin Şeyh Şamil'in etrafında birleşmesi
- 1836 yılında Aşilta köyünün yakınlarında Rus birliğini Şeyh Şamil'in tarumar etmesi
- Şeyh Şamil'in Nilitle köyünün yakınlarında Rusları kovarak köyü ele geçirmesi

- Şeyh Şamil, yeterince güçlü olduğunu düşünmeyerek memleketine dönmesi ve Hacı Taşof'un kendisiyle beraber ittifaka girmesini sağlaması
- 1837 yılında Çeçen ve Rusların savaş hazırlığı yapması
- 1838 ilkbaharında Çeçenler ile Ruslar arasındaki savaşın tekrar başlaması
- Rusya askeri General Grabe komutasında Vnezepnaya kenti, ordugâhın harekete başlangıç noktası olarak belirlenmesi
- Rusların, sınırda bulunan Hacı Taşof komutasındaki Çeçen kuvvetlerini geçerek Çeçenya içerisinde bulunan Çerki köyüne kadar ilerlemesi
- Şamil Bey'in geri çekilme taktiğine aldanan General Grabe'nin, Şeyh Şamil'in kuvvetlerine saldırması
- İki gün iki gece süren şiddetli çarpışmalar esnasında Rusların toplarını, savaş alanına yetiştirmesi
- Şeyh Şamil'in, Ahulgoh şehrine çekilmek zorunda kalması
- Rusların, Çeçenleri takip etmesi
- Rusların, Ahulgoh şehrini kuşatması
- Rusların saldırısı karşısında Çeçenlerin direnmesi
- Çeçenlerin, açlık ve susuzlukla da mücadele etmesi
- Şeyh Şamil'in, oğlunu esir vermek zorunda kalması
- Ruslar'ın, Şamil'in esir olmasını istemesi
- Şamil'in, Rusların isteğini geri çevirmesi
- Çok şiddetli geçen çarpışmaları bir Rus askerinin, defterine kaydetmesi
- Uzun çarpışmalar sonucunda Rusların, Ahulgoh Kalesi'ni ele geçirmesi
- General Grabe'nin, esirler ve şehitler arasında Şeyh Şamil'i bulamaması
- Son saldırıdan iki gün önce Şeyh Şamil'in, kaleden kaçması
- Rusların, Çeçenlere her türlü eziyeti yapması
- General Grabe'nin, Şeyh Şamil'in teslim olmasını istemesi
- General Grabe'nin, Şeyh Şamil'i getirene ödül vereceğini söylemesi
- Şeyh Şamil'in, memleketinde yeniden bir ordu kurmakla meşgul olması
- Bir yıl boyunca Şeyh Şamil'in, ordu kurmaya çalışması
- 1840 yılında, Çeçenler ile Ruslar arasında yaşanan savaşın yeniden başlaması
- General Galovin'in, Çeçenleri büyük bir güç olarak görmesi
- General Galovin'in, Hacı Murat'ın Çeçenlere katılması sonucunda endişe duyması

- Çeçenlerin, Rusları bozguna uğratması
- Rusların birçok yenilgiye uğramalarının ardından geri çekilmeleri
- 1841 yılında Avar halkının Ruslara karşı ayaklanması
- Rusların bu ayaklanmayı bastırmak için Çerki köyünü ateşe vermesi
- Ruslara kızan Çerki halkının, Şeyh Şamil'e katılmaları
- Güneyden gelen Rus birliklerinin de başarılı olamamaları
- Çeçenler'in Rusların ilerlemesine önce izin vermeleri sonra da onları bozguna uğratmaları
- Çeçenya'da sadece Kumuk Han'ın, Ruslarla müttefik olması
- Şeyh Şamil'in, Kumuk'u ele geçirmesi
- Ruslar'ın boş durmayarak Kumuk üzerine yürümeleri ve orayı ele geçirmeleri
- Ruslar'ın, Şeyh Şamil'in üzerine yürümesi ancak Şeyh Şamil'in komutanları tarafından yolu kesilen Ruslar'ın bozguna uğratılması
- General Grabe'nin, Rusların yardımına gelmesi sonucunda mahvolmaktan kurtulması
- General Grabe'nin, Çeçenlerin başkenti olan Dargo'yu tehdit etmesi üzerine Şeyh Şamil'in Kumuk'u terk etmesi ve Kumuk şehrinin Ruslara kalması
- General Grabe'nin, Dardo'yu ele geçirmek için harekete geçmesi
- Şeyh Şamil'in, Grabe'nin ordusunu vurkaç taktikleriyle zor durumda bırakarak Rusları geri çekilmek zorunda bırakması
- Şeyh Şamil'in, aldığı ganimetlerle Dargo'ya dönmesi
- Yenilgi sonrasında General Grabe'nin, görevine son verilmesi
- 1843 yılında Çeçenlerin tekrar savaşmaya başlaması
- Rusların erzak ve mühimmat katırlarının, Çeçenler tarafından bozguna uğratılması ve kalelerinin kuşatma altına alınması
- Çeçen Beylerinden Hacı Çaçağ'ın, Kumuk üzerine saldırması ve burada zaferler kazanması
- Şeyh Şamil'in, Avar bölgesinde Ruslarla savaşarak kalelerini ele geçirmesi
- Lezgi topraklarının güneybatı kesiminde Şeyh Şamil'in arkadaşlarının, başarı kazanamaması
- Lezgi bölgesinde Rusların güçlenmesi
- Alsu bölgesinin sultanı Danyal Han'ın, Ruslara olan muhabbeti sebebiyle halkın Ruslara itaat etmesi

- Şeyh Şamil'in en güvendiği adamı olan Ahverdi'yi, Danyal Han'ın müttefiki olan kabileler üzerine göndermesi
- Danyal Han'ın müttefiki olan kabilelerin Ahverdi'ye karşı şiddetle çarpışması ve Ahverdi'nin şehit edilmesi
- Rus General Raynharah'ın, ordusunun miktarını artırmak istemesi
- Rus ordularının, beş kolorduya ayrılması
- Rusların hazırlıklarından Şeyh Şamil'in haberdar olması
- Geberal Raynharad'ın güvendiği birine erzak alması için para vermesi ve bu kişinin parayı alıp ortadan kaybolması
- Ruslar'ın, saldırı hazırlığını ertelemesi
- General Raynharad komutasındaki Rus ordusunun, zorlu yollardan Şeyh Şamil'in üzerine yürümesi
- General Raynharad'ın, geçtiği yollardaki ormanları tahrip edip halktan oç almak istemesi
- Yol üzerindeki Çerki köyünde bulunan halkın, üç hafta boyunca Ruslarla çarpışması
- Çerki köyünün harebeye dönmesi
- General Raynharad'ın, Şeyh Şamil'in bulunduğu Dargo üzerine yürümek istemesi
- Alsu Sultanı Danyal Han'ın, Şeyh Şamil'e katılması sebebiyle Rusların korkuya kapılması
- Danyal Han'ın, Ruslarla çarpışması ve uzun mücadeleler sonucunda geri çekilmek zorunda kalması
- Rusların, Çeçenlere silah imal eden köy de dâhil olmak üzere birçok bölgeyi ele geçirmesi
- General Raynharad ve Şeyh Şamil'in arasında savaşın başlaması
- Şeyh Şamil'in zafer kazanması ve Rusların bölgeyi terk etmesi
- General Argutinsky'nin, Şeyh Şamil'i geri çekilmek zorunda bırakması
- Yanlış bilgiler vermesi sebebiyle General Raynharad'ın, görevine son verilmesi
- Rus ordularının başına General Vorontsov'un atanması
- General Vorontsov'a, Çar tarafından özel yetkilerin verilmesi

- General Vorontsov'un, Şeyh Şamil'in bulunduğu yer olan Dargo üzerine yürümesi
- General Vorontsov'un, Şeyh Şamil'in arkadaşları tarafından saldırıya uğraması
- General Vorontsov'un, köyleri tahrip etmesi
- Şeyh Şamil'in, Vorontsov'un gelmesine göz yumarak vurkaç taktikleriyle onun ordusuna zarar vermesi
- Hacı Murat'ın, Rus erzak ve mühimmat katırlarına saldırması
- Vorontsov'un, Dargo'ya gelmesi ve Şeyh Şamil'in saldırıları karşısında perişan olmaktan zor kurtulması
- Rus kuvvetlerinin, Dargo şehrini bomboş görünce şaşkınlıkları
- Çeçenler'in saldırıya geçerek Rus ordularına büyük kayıplar verdirmesi
- General Vorontsov'un, İçgeri ormanına çekilmesi
- Şeyh Şamil'in, Rusları destekleyen kabilelere ceza vermeyi kararlaştırması
- Ruslar büyük bir yenilgi olsa da kendi yayınlarında zaferin kendilerinde olduğunu iddia etmeleri
- General Vorontsov'un, Şeyh Şamil'in yeni yerleşim yeri olan Vidan şehrine yürümesi
- Haberi alan Şeyh Şamil'in taktikler uygulayarak Vorontsov'un vazgeçmesini sağlaması
- Şeyh Şamil'in, Rus birliklerini kendi memleketlerine kadar kovalaması ve Rus topraklarını ele geçirmesi
- Şeyh Şamil'in zaferler kazanarak Çeçen topraklarına geri dönmesi
- Şeyh Şamil'in başarıları sonucu Rusların korkuya düşmesi ve Rusların Çerkeslere bazı imtiyazlar vermesi
- Bütün Dağıstan halkının Şeyh Şamil ile ittifak yapmak zorunda kalması
- Çeçenistan'ın güney kısmında General Argutinsky'in, Alsu Sultanı Danyal Bey ile mücadelede mağlup olduğu halde başkomutana verdiği raporlarda galip geldiğini yazması
- 1847'de General Vugot'un, saldırıları tekrar başlatması
- 1847 yılında şiddetli çarpışmalar olmasına rağmen Rusların önemli bir başarı kazanamamaları.

Dördüncü Bölüm

- Gezgin'in, Şeyh Şamil'i görmesi
- Şelef Bey'in, görevleri konusunda Şeyh Şamil'e bilgi vermesi
- Şeyh Şamil'in, gördüğü hizmetten dolayı Şelef Bey'e teşekkür etmesi
- Şelef Bey'in, Danyal Bey ve Arşak Bey arasında gerçekleşen husumet hakkında Şeyh Şamil'e bilgi vermesi
- Şeyh Şamil'in, Danyal Bey'i çağırması
- Şeyh Şamil'in, Danyal Bey'e yanlış yaptığını söylemesi
- Şeyh Şamil'in, Danyal Bey'e verilecek cezanın Hocası Celalettin tarafından verilmesini istemesi
- Hoca Celalettin'in yirmi dört yaşında olan Danyal'a yirmi dört Moskof'u öldürme cezası vermesi
- Şeyh Şamil'in birinci cariyesi olan Zerre-i Mâh'ın, gizli bir şekilde olanları izleyen Gezgin'in yanına gelmesi
- Zerre-i Mâh gittikten sonra Şelef Bey'in gelerek Gezgin'e, Zerre-i Mâh'ı gördüğünü kimseye söylememesi gerektiğini tavsiye etmesi
- Ertesi günü Şelef Bey ve Danyal Bey'in, Vidan şehrini terk etmesi ve Gezgin ve Miralay'ın Vidan şehrinde kalması.

Beşinci Bölüm

- Gezgin ve Miralay'ın, Vidan şehrinde ormana ava çıkmaları
- Merhum Arşak Bey'in kızı Zeliha'nın, Vidan şehrine gelmesi
- Gezgin'in, Miralay ile Fatma'nın arasında bir ilişki olup olmadığına dair şüphe duyması
- Gezgin'in, bir gün ormanda vakit geçirirken tesadüfen Fatma ile Miralay'ın yaklaşmasını görmesi
- Miralay'ın şehre döndüğünde Gezgin'in tavırları karşısında Fatma ile olan ilişkisini açıklaması
- Hizmetçinin, Gezgin ile Miralay'ın kaldığı odaya gelmesi ve Gezgin'e mektup vermesi
- Mektupta, Miralay'ın esir bir Çeçen Bey'i ile takas edilmek istendiğinin yazması
- Miralay'ın bu istek üzerine Vnezepnaya'ya gitmek için hazırlıklar yapması

- Hizmetçinin gizlice gelerek Gezgin'e, Zeliha'nın onunla görüşmek istediğini bildirmesi
- Zeliha'nın, Gezgin ile görüşmesi ve Miralay'ın buraları terk etmesi gerektiğini tavsiye etmesi
- Gezgin'in, tekrar Şelef Bey'in evine dönmesi ve Fatma'yı odasından dışarı çıkarken görmesi
- Hizmetçinin tekrar gelerek Gezgin'in, başka bir kadın ile görüşmesini sağlaması
- Gezgin'in, Şeyh Şamil'in birinci cariyesi olan Zerre-i Mâh ile görüşmesi
- Gezgin ile Zerre-i Mâh'ın, Avrupa hakkında konuşmaları
- Dışarıdan gelen sesler üzerine Gezgin'in, müsaade isteyerek ayrılması
- Çeçen kadınlarının, Miralay'ı öldürmek için Şelef Bey'in evinin etrafında toplanmaları
- Fatma'nın odaya gelmesi ve Miralay'ı kaçırmaması
- Vidan halkının eve girmesi ve Gezgin'in halkı ikna etmeye çalışması
- Gezgin'in, Fatma ile konuşması ve Danyal Bey ile Şelef Bey gelince her şeyi onlara itiraf etmesini tavsiye etmesi.

Altıncı Bölüm

- Gezgin'in, Vidan şehrinde hizmetçiyle yalnız kalması
- Gezgin ile Zerre-i Mâh'ın, duygusal olarak yakınlaşması
- Danyal Bey ve Şelef Bey'in, Vidan şehrine gelmesi
- Danyal Bey kendisine verilen, yaşı kadar Rus askerini öldürme cezasının büyük bir kısmını yerine getirmesi
- Danyal Bey'in, Ruslarla yapılacak olacak savaşta Rus kuvvetlerine karşı dostu Miralay'ın mücadele etme ihtimalini düşünerek üzüntü duyması
- Fatma'nın, Danyal Bey'e karşı soğuk tavırlar sergilemesi
- Fatma'nın, çiçek toplamaya gidiyorum diye ortadan kaybolması
- Gezgin'in, Fatma'nın sevgilisi olan Miralay'ın yanına gittiğini anlaması
- Arşak Bey'in kızı Zeliha'nın Danyal Bey'e, Miralay ile Fatma arasındaki aşkı bütün detaylarıyla anlatması
- Zeliha'nın, Fatma'nın Miralay'ın yanına gittiğini Danyal'a söylemesi
- Danyal'ın işin aslını dostu Gezgin'e sorması ve Gezgin'in ilişkiyi doğrulaması

- Danyal'ın Gezgin'e, öcünü alacağını söylemesi
- Gezgin'in yatmaya gitmesi ve gece kâbus görmesi
- Sabah Çeçenlerin savaş hazırlığı yapması ve ardından yola koyulmaları
- Çeçenler ile Rusların karşılaşması ve bir saat süren çarpışmalar sonucunda Rusların yenilgiye uğratılması
- Danyal Bey'in, Miralay ile birebir döğüşmek istemesi
- Danyal'in, Gezgin aracılığıyla bu isteğini Miralay'a iletmesi ve isteğinin Miralay tarafından kabul edilmesi
- Danyal ve Miralay'ın, birbirlerini vurmamak istememeleri
- Fatma'nın ortaya çıkarak Miralay'ı korumak istemesiyle, Danyal Bey'in ikisini de orada öldürmesi
- Danyal Bey'in intikamını alıp dönerken Zeliha'nın tepeden kaya yuvarlaması ve Danyal Bey'in kayanın altında ezilerek ölmesi
- Olaylardan sonra Gezgin'in, Vidan şehrini terk etmek istemesi
- Vidan halkı tarafından cenazelerin kaldırılması ve Zeliha'nın ortadan kaybolması
- Gezgin'in gitmek için hazırlanması ve Zerre-i Mâh ile vedalaşmak istemesi
- Gezgin'in, Zerre-i Mâh ile görüşmesi
- Zerre-i Mâh'ın, Gezgin ile gitmek istemesi ve kendisinin de buralara nasıl geldiğini, kim olduğunu, Avrupalı olduğunu detaylıca Gezgin'e anlatması
- Zerre-i Mâh'ın kendisini tanıttıktan sonra Gezgin'in, Zerre-i Mâh'a akrabalarını tanıdığını ve kendisini götürmek istediğini söylemesi
- Zerre-i Mâh'ın, bu durum karşısında mutlu olması
- Ertesi günü Gezgin'in, Şelef Bey ile vedalaşması
- Şelef Bey'in, son olaylardan sonra kötü bir durumda olması
- Gezgin'in hazırlıklarını tamamlayarak hizmetçi ile beraber yola çıkması ve bir bahane bularak hizmetçiyi atlatması
- Gezgin'in, Zerre-i Mâh ile buluşarak yola devam etmesi
- Şeyh Şamil'in adamlarının, Zerre-i Mâh ve Gezgin'in peşlerinden giderek onlara yetişmesi
- Gezgin ve Zerre-i Mâh'ın, civarda bulunan mağaraya saklanması ve orada Zeliha'nın uyuduğunu görmeleri

- Şeyh Şamil'in adamlarının, Zerri-i Mâh'ı alarak Vidan şehrine geri götürmeleri
- Gezzin ile Zeliha'nın konuşması ve Zeliha'nın bu durumu Şeyh Şamil ile paylaşmayacağını söylemesi
- Gezzin'in atına binerek yola koyulması
- Gezzin'in, yolda bir Rus birliğiyle karşılaşması ve yola onlarla devam etmesi
- Ağaçlık bir bölgede dinlenirken Gezzin ve Rus askerlerinin silah sesi duyması ve silahın ağaçtan atıldığının fark edilmesi
- Ağaçtaki şahsın Şelef Bey olduğunu fark eden Gezzin'in, Rusları durdurması
- Gezzin'in, Şelef Bey'i esir bir Rus Bey'i ile takas edilmesi hususunda ikna etmesi
- Gezzin'in, Venedik'e gelmesi
- Gezzin'in, bir iki yıl sonra yine Kafkas coğrafyasına gitme niyetinde olduğunu

3.3. Kahramanlar

Romanın ana kahramanı İstanbul'dan Kafkas coğrafyasına seyahat eden Amerikalı Gezzin'dir. Gezzin olayların en önemli kahramanı olmakla birlikte aynı zamanda olayları aktaran kişidir de. Diğer kahramanlar ise; Şeyh Şamil, Danyal Bey, Miralay, Fatma, Zerri-i Mâh, Şelef Bey, Zeliha, Arşak Bey, Hizmetçi, Hoca Celalettin, Hamzad Bey, Muhammed Mansur, Hacı Murat, Hacı Taşof, Hacı Çaçağ, Danyal Sultan, Ahverdi, Sultan Ammahan, Bahu Bike, Rusya İmparatoru, General Grabe, General Vorontsov, General Argutinsky, General Raynharad vb. dir.

Amerikalı Gezzin: Gezzin, bir gemi ile Kafkas coğrafyasına gider. İlk olarak Şelef Bey ile tanışır. Şelef Bey ile Kalamasur şehrine giderlerken Şelef Bey'in kızı Fatma'nın abazalar tarafından satıldığını fark ederler ve kendisinin yardımıyla Fatma'yı kurtarırlar. Gezzin, bu olaydan sonra Rus Miralay ile yoluna devam eder. Çeçenlerin, Rusları mağlup etmesi sonucunda Miralay ile beraber Çeçenlere esir düşerler. Çeçenler, Gezzin'i Vidan şehrine götürür. Vidan şehrinde Gezzin, Şelef Bey ve Danyal Bey tarafından büyük bir hürmetle ağırlanır. Gezzin, Vidan şehrinde Miralay ile Fatma arasındaki aşka tanıklık eder. Kendisi de Şeyh Şamil'in birinci cariyesi Zerri-i Mah'a karşı duygular beslemektedir. Gezzin, Zerri-i Mâh'ı akrabalarının yanına götürmek istese de bunda başarılı olamaz. Danyal Bey, Miralay ve Fatma'nın ölümünden sonra Vidan şehrini terk ederek Avrupa'ya döner. Gezzin, olaylara objektif

bir şekilde yaklaşmış, çatışma ve ilişkilerde ara bulucu olmuştur. Olayların içerisinde yer alması ve tanık olduğu olayları aktarması açısından eserin en önemli kahramanları arasındadır.

Şeyh Şamil: Kuzey Kafkasya halklarının, Avar kökenli politik ve dini lideridir. Kafkas Savaşı'nda Rus karşıtı direnişin lideri ve Dağıstan ile Çeçenya'nın üçüncü imamıdır. Şeyh Şamil, Hamzad Bey'in şehit edilmesinden sonra genel komutan olur. Şamil birçok kez Rus kuvvetleriyle savaşmış kendine has savaş taktikleriyle başarılı olmuştur. Çeçenlerin liderini en çok zorlayan Rus General Grabe olmuşsa da Şamil Bey karşısında başarılı olamayarak görevine son verilmiştir. Şeyh Şamil, Çeçenlerin direnişinde önemli bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır.

Danyal Bey: Şeyh Şamil'in genç, yiğit ve cesur adamlarından biridir. Çeçenistan için duygularını bir kenara bırakıp savaşan Çeçen mücahitlerindedir. Eserde, nişanlısı Fatma'yı esircilerin elinden kurtarır. Küçük yaşta babasını öldüren Arşak Bey'den intikamını alır. Şeyh Şamil'in hocası Celalettin tarafından verilen yirmi dört Moskof'u öldürme cezasını büyük ölçüde yerine getirir. Rus Miralay, Danyal Bey'in nişanlısını kurtarmada yardım ettiği için dost olurlar fakat sonra Fatma ile Miralay arasındaki ilişki sebebiyle Danyal Bey, Miralay ve Fatma'yı öldürerek onları cezalandırır. Çeçen-Rus mücadelelerinde Çeçenlere büyük katkılar sağlamıştır. Danyal Bey, Arşak Bey'in kızı Zeliha'nın yuvarladığı kaya parçasının altında kalarak can verir.

Şelef Bey: Şeyh Şamil'in adamlarındandır. Çeçenler için birçok görevlerde bulunarak Ruslara karşı mücadelelerde önemli bir rol oynamıştır. Görev için gittiği İstanbul'dan dönerken Frenk ile ilk olarak Şelef Bey tanışır. Kızı Fatma'yı esircilerin elinden kurtarmak için Abazalarla mücadele etmiştir. Gezgin Frenk'in, Çeçenlerin Emiri Şeyh Şamil'i görme isteğine kayıtsız kalmayarak onun, Şeyh Şamil'i görmesini sağlamıştır. Şelef Bey, Frenk ile Miralay'ı kendi evinde ağırlamıştır. Miralay ve kızı Fatma arasındaki ilişkide etkisi çok fazla yoktur. Şelef Bey, Danyal ve Fatma'nın ölmesiyle Ruslara karşı iyice kin duymaya başlamıştır. Ruslara karşı tek başına mücadeleye etmeye çalışıp birkaç Rus askerini öldürse de esir düşmekten kurtulamamıştır.

Miralay: Çeçen-Rus mücadelelerinde aktif rol alan bir Rus askeridir. Bir Çeçen kızı olan Fatma'nın kurtarılmasında yardımcı olmuştur. Vicdanlıdır. Miralay, Gezgin ile beraber Çeçenlere esir düşerek Şelef Bey'in evinde ağırlanmıştır. Şelef Bey'in kızı

Fatma ile ilişki yaşaması Miralay'ın sonu olmuştur. Önceleri Fatma'yı kurtardığı için Danyal ile dost olmuş sonra Fatma ile ilişkisi sebebiyle Danyal tarafından öldürülmüştür.

Fatma: Çeçen Beylerinden Şelef Bey'in kızıdır. Esircilerin elinden son anda kurtarılıp nişanlısı Danyal Bey ve Şelef Bey tarafından Vidan şehrine geri götürülmüştür. Esir olarak evlerine gelen Miralay'a âşık olması sebebiyle hem Danyal Bey'e hem de Çeçenlere ihanet etmiştir. Fatma, Çeçenlerin Ruslarla olan savaşı öncesinde Miralay'ın yanına kaçarak Ruslar lehine tavır sergilemiştir. Savaşın sonrasında Danyal Bey tarafından Miralay ile beraber öldürülmüştür.

Zerre-i Mâh: Babasıyla beraber küçük yaşlarda Kafkas coğrafyasına gelmiştir. Beş yaşında küçük bir kız çocuğuyken babasının annesini feci şekilde öldürmesine tanık olmuştur. Bu yüzden babasını hiç sevmez. Babası aksine Zerre-i Mâh'ı sevdiği için onu yanından ayırmamıştır. Babası Çeçenlere esir düşünce Zerre-i Mâh da esir düşmüş ve Şeyh Şamil'in birinci cariyesi olmuştur. Zerre-i Mâh, Çeçenler tarafından büyük bir dikkatle korunmaktadır. Zerre Mâh, bir Frenk olan Gezgin ile tanışmasıyla Avrupa'ya geri dönme ümidine kapılır. Zaten Zerre-i Mâh da aslen Avrupalı'dır, Çeçen değildir. Frenk ile duygusal olarak yakınlaşırlar. Frenk, Avrupa'da Zerre-i Mâh'ın akrabalarını tanımakta ve Zerre-i Mâh'ı akrabalarına götürmek istemektedir. Frenk ile Zerre-i Mâh bir plan yaparak Çeçenlerin memleketinden kaçmak isterler. Fakat Şeyh Şamil'in adamları tarafından yakalanırlar ve Zerre-i Mâh, Vidan şehrine geri götürülür.

Zeliha: Çeçen Beylerinden Arşak Bey'in kızıdır. Danyal Bey'e karşı duygusal bakımdan boş değildir. Arşak Bey, Danyal Bey'in babasını öldürdüğü için oluşan kan davasını sonlandırmak için Zeliha ile Danyal Bey'i evlendirmek isterler ancak Danyal Bey, Şelef Bey'in kızı Fatma'yı sevmektedir. Zeliha uzun bir süre Vidan şehrinde görünmese de sonradan bu şehre gelir. Miralay ile Fatma arasındaki ilişkiyi ilk fark edenler arasındadır. Danyal Bey'e, Miralay ile Fatma arasındaki ilişkiyi söyleyerek bilinçli olarak onun acı çekmesine sebep olur. Zeliha, babası Arşak Bey'in intikamını almak için Danyal Bey'in üzerine kaya yuvarlayarak öldürür. Bir süre nerede olduğu bilinmeyen Zeliha, en son bir mağarada görülür.

Arşak Bey: Şeyh Şamil Bey'in önemli adamları arasındadır. Çeçenlere hizmet etmiş bir Çeçen komutanıdır. Ayrıca Zeliha'nın da babasıdır. Arşak Bey, Frenk ile Miralay'ı Ruslar karşısında kazandığı savaşla esir eden ihtiyar bir Çeçen askeridir. Arşak Bey, Danyal Bey'in babasını öldürdüğünden Danyal Bey ile aralarında husumet vardır. Esirleri, Vidan şehrine getirdiğinde uzun süre görmediği Danyal Bey ile karşılaşır ve Danyal Bey ile birebir döğüşür. Danyal Bey, Arşak Bey'i öldürür ve babasının intikamını alır.

Hizmetçi: Gezgin Frenk ile Miralay'ın Vidan şehrine gelmesiyle birlikte Çeçenler tarafından onlarla ilgilenmesi için görevlendirilmiştir. Hizmetçi, misafirlerin ihtiyaçlarını karşılayarak onlara karşı iyi davranır. Hizmetçi, Gezgin Frenk'in Arşak Bey'in kızı Zeliha ve Şeyh Şamil'in birinci cariyesi olan Zerre-i Mâh ile görüşmesine aracılık etmiştir. En son Gezgin, Frenk ile beraber Vidan'ı terk etmek için yola koyulsa da Gezgin bir bahane uydurarak Hizmetçi'yi, Vidan şehrine geri göndermiş ve yoluna Zerre-i Mâh ile devam etmiştir.

Mansur Molla: Çeçenlerin birinci imamı ve Çeçen kuvvetlerinin genel komutanıdır. Muhammed Mansur Molla, Rusların ellerindeki yerleri ele geçirincede Rus General Yermolov, Mansur Molla ile görüşmek ister. Mansur Molla daveti kabul eder ve korkusuz bir şekilde tek başına General Yermolov'un olduğu kaleye gider. Mansur Molla kötü muamele gördüğü Ruslardan hiçbir şekilde korkmaz. Çıkan arbede de birkaç Rus'u öldürür fakat kendisi de şehit olur.

Hamzad Bey: Çeçen kuvvetlerinin ikinci ve önemli komutanlarından biridir. Hamzad Bey, Ruslarla yapılan mücadelelerde başarılı olunca General Rozan, onunla görüşmek ister. Görüşmeye giden Hamzad Bey, General Rozan tarafından esir edilerek Tiflis'e gönderilir. Daha sonra Çar tarafından hediyeler verilerek serbest bırakılır. Gazi Molla'dan sonra Çeçen kuvvetlerine kumanda etmiştir. Hamzad Bey ve arkadaşları silahsız olarak gittikleri camide, Hacı Murat tarafından şehit edilirler.

Hacı Murat: Hacı Murat, Hamzad Bey'e karşı ayaklanmış ve onu şehit ederek Çeçenlere ihanet etmiştir. Şeyh Şamil, Hamzad Bey'in öcünü almak için Hacı Murat'ın üzerine yürüyünce Hacı Murat, müttefik olduğu Ruslardan yardım ister. Bir süre Ruslarla müttefik olan Hacı Murat, sonraları Şeyh Şamil'in yanına geçerek Ruslara karşı mücadele etmiştir.

Hacı Taşof: Çeçen komutanlarından. Şeyh Şamil ile Hacı Taşof arasında seçim yapmak zorunda kalan Çeçenler, Şeyh Şamil'i genel komutan seçmiştir. Hacı Taşof, biraz kibirli olması sebebiyle halk tarafından tercih edilmemiştir. Hacı Taşof bir süre bireysel olarak Ruslara karşı mücadele etse de daha sonra Şeyh Şamil'in kumandası altına girerek burada Ruslara karşı mücadelesine devam etmiştir.

Hacı Çaçağ: Şeyh Şamil'in adamlarındandır. Kumuk üzerine hareket eden ve zaferler kazanan Çeçen kuvvetlerinin komutanıdır.

Danyal Sultan: Alsu bölgesinin sultanıdır. Danyal Sultan, önceleri Ruslara karşı muhabbet beslemiştir. Bu yüzden Alsu halkı da Rusların yanında savaşmıştır. Danyal Sultan, Şeyh Şamil'in en güvendiği adamlarından Ahverdi'yi şehit etmiştir. Danyal Han, daha sonraları Şeyh Şamil'in safına gelmiştir. Danyal Sultan, Ruslara karşı mücadeleler ederek Çeçenlere destek olmuştur.

Ahverdi: Şeyh Şamil'in en güvendiği adamlarındandır. Danyal Han üzerine gönderilen Ahverdi, uzun mücadeleler verdiği Danyal Han karşısında daha fazla direnemeyerek şehit düşmüştür.

Hoca Celalettin: Şeyh Şamil'in alacağı kararlarda danıştığı ve kendisine güvendiği hocasıdır. Danyal Bey'in Arşak Bey'i öldürmesinden dolayı kendisine verilecek olan cezada Şeyh Şamil tarafından görevlendirilir. Hoca Celalettin makul bir ceza vererek hem Danyal Bey'in hem de Çeçenlerin takdirini kazanır.

Baha Bey: Baha Bey, Hunzah bölgesinde Ruslarla müttefik olup Çeçenlere zorluklar çıkarmaktadır. Hamzad Bey, Hunzah'a saldırıp Baha Bey ve ailesini öldürür. Küçük çocukları Hacı Murat tarafından Petesburg'a kaçırılır. Baha Bey hükümetini bir süre Hacı Murat bir süre de Baha Bey'in eşi idare etmiştir.

General Grabe: Rusya'nın kuvvet komutanlarından. Şeyh Şamil'i en fazla zor durumda bırakan General Grabe olmuştur. Grabe, Hacı Çaçağ ile de kısa bir süre çarpışarak Çeçenya'nın iç kısımlarına kadar gelmiştir. General Grabe, Şeyh Şamil'i o kadar güç durumlarda bırakmıştır ki Şeyh Şamil oğlunu esir vermek istemiş fakat General Grabe bu teklifi reddederek bizzat Şeyh Şamil'in kendisinin teslim olmasını istemiştir. Şeyh Şamil, General Grabe'nin kuşatmasından son anda firar ederek kurtulmayı başarmış ve memleketine dönerek ordusunu yeniden toparlamakla meşgul

olmuştur. Uzun süren şiddetli çarpışmalar ve Şeyh Şamil'in savaş taktikleri sayesinde General Grabe, Şeyh Şamil karşısında başarılı olamamış ve görevine son verilmiştir. General Grabe, o kadar başarılı bir komutandır ki Şeyh Şamil bile Grabe'nin görevine son verildiğini duyduğu zaman sevinmiştir.

General Raynharad: General Grabe'den sonra General Raynharad Rus kuvvetlerinin başında Şeyh Şamil'e karşı mücadele etmiştir. General Raynharad, bir gün güvendiği bir adama erzak ve mühimmat alması için para vererek gönderir fakat adam paraları alıp kaçınca Rus orduları, Çeçenler karşısında zor durumda kalmıştır. General Raynharad da zorlu yollardan geçerek ve geçtiği yerleri tahrip ederek Çeçenlerin merkezi olan Dargo üzerine gider. Çeçenlerin Rus borazancısını esir alıp yanlış emirler verdirmesiyle General Raynharad, başarısız olmuş ve görevine son verilmiştir.

General Argutinsky: Rusya kuvvetlerinin dördüncü kolordu komutanıdır. Şeyh Şamil ve Çeçenlerle birçok noktada savaşmış ve genel anlamda kayda değer bir başarı kazanamamıştır.

General Tavbe: Rusların, Mansur Molla üzerine gönderdiği kuvvetlerin komutanıdır. General Tavbe, Mansur Molla ile yapılan çarpışmalarda fena halde yenilgiye uğramıştır.

General Kuhanof: Rus generallerindendir. Muhammed Mansur Molla Rusları kalede sıkıştırınca yardıma gelen General Kuhanof, Mansur Molla ile üç gün şiddetli bir şekilde çarpışarak Mansur Molla'nın geri dönmesine sebep olmuştur.

General Rozan: Rusya Devleti'nin genç generallerindendir. Hamzad Bey ve kardeşi Murat Bey'i görüşmek için yanına çağırılmış sonra da onları kandırarak tutsak etmiştir. Hamzad Bey tutsaklıktan kurtulduktan sonra da General Rozan ile mücadeleye devam etmiştir.

Şamhal Ebu Müslim: Hamzad Bey ve Şeyh Şamil zamanında Çeçenlere karşı ittifaka yanaşmayan civar kabilelerin öne çıkan şahıslarındandır. Rusların himayesi altındadır.

Ebu Nizam: Baha Bey'in oğludur. Annesinin Ruslarla müttefik olduğunu Hamzad Bey'e söyleyince Hamzad Bey öfkelenerek Ebu Nizam'ı öldürür.

General Lasgov: Rusya generallerindendir. Hacı Murat, Ruslarla müttefik olduğu zaman onun yardımına gelmiş fakat Şeyh Şamil tarafından yenilgiye uğrayacağı sırada başka bir Rus komutanı Klug Von Klugenov tarafından mahvolmaktan son anda kurtarılmıştır.

General Klug Von Klugenov: Rusların önemli kuvvet komutanlarından. General Lasgov'u, Şeyh Şamil'in elinden kurtarır. Uzun süre Çeçenlere karşı mücadele etmiş ve zorluklar çıkarmış bir generaldir.

General Fazay: Rusya generallerindendir. Çeçenler üzerine saldırı hazırlığındayken Çeçen beylerinden Ali Bey tarafından engellenmiştir. Şeyh Şamil karşısında başarısız olduğu halde başarılı olduğunu iddia etmiştir.

General Galovin: Rus generallerindendir. Şeyh Şamil karşısında önemli bir başarısı olmamıştır. Çeçenlerin gücünün farkında olan ender Rus askerlerindendir.

Hacı Bahri: Çeçen beylerindendir. Şeyh Şamil tarafından Kumuk şehrine Han olarak tayin edilmiştir. General Argutinsky karşısında yenilgiye uğrayarak Kumuk şehrini Ruslara bırakmak zorunda kalmıştır.

Şuayb Bey: Çeçen beylerindendir. Rusların erzak ve mühimmat katırlarına saldırarak Rusları zor durumda bırakmıştır.

General Fraytah: Rus generallerindendir. Çeçenlere karşı uzun süre direnen Yüzbaşı Pasin'in yardımına yetişerek onu kurtarmıştır.

General Şuvariç: Danyal Han'ın karşısında savaşan Rus generalidir. Ordusu büyük olduğundan dolayı Danyal Han'ı zor durumda bırakmıştır.

Miralay Yakof: Danyal Han ile savaşan General Şıvariç'e destek olarak gelen Rus kuvvetinin komutanıdır.

General Vorontsov: Rus Çar'ı tarafından geniş yetkiler verilen Rus generalidir. Çeçenlerin zayıf bir düşman olmadığını iyi bilmektedir. General Vorontsov komutasındaki Rus ordusu, Şeyh Şamil ve Çeçenlere karşı uzun süre mücadele etmiştir.

Miralay İlinsky: Terek bölgesinde Çeçenlere engel olmak için görevli Rus kuvvetlerini idare eden komutandır. Şeyh Şamil'e karşı mağlup olmuştur.

3.4. Çatışma

Eserde, birden fazla çatışma mevcuttur. Romanda esas çatışmayı, Çeçenler ve Ruslar arasında yaşanan siyasi ve askeri anlaşmazlıklar oluşturmaktadır. Danyal Bey ile babasını öldüren Arşak Bey arasında Arşak Bey'in ölümüyle sonuçlanan bir çatışma da vardır. Danyal Bey ile Arşak Bey arasında var olan kan davası ve Arşak Bey'in Danyal Bey tarafından öldürülmesi metinde şu şekilde geçmektedir:

“Bu esnada büyük hanenin kapısı açılıp derunundan bir süvari çıktı. Merkurum elinde uzun bir tüfek bulunup bize doğru geldi. Bu süvari Danyal Bey olup Arşak Bey kendisini görür görmez arkasında bulunan tüfeğini mahfazasından çıkarıp eline aldı. İleriye doğru at sürdü.....Arşak Bey bir kere daha ateş ederek fakat yine Danyal Bey'e tesadüf ettiremedi. Filhâl eline başka bir tabanca aldı. Danyal Bey dahi kendi tabancası ateş etmişse de o da tesadüf ettirememiştir. Bu hâlde yekdiğere on adım mesafeye kadar takarrup eylediler. Bu anda dehşetli bir seda işitildi. Arşak Bey hemen beygiri üzerinde bir kere ayağa kalkarak onu müteakib arka tarafına doğru devrildi. Danyal ise artık Arşak Bey'e nazar bile etmeyip hasmının beygirini alarak bize doğru geldi. Zira Arşak Bey artık Arşak Bey olmayıp âdeta bir naaştan ibaret kalmıştır.” (s.79-82)

Danyal Bey ve Rus Miralay'ın ikisinin de Şelef Bey'in kızı Fatma'yı sevmelerinden dolayı aralarında Miralay ve Fatma'nın ölümüyle sonuçlanan bir çatışma da romanda yer almaktadır. Arşak Bey'in kızı Zeliha ile Danyal Bey arasında Danyal Bey'in Arşak Bey'i öldürmesi sebebiyle bir çatışma vardır ve bu çatışma Danyal Bey'in ölümüyle sonuçlanır. Zeliha'nın Fatma'yı kıskanması da romanda ayrı bir çatışmayı oluşturmaktadır:

“Zeliha intikam almak isterse düşmanı öldürür. Fakat beni dinle Danyal Bey! Cenâb-ı Hakkın nam-ı mukaddesine kasem ederim ki sana doğrusunu söylüyorum. Kendisini bana tercih ettiğin ve esircilerin ellerinden

kurtardığın ve bütün mahabbetini kendisine haşır eylediğin Şeref Bey'in kerimesi sana hıyanet etti.” (s. 282)

Zeliha, Danyal Bey'i sevmektedir. Ancak Danyal Bey hem Zeliha'nın babası Arşak Bey'i öldürmüş hem de Şelef Bey'in kızı Fatma'yı sevdiği için Zeliha, Danyal Bey'den intikam almak istemektedir. Yukarıda Zeliha'nın zikrettiği gibi Fatma, Danyal Bey'e ve Çeçenlere ihanet etmektedir.

3.5. Yer ve Zaman

Edebî eserlerde mekân önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Her edebî eserde mekân belirsiz de olsa yer almakta ve kahramanlar üzerinde yadsınamaz bir etkiye sahip olmaktadır. Mehmet Narlı, bu konuda şu ifadeleri kullanır:

“Genel olarak mekân, vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Şahısları tanıma yollarından biri olarak dramatik bir iş de üstlenerek vakanın temel ögesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler. Yer değiştirmelerin vakaya ve davranış biçimlerine kattığı değişiklikleri de gözden uzak tutmamak gerekir.”¹⁶¹⁸

İncelediğimiz romanda olaylar, İstanbul'dan yola çıkan bir gemide başlar. Genelde yer olarak açık mekânlar ön plana çıkmaktadır. Rusya, Çeçenya, Avaristan gibi bölgelerde olaylar cereyan etmektedir. Terek Nehri, Vidan şehri, Çeçenistan'ın başkenti olan Dargo şehri de olayların geçtiği mekânlar arasındadır. Genelde açık mekânlar öne çıksa da kapalı mekânlar da romanda yer almaktadır. Kapalı mekânlardan en önemlisi Miralay ve Amerikalı Frenk'in misafir olduğu Şelef Bey'in evidir. Vidan şehrinde yer alan Şelef Bey'in evi, birçok olaya ev sahipliği yapmıştır. Bunun dışında kapalı mekân olarak Zeliha'nın saklandığı mağarayı da ifade edebiliriz. Yollar, ormanlar, kayalıklar

¹⁶¹⁸ Yrd. Doç.Dr. Mehmet Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramı”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, S. 7, Mayıs 2002, s. 98-99.

da eserde mekân olarak kullanılan yerlendendir. Eserde, dış mekânlar iç mekânlara nisbetle daha çok yer almaktadır.

Amerikalı Gezgin, Ruslarla beraber yoluna devam ederken bölgenin ne denli zor coğrafi yapıya sahip olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Yol gâyet uzun ve müşkîlâtan hâli değildi. Moskoflara düşman bulunan bir halk içinden ve dar geçidlerden, dağlardan, tepelerden, taşlık ve kayalıklardan gitmeye mecbûrduk.”(s.55)

Amerikalı Gezgin at sırtında daha önce korkarak geçtiği geçitleri ordu ile birlikte daha cesaretle geçtiğini ifade ederken yine coğrafyanın zor şartlarına değinmiş ve dış mekân hakkında bize ipuçları vermiştir:

“Yol hâlâ fena ve dar ve sarptı. Bazen geçitler o kadar darlaşıyordu iki süvari yan yana gidemezdi. Hele benim yalnız bulunduğum hâlde titreyerek ancak geçebileceğim mahaller varsa da cemiyyetin bana verdiği cesaret sayesinde o mahallerden dörtnala süratle geçdim.”(s.72-73)

Şelef Bey, eserde ön planda olmakla birlikte pasif bir karakter özelliği göstermektedir. Amerikalı Gezgin ve Miralay’ı misafir ettiği ev, kendi evidir. Evinin sade bir dekorla döşenmiş olmasını, Şelef Bey’in sade yaşantısının bir yansıması olarak değerlendirebiliriz. Şelef Bey’in evi, romanda şu şekilde tasvir edilmektedir:

“Bunun üzerine beyler dahi gittiler. Şelef Bey’in bize etmiş olduğu bir işaret üzerine birlikte büyük haneye doğru gittik. Hanenin kapısına geldiğimizde Danyal Bey hayvanlarımızı aldı. Şelef Bey bizi bir odaya götürdü ki odanın eşyası zan ve tahminden bile daha pek çok ziyâde sadeydi. Ortada bir ağaç sofraya bir iki tahta iskemle bulunup bir de ufak bir minderden başka bir şey yoktu.”(s. 83)

Amerikalı Gezgin ve Zerre-i Mâh, Çeçenlerden kaçarken yollarının üstünde bir mağara görürler ve oraya sığınır. Arşak Bey’in kızı Zeliha’nın da gizlendiği mağara metinde şu şekilde geçmektedir: “Bunun üzerine o tarafta bulunan bir mağaraya girdik. Mağaranın ağzı karanlık idi ise de tepesinden açık olduğu için ortası aydınlıktı.” (s. 343-344)

Romanda olaylar, kronolojik bir sırayla anlatılmamıştır. Amerikalı Frenk’in yaptığı Kafkasya gezisiyle başlayan olaylardan, geriye dönüş tekniği ile Muhammed Mansur

Molla, Hamzad Bey ve Şeyh Şamil gibi komutanların dönemlerinde yaşanan olaylara geçilir ve Amerikalı Gezgin'in anlatma zamanına kadar gelir. Hatta daha da geriye giderek romanda, Eski Yunan inançlarından da bahsedilmiştir:

“Kafkas taa ezmine-i mukaddemededen beri malum bir memleket olup kudemâ buraya dñnyanın münteha-ı hudut şarkiyesi sınırı nazarıyla bakmışlardır. Yunan kadîm itikatca mabutlardan ateş çalmış olan Peri Mitos nam-ı kahraman bu cesaretinden dolayı cezalandırmak üzere mabutlar tarafından Kafkas dağlarının yüksek bir kayasına zincirlerle rabt olunmuştur. Her gün bir karakuş merkumun ciğerini paralayıp yediği hâlde gecesı ciğeri yine yerine gelip ertesi gün yine kuş tarafından paralanırmış. İşte esâtir evvelinden şu fikra dahi Kafkas'ın asr-ı esâtirden beri malum olduğunu ispat eyler.” (s. 103)

Eserde, Şeyh Şamil'in döneminde yaşanan olaylara daha çok yer verilmiştir. Ayrıca Zerre-i Mâh'ın hayatı anlatırken de geriye dönüş tekniği kullanılmıştır. Zerre-i Mâh'ın çocukluğunda yaşadığı olaylar, kendi ağzından anlatılmaktadır:

“Bundan on beş sene evvel bu prens bir Moskof erzak ve mühimmat katırını zapt etmek niyetiyle Şunsa'ya kadar gelerek Mosdok'tan gelen bir katır beklemek için bir gece o civarda bulunan bir ormanda pusu tertip eylemişti. Katır tertip olunan bu pusunun önünden geçtiği zaman mezkur katır ile bulunan askerin miktarı pek az olduğunu Çeçen Bey'i gördüğü cihetle üzerlerine bil-hücum katır ile beraber bulunan Kazakları bir iki dakika zarfında katl-ü erzak ve mühimmâtı ihtiyada beraberlerinde bulunan beygirlere tahmil eyledi. Katırın arabalarından birisinde yirmi iki yaşında bir kadın ile üç yaşında bir kız vardı. Yirmi iki yaşında olan kadının gerek güzelliği ve gerek alafranga olan gayet süslü elbisesi, Çeçen Bey'inin nazar-ı dikkatini celp eylemiş olduğundan bu bey o genç kadınla küçük kızı kendisine alarak gitmişti. Birdenbire karakollar gayet kuvvetli bir Rusya müfrezesinin geldiğini haber vermeleri üzerine Çeçen Bey'i o kadını Ruslara vermeye mecbur olmamak için bu müfreze ile muharebe etmek istemeyerek maiyetinde bulunan askere ricat emrini vermişti. Bu kadın benim validem olup o üç yaşında kız dahi bendim. (s.319-321)

Kısaca yukarıda geçen bilgilerden hareketle, romanda geçen olay zamanının tahminen iki yüz yıl, anlatma zamanının ise üç yıl olduğunu ifade edebiliriz.

3.6. Dil ve Üslûp

Eserin dili genel olarak Farsça, Arapça sözcük ve tamlamalarla yüklü ağır bir yapıya sahip olsa da özellikle diyalogların olduğu kısımlar daha sade bir dille ifade edilmiştir. Dönemiyle kıyasladığımızda ise, eser biraz daha sade bir dille yazılmıştır. “*Mürşit Gazi Molla'nın mükalât-ı teşvikâtı üzerine bütün Kafkas ahalisinin silah hürriyete sarıldığı zamandan beri gayret ve şecaatlerinin günden tezayüt eylemiş olduğu cây-ı dikkat ve ehemmiyettir.*” (s.104)

Romanda kahramanların ağız özelliklerine de yer verilmiş, kahramanlar kendi dillerine has, mahallî ifadeler kullanmışlardır. Romanda Çeçenlerin yemeklerine ve giyim tarzlarına değinildiği gibi, Rusların askeri kavramlarına da yer verilmiştir.

Çalışmada incelenen roman, çeviri bir eserdir. Almanca olarak yazılan ve Osmanlı Türkçesi'ne çevrilen eserde, cümle kuruluşlarında ve tamlamalarda bazı hatalar da göze çarpmaktadır.

3.7. Anlatıcı/Bakış Açısı

Eserde iki farklı anlatıcı bakış açısı kullanılmıştır. Birinci bölümde, hem kahraman hem anlatıcı olan Amerikalı Gezgin tarafından olaylar anlatılmaktadır. Yani bu bölümde olaylar, birinci tekil kişi tarafından gözlemci bakış açısıyla aktarılmaktadır. Eserin ikinci bölümünün genelinde birinci tekil şahıs anlatıcı olmak üzere üçüncü bölümün de yine büyük bir kısmı birinci tekil şahıs tarafından ifade edilmektedir. Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerde geçen olaylar ise, yine birinci tekil şahıs tarafından okuyucuya anlatılmaktadır. Amerikalı Gezgin, gözlemlediği ve bizzat içerisinde bulunduğu olay ve durumları şöyle ifade eder:

“Ben Abdullah'a kendi verdiği malumattan başka hiçbir şey sormayarak bu siretle hakkımda emniyetini tezyit etmek isterdim. Maahazâ herhâlde Abdullah'ın bana tevdi eylediği esrar dahi çok mühimdi. Zira dikkat buyurulsun ki şöyle mühimm bir hâl ve zaman içinde Abdullah hem bir Çerkes hem de Şeyh Şâmil'in arkadaşlarından bir adamdı.” (s.23-24)

Eserin ikinci bölümünde önceki dönemlerde Şeyh Şamil'in komutasında gerçekleşen Rus-Çeçen mücadelelerinden bahsedilmektedir. Bu bölümde, üçüncü tekil şahıs yani Tanrısal bakış açısı kullanılmıştır. Aynı şekilde üçüncü bölümün bir kısmında da üçüncü tekil şahıs yani Tanrısal bakış açısıyla anlatılmaktadır:

“General Garekov’un “Sus hain! Yoksa şimdi seni mahvederim” tehdidi de Molla’yu korkutamayıp “Hain mi dediniz! Ya siz ne vakit hakkâniyet üzerine hareket ettiniz?” diye hıyaneti bilakis Ruslara atf eylemekten çekinmemiştir. Hattâ koca Çeçen bu sözleri söylemekle beraber belindeki kamayı dahi çekip moskoflar üzerine hücumla ta şehit oluncaya kadar Garekov ve Lisanoviç ve diğer beş altı Rus zabitânının canlarını kamasının ucuna takmış ve ondan sonra kendisi de şehit olmuştur.”
(s.106-107)

3.8. Anlatım Teknikleri

Eserde iç monolog, tasvir, iç çözümleme, diyalog, geriye dönüş vb. birçok anlatım tekniği kullanılmıştır.

İç Monolog:

Eserde kahramanların duygu ve düşüncelerini kahramanın kendi ağzından anlatılmasıyla ortaya çıkan anlatım tekniğidir. Bu teknikler kahramanın iç konuşmalarına yer verilir.

“İç monolog” (interior monologue) okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getiren bir yöntemdir. Yöntemin uygulandığı bölümlerde yazarın -daha doğrusu anlatıcının- varlığı ortadan kalkar; muhtemel yorum ve açıklamalar, okuyucuya bırakılır.¹⁶¹⁹

“Abdullah’ın kalbine kıyafetine heyetine heybetine nazaran eğer şu seyahati ikinci seyahati olduğunu bilmeyecek olsaydım bu kadar kahraman bir adamın böyle bir katre sudan şu derecelere kadar havfina

¹⁶¹⁹ H. Deniz Güven, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.91.

ben de taaccüp ederdim. Hakîkaten Abdullah pek yiğit bir adam olup gözleri parıl parıl parladığı gibi karakuş burnu gibi bükülmüş burnu ve arslan pazularına mânend pazularına ve kayın kavî gerdanı kendisine pek cengaver bir erkek tavrı vermektedir.” (s.11)

Amerika Gezgin Hary, Abdullah hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır. Abdullah, kendisinin ikinci defa deniz seyahatine çıktığını söylemiş olmasına rağmen Amerikalı Hary yine de Abdullah’ın tedirgin davranışlarından dolayı şaşırılmıştır.

Tasvir:

Herhangi bir şeyin özelliklerini anlatma veya resmetmek için kullanılan anlatım tekniğidir.

Tasvir, romanın kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, olay, mekân gibi unsurları, sanatın sağladığı imkânlardan yararlanarak görünür kılmaktır!¹⁶²⁰

“Yol hâlâ fena ve dar ve sarptı. Bazen geçitler o kadar darlaşıyor idi ki iki süvari yan yana gidemezdi. Hele benim yalnız bulunduğum hâlde titreyerek ancak geçebileceğim mahaller var idi ise de cemiyetin bana verdiği cesaret sayesinde o mahallerden dörtnala süratle geçerdim.”
(s.73-74)

Amerikalı Gezgin, olayların geçtiği yerleri tasvir yoluyla okuyucuya aktarmaktadır. Kafkas coğrafyasının engebeli ve dar olduğu yönünde ipuçları vermektedir.

İç Çözümleme:

Anlatıcı hâkim bakış açısıyla yazılan metinlerde anlatıcının kahramanın zihninden geçen düşünceleri okuduğu anlatım tekniğidir.

İç çözümleme (interior analysis) yöntemi, en kısa tanımla, anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması demektir. Bir romanda

¹⁶²⁰ H.Deniz Güven, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, Konya 2007,

sıklıkla başvurulan bir yoldur bu. Diyebiliriz ki, “iç çözümlene”, roman sanatında en fazla uygulanan yöntemdir.¹⁶²¹

“Şeyh Şâmil gayet âlim ve zeki ve takva ve iffet ile muttasıf olup bazı hem-civar bulunan ümarânın dahi bil-âhire kendi aleyhine kıyam etmiş oldukları nazar-ı dikkat ve muhakemât önüne alınırsa Hamzad Bey’in bu tedbirindeki isabet daha bedahetle görülür. Kendi aleyhine kıyam edenler Şamhal Ebu Müslim ve Menülü Hanı Ahmet Bey olup bunlar Hamzad Bey’in bütün Kafkasya’yı kendisine tabî edebilmesi ihtimalinden havfle bu ittifâka kıyam eylemişlerdir. (s.124-125)

Amerikalı Gezgin Hary, Şeyh Şamil hakkındaki izlenimlerine değinmektedir. Kafkas topraklarında bulunan Hary, Şeyh Şamil’in insanlardan gördüğü değeri farkederek kendince yorumlama yoluna gitmiştir.

Diyalog:

İki veya daha fazla kişinin bir konu hakkında konuşmasına diyalog denir.

Konuşma, en doğal anlatım yoludur. Doğal akışıyla konuşma, dilin esasıdır. Çünkü insan, dilek ve isteklerini onunla ortaya koyar. Konuşma faaliyeti, genellikle iki veya daha fazla insan arasında gerçekleşir. En azından böyle olmalıdır. Ancak, bu günlük yaşantımızda çokça başvurduğumuz bu anlaşma/anlatım yolu, farklı düzeylerde de uygulanmaktadır.¹⁶²²

“Danyal- Evet söyle.

Zeliha- Bu haber Fatma’ya ait olsa dahi dinlemeye muktedir olabilir misin?

Danyal (Telaşla)- Nasıl? Fatma vefat mı etti yoksa?

Zeliha- Keşke vefat etseydi. Fakat vefat etmedi. Fatma sağ ve bahtiyardır.

Danyal –Sağ mı? Bahtiyar mı dedin? Nerede?

¹⁶²¹ H. Deniz Güven, *Ayla Kutlu’nun Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.88

¹⁶²² H. Deniz Güven, *Ayla Kutlu’nun Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.84.

Zeliha- Nerede olacak? Sevdiği Rus Miralay'ının yanında!"

(s.280)

Arşak Bey'in kızı Zeliha ile Danyal Bey arasında geçen konuşmada Zeliha, Danyal Bey'in Fatma tarafından ihanete uğradığını söylemektedir. Şelef Bey'in kızı Fatma, bir Rus Miralayına âşık olarak nişanlısı Danyal Bey'e ihanet etmektedir.

Geri Dönüş Tekniği:

Geriye dönüş tekniğinde yazar karakterlerin yerlerin ve olayların geçmişiyle ilgili bilgi vermeyi amaçlar. Bunun yanı sıra karakterlerin romanın içerisinde bir şeyler hatırlamaları da bu anlatım tekniğiyle verilir.

"Bundan iki sene evvel yani on altı yaşında olduğum vakit pederim Ruslarla akd-i sulh ederek beni münasip bir bey'e vermek arzusuna düşmüş ise de ben kendim için kimseyi beğenmezdim. Bu esnada ise Şâmil Bey Mumaileyhi daire-i ittifakına almak için bir sefir göndermiş idi ise de pederim Şâmil Bey'in kumandası altında bulunmaya kendi haysiyetini ihlal edeceğini zannıyla kendisine edilen teklifi red eylediğinden Şâmil Bey dahi avul üzerine hücum ederek pederimi mağlup ve katl ve beni esir etmişti. İşte buraya gelip iki seneden beri Şâmil Bey'in cariyesiyim."

(s.325)

Yazar, Şeyh Şamil'in cariyelerinden olan Zerre-i Mah'ın Kafkas topraklarına geliş sürecini geriye dönüş tekniğiyle vermektedir. Zerre-i Mâh aslen bir Avrupalıdır fakat babası Şeyh Şamil tarafından mağlup edilince kendisi de Şeyh Şamil'in esiri olmaktan kurtulamamıştır.

Kısaca eser, Şeyh Şâmil önderliğindeki Çeçenlerle Rusların mücadelelerini anlatmaktadır. Amerikalı bir gezgin olan Hery isimli kahraman eserin hem kanramanı hem de anlatıcısıdır. Eserde ismi geçen diğer kahramanlar; Şeyh Şâmil, Danyal Bey, Şelef Bey, Miralay, Fatma, Zerre-i Mâh, Zeliha, Arşak Bey, Hizmetçi, Mansur Molla, Hamzad Bey, Hacı Murat, Hacı Taşof, Hacı Çaçaf, Danyal Sultan, Ahverdi, Hoca Celalettin, Baha Bey, General Grabe, Gewneral Raynharad, General Argutinsky, General Tavbe, Heneral Kuhanof, General Rozan, Şamhal Ebu Müslim, Ebu Nizam, General Lasgov, General Klug Von Klugenov, General Fazay, General Galovin, Hacı

Bahri, Şuayb Bey, General Fraytah, General Şuvariç, Miralay Yakof, General Vorontsov ve Miralay İlinsky'dir.

Eserde, kahramanlar gibi çok sayıda mekân bulunmaktadır. Eser, İstanbul'dan Kafkas topraklarına giden bir gemi yolculuğuyla başlar. Eserde olaylar Rusya, Çeçenya, Avaristan toprakları, Terek Nehri, Vidan şehri, Dargo şehri gibi dış mekânlarda geçmektedir. Ayrıca yollar, ormanlar, dağlar eserde sıkça kullanılan dış mekânlardır. Eserde iç mekânlar olarak Şelef Bey'in evini söyleyebiliriz.

Eserde, zaman kronolojik bir sırayla göre oluşmamaktadır. Çeçenlerin Şeyh Şâmil'den önceki liderlerinin mücadelelerinden bahsedilerek geri dönüş tekniği kullanılmıştır. Ayrıca Zerra-i Mâh'ın Kafkasya topraklarına geliş süreci ve daha eskiye dayanan Eski Yunan Medeniyetinin bahsedildiği bölümlerde de geriye dönüş tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla olay zamanını tahmini olarak iki yüz yıl, anlatma zamanını ise üç yıl şeklinde ifade edebiliriz.

“Konak Yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikâye-i Garibe” adlı eserde; iç monolog, iç çözümleme, diyalog, tasvir, geriye Dönüş gibi anlatım teknikleri kullanılarak anlatım güçlendirilmeye çalışılmıştır. Anlatım tekniklerinin kullanılmasıyla beraber eserde yer alan kahramanların psikolojileri, düşünceleri ve tavırları hakkında okuyucu bilgi sahibi olmuştur. Ayrıca mekân tasvirleriyle beraber olayların geçtiği coğrafyaya dair bilgiler edinilmiştir.

SONUÇ

Dilin ortaya çıkmasıyla birlikte öncelikle dini metinlerin çevirisi ile başlayan çeviri günümüze kadar gelişerek varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyılda her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da çeviri üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ülkemizde çeviri bilimi için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Tanzimat fermanının ardından Türk Edebiyatı'nda ortaya çıkan ve gelişen roman, öykü, makale vb. edebi türlerde ilk önce çeviri yoluna gidilmiş, batıdan alınan bu edebi türler çeviriler yoluyla tanınmıştır. Türk Edebiyatı'nda özellikle 1860-1880 yılları arasında fazlasıyla çeviri eserler kaleme alınmıştır.

Tanzimat döneminin önemli yazarlarından olan Ahmet Mithat Efendi de çeviri konusunda birçok eser vermiştir. Kendisi tercüme konusuna gerçekçi bir şekilde yaklaşmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, çeviri yapacağı eserleri okuyucu tarafından ilgi gören eserler arasından seçmiştir. Tabiki okuyucu ilgisi Ahmet Mithat için tek ölçüt değildir, aynı zamanda eser ahlâkî bakımdan da düzgün ve topluma faydalı olmalıdır. Ona göre çeviri yapmak, bir nevi hizmet anlamı taşımaktadır. Ahmet Mithat çeviri yoluyla toplumu bilgilendirmeyi ve Avrupa medeniyetinin iyi yönlerini Türk toplumuna tanıtmayı amaçlamıştır. Çalışmamızın konusu olan *Konak Yahut Şeyh Şamil'in Kafkasya Muharebatı'nda Bir Hikâye-i Garîbe* başlıklı roman da Ahmet Mithat Efendi'nin tercüme ettiği eserlerinden biridir. Eseri incelediğimizde karşımıza genel olarak şu sonuçlar çıkmaktadır:

Eserde, kutsiyetleri uğruna mücadeleler veren Şeyh Şamil'in Ruslarla olan mücadelelerini anlatmaktadır. Şeyh Şamil'in hayatına dair bilgi edinmek, onu daha iyi tanımak ve tanıtmak bakımından kurgu da olsa bilgiler veren eser, önemli bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca eser, Çeçenlerle Rusların mücadelelerine, Çeçenistan ve Rusya coğrafyasına, Çeçen ve Rus kültürüne dair bilgi içermesi konusunda da önem arz etmektedir.

Söz konusu eserde Kafkas coğrafyasına seyahat eden Amerikalı Hary'nin bakış açısıyla Şeyh Şamil, Çerkesler ve Ruslar anlatılmaktadır. Şeyh Şamil eserde önemli bir karakter olarak karşımıza çıkmakla beraber anlatıcı tarafından somut bir şekilde görülmemektedir. Anlatıcı Şeyh Şamil'i sadece bir kez uzaktan görür. Şeyh Şamil

metin boyunca sadece ismen vardır. Hary'nin ağzından Şeyh Şamil, "bu zat kısa boylu, zayıf çehresi solgun, sakalına kır serpmiş, sarı bir adam" şeklinde tasvir edilmiştir. Eser boyunca olaylar, Şeyh Şamil'in etrafında gelişmektedir fakat Şeyh Şamil görünmez, ikinci derecedeki kişiler vasıtasıyla varlığı hissettirilmektedir.

Eser genel olarak Kafkas coğrafyasında, Çerkezlerin Ruslarla olan mücadelelerini anlatmakla beraber olay örgüsünde aşk, entrika ve ihanet gibi temalar da yer almaktadır. Çerkezler dışta Ruslara karşı mücadele ederken kendi içlerinde de sorunlar yaşayarak Ruslar karşısında başarısız olurlar.

Eserde mekân olarak genelde Kafkas Coğrafyası, nadiren de diğer kıta, ülke ve şehirlerin ismi geçmektedir. Kafkas coğrafyasının zorlu şartları gözler önüne serilmektedir. Genelde dış mekân unsurları kullanılmakla beraber Şelef Bey'in evi gibi iç mekânlar da eserde kilit rolü oynayan mekânlar arasındadır. Söz konusu mekânların konumuna göre olaylar yaşanmış, savaş stratejileri belirlenmiştir.

Eserde olaylar, tahminen üç yıl içinde gerçekleşmektedir. Eserde, geriye dönüş tekniği kullanılmıştır. Böylece romanda olay zamanı, yirmi beş-otuz yılı bulmaktadır. Anlatıcı olan Hary, Şeyh Şamil dönemini, Şeyh Şamil'den önceki dönemlerde görev alan imamların mücadelelerine değinerek anlatmıştır.

Eserde dil ve üslup genel itibarıyla açık ve anlaşılır olmakla beraber Arapça ve Farsça kelimelerin sık kullanıldığı yerlerde dil ağırlaşmaktadır. Romanda diyalogların olduğu kısımlar daha sadedir.

İncelediğimiz roman tarihi bir romandır ve olaylar Türk toprakları dışında yaşanmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, sadece Türk tarihi ile ilgilenmemiş aynı zamanda dünya tarihi üzerine de birçok çalışma yapmıştır. Ele aldığımız çalışma genel olarak kurgusal bir metin olsa da Çeçen-Rus mücadeleleri hakkında bilgiler de içerir. Ahmet Mithat, batılı reformlarla değişen ve yenileşen Osmanlı Devleti zamanında yaşamış ve tarihi araştıran bir Osmanlı aydınıdır. *Tarih-i Umumi* (1878), *Mufassal Tarih-i Kurûn-ı Cedide* (1885-86) ve on beş ciltlik *Kainat* adlı eserleriyle Ahmet Mithat Efendi bir dünya tarihçisidir. Ahmet Mithat'ı diğer dünya tarihçilerinden ayıran en önemli özellik Osmanlı tarihini dünya tarihiyle beraber düşünmesidir. *Kâinat* adlı eserde Ahmet Mithat, âlemin yaratılışından başlayıp yaşadığı döneme kadar getirir ve

ilk yayılma alanlarının Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında olmasını önemli bir olay olarak görmektedir.

Tarih ilminin coğrafya ile olan ilişkisine değinen Ahmet Mithat Efendi, tarih ilminin genişliği ve özellikleri kadar coğrafya ilmine ve özelliklerine de önem verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ahmet Mithat, tarih ve coğrafya ilmini birbirinden ayrı olarak değerlendirmenin mümkün olamayacağını ve her iki ilmin de farklı özellikleriyle birbirleriyle etkileşim hâlinde olduğunu ileri sürmektedir. Dünyadaki maddî ve manevî unsurlarda öncelikli olarak coğrafyanın etkisi olmakla beraber coğrafya ilminin diğer ilimlerden daha çok tarih ilmine hizmet ettiği Ahmet Mithat tarafından sürekli vurgulanmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, coğrafya bilimi üzerine görüşlerini *Fünûn-ı Coğrafiyye* ile *Hâce-i Evvel* 'deki *Coğrafya* maddesinde ifade etmektedir. Ayrıca *Kâinat* adlı çalışmasında çeşitli ülke ve bölgeler hakkında bilgi vermektedir.

Ahmet Mithat, Ortaçağ ile Yeniçağ arasındaki en önemli farkın yeni keşifler olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla seyahatler Ahmet Mithat için önemlidir. Avrupalıların uzak denizlere ve karalara yaptıkları seyahatler Ahmet Mithat için sadece mekânsal bir genişlemeyi değil, insan ufkunu genişleten bir süreci de ifade etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin hemen hemen bütün eserlerinin coğrafya merkezli anlatıma elverişli olması, coğrafyaya verdiği önemi göstermektedir. Eserlerinde Hindistan'dan Amerika'ya kadar bütün dünya coğrafyasına dair unsurları kullanmıştır. Ahmet Mithat eserlerinde coğrafya bilgisine yer verirken seyahatleri de önemli bir kaynak olarak görmektedir. Mithat Efendi "İnsan seyahatle öğrendiği şeyleri başka hiçbir mektepte öğrenemez." sözleriyle seyahatin önemine vurgu yapmıştır. Hiç gidip görmediği yerleri hakkında yazılan eserleri okuyarak, inceleyerek öğrenen Ahmet Mithat Efendi, öğrendiklerini okuyucusuyla paylaşmıştır. Yazarın pek çok eserinde seyahat-yol-yolculuk temaları geniş yer tutmakla birlikte *Paris'te Bir Türk*, *Acâyib-i Âlem*, *Ahmet Metin ve Şirzat* bizzat seyahat konulu eserleridir. İncelediğimiz eserde de, Amerikalı Gezgin Kafkasya seyahatinde Çeçen ve Rus olmak üzere birçok insanla tanışmakta, onların yaşayış tarzları hakkında bilgi sahibi olmakta ve Çeçen-Rus mücadelelerinin geçtiği coğrafya hakkında bilgi edinmektedir.

Yazarın eserlerinde seçtiği mekânlar üzerinde, hayata bakışının da etkisi vardır. Bir süre bulunduğu Balkanlar, hem biyolojik hem de gönülden bağlı olduğu Kafkasya coğrafyası eserlerinde geçen önemli coğrafi mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın coğrafyaya olan ilgisi Kafkaslara duyduğu merakla başlar ve daha sonra genişleyerek dünyanın farklı yerlerini öğrenmesine ve eserleri aracılığıyla okuyucularına ulaştırmasına vesile olur. Çalışmamızın konusu olan “Konak Yahut Şeyh Şamil’in Kafkasya Muharebatı’nda Bir Hikâye-i Garîbe” başlıklı eserde genel itibariyle Kafkas coğrafyasına ait unsurları barındırması sebebiyle dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

AÇA Mehmet, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2009.

AHMET Mithat, “Coğrafya”, Hâce-i Evvel, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1287.

AHMET Mithat, “Kainat”, Cilt 2-3, Muharririn zatına mahsus matbaada basılmıştır, İstanbul, 1288.

AHMET Mithat, “Kainat”, Cilt 5-6, Kırkanbar Matbaası, İstanbul, 1292.

AHMET Mithat, “Kainat”, Cilt 7, Kırkanbar Matbaası, İstanbul, 1293.

AHMET Mithat, *Methal ve Tarih Fünûn-ı Coğrafiyye*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1296.

AHMET Mithat, *Kainat*, Cilt 10, 11, 12, 15, *Tercüman-ı Hakikat*, İstanbul, 1298.

AHMET Mithat, “Mufassal Tarih-i Kurûn-ı Cedide”, Cilt 1-3., İstanbul, 1303.

AHMET Mithat, “Coğrafya İstilahatı”, *Asya/Dünya*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1306.

AHMET Mithat, “Mitoloji ve Şiir”, *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3542, 27 Mart 1890.

AHMET Mithat, *Avrupa Adab-ı Muaşeretini Yahut Alafranga*, (Yay. Haz. İsmail Doğan, Ali Gurbetoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

AHMET Mithat, *Menfa*, (Yay. Handan İnci), Arma Yayınları, İstanbul, 2002.

AKÜN Ömer Faruk, Şemseddin Sami / *Kamus-ı Türkî (Osmanlıca-Osmanlıca)*, Kapı Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2009.

ARGUNŞAH Mustafa, “Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleşmesiyle ilgili Görüşleri”, *Turkish Studies*. 7(4), 2012.

ASLAN Cobutoğlu Serap, *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Karadeniz ve Çevresi* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi

- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Doktora Tezi, İstanbul, 2014.
- ASİLTÜRK Baki, “Ahmet Mithat Efendi Müsteşrikler Kongresi’nde”, *TDDED*, 1995.
- ATAKAN Özgür, *Eğitim Sosyolojisi Açısından Ahmet Mithat Efendi’nin Edebi Eserlerinde Toplum Ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2018.
- AYTAÇ Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Kültür Eserleri Dizisi/289, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2001.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, MEB Yayınları, Ankara, 2004.
- BARLAS Cafer, *Dünü ve Bugünü ile Kafkasya Özgürlük Mücadelesi*, İnsan Yayınları, 2.Baskı, 2014.
- BERK Özlem, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, Multilingual Yabancı Dil Yay., İstanbul, 2005.
- BOZKURT Mehmet Ali ve YAZAR Hakan, *Şeyh Şamil ve Kafkasya*, İstanbul, 2017.
- BUDAK Mustafa, “Şeyh Şamil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.39. 2010.
- CAFEROĞLU Ahmet, “Ahmet Mithat Efendi ve Türkçe’imiz”, *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.1, İstanbul, 1946-47.
- ÇETİN Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Edebiyat Ocağı, Ankara, 2006.
- DE Rosay, CEYLAN Pınar, *Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Batıllaşma*, YTÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Ekim 2006.
- DEVELİOĞLU Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedi Lugâtı*, Aydın Kitabevi, 32, Baskı, Ankara 2016.
- COŞKUN Kemal, *Ahmet Mithat Efendi’nin Eserlerinde Dini ve Toplumsal Temalar*, AÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- DURGUN Harika, *Ahmet Mithat Efendi’nin Edebiyat Teorisi, Tarihi ve Eleştirisine Dair Görüşleri Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2008.

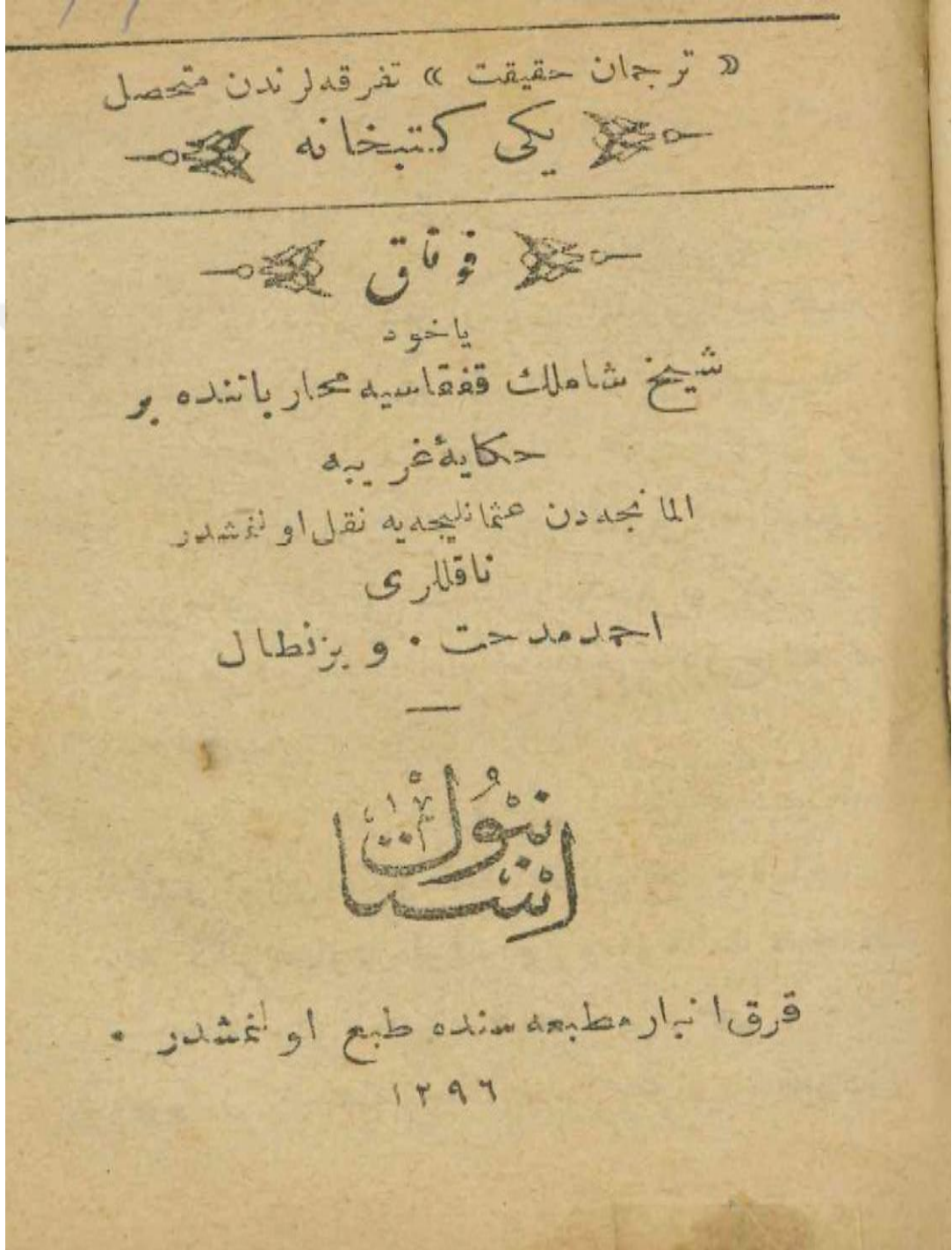
- EBADI Gheis ,*Osmanlı-Türk Edebiyatı'nda İlginç Bir Çeviri Örneği: İlhâmî'nin Gûyu Çevgân Çevirisi*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- ERKİLET Alev, *Ele Geçirilemeyen Toprak Kuzey Kafkasya*, Büyüyenay Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2015.
- FİNDLEY Carter, *Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da*, (Çev. Ayşan Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- FİNN Robert, *Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)*, (Çev. Tomris Uyar), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984.
- GÖKTAŞ Nazik, *Türk Çeviri Dergisinde Tercüme Dergisi ve Metis Dergisi'nin Yeri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adana 2005.
- GÖKTÜRK Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili*, 3.baskı, YKY, İstanbul, 2000.
- GÜVEN H. Deniz, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/11201/001581174010.pdf?sequence=1> (Erişim Tarihi: 18/07/2017)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/tercume-odasi> (Erişim Tarihi: 09/06/2019)
- <https://www.dijitaltercume.com/tr/bilgi-arsivi/ceviri-nedir-nasil-yapilir>.(Erişim Tarihi: 12/06/2018)
- <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi7/30%20T%20DCMER%20Cem%20DEems.pdf> (Erişim Tarihi: 18/07/2017)
- <https://www.youtube.com/watch?v=9CHzuLYdKLY> (Erişim Tarihi: 15/02/2018)
- <https://www.youtube.com/watch?v=h83ayvAdCGk> (Erişim Tarihi: 15/02/2018)
- KEFELİ Emel, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.
- KIZILTAN, Rezzan, “Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları Antik Çağdan Barok Çağın Sonuna Kadar Tarihte Çeviri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Çoğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2001.
- KOZ M.Sabri, “Ahmet Mithat Efendi'nin Eserleri”, *Kitaplık Dergisi*, [Vesikalık: Ahmet Mithat], 2002.

- KUDRET, Cevdet, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Cilt I, Varlık Yayınları, İstanbul, 1977.
- NARLI, Mehmet, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, S. 7, 2002.
- OKAY, M. Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- OKAY, M. Orhan, “Ahmet Midhat Efendi”, DİA, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1989.
- OKAY, M.Orhan, “Teşebbüse Sarf Edilmiş Bir Hayatın Hikâyesi”, *Kitaplık Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- OKUYAN Sibel, *Çeviri Tarihinin Bugünün Bakış Açısıyla İncelenmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- ÖZDEMİR H. Ahmet, *İmam Şâmil'in Hatıratı*, Eşik yayınevi, 9.Basım, İstanbul, Nisan 2014.
- ÖKSÜZ Yusuf Ziya, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK Yayınları, Ankara, 1995.
- ÖZSARAY Mustafa, *Çerkeslerin İslamlaşması*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- PARLATIR İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara, 2015.
- RİCHMOND Walter, *Çerkes Soykırımı*, Koyusiyah Yay., Ankara, 2018.
- SMİTH Sebastian, *Allah'ın Dağları*, Sabancı Üniversitesi Yay., İstanbul, 2002.
- SİYAVUŞGİL Sabri Esat, “Ahmed Midhat Efendi” (Cilt 1184-187), MEB Devlet Kitapları Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, MEB İslâm Ansiklopedisi, 1997.
- SUCU Nurgül, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, Konya, 2006.
- ŞEMSEDDİN Sami, *Kamus-ül Alam (Şamil)*, C.4., Mihran Matbaası, İstanbul, 1311.

- ŞEMSEDDİN Sami, *Kâmus-ı Türkî*, (Haz: Yrd, Doç. Dr. Raşit Gündoğdu vd.), İdeal Kültür Yay., 2, Baskı, İstanbul, 2012.
- ŞEMSEDDİN Sami, *Kamus-ı Türkî*, (Haz: Paşa Yavuzarslan), Tür Dil Kurumu Yay., 2, Baskı, Ankara, 2015.
- TAŞKIRAN Ceyda, *Tanzimat Dönemi'nde Çeviri: Siyasal ve Kültürel Bir Bakış*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2010.
- TAYMAZ Haydar, *Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumunu*, Kafdav Yayınları, Ankara, 2015.
- TEZCAN Nuran, “Bursalı Lamî Çelebi”, *Türkoloji Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt VIII 8, Sayı 1, Ankara, 1979.
- ÜYEPAZARCI Erol, “Türkiye'nin İlk Polisiye Roman Yazarı”, *Kitaplık Dergisi*, [Vesika-Lık: Ahmet Mithat], 2002.
- YAŞAR A. Necmi, *Fert-Millet Temaları Bakımından Rousseau Tercümeleleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1984.
- YILDIZ Emrah, “Ahmet Mithat Efendi'nin Kaleminden Dünya Tarihinin Kısa Bir Tasviri”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, S.14.
- YÜCEL Faruk, “Çeviri Etkinliğinin Ana Dil Üzerindeki Etkileri”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:30, Sayı:2, Aralık 2006.
- YÜKSEL Sahre, *Mahremî, Terceme-i Tarabü'l-Mecâlis Giriş-İnceleme-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma Sözlük* (Doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, 2014.

EKLER

EK-1: Eserin Kapak Resmi, Mukaddime, 1.Bab, 2.Bab, 3. Bab, 4.Bab, 5.Bab, 6.Bab ve Son Sayfa Resimleri

مقدمه

المانیا مشاهیر از باب قلمندن آدولف
موچلبورغ « قوناق » سر او حدسه سیه
اساسی شیخ شاملک قفقاسیه محار با تندن بر
ققره تاریخیه اوزرینه مبنی اوله رق قلمه الیدیغی
بر رومانی عثمانلی اساننه بالترجه بو کونکی
سخت مزدن بدأ ایله تفرقه مزه درج ایتمکه
باشلادق .

بو اثر یالکز بر رومان اولق حیثیتیه
نه قدر کوزل ایسه قفقاسیه تاریخ جغرافیا .
سنه دائر حاوی اولدیغی معلوماتک صحت
واصابندن ناشی فائده سی دخی او قدر
مهمدر . هله حکایه ده اصحاب وقعه دن

برنجی باب

پندیکمز سفینه بر عثمانلی یلکن سفینه سی
ایدی که بحر سیاهک امواج مظلمه سنی یاروب یر
توب کیتمکده ایدی . جنوب غربی طرفندن
اسن شدتلی بر روز کار سفینه نک یلکنلرینی
شیشرد کین ماعدا سفینه مز دن دهاز یاده بر
سرعتله سوروب کتور مکده اولدیغی سیاه
بلوط لره دخی روی سمایی اورتمکده ایدی .
هنوز بر بورا قیامت ایچنده دکل ایدک . انجق
شو علام سماویه عظیم بر بورا نک تقرب
ظهوری خوفیله کمیچیلری قورقوده بیلمکده
ایدی .

قیودانمز ناصیه لر نده فتور سزلق و ذکا
علایمی علی الدوام نمایان اولان ترکاردن بر ترک

یکز •

ضابط - اوت! فقط بیوک بر بدلاق ایتش

• اولدیغمی شمدی اکلامدم •

بن - نه دن؟ بو ایشه قارشدیغکز دنطو لابی

پشیمانمی اولدیگز؟

ضابط - خیر! فقط دایما بو حال بردایا کدر

هر حالده سمره ایشی اکلامز دن اول بر بریمزک

• کیم اولدیغمز اکلاملی یز •

بن - اوت حقکز وار در در •

• دیه اسم و شهر نمی کند یسته سو یلدم •

ضابط - (بنی عسکر جه سلاملا دق دن

صکر،) بنم ده اسم ژور ژ مور ونجکی اولوب

روسیه ایمپراطورینک سواری میر الایلر ندیم •

شمدی بو چچنلر حقننده ابراز خدمت ایله کلکم

بدلاق دکلی؟

کلدک . عسکرک اور ته سنده سلاح يوکلی بر قاج
هر به وار ایدی .

وقت اقشام اولوب کونش غروب ایتکده
اولدیغندن میرالای معیتنده بولنان ضابطانک
بعضیسنده بنی تقدیم ایتد کدن صکره یوله چیق قلیق
امرینی و یردی . اثنای راهده دکره طوغری
بر صوک نظر وداع عطف ایدرک اسیر جیلر
کایسنک آچیقده کتکده اولدیغنی ده کوردم .
بر ساعت صکره قلمسور قلعه سنه مو اصلتله
کیجه نی اوراده کچوردک .

ایکنجی باب

برنجی یابده ذکر ایلدیکم و قوعاندن اونبش
کون صکره لارس قلعه سنه مو اصلت ایلشیدک .
ک . بو سیاحتن پک زحمتلی و مخاطره لی اولدیغنی

﴿ ۱۰۲ ﴾

واقعه بنده او قدرت در ماه در که قو عبولان
مخار به لرینک عادتاً کافه سنده غلبه کند بسنده
قالور .

بوذات علم قرآن و علوم شرعیه و شرقیه
مطالعاتی اغورنده عمر پیراتمش اولدینغی حالده
وطن و ملتک سلامتی ایچون ادهشتلی مخار
به لر کدخی الک مخاطره لی محالرنده بولنوب روسیه
علیهنه قیام ایتدیردیکی وطنداشترینه جسارت
ویرن او بیولک آدم ایدی .

﴿ اوچنجی باب ﴾

شاملی کوردیکم دقیقه دن صکره حکایه نک
الت طرفنی عرض و اتیانده دوامدن اول
ففقاس و شاملی و شاملک قفقاسده اولان شاملی
مخار به لرینی قارئلر مزه کوز لجه تفهیم ایچون

ایشته ۱۸۴۷ سنه سنده دخی روسلرک بر
 گونه موفقیته نائل اوله مدقلری تفصیلات
 مشروحدن مستبان اولور که نقلنه به اشعرت
 ایلیش اولدیغمز رومان دخی اشبو ۱۸۴۷ سنه
 سنده و قوعبولدیغی جهتله قفقاسیه و قوعات
 تار یخیه سنه دخی بوراده ختام ویرمک و حکایه
 مزده دوام ایلمک لازم کاور .

❖ دردیجی باب ❖

قارئلم تخطرایدرلر کدشو و قوعات تاریخیه
 بی حکایه یه باشلا دیغم زمان بن شامل یکی کور
 مک ایچون براوطه ده مختفی ایدم . شامل بکاک
 اورایه صورت دخوانی خبره یردیکم زمان ایسه
 میرمشار الیه ایله برابر یتش یا شنده اق صقاللی
 یراختیارلر دخی داخل اولدیغنی خبره یرمشیدم .

❖ ۲۲۸ ❖

الای ایله برابر اولی کزدک. اولده کوره جک پر
چوق شیلروار ایدیسه ده ذره ماهک خیالی ده
طوغریسی فکرمدن بردراو چیقہ مامقده
ایدی.

اقشام دانیال و شلف بکار بزمله رسم و دا.
عی اجرا ایدرک ابرتسی کون ایر کندن حر کتله
معار به یه کیش اولدقلر بنی خد متجیمزدن خبر
الدق.

❖ بشتجی باب ❖

بو حالده دوستم میرالای ایله چین قریه -
سندده یالکر قالدیم. اولده قالمش اولان بش اون
نفر چیچنلردن هیچ بریسنی کوره من ایدیسه کده
وقتلمز چابق کچر ایدی. زیرا کوندوزلری
خد متجیمزی برانکده الهرق جوار اور مانلرده

التبجی باب

فاطمه ده کیتد کد نضکره بن اولد دیالکر قاقا.
 لاش ایدم • خردنجمدن بشقه برکسه بی کوره
 میور ایدسه مده بونکله برابر حالدن ینه پک
 ممنون ایدم • چوجغک بکاپک زیاده صداقتی
 اولوب هر ایشمی کمال ممنونیت و سرعتله کور
 مکده ایدی • کرک فاطمه و کرک خانه ده بولنان
 سارقادینلردن دخی هیچ بریسنی کور میور ایدم •
 ایشته بوتک ایچون جانمک صیقلمی طبیعی اید
 یسه ده کوندوزلری آورده واقشاملری بعض
 بعض ذره ماهی کور مک ایله وقت کچوردیکمدن
 هر حالده جان صقند یسنه غالبه ایده بیلمکده
 ایدم •

ذره ماه ایله او یله کیجه وقتی یانکر کور

ایله ببادله اولنسی خصوصیه روسیه ضابطی
ایضا ایتمکه ووفق اولدم . شلف بک بکاتشکر
ایتد کدن صکره مومی الیمی کیجه سی مسافر
ایتدک وایرتسی کونی و سننایه اهرام ایلد کدن
صکره یولزه دوام ایلدک .

موسدوقه مواصلمدن صکره سیاحتده
بالکرا اوله رقی دوام ایلدک برهفته صکره هوجده
بکه واورادن دخی وندیکه عزیمت ایلدم .
برایکی سنه صکره نه قفقاسه برسیاحت
ایتمک نیتند بولند یغم جهته ذره مادو ذایخا و
شلف بک حقیقده استحصالی معلومات ایدر سه م
ینه حکایه ایتمک امیدندیم .

(انتهای)

EK-2: Eserde Geçen Yer İsimleri

*Şehir/Köy

Ağlı	Kaytak
Ahulgoh	Keçi
Andi	Kovacı
Argun	Krosnay
Asay	Kuba İslam
Aşilta	Kumuk
Burkunay	Laris
Çayırporat	Maburan
Çerki	Malisan
Çoh	Mirki
Dargo	Mozdok
Delikent	Nasudiye
Diyarkent	Nişa
Emir Hacıyurt	Petersburg
Emki	Solnavad
Estergon	Sudakara
Gavgalet	Sulak
Gergil	Sultan
Gusak	Suryan
Himri Köyü	Şekli
Hocabey	Şirvan
Hocalmaz	Şunşa
Hocalı	Temurhan Şura
Hoşrak	Tiflis
Hunzah	Tilitl
Hürnüma	Venedik
İçgeri	Vnezepnaya
İstanbul	Vidan
Kalamasur	

**Kıta/Ülke*

Amerika
Avar Memleketi
Cezayir
Çerkezistan
Dağıstan
Fransa
Gürcistan
Kabarta
Kafkasya
Lehistan
Osman Devleti
Sibirya

**Dağ/Kale*

Bozsaşı Kalesi
Derbent Kalesi
Elbruz Dağı
Karakuyusu Kalesi
Kaytak Dağı
Kurah Kalesi
Mustuk Kalesi
Nalcak Kalesi
Salti Kalesi
Sohum Kalesi
Taşkınç Kalesi
Turcu Dağı
Veçirah Kalesi

**Liman/Sahil/Nehir*

Abaza Sahili
Bahsu Nehri
İlterin Nehri
Rusya Sahili
Sinop Sahili
Terek Nehri

EK-3: Eserde Geçen Kahramanlar

**Çeçen Kahramanlar*

Œeyh Œamil

Œelef Bey (Abdullah)

Fatma

Danyal Bey

ArŒak Bey

Zeliha

Hamzad Bey

Zerre-i Mah

Hizmetçi

Kebet Muhammed

Hoca Celaleddin

Œeyh Mansur

Bahu Bey

Amma Han

Murat Bey

Hacı Murat

Hacı TaŒov

Ebu Müslim

Han Ahmet Bey

Ebu Nizam

Ali Bey

Hacı Bahyi

Ahverdi Muhammed

Ebu Rahman

Œuayb Bey

Hacı aav

Alsu Sultanı Danyal Han

Hacı Bekir

Hacı Musi

**Rus Kahramanlar*

Rusya Zabıtı/Miralay

General Prens Vorontsov

General Klug Von Klugenav

General Grabe

General Argutinsky

General Raynharad

Çar Danilo

General Prens Betofun

General Enderinikof

General Baryatinsky

General Yarmelov

General Garekov

General Lisanoviç

General Tavbe

General Kuhanof

General Peskiyaviç

General Rozan

Miralay Mikalaşkoski

General Lasgov

General Garaşemur

Kont Ebuling

General Fazay

Miralay Boçinif

General Galovin

Miralay Saliskin

General Pasin

General Fraytah

General Lidars

General Festorvof

General Kurkov

General Şurçak

General Şuvariç

General Yakof

General Obaliyan

Miralay Belgrad

General Viktorov

Miralay İlinsky

Miralay Sakomilinsky

General Vugot

Not: Amerikalı Hery ve Osmanlı Milleti'ne mensub İstanbul Asmaaltı Tüccarlarından Ali Murat Efendi de kahramanlar arasındadır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Yunus UZUN
Doğum Yeri	Çankırı/Orta/Elmalık
Doğum Tarihi	18.05.1989

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Türk Dili Ve Edebiyatı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	Yds (77.50) Yökdil (82.50)
------------------	----------------------------

KATILDIĞI

Kurslar	
Sempozyumlar	I.Uluslararası Türkiyat Sempozyumu/Çankırı II.Uluslararası Türkiyat Sempozyumu/Çankırı II.Ulusal Öğrenci Sempozyumu /Çankırı

İLETİŞİM

Adres	Esertepe Mah. 303.Sokak, Uncu Apt. No:13/3 Etlik Esertepe, Keçiören/Ankara
E-mail	yunusedib@gmail.com.tr.

